

**Zeitschrift
für
Katalanistik**

15 (2002)

Zeitschrift für Katalanistik

Revista d'Estudis Catalans

Begründet von / Fundada per
Tilbert Dídac Stegmann

Herausgegeben von / Editada per
Johannes Kabatek, Claus D. Pusch,
Tilbert Dídac Stegmann, Gerhard Wild

Publiziert unter der Schirmherrschaft von
Publicada sota el patrocini de
Deutscher Katalanistenverband (DKV)
Albert-Ludwigs-Universität Freiburg im Breisgau
Land Baden-Württemberg
Centre UNESCO de Catalunya
Generalitat de Catalunya

Vol. 15 (2002)

Freiburg 2002
ISSN 0932-2221
<https://doi.org/10.46586/ZfK.2002.1-234>

Aufsätze sowie Rezensionsexemplare werden an die Redaktionsadresse (*Zeitschrift für Katalanistik*, Romanisches Seminar, Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, Werthmannplatz 3, D-79085 Freiburg im Breisgau, E-mail <zfk@katalanistik.de>) erbeten.

Els textos i els exemplars de revisió s'han d'enviar a la redacció (*Zeitschrift für Katalanistik*, Romanisches Seminar, Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, Werthmannplatz 3, D-79085 Freiburg im Breisgau, c/e <zfk@katalanistik.de>).

Zeitschrift für Katalanistik 15

ISSN 0932-2221

© Romanisches Seminar der Universität Freiburg
Freiburg 2002

Alle Rechte vorbehalten.

Sie finden den vollständigen Text der *ZfK* 15 im Internet unter folgender Adresse /
Podeu trobar el text complet de la *ZfK* 15 a internet a l'adreça següent:
<<http://www.katalanistik.de/zfk>>

Aquesta publicació s'ha realitzat amb el suport de la Secretaria de Relacions Exteriors del Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya i del Govern de Baden-Württemberg.

Diese Publikation erscheint mit Unterstützung der Generalitat de Catalunya und des Landes Baden-Württemberg.

Redaktion: Johannes Kabatek, Claus D. Pusch

Redaktionsassistentin: Désirée Kleiner

Lektoratsassistent: Jordi Dosaiguas Falcó

Vertrieb / Distribució: TFM – Teo Ferrer de Mesquita,

Postfach 10 08 39, D-60008 Frankfurt am Main.

Bestellungen bitte an den Verlag TFM / Dirigiu les comandes de subscripció a l'editorial TFM.

Druck: Gulde-Druck Tübingen

Inhaltsverzeichnis / Índex

Aufsätze / Articles

- Josep R. Guzman (Castelló de la Plana):
Cortesía i traducció al català de marques d'atenuació en les
peticions 9
- Rosa Comes Casas (Tarragona):
«*Le Sacre du Printemps*: d'Stravinsky a Jaume Vidal. Anàlisi
d'un transvasament alfabètic» 27
- Joan Ramon Resina (Ithaca NY):
El *Glosari* d'Eugeni d'Ors i l'estètica del fragment 43
- Lluís Quintana Trias (Barcelona):
Autoria i complicitat en *El gos del tinent* de J. M. Benet i
Jornet 51
- Llum Bracho (València):
Pabst: La subtitulació de pel·lícules mudes a l'època de
Weimar 61
- Sandra Cuadrado i Camps (Barcelona / Tarragona):
Estudi lèxic de la Poesia Escènica de Joan Brossa. Anàlisi
de les concordances 71
- Klaus Ebner (Wien):
Die katalanische Computersprache 91
- Olga Cubells (Tarragona):
La variable morfosintàctica del subjuntiu a Bovera 117
- Josefina Carrera i Sabaté (Lleida / Barcelona):
Existeix la vocal neutra en català nord-occidental? Carac-
terització acústica d'algunes vocals àtones emeses a la
televisió de Lleida 149

- Rolf Kailuweit (Heidelberg):
 Català *heavy* – català *light*: una problemàtica de la «lingüística de profans» 169

Dokumentation / Documentació

- Marcus Bär (Frankfurt am Main):
 Lehrveranstaltungen katalanischer Thematik an den Hochschulen des deutschen Sprachbereichs im Sommersemester 2001 und im Wintersemester 2001/2002 183

- Marcus Bär (Frankfurt am Main)
 Zweiter Nachtrag zu *50 anys de tesis i tesines sobre temes catalans als països de parla alemanya (1945-1996)* 192

Buchbesprechungen / Recensions

- Alexander Fidora – Jordi Pardo Pastor (Frankfurt am Main – Barcelona): Ramon Llull in Lateinamerika: Zur brasilianischen Übersetzung der Werke Lulls 195

- Fernando Domínguez / Jaime de Salas (eds.): *Constantes y fragmentos del pensamiento luliano – Actas del simposio sobre Ramon Llull en Trujillo, 17-20 septiembre 1994*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1996 [Alexander Fidora, Frankfurt am Main – Jordi Pardo Pastor, Barcelona] 205

- Giuseppe E. Sansone: *Poesia Catalana del Medioevo. Antologia con testi originali a fronte*, Novara: Interlinea Edizioni, 2001 [Gerhard Wild, Frankfurt am Main] 210

- Enrique André Ros Domingo: *Arthurische Literatur der Romania. Die iberoromanischen Fassungen des Tristanromans und ihre Beziehungen zu den französischen und italienischen Versionen*. Bern / Berlin / Brüssel / Frankfurt am Main / New York / Oxford / Wien: Peter Lang [Gerhard Wild, Frankfurt am Main] 212

Anke Schmidt-Felzmann: <i>Kultureller und politischer Nationalismus – Unabhängigkeitsbestrebungen in Katalonien und Schottland</i> , Gernersheim, 2001 [Klaus-Jürgen Nagel, Barcelona]	215
M. Teresa Turell (ed.): <i>Multilingualism in Spain. Sociolinguistic and Psycholinguistic Aspects of Linguistic Minority Groups</i> , Clevedon / Buffalo / Toronto / Sydney: Multilingual Matters, 2001 [Claus D. Pusch, Freiburg]	218
<i>Grenzgänge. Beiträge zu einer modernen Romanistik</i> , Heft 14, Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2000 [Johannes Kabatek, Freiburg]	225
<i>Enciclopèdia de la llengua catalana</i> . Director: Francesc Vallverdú; Coordinador: Jordi Bañeres; Pròleg de Jordi Vilajoana; Presentació d'Antoni M. Badia i Margarit Amb introduccions de Modest Prats, Josep M. Nadal, Joan A. Argenter, Miquel Siguan, Sebastià Serrano i Aina Moll, Barcelona: Edicions 62, 2001 [Tilbert Dídac Stegmann, Frankfurt am Main]	228
Anschriften der Autorinnen und Autoren / Adreces de les autores i dels autors	231
Hinweise zur Texteinrichtung / Normes per a la preparació dels textos.....	233

Josep R. Guzman (Castelló de la Plana)

Cortesía i traducció al català de marques d'atenuació en les peticions

El llenguatge és el mitjà de relació interpersonal més poderós, aquell que ens permet un grau d'intercanvi d'informació més gran. Ara bé, aquest intercanvi es realitza seguint una sèrie de convencions lingüístiques que reflecteixen la relació social dels interlocutors i que varien d'unes llengües a unes altres. És a dir, segons diversos factors com el grau de coneixement de l'altra persona, l'edat, el sexe, etc., adoptem un rol determinat que es palesa en l'ús d'uns recursos diferents producte de les convencions culturals de cada llengua. En l'àmbit del contacte intercultural, i més particularment en l'àmbit de la traducció, aquest ús diferenciat se'ns revela com un dels aspectes que cal tenir especialment en compte pels efectes pragmàtics concomitants. Així doncs, el present treball investiga el problema que se suscita en la traducció a causa de l'ús de certes marques pragmàtiques d'atenuació en un tipus d'acte de parla exhortatiu. Per aconseguir aquest objectiu, d'una banda, revisem alguns aspectes de la cortesia en general i de les peticions en particular, parant esment dels recursos lingüístics utilitzats; de l'altra, examinem el funcionament d'aquestes marques en dues peticions extretes de textos literaris alemanys i l'anàlisi de les possibles equivalències en català.

1 Cortesia i peticions

Són diversos els estudis que, des d'una perspectiva general, han tractat d'explicar i regular el funcionament de les estratègies de cortesia (Lakoff, 1973; Brown i Levinson, 1978, 1987; Leech, 1983, etc), tot i que, en bona mesura, és Erving Goffman qui ha estat l'autèntic pioner de la reflexió sobre el tema –per bé que sovint asistemàtic i poc ajustat a les metodologies dominants en lingüística. És precisament amb el concepte de *face* (imatge) de Goffmann, que Brown i Levinson (1978, 1987) defineixen la cortesia com un conjunt d'estratègies destinades a mantenir la imatge (personal i social) dels interlocutors. D'aquesta forma, el nivell de cortesia és el resultat de tres tipus de contextos interactius: i) el poder relatiu del destinatari respecte a l'emissor; ii) la distància social, que implica el grau de familiaritat i de contacte i iii) el

grau d'imposició d'un acte determinat respecte a la imatge que volem mantenir. La conjuminació d'aquests tres factors determina l'ús d'uns recursos lingüístics diferents que serveixen per a demostrar, o simplement subratllar, l'ús de la cortesia. Aquest ús depèn generalment de les convencions de cada cultura. Un dels actes de parla on es palesen aquestes diferències és, entre altres, en el de tipus no cortès, com ara en les peticions.

Les peticions representen un tipus d'acte la intenció del qual consisteix a modificar el comportament del destinatari i inclouen tant les formes no impositives, entre les quals caldria esmentar la recomanació, el consell, etc., com les impositives, és a dir, les súpliques, els prec, les ordres, etc. Seguint els criteris esmentats suara de Brown i Levinson (1987), les peticions formen part de la cortesia negativa, en la mesura que representen un perill per a la imatge negativa de l'interlocutor.

La distinció entre les diverses peticions impositives es caracteritza pels tres factors esmentats, ja que una mateixa petició es pot convertir en una súplica, un prec o una ordre amb un efecte perlocutiü diferent. És per aquest motiu que són molt diversos els recursos lingüístics utilitzats. Pel que fa als actes de parla, distingirem entre els directes i els indirectes, això és, segons l'existència d'una correlació major o menor entre l'estructura sintàctica i l'objecte il·locutiü. Deixem de banda la problemàtica que suscita la consideració o no d'actes de parla directes de determinades estructures sintàctiques, com ara la interrogació (*Pots passar-me el llibre?*), o fins i tot de formes declaratives en les quals una oració subordinada pot explicitar la petició (*Desitjaria que em passares el llibre*). Aquí subratllarem la idea, tal com assenyala Payrató (1988: 194) que l'obliquat de la frase no significa necessàriament un major grau de cortesia, o el que és el mateix, els actes de parla directes, especialment en oracions imperatives, també poden tenir un ús cortès. Per bé que, en general, existeix una relació entre la necessitat d'una actuació inferencial i el grau de cortesia, i on aquesta actuació inferencial serà major com més gran siga la distància entre l'assertió i l'exhortació. En altres paraules, la relació entre *Anni fa fred* i, aleshores, *Cal tancar la porta*, indica òbviament un gran marge d'actuació per a l'interlocutor que es tradueix en un grau de cortesia major.

Generalment, l'estructura de les peticions impositives està formada en la seua tipologia més complexa per un model constituït per una preseqüència, el nucli de la petició i una postseqüència. Mentre que aquesta preseqüència sol justificar la petició; el nucli, per la seua banda, estableix l'acció que caldrà

realitzar i, finalment, la postseqüència, que sembla ser l'element menys inestable (Haverkate, 1994: 149), clou l'acte embolcallant-lo i en molts casos justificant-lo novament. Tal com assenyala Blum-Kulka (1996: 189), tot allò que no siga l'acte principal, el nucli de la petició, podem denominar-ho moviments de suport (*supportive moves*). Aquest moviment de suport pot basar-se en les raons que justifiquen la petició i, aleshores, parlem de moviments de suport externs. Quan la mitigació de l'amenaça per a la imatge positiva es realitza mitjançant altra mena de recursos, fins i tot gramaticals (com per exemple el mode) incrustats en el nucli de la petició, parlem doncs de moviments de suport intern.

2 Peticions i recursos lingüístics: les partícules modals (PM)

Els recursos lingüístics per a fer palès l'ús de la cortesia en general, i les peticions en particular, varien segons les llengües. En conjunt, en català, podem dir que s'usen principalment com a elements lingüístics que articulen la cortesia, bé de manera única, o bé, i en molts casos, combinant-los, determinats modes verbals (com l'imperatiu), o temps verbals (com el condicional, o l'imperfet), certs connectors condicionals, l'ús de formes impersonals, la forma *que*; la modalitat d'enunciació interrogativa, entre d'altres. A aquests, es pot afegir també tota una sèrie d'estereotips lèxics que especialment en el cas de les peticions serien del tipus: *perdó, si us plau, per favor, voldria fer el favor..., (si) seria tan amable..., tindria la bondat..., li faria res de..., perdoni..., disculpi...,* etc. La major part dels equivalents d'aquesta mena de recursos s'usen també en alemany. Això no obstant, la llengua alemanya, com altres llengües germàniques (per exemple l'holandès), disposa d'una sèrie de partícules modals (PM) que també realitzen aquesta funció i que són inexistentes en català, com també en moltes altres llengües europees –anglès (Nehls, 1989), rus (Reiter, 1983; Krivonosov, 1989), etc.–. En un estudi com aquest que analitza les possibles equivalències en alemany i en català dels recursos lingüístics que intervenen en les peticions, cal analitzar d'una forma una mica més detinguda, aquest recurs de les PM per la major dificultat que genera a l'hora d'establir una equivalència més directa en alemany i en català.

Les partícules modals alemanyes són unitats que serveixen perquè el locutor se situe respecte a la informació que presenta el seu enunciat. Ara bé, aquestes partícules serveixen també per mitigar l'efecte perlocutiu de l'acte de parla i, en el nostre cas, els actes de parla no cortesos. Val a dir que, pel que

fa a les PM, en primer lloc, el seu inventari suscita grans dificultats, tal com s'ha subratllat en diversos treballs (Weydt i Hentschel, 1983; Helbig i Buscha, 1989; Thurmair, 1989; Krivonosov, 1989; Prüfer, 1995; Ormelius-Sandblom, 1997; etc.). En segon lloc, cal assenyalar també que, tot i l'acceptació generalitzada en aquests estudis que tant el tipus d'enunciació com el significat lèxic derivat de la interacció generen l'efecte pragmàtic d'aquestes partícules, en aquests treballs s'observen igualment les divergències a l'hora de relacionar-les amb determinats factors, com ara el tipus d'enunciació. En alguns casos, simplement pel fet que els criteris que serveixen de base per als estudis no són coincidents ni de bon tros. A tall d'exemple, i només per fer un tast entre la bibliografia existent, es podria esmentar que, respecte a la partícula *aber*, tant Weydt i Hentschel (1983: 6) com Thurmair (1989: 190-191) únicament assenyalen el seu valor com a partícula modal quan apareix en oracions exclamatives, on té la funció de mostrar la sorpresa del locutor davant de quelcom sobtat. Per la seua banda, Prüfer (1995: 69-70) indica també un ús en oracions exhortatives, per bé que en oracions sintàcticament subordinades introduïdes amb *dass*. En qualsevol cas, com ja hem apuntat, ens centrarem a assenyalar la funció que bona part d'aquestes partícules poden acomplir com a mitgadores i intensificadores en els actes de parla no cortesos, tant directes com indirectes, i les seues possibilitats de traducció al català en relació amb els tres factors esmentats que resulten del context interactiu entre els interlocutors.

Per les dimensions d'aquest treball, i sense voler ser exhaustiu, direm que entre algunes de les partícules i les combinacions que poden indicar aquesta funció mitgadora o intensificadora, i que apareixen en actes de parla no cortesos, caldria assenyalar les partícules *bloß, doch, eben, ja, mal (einmal) nur, rubig, schon, wohl* i determinades combinacions, com ara, *aber mal, denn nur, doch nur*, etc. La partícula *bloß* (*Denkt bloß nicht...*), cal analitzar-la especialment en comparació amb *nur*, ja que es distingeix de forma particular pel caire intensificador d'aquella, davant del caràcter atenuador d'aquesta (*Tue es bloß nicht! Tue es nur nicht*). És precisament aquest tret d'intensificació el que fa intercanviable la partícula *bloß*, amb la partícula *ja* (tònica), que també assoleix aquest tret (Weydt / Hentschel, 1983: 7). Aquest fet motiva que, acompanyant la seqüència en què apareix la partícula *bloß*, pot aparèixer també, com assenyala Thurmair (1989: 182), una conseqüència introduïda amb *sonst* (*Hau bloß ab, sonst...*). En altres paraules, seguint l'estructura esmentada anteriorment dels actes de parla no cortesos, això significa que aparega una postseqüència, la

qual pot relacionar-se directament amb un parlant que es troba en una relació de poder manifesta respecte a l'interlocutor. Per la seua banda, i com a contrapartida, *nur* assoleix un caire atenuador, especialment en frases sense negació (*Geh nur, mein Schatz*). Val a dir que a aquestes dues darreres partícules caldria afegir la partícula *ruhig*, ja que totes tres (en particular les formes tòniques) són partícules relacionades directament amb la funció exhortativa, fins al punt que *ruhig* en oracions enunciatives assoleix aquesta funció exhortativa acompanyat d'un verb modal (*Sie könnten ruhig ihren Wagen mitnehmen*).

En relació amb la partícula *eben*, aquesta pot aparèixer en contextos exhortatius. Ara bé, aquesta exhortació sol ser el resultat d'una explicació prèvia. És a dir, existeix una preseqüència que justifica el nucli de l'exhortació. Aquest fet ens adreça cap a un tractament més cortès o, el que és el mateix, fins i tot, més aviat cap a un consell que no cap a una ordre (*Wenn du ein Fahrrad willst, dann besteh eben alles!*).

Tal com hem esmentat suara, la partícula *ja* (tònica) apareix en contextos exhortatius en què el poder relatiu de l'interlocutor és gran i, podríem afegir, el locutor no es troba afectat per la imatge negativa que genera. Per la seua banda la partícula *ja* àtona també pot aparèixer en contextos exhortatius; no obstant això, com indica Prüfer (1995: 163), ho fa acompanyada del verb *können* (*Sie können mir ja vertrauen*). Aleshores, es pot percebre una clara distinció en l'ús de les dues formes relacionada amb el nivell de cortesia, ja que dóna una major opció a l'interlocutor en els actes de parla no cortesos (*Geh ja raus!*).

Una altra partícula que pot aparèixer en actes impositius directes o indirectes és *doch*. Aquesta, que (amb *ja*) és la partícula més usada, té unes característiques que fan referència a una informació coneguda i una correcció (Thurmair 1989: 118). El caràcter mitigador o intensificador ha estat molt discutit. Tanmateix, en la majoria dels casos considerem amb Prüfer (1995: 117) que únicament el context pot determinar de forma taxativa aquest ús diferenciat.

Al seu torn, la partícula *mal* (o *einmal*) reflecteix clarament els plantejaments de cortesia en oracions exhortatives. Generalment, aquesta apareix vinculada a l'ús de verbs modals, com ara *können* o fins i tot *dürfen* i *sollen*, sovint la forma verbal emprada és el subjuntiu (*Würden Sie mir mal das Buch leihen?*). *Mal* hi afegeix un caràcter cortès que no tindrien les peticions sense la seua presència. D'aquesta forma s'assuaveix l'efecte de l'acte il·locutiu. Thurmair (1989: 185) observa aquest caràcter de mitigació i caracteritza

aquesta partícula amb el tret d'atenuació. Un efecte contrari s'aconsegueix amb la partícula *schon* (*Machen Sie's schon!*) que, especialment en les peticions en les quals no atenua la declaració, més aviat emfasitza la possibilitat de la realització de la petició i, aleshores, intensifica l'efecte d'aquesta petició (Ormelius-Sandblom, 1997: 119).

Per concloure aquesta breu reflexió sobre les possibilitats d'aparició de diverses partícules en actes de parla no cortesos, assenyalarem que la partícula *wohl* també pot tenir un caire d'atenuació que es percep especialment en oracions interrogatives amb funció exhortativa en què es pot substituir per *vermutlich*. Aquest fet genera un tractament més cortès en la mesura que amplia l'espai en la conversa de l'interlocutor. Tanmateix, val a dir que en aquests casos parlem més aviat d'una funció adverbial, que no de PM.

A més d'aquestes formes simples hi trobem també una sèrie de combinacions que en principi poden aparèixer en oracions exhortatives, com ara diverses combinacions integrades per formes que individualment assoleixen aquest caràcter exhortatiu. En aquesta línia, podem assenyalar, a tall d'exemple, les següents combinacions d'*auch* amb *ja* (tònica) o *nur* (tònica); *doch* amb *bloß*, *mal*, *nur*, *rubig*; *nur* amb *ja* (tònica), *mal*, etc. A aquestes combinacions se'n podrien afegir d'altres que, com *aber mal*, poden assolir aquesta funció; tot i que Thurmair (1989) no la considera acceptable com a combinació de partícules modals.

Hem de convenir que el seu ús en actes de parla no cortesos, i especialment en l'exhortació directa en la mesura que mitiguen o intensifiquen la imposició de l'exhortació, varien d'unes a les altres. En aquest sentit, entre aquelles que realitzarien una intensificació de l'objecte il·locutiü caldria esmentar les combinacions *doch bloß* o *doch schon*, entre d'altres. Pel que fa a aquesta darrera cal assenyalar que el seu grau d'intensificació es troba a mig camí entre la utilització única de la partícula *schon* i de la partícula *doch*. Al seu torn, entre les combinacions que relacionariem amb la mitigació caldria esmentar les combinacions *doch nur*, *doch mal* i *doch rubig*. Aquestes darreres apareixen només en oracions exhortatives o enunciatives amb *können* reforçant el caràcter de mitigació que tindrien simplement amb la partícula *mal* o *rubig*.

3 La traducció dels recursos d'atenuació en les peticions

Les peticions pertanyen a aquella mena d'actes de parla en què el component interpersonal assolix un paper més decisiu en la traducció. La traducció d'aquests actes es troba condicionada per diversos aspectes socioculturals, arran dels efectes pragmàtics que es poden suscitar. En aquest cas, traduir significa, doncs, tenir present els diversos factors que regulen el nivell de cortesia, a fi d'assolir una equivalència que depèn, en alguns casos, més de les interrelacions generades entre els interlocutors en cada context, que no d'unes fórmules prefixades.

Entre els recursos d'atenuació, les PM alemanyes són les unitats que presenten una dificultat major a l'hora de cercar una determinada equivalència. Des d'una perspectiva contrastiva, existeixen diversos treballs que analitzen aquestes partícules en general tant en català (Muñoz, 1989-1991; Torrent-Lenzen, 1994; Guzman, 2000) com en espanyol (Acosta, 1984; Beerbon, 1992; Prüfer, 1995, Ferrer, 1997; etc.). Els resultats de bona part d'aquests treballs són molt diversos. Pel que fa a l'espanyol, alguns autors reconeixen l'existència de certes unitats lèxiques equivalents (Acosta, 1984), o grups de lexemes que realitzen una funció semblant (Ferrer, 1997); mentre que d'altres refusen més o menys taxativament l'existència d'aquesta mena d'equivalències (Beerbon, 1992; Prüfer, 1995). Els treballs en català arribarien a propostes semblants a les darreres, en què de forma particular se subratllaria el paper del context a l'hora de cercar una possible equivalència funcional. En aquest sentit, dissentiríem de les opcions formulades per Ferrer (1997: 190) que planteja (criticant Prüfer, 1995) l'ús com a equivalents d'aquest grup lexemàtic determinats lexemes que pertanyen a grups de paraules molt allunyats d'aquells; per bé que reconeixent la possibilitat de justificar les equivalències amb la comparació de l'efecte il·locutiu en cada llengua. Al nostre parer, aquesta, diguem-ne, excepcionalitat, hauria de ser la norma. Altrament dit, la recerca d'una equivalència només es pot plantejar (ben particularment en aquest cas en què emfasitzen el paper d'aquestes partícules per a indicar la relació social dels interlocutors), des d'un enfocament funcional en la mesura que analitzem els efectes pragmàtics dels actes exhortatius i, aleshores, cerquem l'equivalència tot i la possible llunyania entre el grup de paraules que representa la partícula i el grup al qual pertany l'equivalència.

Bona part dels elements que hem presentat es fan palesos en els dos exemples que es presenten tot seguit. Pel que fa a l'aparició de les PM en

actes de parla no cortesos, aquestes observacions són encara més adients. No cal més que analitzar un acte de parla exhortatiu com és el que apareix en l'exemple (1) recollit de l'obra de *Das Fräulein von Scuderi* d'E.T.A Hoffmann (1983):

- (1) So macht *doch nur* auf um Christus willen, so macht *doch nur* auf!
(p. 258)

En aquest cas ens trobem amb el següent context: l'acció s'esdevé al segle XVII. Carrers foscos, de nit, una persona jove és al carrer i demana que li obriguin la porta d'una casa a la qual no ha anat mai i on no el coneixen. L'interlocutor és una dona gran, minyona de la casa. Des de l'enfocament que suposen els tres criteris esmentats anteriorment, cal dir que, en primer lloc, el poder relatiu de l'emissor respecte del destinatari resulta insignificant; en segon lloc, el grau de familiaritat i de contacte, la distància social és igualment extremadament reduïda; finalment, el grau d'imposició d'aquest acte respecte a la imatge que el jove ha de mantenir ha de ser necessàriament molt minso. Pel que fa a la realització de l'acte de parla, ens trobem amb una exhortació directa focalitzada cap a l'emissor i amb la referència pronominal centrada en la utilització de la segona persona del plural. Aquests que en principi resultarien incompatibles amb l'expressió de cortesia i, més aviat, servirien per a demostrar el poder de l'emissor sobre l'interlocutor, s'accentuen amb l'ús de l'imperatiu. Resulta clar, doncs, que tota aquesta mena de factors tenen necessitat de moltes atenuacions si es vol aconseguir l'objecte il·locutiü. És a dir, calen altres recursos per alleugerir la forta càrrega que tindria l'acte exhortatiu amb el mode verbal utilitzat en el cas que aparegués de forma despullada: *Macht auf!*

Així doncs, podem esmentar diversos moviments de suport (*supportive moves*) que serveixen per mitigar l'acte, algun d'extern i alguns altres d'encaixats en l'acte principal de la petició. D'una banda, com a suport extern a la petició estricta es palesa l'adverbi *so*. Aquest fa referència a unes raons esmentades anteriorment que justificarien la petició. De l'altra banda, com a suport intern cal esmentar l'exclamació «*um Christus willen*» i l'ús de la combinació de partícules modals *doch nur*. Ens trobem davant d'una petició cortesa, tot i l'ús de l'imperatiu, per l'atenuació que realitzen els moviments de suport. D'aquesta forma es palesa que l'estructura lèxica d'aquesta oració fa que s'interprete com un prec i no com un manament. Val a dir que existeix un

altre factor que cal tenir també en compte, però que nosaltres, ara com ara, deixem de banda. Aquest fóra el tipus d'entonació i la influència que podria tenir a l'hora d'interpretar l'acte exhortatiu com a prec o com a manament.

Fetes aquestes observacions, se'ns planteja la possible traducció d'aquesta petició al català. Òbviament, els punts conflictius rauen més aviat en els moviments de suport que no en la recerca d'equivalències del mode verbal, i en el nostre cas en el problema que suscita la combinació de PM. Com que no disposem d'una equivalència per a aquesta combinació de PM en català, cal subratllar els aspectes funcionals. Hem de convenir que en català les formes que poden ser usades per a atenuar aquesta estructura exhortativa foren la interjecció *per favor* i altres girs formats amb el terme *favor*, o amb el de *merè*, com ara les construccions *fer el favor*, *fer la merè*, que se solen usar en forma imperativa. A més, es poden usar certes formes convencionalitzades que, com ha apuntat Salvador (1993: 673) en un treball sobre la paremiologia catalana, tenen la funció pragmàtica de preparació de l'interlocutor per assuavir una ordre, o un consell no demanat, i donen l'opció de no realitzar-la, com per exemple, en català, formes com *si us (et, li, etc.) plau* o *sisplau*, entre d'altres. En el context en què ens trobem, formes convencionalitzades com per exemple *voleu fer el favor...*, *seríeu tan amable...*, *tindríeu la bondat...*, *us faria res de...*, etc., que en principi podrien ser sentides pels parlants com caracteritzades per un grau de cortesia superior, no resultarien adients donada la situació en què es troben els personatges. Així, una enunciació com la següent (1a) resultaria més aviat estranya:

- (1a) Per l'amor de Déu, tindríeu la bondat d'obrir la porta, us faria res d'obrir!

Amb els fonaments esmentats suara, entre les diverses opcions que podríem articular per cercar una equivalència d'aquest acte de parla exhortatiu caldria assenyalar (sense voler ser exclusivistes) els exemples (1b) i (1c):

- (1b) Per l'amor de Déu, feu el favor d'obrir la porta, obriu, per favor!
 (1c) Si us plau, obriu, per l'amor de Déu, obriu, si us plau!

És a dir, com a traducció al català de la combinació de les PM *doch nur*, es presenten tres alternatives possibles: *fer el favor*, *per favor* i *si us plau*. Les tres

solucions serveixen tal i com hem assenyalat per mitigar i atenuar l'efecte de l'acte exhortatiu, exactament com es fa en el text original.

Aquestes propostes de solucions (1b) i (1c) plantegen el problema de la col·locació del moviment de suport constituït per les interjeccions *per favor* i *si us plau* (el gir *fer el favor* rep un altre tractament). Hem decidit de situar-les bé en posició inicial o final de la seqüència, ja que, com en espanyol (Haverkate, 1994: 201), en català aquestes no solen aparèixer en l'interior sense una entonació de pausa motivada per algun vocatiu precedent o una altra interjecció com podria esdevenir-se en l'exemple (1c):

(1c) Per l'amor de Déu, per favor, obriu, obriu, per favor!

En l'anàlisi d'aquestes solucions, deixem de banda el problema que pot representar l'equivalència de la interjecció atenuadora «*um Christus millem*» que podria tenir altres possibles alternatives, bé vinculades directament a l'àmbit religiós (*pel cel*, etc.), o vinculades a determinats conceptes morals i culturals, com ara la caritat (*per caritat*) que, a més, podrien connectar amb l'esperit romàntic de l'obra (Salvador i Guzman, 1998).

Val a dir que en català existeixen tres traduccions d'aquest conte (Guzman, 1995, 2000), una primera de 1979 de Francesc de Borja Moll (1d); una segona de J. Valls de 1982 (1e); i finalment una darrera de 1995 de J. R. Guzman (1f):

- (1d) Però obriu! Obriu, per l'amor de Déu! p.142
 (1e) Obriu, per l'amor de Déu, obriu d'una vegada! p. 91
 (1f) Però obriu, per l'amor de Déu! Obriu! p. 17

Com es pot observar cap de les tres traduccions (1d; 1e; 1f) presenta entre les possibles solucions traductològiques aquest reforçament de la mitigació. A més, (1d) i (1f) s'encapçalen amb el connector textual *però*, amb la qual cosa, d'una banda, es remarca l'existència d'una idea anterior que contrasta amb la vinculada amb el connector, o el que és el mateix, les diferents opinions dels dos interlocutors; i d'altra banda, es manifesta l'expressivitat del peticionari amb la seua insistència més que no la mitigació. Aquesta funció recauria més directament en la interjecció atenuadora.

Un exemple més respecte als usos de formes d'atenuació en les peticions, es palesa en l'exemple següent (2), extret de l'obra de Bertolt Brecht, *Furcht*

und Elend des III. Reiches (27 Szenen) (1988):

(2) DIE SCHWESTER: Fräulein Gnauer bittet Frau Gnauer, *doch* für einen Augenblick hereinzukommen.

En aquest cas, el context es troba determinat per les relacions d'una família petitburgesa (explicitades en la primera acotació), la de l'enquadrador Gnauer, i es troben condicionades, entre altres factors, per la malaltia de la germana de l'enquadrador i la manca de diners per a l'operació a què s'hauria de sotmetre. L'acotació de l'escena en la qual es realitza la intervenció de l'exemple (2) és també la següent: «Der Buchbinder sitzt in SA-Uniform. Es ist Abend acht Uhr. In Nebenzimmer, bei der kranken Schwester des Buchbinders, ist eben der Arzt.» (Brecht, 1988: 254). La germana de l'enquadrador Gnauer és una dona gran que sap que està greument malalta, ja que no pot menjar res. Davant de la probabilitat que el metge li puga haver comunicat alguna cosa més a la seua família, en aquest cas a la seua cunyada, ha demanat a una infermera que li comuniqui, a la seua cunyada, que passe a veure-la. El lector no coneix més que la intervenció de la infermera (2).

La primera observació que cal fer és que la intervenció de la infermera es realitza sota la fórmula del discurs indirecte. És a dir, estem davant d'una declaració que interpreta una enunciació anterior i que presenta unes marques de cortesia que, en principi, podrien pertànyer al nivell de cortesia establert entre el reportador i el seu interlocutor, en aquest cas la infermera i Frau Gnauer, o entre l'enunciador del discurs citat i l'interlocutor del reportador, és a dir entre Fräulein Gnauer i Frau Gnauer. De fet, seguint els factors formulats per Brown i Levinson (1987) per a definir el nivell de cortesia, ens trobem amb dos nivells de cortesia, d'entrada diferents, però al capdavall coincidents. D'un costat, el nivell de cortesia entre Fräulein Gnauer i Frau Gnauer que es caracteritza per una distància social entre els interlocutors reduïda; de forma semblant, el poder relatiu de Fräulein Gnauer respecte a Frau Gnauer és també molt minso (cunyada, malalta, etc.) i, finalment, el grau d'imposició ha de ser necessàriament molt limitat. En aquest sentit, cal esmentar que Fräulein Gnauer té por de la decisió de la família pel que fa a la seua operació. De l'altre costat, el nivell de cortesia entre el reportador (la infermera) i el seu interlocutor (la senyora Gnauer) ha de ser en aquest context molt cortès, ja que els tres factors esmentats presenten un grau de cortesia

elevat en tots tres: la distància social és gran, com també el poder relatiu i, fins i tot, el grau d'imposició (per bé que no és més que una interpretació) ha de ser reduït. Tanmateix, en definitiva, tot i la possible atribució a un altre enunciador, sempre és el reportador el que interpreta la declaració citada i podríem dir amb Mainguenu i Salvador (1995: 95):

Com que el discurs indirecte no reproduceix un significant, sinó que dóna un equivalent semàntic integrat en el marc de l'enunciació citant, no implica més que un sol «locutor», que és qui assumeix el conjunt de l'enunciació.

Aleshores, les fórmules i marques de cortesia són també aquelles assumides pel locutor de l'enunciació citant. Això mateix, s'hi palesa en una anàlisi més detallada.

Entre les marques de cortesia que apareixen en l'assertió, cal distingir l'ús de les formes de tractament de cortesia *Fräulein* i *Frau*, l'ús del verb introductor del discurs reportat, *bitten*, el sintagma prepositiu *für einen Augenblick* i, finalment, l'aparició de la PM *doch*. Aquestes marques són els moviments per mitigar la petició, en aquest cas, internament amb fórmules encaixades. Així doncs, pel que fa a les directament atribuïbles a la relació de cortesia entre el reportador i l'interlocutor caldria esmentar les fórmules de tractament *Fräulein* i *Frau*, i l'ús del verb *bitten*.

Val a dir que el terme *Fräulein* no s'utilitza per adreçar-se a una persona de sexe femení a causa de la seua joventut, sinó per a una persona ja gran. Aquesta utilització segons l'estat civil de la dona resulta, si més no pel que fa a la possible traducció al català, totalment desaconsellable dins de la filosofia actual d'allò que s'ha denominat el llenguatge políticament correcte. No obstant això, reflectiria un alt grau de cortesia. Quelcom semblant s'esdevé amb la utilització del verb *bitten*. La infermera descriu l'acte de parla realitzat per la cunyada de la senyora Gnauer com una petició i aleshores tria aquest verb que palesa semànticament el nivell de cortesia. Ja que, entre les diverses possibilitats que podrien haver originat la intervenció de la infermera, podríem suposar els exemples (3a i 3b):

- (3a) Bitten Sie meine Schwägerin, für einen Augenblick hereinzukommen!
 (3b) Bitte, sagen Sie meiner Schwägerin, für einen Augenblick hereinzukommen!

Ara bé, amb la utilització del verb *bitten*, tal com apareix a l'exemple (3a), en realitat l'enunciador demana a la infermera que siga ella qui pregue i, aleshores, caldria analitzar l'acte exhortatiu amb el punt de vista de la relació entre la infermera i la malalta. Pel contrari, l'exemple (3a) marca la petició a la infermera amb el moviment de suport *Bitte* i, al seu torn, amb *für einen Augenblick* per a la seua cunyada.

Precisament, *für einen Augenblick* és el moviment de suport més clarament vinculat com a fórmula mitigadora al discurs citat; atès que atenua l'acte exhortatiu realitzat per la cunyada, especialment relacionat amb el tercer factor formulat per Brown i Levinson (1987), és a dir el grau d'imposició respecte de la imatge que volem mantenir.

El darrer moviment de suport que apareix en aquest acte, la PM *doch* sembla en un primer moment producte estricte de l'enunciació de la infermera i no interpretació de la intervenció de la malalta. Ara bé, al parer nostre aquesta atribució resulta més aviat dubtosa, i ben bé podria ser aquesta segona possibilitat. En qualsevol cas, com veurem als paràgrafs següents, el resultat és coincident, tant en un cas com en l'altre. No hem d'oblidar, parafrasejant Mainguenu i Salvador (1995: 92), que el pas del discurs directe a l'indirecte no es realitza sense que es produeixi una transformació o una pèrdua de molts elements, com ara interjeccions, onomatopeies o expressions que realitzen una funció semblant. Aquesta ambigüitat a l'hora d'atribuir la PM dóna lloc a dues possibilitats en la traducció al català més o menys diferenciades. Si interpretem que el paper de *doch* en aquesta oració declarativa és la d'apel·lació de l'emissor perquè l'interlocutor actualitzi una informació prèvia, això és, que existeix una pressuposició comuna pertanyent al coneixement de tots dos interlocutors i la intenció és la de crear consens (Prüfer, 1995: 106-107), aleshores, hem de convenir que en català resulta difícil de realitzar aquest recordatori sense assolir, en aquest context, un to de major cortesia, en la mesura que és la interpretació d'una petició.

A més, si es considera que la PM *doch* és una interpretació de la mitigació de la petició realitzada per la malalta, caldria cercar en català una fórmula escaient al discurs reportat. És a dir, no servirien interjeccions, fórmules en català com les que hem presentat abans, en parlar de la combinació d'aquesta partícula amb *mir*. Caldria, doncs, recórrer a solucions que intensifiquen l'efecte pragmàtic d'assuavir l'exhortació, com per exemple algun adverbi que, aparellat amb el verb *bitten*, convertiria la petició en encara més polida.

Amb les observacions que hem realitzat, ens decantaríem, en primer lloc, per una traducció de la fórmula de tractament que no s'establís a partir de la relació amb l'home, això és, l'ús del parentiu per evitar el problema que se suscitaria amb la repetició del terme senyora. I, en segon lloc, pel que fa a la intensificació de la petició, tindríem diverses possibilitats que podríem sintetitzar d'una banda en la traducció estricta de la PM, *doch*, per algun adverbi o alguna construcció prepositiva que realitze la mateixa funció, com per exemple, encaridament, amb encariment, etc. El resultat podria ser quelcom semblant al que apareix a l'exemple (2a):

(2a) LA INFERMERA: Senyora Gnauer, la seua cunyada li prega amb encariment que passe a veure-la un moment.

El problema que pot suscitar aquesta traducció és la possible manca d'adequació a un tipus de discurs oral i espontani, tot i el fet que aquesta intervenció pertany a una obra de teatre i, en aquest cas, té un component estètic afegit, de forma que no és un llenguatge estrictament natural.

L'altra possibilitat de síntesi són aquelles traduccions que representen la funció de transmetre una petició polida. En aquest cas les possibilitats són molt diverses amb l'aparició dels elements esmentats anteriorment, és a dir, modes verbals, o temps verbals, certs connectors condicionals, etc. Un exemple podria ser el realitzat per Heike van Lawick (en premsa) (2b):

(2b) LA INFERMERA: Senyora Gnauer, la seua cunyada demana si no podria passar a veure-la un moment.

4 Conclusions

Per concloure aquest treball sobre la traducció de les peticions de l'alemany al català i el paper de l'anàlisi de la cortesia en aquestes traduccions, cal subratllar, en primer lloc, la necessitat de determinar els factors que regulen el nivell de cortesia entre els interlocutors, seguint diverses formulacions, com ara les de Brown i Levinson (1987). En segon lloc, des d'una perspectiva intercultural, tan necessària en la traducció, cal tenir també la utilització de recursos diferenciats, com per exemple l'ús de formes directes o indirectes, la diferent orientació, bé envers l'objecte o bé envers el destinatari, etc. És a dir, cal tenir present que l'ús d'unes marques o d'unes altres depèn d'unes con-

vencions culturals, i que únicament els models que existeixen en la nostra cultura poden ajudar-nos en l'àmbit de la traducció. Al capdavant, podem assenyalar que tot i la recerca de la traducció de cadascuna de les unitats lèxiques que intervenen en la petició, aquesta ha d'estar condicionada a la igualtat de la funció que realitza l'acte de parla exhortatiu en una o l'altra llengua.

5 Notes

* Aquest treball ha estat realitzat en el marc del Projecte d'Investigació de la Fundació Bancaixa Castelló P1-1A2000-07 i del Projecte GV-00-147-09.

** Voldria agrair la lectura atenta i els comentaris de la doctora Heike van Lawick i del doctor Vicent Salvador.

*** Aquest article és una versió revisada d'una ponència llegida durant el 16è Col·loqui Germano-Català / 16. Deutscher Katalanistentag (Bochum 1999),

6 Referències bibliogràfiques

6. 1 Referències primàries

Brecht, Bertolt (1988): *Große kommentierte Berliner und Frankfurter Ausgabe. Stücke 4*, Hecht, Werner / Knopf, Jan / Mittenzwei, Werner / Müller, Klaus-Dieter (Hrsg.), vol 4, Berlin i Weimar: Aufbau-Verlag; Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

Brecht, Bertold (en premsa): *Terror i misèria del Tercer Reich*, in: *Teatre Complet*, II, Barcelona: Institut del Teatre, Trad. cat. Heike van Lawick.

Hoffmann, E.T.A. (1983): «Das Fräulein von Scudéry», in: Arjipov, Iuri I. (Hrsg.): *Auswahl*, Moscou: Raduga, 257-333.

– (1982): «La senyoreta de Scudery», in: Hoffmann, E.T.A.: *Tres contes fantàstics*, Sant Boi : Mall, Trad. cat. de Joan Valls, 89-180.

– (1991): «La senyoreta de Scudery», in: Ramon Miquel i Planas (ed.): *El llibreter assassí de Barcelona*, Barcelona: Montesinos, Trad. cat. de Francesc de B. Moll, 142-222.

– (1996): *La senyoreta de Scudéry*, València: 3i4, Trad. cat. Josep-Roderic Guzman, 17-89.

6. 2 Referències secundàries

- Acosta, Luis (1984): «Las partículas modales del alemán y del español», in: *Studia Philologica Salmanticensa* 7-8, 7-41.
- Beerbom, Christiane (1992): *Modalpartikeln als Übersetzungsproblem. Eine kontrastive Studie zum Sprachenpaar deutsch-spanisch*, Frankfurt a. M. / Berna / Nova York / París: Peter Lang.
- Blum-Kulka, Shosana (1996): «Variaciones en la formulación de peticiones», in: Cenoz, Jasone / Valencia, José F. (eds.): *La competencia pragmática: elementos lingüísticos y psicosociales*, Bilbao: Universidad del País Vasco, 179-194.
- Brown, Penelope / Levinson, Stephen (1978): «Universals in Language Use: Politeness Phenomena», in: Goody, E. (ed.): *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- (1987): *Politeness. Some Universals in Language use*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ferrer Mora, Hang (1997): «La partícula modal alemana doch entre el modo oracional declarativo e interrogativo y sus equivalentes en español», in: *Quaderns de Filologia. Estudis lingüístics II. Sobre l'oral i l'escrit*, 183-198.
- Guzman, Josep R. (1995): «Traductor i subjecte receptor: a propòsit d'algunes traduccions de *Das Fräulein von Scuderi* d'E.T.A. Hoffmann», in: Bermúdez, Jesús / Farrel, Mary / Meseguer, Lluís (eds.): *Subjecte i creativitat*, Castelló: Servei de Publicacions UJI, 249-257.
- (2000): «Modalitat i traducció: partícules modals i traduccions al català de *Das Fräulein von Scuderi*», in: Pusch, Claus D. (ed.): *Katalanisch in Geschichte und Gegenwart. Sprachwissenschaftliche Beiträge. Estudis de lingüística*, Tübingen: Stauffenburg, 155-168.
- Haverkate, Henk (1994): *La cortesía verbal. Estudio pragmalingüístico*, Madrid: Gredos.
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine (1994): *Les interactions verbales*, París: Armand Colin.
- Krivosonov, Alexei (1989): «Zum Problem der Klassifizierung der deutschen Partikeln», in: Weydt, Harald (ed.): *Sprechen mit Partikeln*, Berlin / Nova York: Walter de Gruyter, 30-38.

- Lakoff, R. (1973): «The logic of politeness, or minding your P's and Q's», in: *Proceedings of the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 292-305.
- Leech, Geoffrey N. (1983): *Principles of pragmatics*, Londres: Longman.
- Mainguenau, Dominique / Salvador, Vicent (1995): *Elements de lingüística per al discurs literari*, València: Tàndem.
- Muñoz Morata, Anna M. (1989-1991): «I de les partícules modals alemanyes, què en fem?», in: *Quaderns de Traducció i Interpretació* 11-12, 99-111.
- Nehls, Dietrich (1989): «German modal particles rendered by English auxiliary verbs», in: Weydt, Harald (ed.): *Sprechen mit Partikeln*, Berlín/ Nova York: Walter de Gruyter, 282-292.
- Ormelius-Sandblom, Elisabet (1997): «The modal particle *schon*: Its syntax, semantics, and pragmatics», in: Swan, Toril / Jansen Westvik, Olaf (eds.): *Modality in Germanic Languages. Historical and comparative perspectives*, Berlín / Nova York: Mouton de Gruyter, 75-131.
- Payrató, Lluís (1988²): *Català col·loquial. Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana*, València: Universitat de València.
- Prüfer, Irene (1995): *La traducción de las partículas modales del alemán al español y al inglés*, Frankfurt a. M. / Berna / Nova York / París: Peter Lang.
- Reiter, Norbert (1983): «Pragmatische Norm und fakultative Setzung von Partikeln, untersucht am Übersetzungen aus dem Russischen», in: Weydt, Harald (Hg.): *Partikeln und Interaktion*, Tübingen: Niemeyer, 96-105.
- Robinson, Joy L. (1980): «Sociolingüística i variació semàntica: els tractaments en català», in: *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona: PAM, 616-638.
- Salvador, Vicent / Guzman, Josep R. (1998): «Retòrica i recepció de la literatura romàntica: sobre les traduccions d'un text d'E.T.A. Hoffmann», in: *Quaderns de Filologia* IV, 239-255.
- Torrent-Lenzen, Aina (1994): «Les partícules modals alemanyes i llur correspondència funcional en català», in: Berkenbusch, Gabriele / Bierbach, Christine (eds.): *Zur katalanischen Sprache: historische, soziolinguistische und pragmatische Aspekte*, Frankfurt am Main: Domus Editoria Europaea, 111-124.

Rosa Comes Casas (Tarragona)

***Le Sacre du Printemps*: d'Stravinsky a Jaume Vidal.
Anàlisi d'un transvasament alfabètic**

1 Introducció: el poema de Jaume Vidal Alcover

Igor Stravinsky. *Le Sacre du Printemps* és una obra que vol experimentar amb els límits dels llenguatges artístics. Jaume Vidal la va acabar d'escriure a Madrid l'any 1951, però no la va veure publicada fins al 1979. Tal com ell mateix explica a la nota que afegeix al moment d'editar-la, aquest gran poema «fa part d'un recull de molt diversa temàtica –impressions de lectures recents o de relectures, de pel·lícules, quadres, escultures, ciutats i paisatges rurals, d'audicions musicals, poemes d'amistat i de convivència– que anava fent cap als anys 51 i 52, a Madrid, sota el títol general de *Residència d'estudiants*». En aquell temps, el poeta mallorquí preparava oposicions a notari, podríem dir que per imposició paternal, i alternava aquesta tasca avorrida amb la lectura i l'escriptura. L'estada a la capital espanyola va servir per completar el seu bagatge cultural, ja força notable, amb el coneixement profund dels poetes castellans del 27, sobretot de García Lorca, Alberti, Salinas, Guillén i Gerardo Diego. El tracte assidu amb les obres dels «cinc grans» (Vidal, 1993: 26) d'aquell moment de la poesia castellana s'endevina en el primer recull de Vidal que va sortir a la llum, *L'hora verda*, empremta que es barreja amb el seu ampli recorregut per la literatura francesa, per creadors com Goethe, Schiller, Hölderlin, Rilke i, a l'illa, Bartomeu Rosselló-Pòrcel, i la recent descoberta de Rimbaud gràcies a un company de la tertúlia barcelonina, Joan Barat. Fixem-nos que *L'hora verda* apareix imprès el 52 i que s'escriu paral·lelament a *La consagració de la primavera*, l'homenatge a Stravinsky. Tots aquests referents, doncs, són també a la base del conjunt de composicions que ens disposem a analitzar, així com igualment es troben entre les pàgines d'*El dolor de cada dia*, una de les obres que cal considerar si es vol resseguir l'encetament del realisme social en la literatura catalana. Els poemes d'*El dolor de cada dia* van patir la censura fins al 1957, però van ser escrits a mig camí de *L'hora verda* i amb l'impuls evident de Neruda, César Vallejo, Rosales i, sobretot, dels versos civils i polítics de l'esmentat Rafael Alberti (Vidal, 1984: 28).

Dins de l'àmbit literari de les illes, la publicació de *L'hora verda* va promoure un cert escàndol. Aquesta «declaració d'alegria al món», tal com la defineix Miquel Àngel Riera (1984: 19), va suposar una ruptura radical amb la precedent Escola Mallorquina. En una ressenya del llibre, si més no, Joan Fuster parla, no tant d'una desviació dels poetes mallorquins de la generació de Vidal respecte dels prestigiosos antecessors, sinó més aviat d'un «acreixement», d'una ampliació dels límits de l'Escola: «els nobles caràcters diferenciats perduren», ens diu (1953: 186). El mateix Jaume Vidal explica com ell i els companys Blai Bonet, Marià Villangómez, Llorenç Moyà i Josep M. Llompart, els «joves inquiets» de la reveladora antologia de Sanchis Guarner,¹ van assimilar tendències estètiques contemporànies de fora Mallorca només després de formar-se en la pròpia tradició: «per això, perquè les coneixíem, podíem “contestar” —que diem ara— les directrius de l'Escola mallorquina i decantar-nos-en» (1993: 63). La seva generació representava «una avantguarda moderada, o, més ben dit, rectificada, respecte del surrealisme francès, dels poetes castellans del 27 [...], i bastant al marge del que era la poesia catalana del Continent» (Vidal, 1990: 164). Apuntem aquests detalls, és clar, per contextualitzar adequadament l'experiment rítmic que significa *Igor Stravinsky. Le Sacre du Printemps*, una obra guardada al calaix fins gairebé els anys vuitanta, però composta i ideada durant aquesta efervescència poètica inicial.

Margalida Pons, al seu estudi sobre la *Poesia insular de postguerra*, comenta que l'homenatge de Jaume Vidal «s'inscriu en una poètica de la dansa i la música hereva del simbolisme» (1998: 336), i alhora evidencia, precisament, les connexions estilístiques que l'obra manté amb *L'hora verda*, els poemes de la qual fan referències musicals en molts moments; l'al·lusió a aquesta parcel·la de l'art, és a dir, l'aparició recurrent d'aquestes referències a la dansa i a la música, «impliquen —com diu Pons— un rebuig teòric de la reflexió» (326), una voluntat d'antidescripció inspirada per la manera poètica de fer de la generació del 27. L'estudiosa, finalment, també troba una font literària que presenta coincidències sorprenents amb els versos de *Le Sacre du Printemps*: és la sèrie de Jorge Guillén anomenada «Salvación de la primavera», inclosa a la tercera part de la primera secció de *Cántico*. Però això ja és una qüestió relativa a la interpretació semàntica i l'objectiu del present treball no és aquest, sinó l'anàlisi d'un transvasament alfabètic.

¹ *Els poetes insulars de postguerra*. Mallorca: Moll (Les Illes d'Or 43) 1951.

2 Literatura i música

Igor Stravinsky. *Le Sacre du Printemps* posa els ulls en el ballet homònim d'Stravinsky i no pretén «traduir amb paraules la música» del compositor rus, sinó més aviat «copsar-ne el ritme trencat i palpitant» (Vidal, 1979). Es tracta, doncs, d'un intent de transvasar alfabets de diferents llenguatges secundaris. El llenguatge musical se serveix de material acústic per manifestar-se i té, com la literatura, una sèrie de signes gràfics que el fixen en un paper. Per altra banda, Josep Bargalló (1991) defineix el ritme poètic com la recurrència de cims accentuals determinats, i afirma que, en la versificació rítmica, la periodicitat d'aquestes seqüències de temps marcats i no marcats se superposa a l'estructura perfilada per la successió d'accents lèxics o inherents als mots. «Si l'esquema de la mètrica es correspon massa exactament amb els sistemes de pauses i de repartiment d'accent de la llengua, resulta que no se separa del sentit del que el poeta diu», opina Gabriel Ferrater (Bargalló, 1991: 42), i aquesta observació ens fa entendre que l'organització del material sonor en construccions fòniques recurrents és un dels elements distintius de la poesia respecte de la llengua natural. Com diu Tuson, «el poeta espigola en el camp del llenguatge ordinari» (Bargalló, 1991: 44) i cull totes les estructures que, combinades d'una certa manera, constituïran un esquema sense sentit des del punt de vista lingüístic, però significativament connotat des del punt de vista artístic. Ens adonem, així, que l'art musical, en realitat, també és una disposició recurrent d'accents màxims, la qual adopta un grau de significació potser encara més elevat dins del propi llenguatge, que el ritme dins del llenguatge poètic. La formació del llenguatge literari necessita de la convencionalitat i els límits dels signes lingüístics en tant que punt referencial a partir del qual distanciar-se; la música, en canvi, està formada d'uns components que, certament, posseeixen un pla de l'expressió i un pla del contingut, però que no es connoten amb la mutació d'una realitat prèviament denotada.

Fixem-nos que el ritme, tant musical com poètic, és una qüestió sintagmàtica que es revela com a semàntica en un altre nivell de l'obra d'art. El caràcter icònic i figuratiu –és a dir, no convencional– dels signes literaris fa que, dins el text artístic, se semantitzin els elements sintàctics de la llengua natural. Un text literari és molt difícil de segmentar en unitats semàntiques perquè en ell la sintaxi és incapaç de posar límits entre signes: com explica Lotman, «el texto es un signo integral» (1970: 35). Amb el «text» musical passa exactament el mateix. Abeurant-se en el procés combinatori

de l'esquema lingüístic, que és inherent als éssers humans, el llenguatge de la música també aconsegueix la semantització de la sintaxi mitjançant la recurrència accentual i la reciprocitat condicionada dels plans signícs. Des d'aquesta perspectiva, doncs, la voluntat de Jaume Vidal és la de realitzar un joc intertextual que en part afecta l'estrat de la distribució accentual. *La consagració de la primavera*, en efecte, intenta reflectir un nivell sintagmàtic traçat pel codi d'un determinat llenguatge secundari a l'interior d'un altre tipus de vocabulari artístic –amb combinatòria diferent–, cercant, si més no, els punts de contacte entre ells. Amb això volem dir que l'entrellaçament entre música i poesia és, en principi, més fruitós que el que es podria establir entre música i pintura, per exemple, ja que les dues produccions artístiques es particularitzen a través de la disposició d'un material sonor en alternança de temps forts i temps fluixos. El text de Vidal «no tradueix amb paraules la música de Stravinsky» en el sentit que els signes del llenguatge literari mantenen, respecte del sistema lingüístic, relacions associatives molt diferents de les mantingudes pels signes musicals, però, en canvi, sí que glossa la relació sintagmàtica amb les pròpies regles accentuals, acostades a aquesta, i amb les pròpies unitats distintives, allunyades de les unitats musicals.

3 Igor Stravinsky

El ballet d'Igor Stravinsky es va representar per primera vegada el 29 de maig de 1913 al Théâtre des Champs-Élysées sota la direcció de Pierre Monteux i va originar un dels escàndols més considerables que recorda la història musical de París. Les enciclopèdies musicals diuen que és l'obra capital del sinfonisme del segle XX perquè fins al moment de la seva creació no s'havia escrit res tan ric en orquestració, en complicació harmònica i en proporció i abundància de ritmes. Serguei Diàguilev, l'empresari dels Ballets Russes, va confiar la coreografia al ballarí Nijinskj, el qual sembla que no va tenir prou aptituds en aquest camp per fer front a les innovacions rítmiques introduïdes pel compositor. La nit de l'estrena, havent-se interpretat només uns pocs compassos inicials, la sala es va convertir en un camp de batalla entre xiulets i expressions de desaprovació i defensors d'aquella música. Els ballarins que estaven en escena s'havien de guiar per les indicacions que Nijinskj els feia entre bastidors, ja que el soroll no els deixava sentir els intèrprets.

La consagració de la primavera s'inclou en el primer període que es distingeix en la trajectòria d'Stravinsky, el «període rus», i va ser ideada ja abans de l'elaboració de *Petrushka*, un projecte que la va arraconar per un temps. Nicolai Roerich, pintor i arqueòleg especialista en antics ritus eslaus, es va responsabilitzar del desenvolupament argumental i de l'escenografia, però la primera visió del ballet va ser contemplada inesperadament pel propi Stravinsky: un cercle de savis ancians rodejant la dansa de la mort d'una donzella, la qual està a punt de ser sacrificada per tornar propici el déu de la primavera. Segons un comentari de Roerich que acompanyava l'esquema enviat a Diàguilev, l'objectiu de *La consagració de la primavera* era presentar una sèrie d'escenes destinades a mostrar l'alegria terrenal i el triomf celestial segons la sensibilitat eslava. Calia aconseguir el clima de primitivisme mitjançant ritmes canviants i irregulars i la superposició violenta de diferents tonalitats a un conjunt de timbres. L'impacte que produeix l'obra en l'oient es deu, doncs, a una extraordinària condensació d'harmonies i a la potenciació de la desigualtat rítmica esmentada, per la qual el compositor es va inspirar en part en la música dels cants populars.

La recreació d'aquest ritus pagà de la mitologia es va dividir en dos grans temes: «L'Adoration de la terre» i «Le Sacrifice».² Dins d'aquests temes es distingeixen diverses subparts entre les quals no existeix cap tipus de pausa. El primer enclou una «Introduction», «Les augures printaniers» i «Danses des adolescentes», «Jeu du rapt», «Rondes printanières», «Jeux des cités rivales», «Cortège du sage» / «Le sage» i «Danse de la terre». El segon també s'enceta amb una «Introduction» i desenvolupa cinc temps més: «Cercles mystérieux des adolescentes», la «Glorification de l'élue», l'«Evocation des ancêtres», l'«Action rituelle des ancêtres» i la «Danse sacrale (L'élue)», que és el clímax musical de l'obra. Stravinsky i Roerich van concebre, doncs, dues escenes on les diferents imatges entrelligades es desenvolupen *in crescendo*. Mentre que la primera es refereix a la reunió de les tribus eslaves al peu d'un mont sagrat per commemorar els ritus de la primavera i celebrar, així, les diverses cerimònies i balls circulars en un desfogament d'alegria terrenal, la segona insisteix més en el terror del sacrifici: l'elecció de la verge i la seva última dansa.

² A partir d'ara, tota referència a l'obra d'Stravinsky es basarà en la partitura publicada per Boosey & Hawkes: *The Rite of Spring. Le Sacre du Printemps*. HPS 638, Londres 1967.

4 Anàlisi comparativa

La glossa de Jaume Vidal manté la segmentació temporal feta pel compositor rus i escriu, així, un total de catorze poemes de gran expressivitat. Més que seguir una línia argumental semblant al desenrotllament del ballet, aquest grup de composicions constitueixen catorze petites explosions de sensualitat: com la música en què s'emmirallen, en general transmeten més sensacions que conceptes; és com si fossin crits, o cops d'agulló, i, de fet, això es materialitza en els nombrosos imperatius que s'introdueixen en la majoria d'aquestes. L'agressivitat rítmica de la partitura, allò que més la caracteritza, es reflecteix en la lletra sobretot mitjançant el recurs de *l'asíndeton*, que dona la il·lusió de moviment ràpid i propicia les enumeracions i les acumulacions iteratives d'imatges. El poeta, en efecte, per recollir la impulsivitat musical, encercla contínuament els sintagmes amb signes de puntuació que aturen intermitentment la lectura.

Feta aquesta precisió inicial, cal advertir que Jaume Vidal utilitza diferents elements per plasmar l'essència musical a través del llenguatge literari. Per una banda, els *signes gràfics admiratius* apareixen al text sempre que la música evoluciona cap a un *crescendo*. Fixem-nos, per exemple, en la introducció de la primera part. El demostratiu catafòric que anticipa la invocació de la terra va acompanyat de tota una sèrie de mots amb connotacions verticals, és a dir, transmissors de la idea de creixement, abundància i vitalitat: «tan estirab», «fruit», «allargar-se», «sucoses», «plenitud», «madurar», «enravenar», «flor» i «viva aparició». Aquestes expressions, que al·ludeixen a l'adveniment de la primavera i defineixen la força imparabile de la terra, es coronen amb una incitació exclamativa en primera persona del plural: «Revinglem-nos i adorem-la!». Així, el signe gràfic, que, reforçat per una semàntica molt suggeridora, representa el clímax poètic, no sorgeix fins al final de la composició, tal com en la seqüència musical ocorre; allí no és fins a les últimes frases d'aquesta primera subescena, la núm. 10 i 11, que al *solo* «sempre ff» del clarinet se superposa tota la resta d'instruments i s'eleva notablement la sonoritat: és abans d'arribar a la repetició de la veu aguda que obre la peça en solitari, la del fagot. De la mateixa manera, la subpart que es titula «Jeux des cités rivales» té els cinc versos en exclamació per transportar al paper els *fortes*, *fortíssims* i més que *fortíssims* de tots els components orquestrals sense excepció, els quals es reuneixen en un *crescendo* a la frase 63; i, conseqüentment, l'admiració també és completa al

text que reflecteix el *prestissimo* de la «Dansa de la terra», d'una gradació de matís similar.

Per altra banda, el moviment i el caràcter musical també es transmeten a través del *contingut semàntic* que insinuen certs adjectius, substantius i verbs. Ho acabem de veure quan hem parlat de la «Introduction» de la primera escena, però ara fixem-nos només en el sintagma «tan estirat» del vers inicial: sabent que potser es tracta d'una interpretació un pèl massa subjectiva, ens atrevim a percebre en la sensació que suggereix —una sensació de pell tensa i llisa— la melodia lenta del fagot, la qual es transcriu a la partitura amb lligadures que ordenen una execució continuada dels sons i amb la indicació *ad libitum*, és a dir, amb el permís per interpretar-la amb més o menys distensió segons el criteri del músic. En aquest sentit, potser és més clar el cas del verb «cridar» de les «Danses des adolescentes», que connecta amb la regulació creixent de les frases 32-36, on tots els instruments conflueixen en orgia abans del *presto* del «Jeu du rapt»; precisament, el ritme boig d'aquest fragment també es trasllada en part a través d'un verb: «Però, *correu*, correu; correu...»,³ així com el seu «crescendo poco a poco» que culmina amb un *fortissimo* de tot el vent —frase 47— i l'abeller de corxeres i semicorxeres en successió «fff» s'expressen amb el següent grup de mots: «Endins —ja— *creix l'escàndol*, / ja, *creix l'escàndol*...».

Amb tot, la semàntica dels termes pot referir-se a altres aspectes de la música d'Stravinsky diferents del moviment i del caràcter. El text de «Rondes printanières», per exemple, parla del «groc flabiroleig del trèvol etcisat», on el darrer adjectiu il·lustra a la perfecció l'entrada de l'instrument més agut de l'orquestra —el *piccolo*— fent una sèrie de trinos de moviment hipnòtic (frase 51); més avall, als versos 10 i 11, encara podem observar com els sintagmes de construcció paral·lela «de branc en branc» i «de temolor en tremolor» remetent clarament al mateix ornament vibratori, situat, aquest cop, a les frases 54 i 55, quan, després d'un «sostenuto e pesante», la música es vivifica, «vola» i els trinos del flabiol i l'oboè *s'alternen* entre compassos. Per un altre cantó, a la «Danse de la terre», el vers inicial i l'adjectiu final semblen la pura definició del fragment musical. L'autor exclama: «¡I el crit, de sobte, encesament...» i, sens dubte, l'entrada de la percussió després d'un segment lent i pianíssim és del tot inesperada; la disposició tallant i colpidora dels valors en aquesta primera dansa final recorda, realment, una successió de boques enceses i acceleradament «palpitants». I tot just abans,

³ El subratllat sempre és meu.

a «Cortège du sage», el gerundi del vers inicial i l'expressió feta que el parafraseja —«I tu que véns, *balancejant*, *brandim brandam...*»— materialitza en l'escriptura la sensació que dóna una renglera de terceres i quartes descendents —fa#-re, sol#-re, fa#-re, sol#-re...— al llarg de vuit compassos dirigits bàsicament per les trompetes.

La segona escena conté altres exemples d'aquest tipus. En el cas de la «Introduction» de «Le Sacrifice» és l'ús retòric del terme allò que, subtilment, plasma la partitura. En aquesta subescena, Stravinsky utilitza tots els recursos per crear un ambient magmàtic i confús que es fa nítid i melòdic als «Cercles mystérieux des adolescentes»: decideix que sigui un *largo piano*, posa la sordina a molts dels components orquestrals, regula el temps dins de la lentitud i introdueix harmònics a la corda i part del vent per produir un efecte d'ingravedesa. Ara bé, enmig del desdibuixament recercat amb la inclusió de tots els elements esmentats, sorgeix, precisa, la veu de la trompeta —i, més tard, dels clarinets i els corns— que reitera una seqüència de notes al llarg de les frases 84 i 85. Així, al text corresponent Jaume Vidal el que fa és inserir el terme «paraula» fins a deu vegades. Utilitza, doncs, la figura de la repetició dispersa per acostar-se al procediment del compositor; i, si examinem detingudament el sentit del poema, ens adonem que tal figura té, a més, altres efectes, del tot sorprenents, perquè, així com la música va definint la melodia a mida que s'apropa a la següent subescena, no gens ambigua, el poeta pronuncia el mot clau un cop i un altre com si es tractés d'un conjur i arriba al segon text del tot «purificat», «sense la nosa declinada del pensament sonor». El foc ha cremat la paraula i ha netejat les veus poètiques, que ara «lleneguen» i «dansen», és a dir, s'esmunyen dolçament i lliure per un cànon on la intervenció de cada instrument cal que sigui piano i molt «cantabile»; la fi de la paraula coincideix, així, amb la fi del caos i l'angúnia que produeixen l'execució musical.

Potser més subjectiu és el cas de l'«Evocation des ancêtres», que Jaume Vidal inicia amb el verb «mirar»: «Mirau-la aquí / mirau-la...». Fixem-nos que l'ús d'aquest verb en to imperatiu provoca curiositat i expectació en el receptor directe del text. Doncs, bé, la interpretació de la partitura recrea un ambient anunciador mitjançant la tremolor de la percussió i la unió temporal de gairebé tot el vent a la part superior del pentagrama. La importància de la percussió en el text musical s'enregistra al poema amb l'esment del «*tambor* de la noça», que es fa present en ell mateix amb l'aparició de sintagmes d'una sonoritat especial: «vosaltres que el batéreu

*tant i tant, / i tant i tant...»). Per altra banda, la següent subescena, «Action rituelle des ancêtres», continua mantenint una base percucient amb molt de protagonisme, els components de la qual, ajudats per la corda i el vent, s'alternen en temps i contratemps. La música, aquí, pren un ritme molt regular i, a la frase 138, fins i tot violent. És just a partir d'aquest clímax —els vuit corns criden un *fff*— que comença un *diminuendo* progressiu i ple d'expressivitat, el qual arriba fins al final del fragment amb un clarinet pianíssim i precedeix el ritme sincopat i agressiu de la dansa del sacrifici. En aquesta ocasió, el text del poeta mallorquí recull els *fortes* i la regularitat dels fonaments a través de mots que transmeten perfectament la idea, encercant-ne alguns amb admiratius: «inflau-vos», «inflamau-vos», «esclatau», «saltau», «botiu». Ara bé, tot seguit, és clar, recull el procés descendent: «Saltau, botiu; *baixau, dormiu-vos* [...] / dormiu, així, dormiu, així, passau...».*

La connexió de la «Glorification de l'élué» i la «Danse sacrée de l'élué», tercera i última subparts d'aquest segon temps, és molt interessant d'analitzar. Abans, però, ens agradaria afegir als recursos que el poeta utilitza per traslladar el codi musical al llenguatge literari dos elements més: a part dels signes admiratius i el joc amb la semàntica dels mots, hem de parlar dels *substantius referits a instruments concrets* i del diàleg amb les *clàusules rítmiques*. En algunes de les catorze composicions, en efecte, els versos introdueixen els noms dels components que en aquell moment destaquen més a la partitura: ja hem vist el «flabioleig» de les «Rondes printanières» i el «tambor» de l'«Evocation des ancêtres»; i és així com també es mencionen les «flautes», els «clarins» i les «trompes». Però, sens dubte, és més elaborat el recurs de la disposició de les seqüències de tòniques i àtones segons el desenvolupament rítmic ideat per a cada subescena, que aquest. Cal que escandim els versos de *Le Sacre du Printemps* sense pensar gaire en la mètrica sil·làbica que, en tot cas, ens pot ajudar a establir millor els grups accentuals. Un primer cop d'ull ens deixa entreveure que es tracta de composicions anisil·làbiques de versos blancs on el predomini de decasil·labs i alexandrins es combina amb la presència irregular de versos llarguíssims de més de dotze síl·labes; ara bé, si en destriem l'estructura metricoaccentual, ens adonem que és aquesta l'anàlisi pertinent en relacions intertextuals com la que examino.

A trets generals, podem afirmar que, quan el ritme musical d'Stravinsky és més tranquil, els versos vidalalcoverians s'estructuren en clàusules de més d'una àtona, de manera que, quan el ritme s'accelera i el fragment augmenta el matís de sonoritat, apareixen més aviat iambs (AT) o mescles

de iambes i troqueus (TA). Ja hem comentat abans, per exemple, el *presto* del «Jeu du rapt»: recordem que, allí, mots clau com «córrer» o expressions com «creix l'escàndol» semantitzaven la rapidesa en què se succeïen les notes. Ara, amb el nou recurs el text es completa: l'autor escriu els cinc versos amb un paradigma rítmic bàsic que propicia també aquesta sensació:

Però correu, correu; correu, cercau allò que encara us falta,
 A T/A T/ A T / A T / A T / A T/ A T/ A T/ A T

si us falta res, si ens falta encara un crit o l'herba no és prou grassa
 A T/A T/ A T / A T/A T/A T/A T/A T/A T/ A T

De la mateixa manera, en passar del *presto* –que articula l'última frase (47) amb una accentuació del vent en *staccato*– al «tranquillo» i al «sostenuto e pesante» de les «Rondes printanières», sorgeixen ritmes anapèstics o clàusules que allarguen el període no marcat (**I** = staccatos):

últim vers de «Jeu du rapt» *ja, creix l'escàndol, ja, ja, ja ve, ja està, job, ja! ¡Veieu-lo aquí!*
I / **I** / A T A / **I** / **I** / A T / A T / **I** / **I** / A T / A T

primer vers de «Rondes printanières» *Ara sí que podem volar i per damunt les papallones*
A A T / A A T / A T / A A A T / A A A T
i per damunt els coloms d'ulls vermells
 A A A T / A A T / A A T

[...]

job, no!, no us allunyen, que ja teniu aquí
A T / A A A T / A T/A A A T

les mil flautes del trèvol
 A T / A A A T

el groc flabioloig del trèvol etcisat
 A T / A A A T / A T/A A A T

A la subescena titulada «Jeux des cités rivales» observem que l'aïllament de tòniques a l'inici de dos versos anafòrics és un recurs per reflectir els dos

Adora, adora tu la terra. No t'enutgi
 A T / A T / A T / A T / A T / A T

la seva aspror, la seva ardent nuesa.
 A T / A T / A T / A T / A T / A T

Desclou-te tu també, també despulla't
 A T / A T / A T / A T / A T / A T

Però, en canvi, la incisió intermitent dels temps més forts es reflecteix mitjançant paradigmes com **AAAT** / **AT** o **AT** / **TA** (iambe + troqueu), on les tòniques mantenen entre si una relació informement ordenada:

c c c c c c c c c c c c c c c c c c c c c c c c c c
 > > >
 A A A T / A T
 A T / T A

en carn i sang, i, alçats, tensos, erectes [...]
 A T / A T / A T / T A / A T

de fred, sense recers, sense racons tan sols, sense entreforcs,
 A T / A A A T / A A A T / A T / A A A T

certa del seu fracàs, l'ànima obscura—
 T A / A T / A T / T A / A T

la vol, fosca, ofegar;
 A T / T A / A A T

Finalment, el vers inicial de les «Danses des adolescentes» és la culminació de l'art del poeta. El trasllat és fidelíssim; tant, que el receptor no pot evitar admirar-se'n. Fixem-nos-hi:

Estima, que estimam tots; tots, tots; estimam tots
 A T A / A A A T / T / T / A A A T
 c c c c c c c c c c c c c c c c c c c c c c c c c c

> > > >

Arribats aquí, podem fer una anàlisi més profunda del tercer i de l'últim poema de «Le Sacrifice». Tant la «Glorification de l'élue» com la «Danse sacrale» tenen a la partitura un ritme molt sincopat i en totes dues les notes porten el signe de l'*staccato* o del gran *staccato*. En ambdós casos, així, l'oient rep una seqüència entretallada de sons, una exposició de petites agressions que recreen un ambient d'intranquil·litat i angoixa. Es tracta de la por que sorgeix amb la presència de l'escollida, la por d'un sacrifici de crueltat extrema. El text de Jaume Vidal també secciona els versos amb múltiples pauses que no deixen reposar el lector. Són els dos moments de màxima intensitat, quan es clou el desenvolupament d'una temàtica que ja és recurrent en la seva obra literària. En efecte, com, per exemple, a la rondalla fardada «El llum de la terra» o el recull de contes *Mirall de la veu i el crit*, aquí l'autor torna a parafrasejar una de les seves idees preferides: la de l'exaltació dels instints i la terra i la supressió de la paraula i l'ànima. Fixem-nos que, així com l'aparegut de la reelaboració del conte tradicional opta feliçment pel coneixement que ve del sòl i aconsegueix deslliurar-se de l'engany de la paraula, a *Le Sacre du Printemps* la terra és el crit i la fera devoradora, el desig, la carn, els sentits i l'instint pel qual se sacrifica el «pensament sonor», la «paraula mústega», el gest, allò que és record i pensament. Tot és una entrega a la vida sensitiva, una purificació i un retorn al ventre de la mare original: l'allunyament de la confusió i l'encontre de la veritat.

Al llarg de tota la «Glorification», el pronom personal de segona persona del singular es repeteix de manera dispersa i constitueix un monosíl·lab que, en companyia d'altres monosíl·labs, va perfilant un contratemps amb la resta de clàusules rítmiques –sobretot anapests–, semblantment al diàleg que s'estableix entre la percussió i la resta de veus al fragment musical. De fet, però, potser allò que descriu més concretament és la seva estructura melòdica completa, la qual es basa en l'emissió d'una sèrie accelerada de fioratures ascendents i molt agudes contrapuntada per grups de tres o quatre corxeres molt assentades (frase 104, per exemple):

la rampa de l'esquena i el bull de la saliva,

A T / A A A T(A) / A T / A A A T

tu, sí, tu, tu, llescant-me, batec a batec, el cor de viu en viu,

T / T / T / T / A T / A A T / A A T / A T / A T / A T

tu netejant-me d'ànima —tu, sí—, de pensaments, omplint-me

T AAT A TAA T T A A A T A T

de tu tan sols ...

A T A T

... aviciant-me

AAT

les arrels excitades —job, tu, sí, tu!— dels mil-i-un sentits

A A T A A T A T T T T A T A T A T

[...]

tu que em llesques el cor

T A T A A T

—job, sí, tu, només tu!—

T T T A A T

[...]

La «Danse sacrale», per la seva banda, no només s'enllaça amb la «Glorification» pel seu ritme sincopat, sinó també pel fet de desplegar igualment un diàleg entre la percussió i les altres veus orquestrals. Jaume Vidal, en conseqüència, fa que el text final reflecteixi la il·lació existent entre les dues subescenes i torna a introduir el pronom tònic per marcar la intermitència punyent de les notes. La plasmació d'aquest aspecte, característica principal de la subpart que ens ocupa, es reforça, a més, amb l'ús d'un sintagma que, semànticament, el defineix, i que, fonèticament, esdevé molt expressiu en ser col·locat entre clàusules iàmriques. Fixem-nos:

la terrible, tu, tu, ja dels meus braços, ¡tu!, [...]

A A T A T T T A A T A T

a cops de nervis, ¡ai!, a cops de nervis, ¡vida!,

A T A T A T A T A T A T

a cops de vida, a cops, a cops de cops, i, glopejada, [...]

A T A T A A T A T A T A T A T

perquè davallis tu, ¡tu, tu!, perquè t'endinsis

A A A T A T T T A A A T

El poeta, evidentment, no deixa de consignar l'acord més que *fortissimo* que clou tota l'obra després d'un petit silenci: precedint-lo d'un punt, encerclant-lo amb admiratius i fent-hi recaure el cim accentual, el pronom esdevé el millor recurs:

per exhaurir-me, fus, desanimar-me. ¡Tu!
 A A A T / A T / A A A T / A T

5 Conclusió

L'anàlisi del procés de descodificació d'un llenguatge i de recodificació del missatge extret mitjançant un altre material, resulta una tasca fructífera i força interessant. El transvasament no és gens fàcil i ja hem observat com el poeta mallorquí recorre als signes de puntuació, a la connotació dels mots i a la disposició concreta de clàusules rítmiques per fer-ho. Com ocorre amb les connexions entre diferents obres literàries, la presència del text musical en el text poètic en determina el sentit, o, millor dit, l'incrementa amb nous angles: és aquesta l'essència de la relació intertextual, ja que la seva funció és la de donar una altra dimensió a les produccions que coneixem, la d'obrir portes que converteixen la realitat i tota l'esfera de l'art en un gran espai comunicat. Les fronteres genèriques es dilueixen cada cop més i els diversos llenguatges secundaris experimenten aproximacions que ens convencen de la necessitat d'una convivència dialògica entre ells. La música apel·la a una realitat sensitiva que es racionalitza poèticament: el discurs poètic també la transmet amb la seva especial articulació, però, en canvi, compta amb una cara conceptual ineludible. No podem, doncs, ignorar allò que separa els diversos llenguatges modelitzadors, sinó que, precisament, cal jugar amb la diferència per obtenir resultats profitosos. La música d'Stravinsky va constituir el punt de partida de Jaume Vidal, el qual va intentar copsar-la en catorze poemes: ara bé, sens dubte, l'oient que a partir d'ara conegui la lletra del poeta tindrà una percepció de la creació del compositor rus molt més rica i variada.*

* La realització d'aquest treball ha estat possible gràcies a l'obtenció d'una beca predoctoral per a la Formació de Personal Investigador del Programa General, concedida per la Generalitat de Catalunya. – Aquest article és una

versió revisada d'una ponència llegida durant el 16è Col·loqui Germano-Català / 16. Deutscher Katalanistentag (Bochum 1999).

Referències bibliogràfiques

- Bargalló, Josep (1991): *Manual de mètrica i versificació catalanes*, Barcelona: Empúries.
- Fuster, Joan (1953): «Lletres», in: *Pont Blau* 10, 186-188.
- Lotman, Yuri M. (1988): «El arte como lenguaje», en: *Estructura del texto artístico*, Madrid: Istmo, 17-46.
- Pons, Margalida (1998): «Jaume Vidal Alcover», en: *Poesia de postguerra: Quatre veus dels anys cinquanta*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 301-376.
- Riera, Miquel Àngel (1984): «Pròleg», en: Vidal, Jaume: *Obra poètica*, Manacor: Ajuntament i Caixa de Balears, 7-24.
- Stravinsky, Igor (1967): *The Rite of Spring. Le Sacre du Printemps*, HPS 638, Londres: Boosey & Hawkes.
- Vidal, Jaume (1979): *Igor Stravinsky. Le Sacre du Printemps*, Barcelona: Panta-leu.
- (1984): «Nota de l'autor», en: *Obra poètica*, Manacor: Ajuntament i Caixa de Balears, 25-33.
 - (1990): «Jaume Vidal Alcover. Escriptor», en: *Mestres i artistes: homenatge*, Palma de Mallorca: Govern Balear / Conselleria de Cultura, Educació i Esports, 163-166.
 - (1993): «La literatura a Mallorca (1969-71)», en: *Estudis de literatura catalana contemporània*, Tarragona: Universitat Rovira i Virgili; Barcelona: Universitat de Barcelona, 53-126.
 - (1993): «Notes autobiogràfiques», en: *Estudis de literatura catalana contemporània*, Tarragona: Universitat Rovira i Virgili; Barcelona: Universitat de Barcelona, 19-29.

Joan Ramon Resina (Ithaca / Nova York)

El *Glosari* d'Eugeni d'Ors i l'estètica del fragment

Sempre m'ha sorprès la desproporció entre l'interès per les estratègies ideològiques del *Glosari* i l'atenció més aviat magra que s'ha vessat sobre la seva condició formal. A hores d'ara posseïm importants estudis de l'ideari noucentista en les seves relacions amb el projecte nacional pràctic i, fins i tot, amb el recent llibre de Cacho Viu, *Revisión de Eugenio d'Ors (1902-1930)*, un plantejament de les idees d'Ors com singularment orientades pel proto-feixisme intel·lectual d'Action Française i la doctrina soreliana de la violència. Ara bé, el que no tenim, és un estudi del *Glosari* en el seu encaix dintre de la renovació contemporània de l'assaig, que en el marc europeu produeix noves fórmules retòriques des d'un Hugo von Hofmannsthal fins el Karl Kraus de *Die Fackel* o el Benjamin dels *Passagenwerk*.

Fa anys que en Josep Murgades observà que el *Glosari* és «[l']obra pedrera de la qual sorgeixen [...] la major part de les produccions pròpiament literàries [de l'Ors]; a partir de la qual confegeix bon nombre dels seus treballs d'intencionalitat filosòfica, pedagògica, etc.» (Murgades, 1987: 78). Amb la metàfora de la pedrera, Murgades assenyalà una característica important del *Glosari*: que es tracta d'una obra feta de blocs de construcció, de peces que, degudament muntades, revelen la matriu del pensament orsià; el qual vol dir, d'altra banda, que sempre es corre el perill de no acabar d'entendre aquest pensament si la lectura no passa dels trossos de pedra picada per imaginar-ne la construcció possible.

Considerem d'antuvi l'ortografia heterodoxa del mot *glosa*, tal com l'utilitzà Ors. Ell mateix protestà de la correcció ortogràfica que en feu Jaume Bofill i Mates:

Deixeu-me ara només protestar del «Glossador» amb doble 's' posat en la magnànima dedicatòria. Jo escric «gloses», improvisacions, cançons si voleu, com les del minúsculament èpic glosador mallorquí, inspirat per la realitat circumstancial que l'envolta; no gloses apostil·lades com les d'un alexandri o d'un bolonyés operant sobre textos morts. (Cit. Murgades, 1987: 78, n. 22.)

Formalment, doncs, les *gloses* volien ser no tant un metatext com petits actes compositius inspirats per certes configuracions efímeres de l'entorn –social, material, polític, ideològic.

Naturalment que el *Glosari* no aparegué per gènesi estrictament intel·lectual. Els seus condicionants fonamentals foren d'ordre econòmic i polític, per exemple, els que obligaren Ors a articular el seu pensament a través de la glosa diària a *La Ven de Catalunya*, amb totes les limitacions i servatges que això suposava. Però com digué Friedrich Engels en carta a Joseph Bloch (21-IX-1890), malgrat que les condicions econòmiques són determinants de la història que construeix la humanitat, hi ha altres condicions importants, una d'elles la tradició que viu fantasmalment al cap de les persones (Engels, 1956-1968: 463). I el mínim que es pot dir del cap de l'Ors és que estava ben atapaït de fantasmes de la tradició. Però no és de la tradició catalana ni de la tradició grecollatina del que m'interessaria parlar sinó 'una certa tradició de l'assaig, que l'Ors pogué tenir en compte a l'hora d'inventar-se la 'glosa'.

Diguem d'antuvi que la glosa apunta vers l'assaig però sempre fa curt. Podriem definir-la com un assaigema o unitat mínima d'assaig, val a dir, una peça amb voluntat metòdica que se sap, però, provisional i accidental. És una forma híbrida entre la tradició contemplativa, o si es prefereix, teòrica de l'assaig i l'anotació sincopada d'un succés fugisser. El fragment d'un sistema que no ha estat possible d'assolir.

Georg Lukács distingia entre imatge i significació. La imatge seria el reialme del poeta, mentre que la significació pertany al crític. Dins d'aquest esquema l'Ors faria companyia als poetes. Però les coses són més complexes i el mateix Lukács reconeix que «La significació sempre està embolicada en imatges i el reflex d'una llüissor enllà de la imatge brilla a través de cada imatge». Aquesta llüissor és el record d'un significat perdut, que el jove Lukács identifica amb una totalitat de sentit. Semblantment, una metafísica residual constitueix l'horitzó de la imatge i l'anècdota orsianes.

La glosa, doncs, és una mena d'atenció a la totalitat mitjançant els objectes sensibles, un intent d'«oir les palpitations dels temps» («Més sobre la dignitat de l'ofici de periodista», 3-III-1906, *Glosari* 19). Així, ja que la totalitat ha esdevingut inassolible, el filòsof ja no pot prendre-li el pols a la modernitat, ni tampoc el científic, ni l'historiador, ni tan sols el poeta, el qual s'embadaleix –diu Ors– en «lo superficialment aristotèlic de lo actual» («Més sobre la dignitat» 20). Qui millor pot fer el diagnòstic dels temps que corren és el periodista, el qual, tal com l'assagista segons Lukács (1974: 7-

8), percep «els conceptes com si fossin l'experiència dels sentits, com una realitat immediata» i enregistra l'acció de la necessitat en allò més efímer:

Imagineu un periodista que, en lloc de detenir-se en lo exterior, en les apariències, en la closca, reuneix tots els fets [...] i els despulla, els *pela*, per a dir-ho així, i extreu d'ells la sucosa pulpa simbòlica. I en rima els símbols, i en descobreix son joc d'harmonies. I, en aquest joc d'harmonies, prescindeix encara de lo accidental, i troba en son fons, magnífica i sobirana, *la llei*. («Més sobre la dignitat», 20)

Inferir una llei, o encara més, *la llei*, pressuposa un sistema, però com que el sistema s'intueix al capdavant d'un procés hermenèutic, resulta ser una mena d'harmonia utòpica i indefinidament postposada. «Demà aquestes observacions, a força de ser conscients i metòdiques, arribaran a sistematitzar-se, a fer-se Ciència», diu l'Ors («Més sobre la dignitat», 19). De moment, però, són fragments, símptomes d'una significació que trascendeix la imatge.¹

Les arrels kantianes i la genealogia romàntica de la glosa són visibles a les seves presuposicions epistemològiques, amb Nietzsche com una de les fonts immediates. L'Ors cita precedents més allunyats: els *Assaigs* de Montaigne, que compara amb el *Glosari* en virtut de la comuna composició a la ventura («Un glosador», 7-XII-1906, *Glosari* 39). I Voltaire, el *Diccionari filosòfic* del qual descriu com «una mena de *Glosari*» («El 'C.'», *Glosari* (1906-1910) 295). Però aquestes referències semblen dictades no sols per una necessitat d'antecedents prestigiosos, sinó també pel refús d'admetre precedents romàntics. I romàntic és l'èmfasi en la voluntat.

Noucentista, segons el defineix Ors, és l'individu que sobiranament atorga una forma als fragments d'experiència. La voluntat de forma, l'albir, és l'intent noucentista de rehabilitar les ruïnes de la metafísica. L'arbitrarisme orsià conserva l'objecte categòricament unificat de Kant però passat per l'individualisme de Nietzsche. Josep Pla descrigué l'Arbitrarisme com «un dionisisme sense embriaguesa, familiar i moderat, un dionisisme per a l'Eixampla de Barcelona» (Pla, 1969: 294). A cavall entre un esteticisme decadent i la funció ordenadora del judici, la moral

¹ En Raimon Casellas va percebre la seva qualitat prolèptica en relació a un hipotètic sistema: «se convindrà en que és la Glosa el motllo més idoni y adequat pera buidarhi ab gracia voladiços fragments d'una doctrina que, lluny d'esser feta ab arguments y proves, està més aviat constituïda per profètics enunciats y afirmacions esotèriques». (Casellas, 1907: 12).

estètica noucentista empalta d'utilitarisme burgés tant l'idealisme kantian de la contemplació desinteressada com el voluntarisme ultrancer de Nietzsche.

Ors insistí en la natura sagrada del sistema, parlant en termes més adients per una secta que per una corrent estètica o de pensament: «Tenim el valor d'ésser sistemàtics, de dir-nos tals sense vergonya, d'obrar com a tals. – Ésser sistemàtic vol dir respectar els propis principis, tenir la religió d'ells. I fer àdhuc cruents sacrificis en ares d'aquesta religió» («Del respecte», 10-II-1911, *Glosari* 133). Ara bé, predicar el sistema com qui predica una religió demostra dependències romàntiques. Rodolphe Gasché ens explica que la predilecció dels romàntics pel fragment literari es deu al fet que, per ells, és l'única presentació possible del sistema (Gasché, 1991: XI). Igual que l'Ors, els romàntics pensen el sistema a partir de l'imperatiu categòric de Kant però sotmetent-lo a la ironia. Al fragment 85 de l'*Athenaeum*, Friedrich Schlegel diu que «Els principis són a la vida el que les instruccions d'un consell de ministres són per un general al mig d'una batalla» (Schlegel, 1991: 28). Sense principis no pot haver-hi sistema, però l'acció sempre acaba passant-se dels principis. Aquesta divergència condiciona la presentació de la totalitat i requereix una forma que inclogui o més aviat manifesti allò que hi ha de contingent i d'indeterminat al succeir real.

A la modernitat del fragment pertany el sentit teòric de la seva necessitat. Un aforisme sovint citat de Schlegel revela la crítica d'aquesta necessitat: «Moltes obres dels antics han esdevingut fragments. Moltes obres modernes són fragments des del moment que s'escriuen» (Fragment de *Athenaeum* 24). El fragment antic és un efecte del temps o l'accident històric. En canvi, el fragment modern assumeix el temps i la història a la seva composició, tot i suggerint la totalitat ideal amb la seva autosuficiència formal. Altra volta parla Schlegel: «Un fragment, com una obra d'art en miniatura, ha d'estar completament aïllat del món que l'envolta i ésser complet en ell mateix com un porc espí» (Fragment de *Athenaeum* 206).

Ors creu que l'assagista pur, aquell que podria articular un sistema universal, ja no és creïble. Comentant els *Essais* d'André Suarés, pregunta:

Què trobem, doncs, en manca en aquestes pàgines disertes de belles reflexions?—Ara jo us ho diré què cosa trobem en manca. Trobem en manca aquelles reflexions més generals, aquelles idees matrius, en la clara maternitat de les quals les altres reposen i es sustenten. Enyorem una 'Weltanschauung', una 'visió del món', que doni una solució qualsevulla als problemes centrals; i on trobin justificació i punt d'apoi les recerques, les solucions sobre els que podríem anomenar problemes perifèrics, sobre les qüestions

secundàries d'ordre distint, en què l'assagista s'ocupa. («Sobre els *Essais* d'André Suarès i sobre la impossibilitat contemporània d'un pur assagista, I», 18-V-1914, *Glosari* 227)

D'Ors reclama un assagista capaç de comprendre allò que és perifèric en termes d'una concepció general, o el que és igual, capaç d'imaginar l'inversió d'ambdues categories. Schlegel ja havia reclamat aquesta facultat pel poeta: «A la poesia també cada tot pot ésser una part i cada part un tot» (Fragment de *Lyceum*, 14).

Els romàntics foren els primers en esdevenir conscients de la natura dialèctica del fragment i del seu recolzament en una totalitat virtual, que Novalis descriu en un dels seus fragments: «la majoria de la gent sol imaginar cada cosa com si es tractés d'una entitat individual. Per aquesta raó, quan topen amb fragments o peces aïllades, les completen afegint-hi allò que els falta a partir de la seva imaginació» (Novalis, 1968: 409). Ors coneixia aquesta dialèctica i se'n serví en la seva pràctica de l'analogia. L'analogia moderna difereix de la medieval i renaixentista per la consciència de que les formes no són reduïbles a un denominador comú, i que amb la desaparició de les correspondències màgiques o religioses, la unitat del món sols es pot reconstituir irònicament dintre del llenguatge i per mitjà de l'enginy. «L'enginy –segons Schlegel– és sentit social absolut, o bé geni fragmentari» (Fragment de *Athenaeum*, 9 [2]). Amb aquesta frase Schlegel podria haver descrit les intencions programàtiques del *Glosari*.

L'enginy fa ingressar l'anècdota a un joc d'harmonies, l'ordre sistemàtic del qual sols pot ésser el sistema de la llengua. La glosa és, doncs, la forma que pren la metafísica en el món de la paraula quotidiana i el seu suport privilegiat: el diari. Aquest és el marc preferent d'allò que Ors anomena «metafísica usual», tot i definint-la com «el comentari de la vida quotidiana baix l'espècie de l'etern» («Barallar-se», VII-1910, *Glosari (1906-1910)* 1401-1402). L'observació de que la forma tradicional de l'assaig era inadequada pel tractament de la vida quotidiana ja l'havien feta els romàntics. Novalis percep la relació que hi ha entre la fragmentació de la totalitat en l'actualitat quotidiana i l'obsolescència dels gèneres integrats, tot i proposant «La producció de fragments mutilats, i la prova de que els fragments són la base de tots els pensaments i totes les opinions efectives del món quotidià» (Novalis, 1968: 409, la meua traducció).

El desig de representar la vida quotidiana sota l'espècie de l'etern recolza, en darrera instància, en un sentit del llenguatge que concedeix un poder especial al mot. I és per la força de suggestió de certs mots privile-

giats al *Glosari* que els fenòmens deslligats semblen entrar a la zona encantada de l'abstracció. La idea del mot creador és romàntica i Ors la deu concretament a Joan Maragall. L'*Elogi de la paraula* (1906) maragallià és l'intertext indiscutible de la glosa «Elogi dels mots» (1908). Però a diferència del mot únic maragallià, ja en el límit de la comunicació, el mot d'Ors és recurrent i s'enllaça retòricament amb altres mots per tal d'organitzar estructures ideològiques. No és tant un mot creador com un mot d'ordre.

D'Ors concep el fragment en sentit romàntic, com «l'embrió subjectiu d'un objecte desenvolupant-se, val a dir, com la preparació d'una síntesi desitjada» (Szondi, 1978: 20), que ell batejà diversament anomenant-la «classicisme», «civilitat», «arbitrarisme», «intelligència», «virtut», «cultura». La càrrega semàntica d'aquests mots voldria neutralitzar l'accident històric tot i revelant-ne la necessitat simbòlica. Ara bé, paradoxalment, les gloses transmeten l'evanescència de l'experiència abans que la seva organització en estructures permanents.

L'adaptació del fragment romàntic que feu Ors cal entendre-la en funció de la seva pràctica periodística. Al seu torn, com ens recorda Marjorie Levinson, el fragment romàntic degué la seva existència no sols a la valoració de la fragmentaritat dins l'ideologia romàntica, sinó també a fets comprovables com ara les condicions de composició, publicació i recepció (Levinson, 1986: 8). El diari condicionà Ors tant pel que fa a l'espai i la freqüència, com per la subjecció temàtica, nivell intel·lectual, límits retòrics, clima moral, i fins i tot disciplina política.² Però malgrat la cotilla d'aquest mitjà obligat, Ors manté una relació nostàlgica amb el fantasma d'una tradició d'assaig filosòfic, la sistematicitat o promesa de totalitat del qual ja no s'escau amb les condicions de producció a l'abast de l'intel·lectual a l'època d'adveniment de la societat de masses.

D'altra banda, en sorgir de la incongruència conscient entre fragment i totalitat, fugacitat i permanència, accident i necessitat, la glosa revela les limitacions de l'assaig tradicional i proclama una estètica moderna basada en l'evanescència de les coses: «Tot plegat, doncs, coses eternes. Superiors a qualsevulla anècdota, a qualsevulla calma o tempesta de l'actualitat, mes presents al fons de qualsevulla anècdota, de qualsevulla calma o tempesta d'actualitat» (D'Ors, «La imperturbable presència», 9-XII-1915, *Glosari* 254). Reconeguem, però, que li faltà l'empenta radical dels hereus centre-

² Vegeu les seves cartes al director de *La Ven de Catalunya*. «Cartes d'Eugeni d'Ors a Raimon Casellas», a Castellanos (1981: 80-95).

europèus dels teòrics romàntics, dels Krauss, Benjamin, Krakauer, que van situar l'assaig a l'ull de l'huracà de l'actualitat, sense cap pretensió d'aturar la fugida de l'àngel del paradís de les estètiques eternes.³

Obres citades

- Cacho Viu, Vicente (1997): *Revisión de Eugenio d'Ors (1902-1930)*, Barcelona: Quaderns Crema.
- Casellas, Raimon (1907): «Pròleg a Eugeni d'Ors», in: *Glosari 1906*, Barcelona: Francesc Puig, 7-24.
- Castellanos, Jordi (ed.) (1981): «Cartes d'Eugeni d'Ors a Raimon Casellas». *Els Marges* 22/23, 80-95.
- Engels, Friedrich (1956-1968): «Correspondència», in: Marx, Karl / Engels, Friedrich: *Werke*, 39 vols., Berlin: Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED, vol. 37.
- Gasché, Rodolphe (1991): «Pròleg» a Friedrich Schlegel, *Philosophical Fragments*, Trad. Peter Firchow, Minneapolis: University of Minnesota Press, VII-XXXII.
- Levinson, Marjorie (1986): *The Romantic Fragment Poem. A Critique of a Form*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Lukács, Georg (1974): *Soul and Form*, Trad. Anna Bostock. Cambridge MA: MIT Press.
- Murgades, Josep (1987): «Eugeni d'Ors», in: Molas, Joaquim (ed.): *Història de la literatura catalana*. Vol. IX., Barcelona: Ariel, 73-98.
- Novalis (1968): «Neue Fragmente», in: Kellertat, Alfred (ed.): *Werke und Briefe*, München: Winkler, 409-461.
- Ors, Eugeni (1982): *Glosari* (Selecció), Barcelona: Edicions 62.
- (1950): *Glosari (1906-1910)*. *Obra catalana completa*, I, Barcelona: Editorial Selecta.
- Pla, Josep (1969): «Eugeni d'Ors (1882-1954)», in: *Obra Completa XI*, Barcelona: Destino, 275-301.

³ Aquest article és una versió revisada d'una ponència llegida durant el 16è Col·loqui Germano-Català / 16. Deutscher Katalanistentag (Bochum 1999).

Schlegel, Friedrich (1991): *Philosophical Fragments*, Trad. Peter Firchow. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Szondi, Peter (1978): «Friedrich Schlegel und die romantische Ironie», in: *Schriften*, vol. 2, Frankfurt: Suhrkamp, 11-25.

Lluís Quintana Trias (Barcelona)

**Autoria i complicitat en *El gos del tinent*
de J. M. Benet i Jornet**

Una manera de llegir una obra literària és la de considerar-la també com una reflexió sobre la pròpia obra o sobre el procés de creació literària. Algunes escoles crítiques han impulsat aquest tipus de lectura, de vegades amb resultats molt suggestius, i d'altres, cal reconèixer-ho, una mica agafats pels pèls. Un gènere literari que afavoreix especialment aquest tipus de lectura és el teatre, i això per diverses raons.

D'una banda, per la mateixa naturalesa del gènere. En una narració, hi ha un seguit de veus que parlen donant de vegades visions contradictòries d'un mateix esdeveniment: el narrador, l'autor que s'amaga darrera seu, els personatges... Aquesta pluralitat de veus, aquesta «polifonia enunciativa», i la interacció que s'estableix entre elles i els diversos lectors (el lector ideal al qual s'adreça el narrador, tots i cadascun dels lectors reals al qual s'adreça l'autor...), donen molt de joc en una anàlisi feta des de la perspectiva que hem esmentat.

En el gènere teatral, aquesta interacció desapareix; no desapareix la polifonia, que és característica de tot gènere literari, però es manifesta d'una manera diferent. En el gènere narratiu, l'autor s'adreça al lector a través d'un narrador que s'adreça a un lector ideal, un «narratari»; els dos, narrador i narratari, vehiculen una informació que en el teatre s'ha de produir de tota una altra manera. La disparitat comença ja quan ens plantejem qui és el destinatari de l'obra de teatre: un possible lector o bé un director que la posarà en escena per a uns espectadors que són els destinataris finals. Sembla evident que durant molts anys, segles, l'autor de teatre, de manera semblant al compositor musical, no pensava en un públic lector, sinó en un espectador-oïdor al qual l'obra havia d'arribar a través d'uns lectors, aquests sí, adequadament anomenats intèrprets. Això es fa evident en el cas de les acotacions, exclusivament dirigides al director i/o l'intèrpret però no a l'espectador («didascàlia», la paraula grega per «acotació», ens en recorda la finalitat instructiva); en el cas del teatre posterior al naturalisme, especialment en el d'avantguarda, la riquesa de les acotacions significa el major pes d'un destinatari que no és ja exclusivament el direc-

tor. Podem parlar doncs d'una polifonia de veus: a més de l'autor i dels personatges de l'obra, hi ha la veu del director (que interpreta, en el sentit hermenèutic, l'obra) i la de l'actor (intèrpret, en el sentit dramàtic). Roland Barthes (Barthes, 1964: 258-276) parla d'una altra polifonia: la que proporcionen la multitud de llenguatges que apareixen a l'escena: el vestuari, la llum, la coreografia, etc. però aquí no hi entrarem.

Doncs bé, aquesta mateixa peculiaritat del fenomen teatral empeny l'autor a reflexionar sovint sobre la seva pròpia escriptura; sobre el que significa arribar al públic a través de tants intermediaris, sobre els límits de la verosimilitud, sobre la credibilitat de la història, etc. Un recurs usual per dur a terme aquesta reflexió és el que en narratologia se sol denominar «les caixes xineses» o «les nines russes»: un conte en què un personatge és el narrador d'un altre conte en què un personatge etc., fins al límit de la paciència o la memòria del lector. En teatre es coneix amb el nom de «teatre dins del teatre» i l'episodi de la mort de Príam a *Hamlet* n'és un dels exemples més coneguts; al final del segon acte, el personatge Hamlet observa uns comedians que representen davant seu el dolor d'Hècuba per la mort de Príam, i contrasta la vehemència dels actors amb la seva pròpia fredor davant la mort del seu pare, fredor representada per ell, Hamlet, un ser «real», en la mesura que és un espectador, i alhora fictici, en la mesura que nosaltres som espectadors del que ell fa. Mostrant-nos un actor que veu i opina sobre l'obra d'altres actors, l'autor ens empeny a adonar-nos del que fem els espectadors i de com reaccionem, com a sers més «reals» que Hamlet, davant dels nostres dolors, davant també del dolor de Hamlet, i davant del fenomen dramàtic en general.

Per tant, la naturalesa del gènere permet els dramaturgs reflexionar sobre el fet teatral a través de la seva escriptura, una reflexió que té una història llarga. Però no podem oblidar el pes d'una altra tradició, més antiga potser, que compara l'home amb un actor, i el món, amb un gran teatre. Ernst Curtius (Curtius, 1976: 203 i ss), que la remunta a Plató, l'ha recollida i estudiada i no hi entrarem aquí. És indubtable que aquest tòpic pesa en els dramaturgs, tot i que aquests no tinguin gaire pes entre els autors citats per Curtius, excepte Calderón, evidentment. Una perspectiva diferent és la que ens ofereix la sociologia interaccionista (vegeu per exemple Goffman, 1986), que analitza les situacions quotidianes com a representacions dins de representacions, en el sentit que en cada situació s'hi barregen diverses realitats, de manera semblant al que hem anomenat

«teatre dins del teatre». El món quotidià es pot analitzar amb el llenguatge teatral: «escenari», «rob»..., i qualsevol incident és suficient per remodelitzar la situació, és a dir per canviar els «papers» que hi fem.

Si el gènere i la tradició legitimen aquesta mena de lectura, sigui'ns permès de llegir així una obra recentment estrenada: *El gos del tinent* de J. M. Benet i Jornet (Benet i Jornet, 1997). Quatre personatges, sense nom, es troben en un prostíbul. Són, en paraules d'E. Gallén: «una dona que dirigeix un hipotètic bordell on potser es retroben un home i una dona», un client i una prostituta, respectivament, i tots tres «se saben o se senten sotmesos a un Poder impune que mou els fils de la història de l'ombra estant» (Gallén, 1997: 12), que estaria encarnat per un voyeur. L'«hipotètic» i el «potser» fan referència a l'extrema imprecisió amb què es mou la història. El client creu «retrobar» en la prostituta la protagonista d'un episodi de l'adolescència i li proposa refer-lo tot representant-lo, i la prostituta, obedient o, com diu ella, «professional», s'hi presta. Aquesta extrema imprecisió no és nova en el teatre de Benet i Jornet. En la presentació de la seva obra *Begehren (Desig)* a Alemanya, el desembre de 1997, la crítica va parlar d'una «endevinalla» («Rätselgeschichte»), que contrastava amb un aparent «teatre força convencional» («ganz konventionell literarisches Theater»)¹. Intentarem mostrar aquí com aquest gust per l'endevinalla és fonamental per al desenvolupament de la història.

Abans de seguir endavant, observem les abundants referències al fet teatral en aquesta obra. La primera de totes, el prostíbul. En determinades societats, la prostitució és l'única possibilitat d'escenificar fantasies sexuals que la institució matrimonial té vetades. Per tant, el bordell esdevé un teatre, sovint amb escenaris ja tipificats, i la prostituta, una intèrpret d'un guió

¹ «Eine Rätselstück wie *Begehren*» («Una endevinalla com *Desig*) (Löhndorf, 1997); «Zwar bedient der Autor ganz konventionell literarisches Theater, doch so raffiniert, so stilicher in einem Ton, der die Dinge in der Schwebe hält, ohne an dem Rätsel zu ersticken, daß man an ihm wohl bald nicht mehr vorbeikommt.» («Tot i que l'autor se serveix d'un teatre força convencional, aquest és tan refinat, tan estilitzat en un to, el qual deixa la cosa penjada, sense enfonsar-se en l'endevinalla, que no podem tornar-hi immediatament») (Hammerthaler, 1997); «[MBi] erzählt uns in seinen Stück „Begehren“ eine Rätselgeschichte.» («[MBi] ens explica en la seva obra *Desig* una endevenilla») (Preußner, 1998); «Einige katalanische Rätsel» («Algunes endevinalles catalanes») (Hennecke, 1998).

que el client li escriu. Això converteix el client alhora en autor, espectador i, amb sort, intèrpret de l'obra. La prostitució en una obra dramàtica permet, doncs, un estrany i riquíssim joc de teatre dins del teatre: per això és el context d'una de les obres cabdals de la dramaturgia contemporània, *El balcó*, de Jean Genet. Com en el teatre, el client del bordell paga per tal que el convencin durant la representació, però el que l'empeny no és la pulsio lúdica sinó una altra de més imperiosa, la libido; el fracàs de la representació no és només una decepció sinó una frustració, la frustració per antonomàsia, la sexual. No ha de costar doncs establir un joc d'identificacions entre els personatges del prostíbul i els elements del teatre. Hem vist abans com la prostituta exerceix d'intèrpret d'una obra escrita pel client, autor doblat d'espectador i d'intèrpret. Alhora, el seu espectacle és vist per un altre espectador, el voyeur, segons un guió escrit i posat en escena per la mestressa, que ha interpretat així els desigs ocults del seu segon client.

Els prostíbuls, en la literatura del gènere eròtic o pornogràfic, solen aparèixer, precisament perquè constitueixen un gènere, sota unes constants que val la pena de recordar aquí. Una és la figura de la mestressa (en la literatura del gènere, sol ser una dona). Aquesta figura sol ser caracteritzada com una exprostituta, coneixedora doncs de les intimitats de l'ofici, que combina el seu servilisme enfront del client i el seu control, alhora paternalista i intimidador, sobre les treballadores. És usual també la figura del voyeur, el qui no obté la satisfacció realitzant l'acte sinó mirant com es realitza; el voyeurisme exigeix la ignorància del client però no de la prostituta, tot i que tampoc no l'exclou. Totes aquestes constants apareixen en *El gos...* (i també en *El balcó*) no pas perquè pugui considerar-se una obra pornogràfica més sinó perquè sense elles la comprensió es faria molt més difícil. L'obra podria doncs ser considerada una paròdia del gènere si no fos perquè l'autor no sembla pas interessat a denunciar-ne els seus mecanismes ocults, les convencions rutinàries que amaga tot gènere i que pretén desemmascarar tota paròdia; ben al contrari, l'autor aprofita el coneixement que té l'espectador d'aquestes convencions per tal de fer una reflexió sobre altres qüestions.

Aquesta coincidència de la representació en el teatre i en el bordell ha estat tinguda en compte per alguns estudiosos de Genet. Sherzer, per exemple (Sherzer, 1984: 368-392), l'ha analitzada des dels postulats de Goffman. En la vida quotidiana, diu Goffman, les diferents localitzacions per les quals es mou un mateix individu al llarg del dia l'obliguen a regir-se

segons diferents principis d'organització (com a pare, com a usuari d'un mitjà de transport, com a treballador...): són, segons la seva terminologia, «strips» que conformen «frames». Així, en el *Balcó*, les tres localitzacions (la ciutat, strip A1, el prostíbul, strip A2, i els escenaris del prostíbul, strip B) impliquen les organitzacions corresponents. A més a més, en la vida quotidiana hi ha la possibilitat no ja d'usar aquests principis d'organització, sinó de representar-los per a obtenir uns resultats determinats: d'aquí prové el teatre, és clar, però també les cerimònies (casaments...), algunes teràpies (l'home de negocis fent de jardiner) i molts esdeveniments socials (la princesa fent de venedora de banderetes per a la lluita contra el càncer): són els «keyings» (la diferència entre «keying» i «performance» (Goffman, 1986: 44 i 124, respectivament) no és aquí rellevant). El prostíbul, que Goffman no esmenta, possibilita aquesta mena de representacions: en el cas de Genet, això és el que passa en el strip B, on els clients fan de bisbe, general, etc.; en el cas de Benet i Jornet, el client i la prostituta representen una escena de la infància del primer: aquests són els seus «keyings». Ara bé, en aquestes representacions hi ha una possibilitat i és que no tots els protagonistes sàpiguen que es tracta d'una representació: en una estafa, per exemple, l'estafat es pensa que es troba en el «frame negoci», mentre que l'estafador sap que algunes de les regles del «frame negoci» no es respectaran, «fa» de negociant, però no n'és: es troba en una «fabrication».

Quin interès té tot això en la nostra obra i en la de Genet? Primer, que en les dues coexisteixen «keying» i «fabrication». En el *Balcó* i en el *Gos...* els clients del prostíbul es pensen que interpreten una obra per a ells mateixos però resulta que la interpreten per a un altre que els està mirant (el clàssic «voyeur») que ells ignoren i que, en certa manera, és qui els ha assignat el paper. Per tant ja no és un «keying» sinó una «fabrication». En el cas del *Balcó*, aquest tercer personatge és Irma, que és alhora qui porta el negoci,² però no és evident que hagi estat ella qui ha escrit el guió. En el cas del *Gos...*, en canvi, és tan clar en la segona part que l'autor del guió és el voyeur que llença una ombra de dubte sobre la primera: realment el

² «What is a simple keying for the characters is a fabrication when viewed from the perspective of Irma» («El que no és més que una *keying* per als caràcters és una fabricació si es veu des de la perspectiva d'Irma.») (Sherzer, 1984)

client és qui s'ha inventat la història? De manera semblant, quan els clients del bordell de Genet surten al balcó «fent de» bisbe, general, etc., assistim a una «fabrication» que enganya els ciutadans i els revolucionaris: d'aquí la importància del títol. L'obra ha estat vista normalment com a una reflexió de Genet sobre el poder, sobre el que té d'engany i d'estafa en la seva representació. També *El gos...* pot ser llegit així (és per exemple la lectura que proposa Gallén) però a nosaltres, com hem dit, ens n'interessa una altra.

Hi ha una característica que en l'obra de Benet destaca per sobre de la de Genet, i és que es tracta d'un teatre (el bordell) dins d'un altre teatre (l'obra que estem veient). Aquesta rellevància del teatre en el *Gos...* es deu al major pes del voyeur-autor i a la repetició en cada una de les dues parts de l'obra de la mateixa escena amb els mateixos personatges. Vist en termes de Goffman, podríem dir que l'obra és una representació que en conté dues, la segona de les quals sembla més falsificada que la primera.³ D'aquesta manera, Benet eixampla l'escenari fins a implicar-hi els «seus» espectadors, assistents a un espectacle sinistre, pel qual han pagat i en el qual no intervenen; purs personatges passius, els espectadors són (som) mers voyeurs d'un voyeur. Recuperem, és clar, el «gran teatro del mundo» i tota la seva tradició del ser humà com a actor d'una obra que algú altre li ha escrit. Però també ens trobem amb una peculiaritat del teatre, explotada d'una manera particular per Benet i Jornet.

Goffman va observar una dualitat en tot espectador, i va establir una distinció entre el «theatergoer» (compra els bitllets, surt als entreactes...) i el «onlooker», que participa, de manera vicària, en el món proposat pel dramaturg: és un col·laborador (Goffman, 1986: 130). El voyeur-espectador de *El gos...* comparteix aquesta dualitat, però amb la peculiaritat que, a partir d'un determinat moment, la seva participació com a espectador esdevé participació com a autor: és ell qui ordena, en la segona part, tornar a buscar el client, personatge de la primera part, perquè representi amb la prostituta una escena que ell, el voyeur, ha pensat.

Però en *El gos...* no només hi ha escenaris: també hi ha una història, i el que ens interessa ara d'aquesta història és que els autors no són els qui

³ Més concretament, diríem que es tracta d'una «performance» on es donen un «keying» i una «fabrication».

es pensen que són, sinó que escriuen el que els altres els diuen: són mers intèrprets. Així, el client (1: els personatges es designen amb números) pretén fer representar una obra a la prostituta (designada amb el número 2), però pretén, d'altra banda, com tots els autors (i com tots els clients), que l'obra sigui creïble. Ara, això és impossible, precisament perquè la prostituta és una professional. Observem per exemple aquest diàleg:

1: Ho faràs per diners. No ho facis per diners. Digues que no ho fas pels quatre rals que he pagat.

2: Ets d'aquests. Vols que ho digui?

1: Digue-ho.

2: Ho faig perquè m'agrades.

És un clixé, és clar, de la literatura prostibulària i representa normalment la impossibilitat de transformar la passió sexual en passió amorosa; per a les prostitutes, no hi ha mai una representació purament lúdica: el *keying* sempre és *fabrication* (Sherzer, 1984). Però, en el context en què ens movem, es transforma també en declaració d'impotència creativa: el client, que és alhora intèrpret i autor, no aconsegueix que la intèrpret-prostituta sigui autèntica, es cregui el paper, es transformi en personatge «real». Al llarg de l'obra, la intèrpret-prostituta s'encarregarà de recordar a l'autor-client que és un impotent, que la veritat que pretén transmetre només és invenció:

1: La veritat és com és.

2: Quina veritat? M'ho he inventat. Tu t'ho has inventat i jo m'ho he inventat.

1: No m'he inventat res. I tu tampoc.

2: Ah, no?

Una observació de Goffman sobre el món del teatre ens pot ser útil aquí, i és el contrast entre el coneixement obvi que autor, director i actors tenen dels esdeveniments de l'obra i el que mostren a l'escena. A diferència de la vida real, l'actor (i també l'autor i el director) sap que li contestarà l'altre i com acabarà la història; en canvi, l'espectador accepta la convenció que

l'actor no sap res de tot això: de què va la història, ni què saben els altres actors ni com acabarà tot plegat.⁴ Ara, en *El gos...* això no és evident, perquè en la representació que està plantejant el client-actor, ni ell ni nosaltres, espectadors, aconseguim esbrinar què sap la prostituta. Realment va ser la protagonista d'aquell episodi de l'adolescència del client? D'aquesta manera, doncs, el «Rättsel» de què parlava la crítica obté tota la seva funcionalitat perquè aquest enigma vicia tota la representació i en desvirtua el seu caràcter teatral: si la protagonista sap més coses que els altres intèrprets i que el mateix actor, aleshores el desconcert dels espectadors és total i el paper de l'actor es debilita de manera evident. Quina és, al capdavant, la seva aportació creadora?

De manera paral·lela a aquesta, la relació entre la mestressa i el voyeur també planteja el problema de l'autoria. La mestressa (número 3) pretén ser l'autora que escriu per al voyeur-espectador (número 4):

3: De fet, aconseguir que torni és la meua obligació professional. I tractant-se de vostè serà un orgull. Deixi'm fer. No cal que hi pensi. Hi penso jo, només faltaria. Li endevinaré els desigs. Trobarà sempre allò que espera trobar.

4. De debò, oi? (...)

3. Sóc... No ho sóc, però ho seré. El seu àngel de la guàrdia.

El curs de la història demostrarà, però, que qui té el poder («el Poder impune», com diu Gallén) és el voyeur i és ell qui, després d'haver donat instruccions a la prostituta i d'haver assistit a la nova obra encarregada per ell, s'encarregarà de recordar-ho a la mestressa:

⁴ «Note, the make-believe acceptance of different information states, different from one's fellow characters and different from the production staff, is an absolute essential if any sense is to be made out of the inner drama on the stage.» («Remarquez com acceptar que se'ns faci creure que hi ha diferents estats d'informació, diferent de la informació de què disposen els caràcters i l'equip de producció, és un requisit essencial perquè el drama sobre l'escenari tingui algun sentit.») (Goffman, 1986: 134).

4: Espero de vostè, al llarg del temps, uns quants serveis. Una llarga llista de serveis que li seran pagats, sempre, amb la justícia que se li deu.

3: Jo sóc...

4: La meva còmplice. No hi estàvem d'acord? Vostè no és el meu àngel de la guarda. Vostè és la meva còmplice.

La complicitat és explícita perquè, més o menys, la mestressa ha participat en la (intuïm) mala fi del client, però és també implícita perquè imaginem que prepararà altres espectacles per al voyeur. En aquest segon sentit, apareix aquí el tema de l'autoria, que no és nou en Benet i Jornet i que remunta, com a mínim, a *El manuscrit d'Ali Bey* (1984). Darrerament, a *Testament* (1996), ha plantejat la incògnita que per a tot ser humà, però especialment per a tot creador, representa controlar l'obra pròpia, no només la seva glòria incerta, sinó fins i tot la mera transmissió. Aquest destí va evidentment lligat a la interpretació: podem evitar que l'obra es perdi o no es divulgui, però no podem assegurar que es llegeixi, i menys encara que la interpretació sigui satisfactòria. *El gos del tinent* planteja un altre aspecte d'aquest tema: si no podem controlar el destí de la nostra obra, podem assegurar-ne almenys l'autoria, és a dir, el control de la producció? Ni tan sols això: l'autor es pensa manar l'interpret i entendre l'espectador, «endevinar-li els desigs», però és l'interpret qui comença decidint la verosimilitud de l'obra, i és l'espectador qui acaba imposant aquests desigs, que resulten molt més brutals del que l'autor hauria imaginat mai; només la complicitat amb l'espectador, forçada per l'espectador mateix, que és qui té el poder, assegura la supervivència de l'obra, que passa així de «creació» a «servei». A finals del segle XX, no és segura potser la mort de l'autor però l'agonia és dolorosa.⁵

⁵ Aquest article és una versió revisada d'una ponència llegida durant el 16è Col·loqui Germano-Català / 16. Deutscher Katalanistentag (Bochum 1999).

Bibliografia

- Barthes, Roland (1964): «Littérature et significations», en: *Essais critiques*, Paris: Seuil.
- Benet i Jornet, Josep M. (1997): *El gos del tinent*, Barcelona: Edicions 62.
- Curtius, Ernst Robert (1976): *Literatura europea y Edad Media Latina*, México: Fondo de Cultura Económica.
- Gallén, Enric (1997): «Pròleg», en: Benet i Jornet, Josep M. (ed.): *El gos del tinent*, Barcelona: Edicions 62.
- Goffman, Erving (1986): *Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience*, Boston: Northeastern University Press.
- Hammerthaler, Ralph (1997): «Unruhe des Herzens», in: *Süddeutsche Zeitung* 16/XII/1997.
- Hennecke, Günther (1998): «Einige katalanische Rätsel», in: *Ostbayerische Zeitung* 12/I/1998.
- Löhndorf, Marion (1997): «Und können ihrem Unglück keinen Namen geben», in: *General-Anzeiger* 15/XII/1997.
- Preußner, Gerhard (1998): «Nachtfahrt nach Nirgendwo», in: *Theater Heute* (Februar 1998).
- Sherzer, Dina (1984): «Frames and metacommunication in Genet's "The Balcony"», en: Schmid, Herta / von Kesteren, Aloysius (eds.): *Semiotics of Drama and Theater*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.

Llum Bracho (València)

Pabst: La subtitulació de pel·lícules mudes a l'època de Weimar

Georg Wilhelm Pabst (1885-1967) és un director cinematogràfic del cinema clàssic alemany de la República de Weimar. En aquest estudi pretenc analitzar alguns aspectes traductològics de dues de les pel·lícules que va dirigir: *Die freudlose Gasse* (1925), traduïda al català per *El carrer sense alegria*, i *Tagebuch einer Verlorenen* (1929), traduïda al català per *Diari d'una perduda*, estrenades a la Filmoteca de Catalunya el març de 1999, després del treball de reconstrucció i restauració dut a terme per Enno Patalas del Münchner Filmmuseum el 1989.

La classificació estilística d'aquests films comprén una època intermèdia entre l'anomenat «expressionisme alemany» (entre finals dels anys 10 i 20 del segle XX) i el règim nazi de Hitler (1933), en què molts cineastes alemanys, com ara Pabst, abandonaren el país i s'exiliaren a altres països europeus o a Amèrica, on ja existien les pel·lícules sonores i calia aprendre com utilitzar aquest recurs. Aquesta època intermèdia se sol anomenar *Neue Sachlichkeit* o «Nova objectivitat» (Generalitat de Catalunya, 1999a: 1), donat el caràcter realista d'un cinema socialment compromés, encara que d'altres autors en diuen «Estil internacional» (Generalitat de Catalunya, 1999b: 1-4) perquè barreja tècniques i estils de distintes nacionalitats, com ara la nord-americana o la soviètica.

La tendència en l'àmbit lingüístic català a l'hora de traduir els títols de les pel·lícules, depén, d'una banda, de l'actualitat de les obres i, d'una altra, de la seua classificació en el registre de la Filmoteca Nacional de España, dependent del Ministeri d'Educació i Cultura. No cal dir que la decisió última d'aquestes traduccions, sovint, no correspon als traductors. Si les pel·lícules són actuals, el criteri que se segueix, sobretot a la televisió, és el de traduir a partir del títol ja conegut de la versió espanyola, és a dir, un criteri més aviat publicista (Ivarsson, 1992: 105).

Tanmateix, hi ha excepcions, especialment en aquells títols que en espanyol solen ser poc acurats respecte de l'original, cas que se sol donar, sobretot, en èpoques de censura. I en les excepcions podem incloure les pel·lícules clàssiques, ja que es té més en compte el títol original, que no els d'altres versions ja traduïdes. Així, *Die freudlose Gasse*, que es va traduir a

l'espanyol per *Bajo la máscara del placer*, en català ha quedat amb el títol d'*El carrer sense alegria*, tot i que el carrer és més aviat petitet. I *Tagebuch einer Verlorenen*, que en espanyol es va traduir per *Tres pàgines de un diario* (Fernández, 1967: 71, 79), en català s'ha traduït per *Diari d'una perduda*.

Els intertítols d'aquestes pel·lícules mudes són més evolucionats que els de les primeres pel·lícules, en què aquests només eren de situació espaciotemporal. Tanmateix, en aquests films de Pabst, els subtítols són de situació, de diàleg, d'informació, descriptius i de presentació dels personatges. Aquests apareixen de diverses maneres: en forma de cartes, rètols, anuncis, articles de periòdic, documents oficials, notes, etc. i amb tipografia de distinta mena: manuscrits, màquina d'escriure, lletra gòtica, etc.

Un dels problemes que presenten alguns d'aquests subtítols són la seua visualització, tenint en compte que, per l'antiguitat i la mala conservació dels films, la qualitat no és molt bona. Per exemple, els rètols són pràcticament indesxifrables i només a través de la deducció es pot esbrinar el seu contingut. Aquest és el cas del nom del carrer a *El carrer sense alegria*: «Melchiorgasse», nom que s'ha pogut deduir a partir d'uns altres subtítols de presentació posteriors: «Der Tyrann der Melchiorgasse, Josef Geiringer» i «Im Keller eines Hauses in der Melchiorgasse wohnt die Familie Lechner». Un altre problema ve de la tipografia, en el cas en què els subtítols no estiguen mecanografiats, com ara els manuscrits o la lletra gòtica, casos en què la paciència i la deducció dels mots per fer la transcripció hi són de gran ajuda.

El problema s'agreuja amb la dificultat de visualització que suposa la versió en vídeo, ja que, de vegades, no se sap quin personatge és l'emissor del subtítol, perquè no mou els llavis, perquè hi ha un pla general dels personatges o perquè hi ha un diàleg entre dos personatges i els dos parlen alhora. Per exemple, quan Grete (personatge encarnat per Greta Garbo) diu «Ich muss zum Fleischer, Vater. Die Schlange wird die ganze Nacht dort anstehen», sabem que parla ella, però ni es veu com mou els llavis ni la càmera l'enfoca en primer pla. Ho deduïm, en primer lloc, perquè, en dir el vocatiu «Vater», per eliminació aquest no pot ser l'emissor, i en segon lloc, perquè agafa la bossa de mà i es dirigeix cap a la porta. Un altre exemple una mica més problemàtic és a l'escena en què la senyora Greifer diu a una xica que hi ha a la seua botiga de roba: «Was, einen Wintermantel? Ja, hast mir denn das Kleid gezahlt?». En aquest exemple, tampoc es veu qui ho diu, però com que és ella la propietària de la botiga, és lògic

pensar que és la senyora Greifer qui pregunta, després d'imaginar-nos que la xica ha entrat a la botiga per demanar-li un abric.

D'altres casos, però, són bastant més complicats: Quan el cambrer i Grete es troben a l'eixida de l'hotel, el subtítol diu: «Sind Sie mir böse?». Llavors, imaginem que és el cambrer qui pregunta a Grete, perquè és ell qui li va al darrere.

Pel que fa a aspectes de dimensió comunicativa, com que el mode i el tenor són distints segons el tipus d'intertítol (diàlegs, cartes, notícies, documents oficials), cal adaptar el registre de la llengua, depenent del format del subtítol, per exemple si es tracta d'un registre escrit per ser llegit espontàniament (Gregory i Carrol, 1978: 42), com en el cas dels diàlegs, o no espontàniament, com en els intertítols de situació, i del grau de formalitat. Hi ha estudiosos de traductologia que afirmen que, en subtitulació, el grau de formalitat és major en la llengua d'arribada que en la llengua original (Delabastita, 1990: 102), tot i que no sempre és així, sobretot, quant a la subtitulació d'intertítols, ja que a més, el mode coincideix amb el del subtítol. Per exemple, la traducció de l'intertítol: «Grete, ich kann nicht mehr. Der Kohl ist schlecht. Ich will essen... Fleisch essen!», ha quedat de la manera següent: «Grete, no puc més. Fàstic de coll! Vull menjar, vull carn!».

A més, seguint amb el tenor, el traductor haurà de prendre una decisió respecte de les formes de tractament dels personatges. Tant a *El carrer sense alegria* com a *Diari d'una perduda*, el tenor ve marcat pel grau de familiaritat o de confiança entre els personatges. Així, entre pares i fills, entre amics i entre amants, el tracte serà de «tu» (*duzen*) i en els altres casos, es tractaran de «vós» o de «vosté» (*siezen*). Per exemple, a *El carrer sense alegria*, Egon i Regina es tracten de «vós» fins que Regina creu en la innocència d'aquest i li declara el seu amor, llavors el tuteja: «Jetzt glaube ich an deine Unschuld.», «Ich liebe dich.» En primer lloc, caldrà decidir si en català es manté aquesta diferenciació, és a dir, si, en la llengua d'arribada, les situacions d'ús del *du* i del *Sie* alemanys corresponen a les mateixes situacions d'ús del «tu» i del «vós/vosté» catalans. En segon lloc, caldrà definir la forma d'adreçament del *Sie* alemany, que al català té doble variant: «vós/vosté», per a la qual cosa s'haurà de tenir en compte el context històric i social de les pel·lícules. I en tercer lloc, haurem de determinar si establim una diferenciació entre els estaments socials dels personatges.

En la versió subtitulada al català que es va presentar a la Filmoteca de Catalunya, es va optar per mantenir la diferenciació de l'ús del *du* i del *Sie*

alemanys, donat que el tenor de cada situació coincidia entre les dues llengües. Es va escollir el «vós» per a les situacions formals, tot i que també es podria fer servir el «vosté», i no es va fer cap distinció entre els estaments socials. Així, entre la classe més benestant, el tractament formal va correspondre a la forma «vós» i entre la classe pobra, el tractament formal també correspongué a la forma «vós».

Etimològicament, la diferenciació entre el «vós» i el «vosté» catalans, dona un grau de formalitat superior al «vosté» (Badia i Margarit, 1994: 462-463), tot i que, en l'actualitat, la tendència és just la contrària, és a dir, que, pragmàticament, es considera el «vós» com un tractament molt més formal que el «vosté», tant que gairebé s'ha perdut en la llengua actual i només ha quedat restringit a usos tradicionals molt específics. Llavors, tenint en compte tot açò, podríem defensar una altra possibilitat traductora i marcar una diferenciació social en el tractament formal: l'ús del «vós» per a l'estament social més benestant i l'ús del «vosté» per a l'estament social més pobre.

Dins de la dimensió comunicativa, caldrà tenir en compte les variants lingüístiques segons l'usuari i segons l'ús (Halliday, 1978: 142-145). Quant a l'usuari, podem trobar als films dos tipus de dialectes: un temporal i un altre geogràfic, sobretot a *El carrer sense alegria*, on l'autor ha volgut incidir en la localització espaciotemporal de la narració diegètica, cosa que assoleix amb formes lèxiques pròpies de Viena i formes, avui dia, en desús o amb un ús molt formal. Pel que fa a les primeres, tenim els mots del dialecte austríac: *Vatterl, Mariandl, Mädln, Mizzi, Schankwirt* i *Techtelmechtel*. Quant a les segones, *Bräutigam, Edelmann* i *Hebamme*. I segons l'ús, hi trobem dos registres, un més formal: *Finsternis, Edelmann, verschleiern* i *flirten* i un altre més col·loquial: *Frauenzimmer, liederlichen Personen, Hofoper, Kaffeestündchen* i *Techtelmechtel*. A més, som en un moment en què els manlleus d'altres llengües encara no han patit una adaptació ortogràfica normativitzada en alemany, així doncs, tot i que als intertítols apareix el mot *Büro*, a la porta del despatx, el rètol hi diu: *Bureaux*. Però en català, també hi trobem un manlleu del francès, *Maître*, que, encara que apareix adaptat, és a dir, «Maitre», al Dicc de 1995, segons el Termcat, es tracta d'una errada tipogràfica. Al *Gran Diccionari de l'Enciclopèdia* de 1999, apareix «mestre-sala» o «mestra-sala» com a sinònim complementari de *Maître*, tot i que, al subtítol, per raons d'espai i d'acceptació en la cultura meta, s'ha preferit el terme francès per traduir el mot corresponent alemany *Oberkellner*.

Un altre aspecte a tractar és la repetició lèxica als intertítols per assolir una cohesió textual. Les estratègies narratològiques obliguen l'autor a fer servir els mateixos mots en diversos subtítols; això ocorre, sobretot, a *El carrer sense alegria*, on es contenen, de forma paral·lela, diverses històries. Si l'autor no hagués repetit els mateixos mots en diferents subtítols, potser es perdria el fil argumental. Per exemple, al quart i al seté actes torna a aparèixer la «barba falsa» que Egon porta al primer acte i que el fa sospitós d'haver comès l'assassinat de què se li acusa. Un altre exemple seria els «60 dòlars» que s'esmenten al sisé acte i tres vegades més al nové acte.

D'altres problemes traductològics, concretament de l'alemany al català, tenen a veure amb el gènere dels substantius, com ara amb el famós «Das Kind», de gènere neutre. De vegades, com ara a *El carrer sense alegria*, és indiferent si la traducció del mot és masculina o femenina. Però en altres casos, com ara a *Diari d'una perduda*, cal determinar amb exactitud el seu gènere, ja que en uns altres intertítols es pot esmentar el nom de la criatura o veure en pantalla quin és el seu sexe.

Quant als noms propis, a les pel·lícules de Pabst estrenades a la Filmoteca de Catalunya, s'ha optat per mantenir els originals, en primer lloc, perquè en subtitulació no es poden adaptar els noms propis, ja que l'única cosa que s'aconseguiria és la total confusió de l'espectador, i sobretot, en pel·lícules mudes, ja que apareixen els intertítols originals. És més, fins i tot, cal esmentar-los de nou als subtítols perquè, en ser noms propis d'una llengua llunyana a la d'arribada, l'espectador podria no identificar-los com a tals. I en segon lloc, perquè, tot i que alguns noms tenen significat en la llengua original (Thymian, Leid, Greifer, Henning), aquest no és rellevant en el context argumentatiu de les pel·lícules.

Així i tot, cal esmentar, que en les versions espanyoles –l'estrena de les quals a Espanya només se sap a través d'una biografia de Pabst (veg. Bibliografia), segons la Filmoteca del Ministeri d'Educació i Cultura–, s'han adaptat, substituït o suprimit algun dels noms dels personatges. Per exemple, a *Die freudlose Gasse*, el carnisser Geiringer no té cognom a la versió espanyola, només és «El carnicero»; *Der Kellner* (el cambrer) és «El dependiente», Grete Rumfort és «Greta Rumfort», el *Hofrat* Rumfort és «el Consejero Franz Rumfort» i Mariandl Rumfort és «Rosa Rumfort»; i a més, no hi apareixen els noms dels personatges de Rosenow i de la seua dona. A *Tagebuch einer Verlorenen*, el personatge anomenat *ein Gast* als crèdits és «El parroquiano» a la versió espanyola, que és una forma molt hipòcrita de dir

client, tenint en compte el tipus de client que és, és a dir, el d'un bordell, i l'etimologia de la paraula *parroquiano* (Moliner, 1996: 646). Totes aquestes modificacions es poden fer només en el cas que els intertítols se substituïsquen per uns altres intertítols en la llengua d'arribada, la qual cosa era molt útil en temps de censura.

Qüestió a banda és que a *Bajo la máscara del placer*, o sia, a la versió espanyola, no s'esmenten els actors següents: Mario Cusmich, Gräfin Tolstoi, Edna Markstein, Hertha von Walther, Otto Reinwald, M. Raskaroff i Krafft-Raschig, que apareixen a la versió original i que s'afegesquen als dels següents actors: Maria Forescu a *Bajo la máscara del placer*, i M. Kassaskaja, Sylvia Terf i Michael von Newlinsky a *Tres páginas de un diario*. De tota manera, imagineu que els historiadors filmogràfics ja hauran realitzat els estudis pertinents sobre aquest tema, tant pel que fa a la supressió com a l'addició d'actors en aquesta biografia.

Pel que fa a les restriccions pròpies de la traducció audiovisual i, més concretament, de la subtítolació, cal esmentar les formals, en aquest cas, les del propi subtítol (36 caràcters i dues línies per subtítol), tot i que en les pel·lícules mudes, el temps dels intertítols en pantalla, és gairebé suficient per incloure tot el contingut. Tanmateix, hi ha excepcions en què caldrà fer una síntesi; de l'intertítol, bé perquè no hi caben totes les paraules, bé perquè l'estructura del subtítol així ho demana. En el primer cas, es recorre a la síntesi, per exemple, a l'intertítol que diu: «Alles sollst du von mir haben, was du brauchst, um ein glücklicher Mensch zu werden!», el subtítol diu: «Sóc tota teva, el que necessites per ser un home afortunat!», és a dir, que els 86 caràcters distribuïts en tres línies de l'intertítol alemany s'han reduït a 59 caràcters distribuïts en dues línies del subtítol català. I en el segon cas, cal recórrer a la reestructuració dels sintagmes perquè aquestes unitats significatives no queden tallades en cada línia del subtítol; així, a l'intertítol «Ich weiss Bescheid über Ihr/ schlechtes Benehmen. Ich habe/ erfahren, dass Ihr Onkel Sie/ aus seinem Hause weggejagt hat», distribuït en quatre línies, s'ha traduït en dos subtítols de la manera següent: «M'han informat/ de la vostra mala conducta» i «M'he assabentat que el vostre oncle/ us ha fet fora de casa»; així «Ihr schlechtes Benehmen» i «Sie aus seinem Hause weggejagt hat» queden, respectivament, en la mateixa línia.

Per últim, cal assenyalar que, de vegades, els traductors han de prendre decisions traductològiques que poden modificar el text original, sempre que a la llengua d'arribada hi haja una justificació evident. És el cas del dar-

rer intertítol de l'acte nové d'*El carrer sense alegria*, quan Else diu al seu home que salve el nen de l'incendi que s'ha produït a les golfes, on viuen. En realitat, a l'original, diu: «Rettet das Kind!», és a dir, que tot i que s'està dirigint a l'home, aquest imperatiu implica l'ajuda de les persones que hi ha a sota mirant com es crema l'edifici. En català, però, si fem ús de la segona persona plural de l'imperatiu, com a l'alemany, es pot confondre amb el «vós», per això, encara que d'aquesta manera es modifica una mica l'original, em sembla encertada la solució que s'hi proposa: «Salva el nen!».

Ara bé, si al text original hi ha una errada de coherència textual, no crec que s'haja d'esmenar, sobretot si, com és el cas dels intertítols, aquesta és veu clarament al text original. Aquest és el cas, que esmentaré a tall d'anècdota, de dos intertítols de *Diari d'una perduda*: Al primer intertítol, Thymian, la protagonista, rep una notificació de la mort del seu pare, datada el 12 de febrer de 1930, tot i que, més endavant, quan la conviden a assistir a l'internat perquè pugui col·laborar en el càstig d'una jove, a la invitació apareix: 19 d'agost de 1929.

Conclusions

En definitiva, per a aconseguir un grau d'equivalència (Nida, 1964: 154-167) en la traducció audiovisual, caldrà tenir en compte els factors comunicatius en el seu context com en qualsevol altre tipus de traducció les variables del registre, és a dir, el camp, la modalitat i el tenor, de la dimensió comunicativa, les pressuposicions, implicacions, etc. de la dimensió pragmàtica i les restriccions pròpies del gènere filmic, del discurs i del text de la dimensió semiòtica. Però, sobretot, haurem de parar esment al canal —en aquest cas només visual per tractar-se de pel·lícules mudes—, és a dir a la informació icònica i al llenguatge gràfic dels intertítols per esbrinar quins són els mecanismes de cohesió que utilitza l'autor per a mantenir la coherència textual dels films. Només d'aquesta manera podrem salvar els problemes derivats de la mala visualització, prendre les decisions oportunes dins les restriccions formals i d'estructura interna del subtitulatge, arribar a copsar el sentit últim del seu contingut i crear així una correspondència equivalent entre la versió original i la subtitulada.

Filmografia

Die freudlose Gasse (1925)

Director: Georg Wilhelm Pabst. **Guió:** Willi Haas, a partir de la novel·la de Hugo Bettauer. **Càmera:** Guido Seeber, Curt Oertel i Walter Robert Lach; **Decoració:** Hans Sohnle i Otto Erdmann. **Assistència de direcció i muntatge:** Mark Sorkin. **Intèrprets:** Jaro Fürth (El Conseller de la Cort Rumfort), Greta Garbo (Grete Rumfort), Loni Nest (Mariandl), Asta Nielsen (Marie Lechner), Max Kohlhase (Lechner pare), Silvia Torf (Lechner mare), Karl Ettlinger (Rosenow), Ilka Grüning (la seua muller), Gräfin Agnes Esterhazy (Regina), Alexander Mursky (Dr. Leid), Tamara Tolstoi (Lia Leid), Henry Stuart (Egon Stirner), Robert Garrison (Canez), Einar Hanson (Lloctinent Davy), Mario Cusmich (Coronel Irving), Valeska Gert (Senyora Greifer), Gräfin Tolstoi (Senyoreta Henriette), Edna Markstein (Senyora Merkl), Werner Krauss (Geiringer), Hertha von Walther (Else), Otto Reinwald (El seu marit), Grigori Chmara (El cambrer), M. Raskaroff (Trebitch), Krafft-Raschig (El soldat). **Productora:** Sofar-Film-Produktion GmbH, Berlin. **Productors:** Michael Salkin i Romain Pinès.

Tagebuch einer Verlorenen (1929)

Direcció: G. W. Pabst. **Guió:** Rudolf Leonhardt, a partir de la novel·la de Margarete Böhme. **Càmera:** Sepp Allgeier. **Decoració:** Ernö Metzner, Emil Hasler. **Intèrprets:** Joseph Rovensky (farmacèutic Henning), Louise Brooks (Thymian, la filla d'aquest), Vera Pawlowa (tia Frida), Franziska Kinz (Meta), Fritz Rasp (l'encarregat de la farmàcia, Meinert), Ardolf Korff (comte Osdorff), André Roanne (el seu nebot Nikolas), Andrews Engelmann (director de l'internat) Valeska Gert (la seua muller, la governanta), Edith Meinhard (Erika), Sigfried Arno (un client) Kurt Gerron (el Dr. Vitalis); amb la col·laboració de: Sybille Schmitz, Speedy Schlichter, Emmi Wyda, Jaro Fürth i Hans Casparius.

Bibliografia

- Badia i Margarit, A. M. (1994): *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona: Proa.
- Bordwell, D. / Thompson, K. (1995): *El arte cinematográfico*, Barcelona: Paidós.
- DDAA (1989): *Das Herkunftswörterbuch*, Mannheim: Duden.
- DDAA (1992): *Redewendungen und sprichwörtliche Redesarten*, Mannheim: Duden.
- DDAA (1994): *Wabrig. Deutsches Wörterbuch*, Gütersloh: Bertelsmann.
- DDAA (1995): *Diec*, Barcelona *et al.*: 3i4, Edicions 62, Ed. Moll, Enciclopèdia Catalana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- DDAA (1996): *Diccionari Alemany-Català*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- DDAA (1999): *Gran Diccionari de l'Enciclopèdia*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Delabastita, D. (1990): «Translation and the Mass Media», en: Bassnett, S. / Lefevere, A. (eds): *Translation, History and Language*, London i New York: Pinter Publishers, 97-109.
- Ebener, J. (1980): *Wie sagt man in Österreich?*, Mannheim: Duden.
- Fernández Cuenca, C. (1967): *G. W. Pabst*, Madrid: Filmoteca Nacional de España. Dirección General de Cinematografía y Teatro.
- Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura (1999a): *Programa núm. 4 de la Filmoteca de Catalunya febrer-març de 1999*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- (1999b): *Programa especial. Suplement del núm. 4 de la Filmoteca de Catalunya març de 1999*, Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Gregory, M. i Carrol, S. (1978): *Language and Situation. Language Varieties and Their Social Context*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Halliday, M.A.K. (1978): *Language as Social Semiotic*, London: Arnold.
- Ivarsson, J. (1992): *Subtitling for the Media. A handbook of an Art*, Stockholm: Transedit.
- Ministerio de Educación y Ciencia (s.a.): *Filmoteca Nacional de España* [en línia: <www.mcu.es/bases/spa/cine/CINE.html>; consulta: 15 de gen. 2001].

- Moliner, M. (1996): *Diccionario del uso del español María Moliner*, Madrid: Novell.
- Nida, E. (1964): *Toward a Science of Translating*, Leiden: Brill.
- Selilike, W. (1993): *Wie sagt man anderswo?*, Mannheim: Duden.
- Slabý, R. / Grossmann, R. / Illig, C. (1994): *Diccionario de las lenguas española y alemana. Tomo II*, Barcelona: Herder.
- Termcat (s.a.): *Neoloteca* [en línia: <www.termcat.es/neoloteca.html>; consulta: 14 de gen. 2001].

* Aquest article és una versió revisada d'una ponència llegida durant el 16è Col·loqui Germano-Català / 16. Deutscher Katalanistentag (Bochum 1999).

Sandra Cuadrado i Camps (Barcelona / Tarragona)

**Estudi lèxic de la *Poesia Escènica* de Joan Brossa.
Anàlisi de les concordances**

1 Introducció

En el discurs brossià res no succeeix per atzar; que el tractament del discurs que ofereix Brossa en el seu teatre sigui innovador no vol dir que sigui opac, sinó que simplement es regeix per uns paràmetres diferents dels que regeixen el teatre tradicional. La dificultat del teatre brossià, com ja s'ha apuntat en altres ocasions, no rau en el llenguatge, sinó en el joc lingüístic que ens ofereix, en la combinació inusual dels sintagmes i en la seva forta empremta simbòlica. El lector ha de saber entendre el joc i jugar amb l'itinerari simbòlic que el poeta li ofereix a través de l'organització dels mots. Així, el primer tema de la poesia de Brossa és la paraula mateixa (Gimferrer, 1972: 76). Sovint el propòsit de Brossa no és fer literatura en el sentit de reproduir un món sinó que el que fa és crear un món que es materialitza a través de la paraula. Com indica Arthur Terry (1977: 20), de tots els poetes contemporanis, Brossa és el que s'ha dedicat més agudament a la investigació dels experiments lingüístics de la poesia.

El poeta sempre ha cercat l'essència en el discurs i, per això, la seva poètica es desempallega lingüísticament de tots aquells elements que considera innecessaris per arribar al sentit real dels mots. Segons Arthur Terry (1977: 11), una de les herències que Brossa pren dels surrealistes és el problema de la inadequació de la dicotomia entre forma i contingut. Per al poeta la relació que s'estableix entre un nom i el seu referent és totalment arbitrària. Tant el moviment surrealista com la tradició zen insisteixen en la necessitat d'anar més enllà dels límits de la raó, i, per això, qüestionen la mateixa natura dels objectes. Aquest fet queda reflectit en la concepció del teatre brossià i sobretot en la recerca constant de les possibilitats de la llengua.

És per aquest motiu que, en aquest treball,¹ he decidit de presentar un esbós de l'estudi lèxic de Joan Brossa que estic duent a terme amb l'objec-

¹ Aquest treball s'integra en un projecte més ampli que presentaré com a tesi doctoral i que té com a objectiu l'anàlisi lèxica del corpus escènic de Joan Brossa.

tiu d'aprofundir, concretament, en les imatges plàstiques que descriu el poeta en el seu discurs escènic. De l'anàlisi d'aquestes imatges, es podrà observar com en la creació literària –és a dir, des d'un registre lingüístic– Brossa sovint resol la distància entre les paraules i els seus significats, objecte bàsic de la seva recerca, mitjançant uns paràmetres plàstics, recursos que, a primer cop d'ull, podrien semblar més propis d'un registre visual.

Abans, però, voldria apuntar breument quin procés semàntic ha conduït Brossa de la paraula a la imatge.

2 Anàlisi semàntica del procés creatiu brossià

Tenint en compte que la incidència en la relació significat-significant és fonamental en l'obra de Brossa, voldria situar el procés creatiu del poeta en unes coordenades semàntiques que em serviran de suport teòric per a descriure el pas del registre lingüístic al registre plàstic. Parteixo d'un dels principis fonamentals de la semàntica, plantejat per Ogden/Richards a *The meaning of meaning*, que estableix que qualsevol unitat de significació s'ha de poder explicar a partir de les relacions semàntiques existents entre els tres vèrtexs del triangle semiòtic (vegeu fig. 1). El *concepte* fa referència al significat abstracte i convencional que s'adscriu a una determinada forma; el *referent* als objectes del món real i la *designació* a la unitat formal que s'associa amb un concepte.

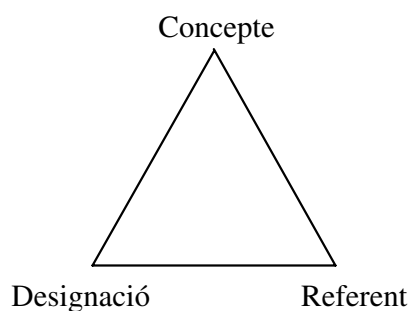

Figura 1: Triangle semiòtic segons Ogden i Richards (1923)

El poeta manté dues alternatives per dur a terme les seves propostes creatives: la primera es fonamenta en la producció literària i la segona en les

creacions visuals. Cadascuna d'aquestes opcions parteix d'un mitjà d'expressió diferent: la primera pren el registre lingüístic com a base expressiva, mentre que la segona es fonamenta en un suport plàstic. En tots dos casos es tracta d'expressions amb significat ple i, per tant, han de poder trobar la seva explicació a partir de les relacions semàntiques que planteja el signe tridimensional.

Les propostes literàries, que inclouen la poesia i el teatre literari,² s'emmarquen en l'itinerari articulat entre el vèrtex *designació* i el vèrtex *concepte* que corona el triangle.

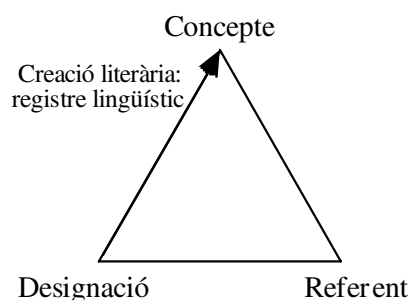

Figura 2: Representació semàntica de la direccionalitat del signe lingüístic en la producció literària

La poesia visual, la segona alternativa expressiva, es veuria flanquejada semànticament per la direccionalitat que s'estableix entre el vèrtex *referent* i el vèrtex *concepte*. En la poesia visual Brossa parteix d'entitats físiques, és a dir, de referents immediats per a transmetre una proposta conceptual, tot i que, de vegades, se serveix també d'algun suport lingüístic.

² A l'hora de fer aquesta consideració em fonamento en la distinció –entre teatre literari i teatre d'acció– que estableix Eduard Planas per a la *Poesia Escènica* en la seva tesi doctoral (1995).

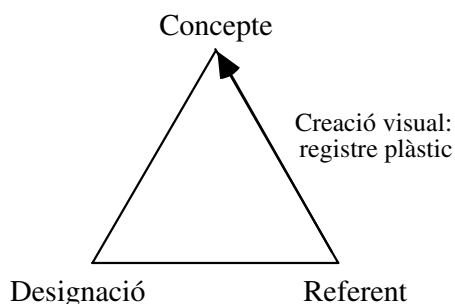

Figura 3: Representació de les relacions semàntiques que segueix Brossa en la creació visual

El poeta necessita les eines lingüístiques per a dur a terme les seves propostes literàries; ara bé, la dualitat del signe lingüístic el disturba perquè l'allunya del veritable significat dels mots. Com assenyala Vallès (1996: 156), «l'objectiu primordial, per tant, no és la paraula, la unitat lèxica, sinó el concepte i la seva identificació». L'itinerari que ha de seguir qualsevol designació per arribar a l'essència semàntica és per a Brossa totalment artificial. En el camí de la designació al concepte es perden moltes coses, atès que resulta una distància massa llarga; així, en el poema *Mots* ell mateix diu: «jo no sé pas si un dia podré escriure el mot en tant que mot i objecte lliure».³ La forma sempre va lligada a regles morfològiques i sintàctiques que no deixen intuir l'essència del concepte i que l'allunyen del que és realment; probablement, per aquest motiu Brossa assenyala que «els mots no designen són» (en Coca, 1971: 32).

Per al poeta la unitat morfològica és un embolcall sovint impermeable que envolta l'essència del concepte. Al llarg de la seva poesia, Brossa mostra constantment la seva visió d'aquesta inadequació entre forma i contingut, herència que pren dels surrealistes. Cal tenir en compte que Brossa entén la dicotomia significat-significant com una relació purament irreal, tenint en compte que considera que els mots en ells mateixos no poden deixar de ser abstractes, atès que no aconsegueixen arribar a explicar l'essència del concepte i només poden intentar reproduir-la. La reflexió sobre el signe lingüístic, doncs, es troba a la base de totes les seves pro-

³ *Sonets del vaitot*, 1965-1966, dins *Rua de llibres*, pàg. 309.

postes literàries. Moltes vegades en els seus poemes presenta definicions lexicogràfiques en un intent d'arribar a l'essència de les designacions:⁴ és el cas del poema *La paraula* on expressa «la paraula *serp* és la serp viva»⁵ o bé quan descriu que «*plorar* és vessar llàgrimes».⁶ En el registre plàstic sovintaja també la temàtica incident a l'entorn del concepte; així, el poema visual *Antifaç*⁷ il·lustra, ara a partir de mitjans visuals, la superficialitat i la fal·làcia del llenguatge i posa èmfasi en la careta que cobreix la realitat i impedeix de veure les coses tal com són: un antifaç de color negre amb l'abecedari a la part esquerra metaforitza sobre la impossibilitat del llenguatge d'arribar a l'essència dels mots.

Efectivament, com explica Terry «és així que els surrealistes parlen del llenguatge com d'una força capaç de canviar el món i tot suprimint els papers convencionals i les propietats acceptades dels objectes, es dediquen a inventar objectes nous i, al mateix temps, a veure l'objecte per primera vegada» (Terry, 1977: 10). D'aquí, la importància que donen a l'aspecte visual de les coses: segons la frase de Breton, el fi de qualsevol activitat artística és «*fer veure*» i això és el que aconsegueix Brossa en el seu discurs lingüístic. Amb mots del mateix Brossa: «tot el procés ha estat de reeixir a saber mirar, reeixir en l'empresa de penetrar les coses» (en Coca, 1971: 32).

⁴ Els mots són les úniques eines de què disposa Brossa a l'hora d'articular el seu discurs; és, per això, que els diccionaris tenen una incidència important en l'obra del poeta. Des d'aquesta perspectiva, em proposo d'estudiar la relació entre les eines lingüístiques de què disposava Brossa i la seva opció d'articular un teatre totalment novedós. En aquesta direcció, resulta interessant de comparar les dades obtingudes de l'anàlisi del corpus del lèxic brossià amb les dades obtingudes a partir d'un corpus de llengua neutre. Així, doncs, he volgut descriure el lligam existent entre el DGLC (Fabra, 1932), atès que és l'únic referent normatiu que tenen els escriptors que comencen la seva producció creativa després de l'any 1939, i el lèxic de Brossa, com a escriptor postfabrià i usuari d'aquest repertori lexicogràfic, a fi d'investigar la seva interacció (vegeu Cuadrado Camps, 2000b).

⁵ *Llumenerada*, 1961-1963, dins *Poemes de seny i cabell*, pàg. 634.

⁶ *Cau de poemes*, 1960, dins *Poemes de seny i cabell*, pàg. 267.

⁷ *L'antifaç / abecedari*, poema visual, a *Ollaó!*, 1975, pàgs. 184-185. *Poema II*, poema objecte, 1968, 6,5 x 14 x 2,5 cm, Col·lecció Joan Brossa.

3 Anàlisi lèxica d'unes peces escèniques:
Quiriquibú, *Ahmosis I Amenofis IV Tutenkhamon*, *Missal de Caragat*,
Cortina de muralles, *El Sabater* i *Cavall al fons*

Aquesta fixació per l'essència dels mots, pels conceptes, també es reflecteix en la *Poesia Escènica*; no resulta atzarós, doncs, que de l'anàlisi lèxica de les categories semànticament plenes de les obres analitzades, gairebé el 45% de les categories lèxiques resultin substantives.⁸

A partir d'una petita mostra del corpus brossià –concretament sis obres que abracen tot el període productiu del poeta: *Quiriquibú* (1945 i revisada l'any 1962), *Ahmosis I Amenofis IV Tutenkhamon* (1947), *Missal de Caragat* (1950), *Cortina de muralles* (1951), *El Sabater* (1957) i *Cavall al fons* (1962)– he fet un estudi lèxic per a comprovar com des de l'anàlisi lingüística es pot arribar a conclusions properes a les que ofereix la crítica literària des d'altres perspectives. Amb l'anàlisi dels índexs de freqüència lèxica, he comprovat que el nombre de noms arriba a duplicar la xifra que presenten

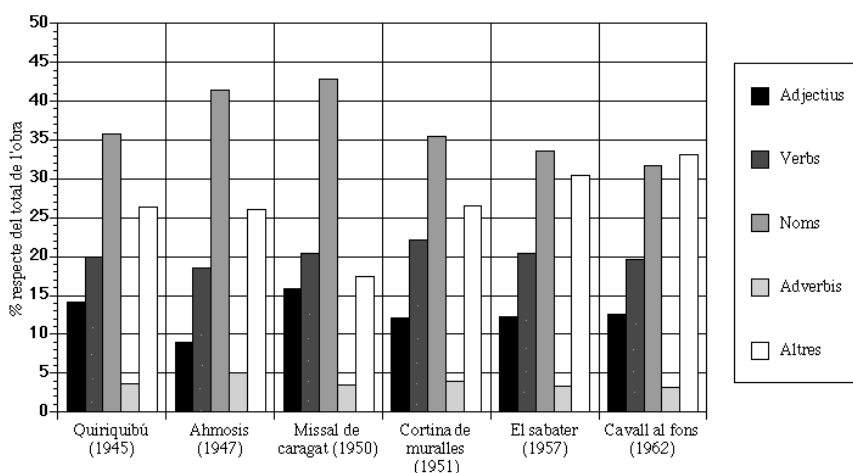

Figura 4: Percentatges referents als índexs de freqüència dels lemes

⁸ El suport expressiu que m'interessa, atès que es relaciona directament amb l'estudi lèxic que estic realitzant, és el registre lingüístic; és a dir, la relació semàntica existent entre la designació i el concepte (figura 2). I, justament, és en aquest espai on giren les experimentacions lingüístiques en l'obra creativa de Brossa. Per a més informació vegeu Cuadrado Camps (2000a).

les altres categories lèxiques (vegeu a la figura 4 la freqüència de *lemes*, unitat abstracta que representa un paradigma de formes). El poeta sembla que prescindeix dels elements innecessaris per anar de ple a allò que per a ell és essencial. El desig d'essencialitat es tradueix en un procés de conceptualització, d'aquí que el nom predomini sobre les altres categories lèxiques. Això, que és una dada estadística i que, en principi, només podria resultar vàlid per a les obres analitzades, em permet confirmar el que diuen els crítics literaris sobre l'elevada conceptualització de la poètica de Brossa.

El segon resultat que he obtingut d'aquesta anàlisi lèxica es desprèn de l'observació que aquest 45% de categories lèxiques substantives s'articula al voltant de dos camps semàntics concrets, que, precisament, coincideixen amb els que Glòria Bordons va establir per a la poesia en la seva tesi doctoral (Bordons, 1988: 151 i ss.). Al llarg de l'obra de Brossa apareixen tota una sèrie de mots-clau amb una empremta simbòlica molt forta que arrossegueu el pes semàntic de tota la poètica. Així, gairebé tots els mots pertanyen a un d'aquests dos camps: el primer el constitueixen els elements o objectes relacionats amb l'home: *mà, home, ull, dona, vida, braç, peu, muller, cara, sabata, senyora, trapezista, criat, esquena, mare, desig, amor, coll, mirada, gent, ministre, vella, casa, llibre, paraula, barret, màscara, por i mort*. I, el segon, els mots que designen elements relacionats amb la natura: *dia, terra, nit, firmament, muntanya, lluna, sol, hora, temps, arbre, força, pedra, aigua, cavall, foc, camí, déu, llum, roca, silenci, món, llop, vent, cel, or, bosc, flor, llamp i ocell*.

Presento a continuació en la taula 1 un extracte del catàleg de *lemes* del corpus lèxic analitzat que correspon a la categoria lèxica *nom*, ordenat segons un criteri de freqüència decreixent. Aquest catàleg ha resultat de crear un nou llistat a partir de l'ordenació inversa per freqüències de tots aquells *lemes* que havien estat marcats en el corpus lèxic amb la categoria *nom*. L'aparició constant d'aquests mots en la producció de Brossa no és casual. El fet és que resulta extremament representatiu que de 2100 *lemes* que constitueixen el nombre total de noms, els cent primers substantius que tenen un índex de freqüència més elevat pertanyin a un d'aquests dos eixos temàtics. Si ens hi fixem, podrem observar que, només tenint en compte les unitats lèxiques que tenen com a mínim una freqüència 10, trobarem anomenades gairebé la majoria de les parts del cos i els quatre elements bàsics, entre d'altres elements naturals. Convé assenyalar que d'entre els mots que constitueixen el primer camp semàntic, gairebé tots tenen un referent immediat concret existent en el món real i que són una minoria els que tenen com a referent un element abstracte.

MÀ	77	LLIBRE	25	LLOP	16	POR	13
COSA	53	CARA	23	NICOLAU	16	AMOR	12
DIA	53	CAVALL	22	PÚBLIC	16	DESIG	12
HOME	48	ESQUERRA	22	VENT	16	GRACIA	12
ULL	47	FOC	22	MANERA	15	PARAULA	12
RES	43	CAMÍ	21	BARRET	14	PETICIÓ	12
TERRA	42	CORTINA	21	CEL	14	VISTA	12
MARFÚRIUS	41	DÉU	21	MÀSCARA	14	CANVI	11
CLOWN	40	FEINA	21	NINGÚ	14	CARRER	11
DONA	40	PISTA	21	OR	14	COLL	11
NTI	36	SENYOR	21	PART	14	COP	11
FIRMAMENT	35	BRAÇ	20	SABATA	14	FORMA	11
MUNTANYA	35	TAULA	20	SENYORA	14	MIRADA	11
LLUNA	34	ANY	19	TRAPEZISTA	14	OCELL	11
PORTA	34	BANDA	19	BOSC	13	PERILL	11
VIDA	34	LLUM	19	CAS	13	SABATER	11
SOL	31	PEU	19	CRIAT	13	SENYAL	11
HORA	30	ROCA	19	ESQUENA	13	TAULELL	11
TEMPS	29	SILENCI	19	FLOR	13	DIT	10
ARBRE	28	TIC-TAC	18	FONS	13	FESTA	10
FORÇA	28	DRETA	17	LLAMP	13	FULL	10
VEGADA	28	MOMENT	17	LLOC	13	GENT	10
PEDRA	27	MÓN	17	MAL	13	MORT	10
AIGUA	26	MULLER	17	MAR	13	PARET	10
CASA	25	ESCENA	16	MARE	13	VELLA	10

Taula 1: Extracte del catàleg de lemes corresponent a la categoria *nom*

L'aparició constant d'aquests mots en la producció de Brossa no és casual. El fet és que resulta extremament representatiu que de 2100 lemes que constitueixen el nombre total de noms, els cent primers substantius que tenen un índex de freqüència més elevat pertanyin a un d'aquests dos eixos temàtics. Si ens hi fixem, podrem observar que, només tenint en compte les unitats lèxiques que tenen com a mínim una freqüència 10, trobarem anomenades gairebé la majoria de les parts del cos i els quatre elements bàsics, entre d'altres elements naturals. Convé assenyalar que d'entre els mots que constitueixen el primer camp semàntic, gairebé tots tenen un referent immediat concret existent en el món real i que són una minoria els que tenen com a referent un element abstracte.

De tots els substantius que apareixen en aquest llistat, el que té un índex de freqüència més elevat és el substantiu *mà*, que s'ha pogut documentar en 77 ocurrences (resultat de comptabilitzar el nombre de vegades que un *lema* apareix en el text). És molt interessant que aquest sigui precisament el mot més reincident en aquest corpus lèxic, tenint en compte la gran influència que té en Brossa l'art de la prestidigitació i el món de la màgia, on els jocs de mans són la base fonamental. Això justifica el fet que les peces escèniques del poeta tinguin un efecte lingüístic tan visual. Com comenta X. Fàbregas (1973: 30), la metamorfosi és al fons del concepte que Brossa posseeix de la realitat circumdant; per això, Brossa veu en la prestidigitació i el transformisme, on és el mateix actor qui es prestidigita, una forma lúdica i, tanmateix, autèntica d'intuir la veritat de les coses.

En el teatre això es fa encara més evident, Brossa fa fluir els mots un darrere de l'altre com si es tractés d'una imatge, atès que el que vol aconseguir a través del seu discurs és que la combinació de mots suggereixi les coses, en lloc de descriure-les, i, per això, introdueix tota mena d'efectes visuals que ajuden l'espectador a copsar l'escena. Segons Fàbregas (1973: 12), Brossa construeix les seves peces escèniques com si les estigués visualitzant perquè posseeix una imatge visual d'allò que el rodeja; i en lloc de traduir aquestes imatges visuals en volums i colors, la qual cosa l'hauria portat al terreny de la plàstica, les tradueix en paraules. És per aquest motiu que en analitzar les concordances ens podem trobar que d'una manera constant el poeta sovinteja diferents recursos expressius per a aconseguir aquest efecte visual en les imatges.

Si observem una mostra de les *concordances*⁹ de la unitat lèxica *mà*, observarem que gairebé sempre apareix lligada a moviments gesticulatoris, cosa que referma la plasticitat de l'escena: '*es fa ombra amb la mà*', '*fent torna-veu amb les mans*', '*amb un megàfon a la mà*', '*es posen amicalment la mà a l'esquena*', '*es posa una mà al cor*', '*mira'm les mans*', '*es frega les mans*', '*les mans enlaire*', '*riuen*

⁹ El programa que he utilitzat per fer aquest estudi (Rand, 1995) permet de seleccionar un mot determinat i observar quins són tots els seus contextos d'ús. Les *concordances* resultants ofereixen la possibilitat de visualitzar i comprovar d'una manera molt directa quines són les combinacions de mots més freqüents, alhora que resulten extremament interessants per establir d'una manera objectiva quines són les imatges més usuals en la producció teatral del poeta, cosa que resultaria totalment impensable des d'altres vies d'estudi. Mitjançant l'anàlisi de les *concordances* de les unitats semànticament plenes es poden descobrir tots els seus possibles significats i sobretot quina és la visió del món que Brossa ha volgut reflectir a través del llenguatge.

amb les mans agafades,¹⁰ *'la mà amb el pa, la roca i l'urpa'*, *'refusaré la furor i mudaré de mans'*, *'al foc que prenguéssiu amb les mans i vesséssiu damunt vostre'*,¹¹ *'els arbres tenen tres mans'*, *'per a la sabata que té a les mans'*, *'besar unes mans'*,¹² *'la mà en la mà'*, *'el sol té una mà d'or'*, *'prova d'aixecar les mans damunt la màscara'*, *'aixeco la màscara amb les mans'*, *'s'eixuga amb la mà les llàgrimes que li cauen'*.¹³

4 El pas del registre lingüístic al registre plàstic

En efecte, Brossa no creu en la morfologia dels mots perquè pensa que l'ús ha desgastat l'essència dels conceptes. La forma sempre apareix inevitablement lligada a regles categoritzadores i això precisament és el Brossa que pretén evitar a l'hora d'articular el seu discurs. Com que el llenguatge, com a tal, no serveix per arribar a l'essència de les paraules, el modifica per arribar al sentit primari del concepte. Aquesta proposta s'expressa a partir de diferents vies d'expressió, que podrien constituir les tres fases que Brossa segueix en l'evolució de la paraula cap a la imatge:

a) Utilitza les composicions morfològiques per a inventar paraules noves que el lector haurà d'interpretar, atès que en llegir-les serà la primera vegada que les utilitzi, com succeeix en diferents peces escèniques: *El Torrer* (1953), *Missal de Caragat* (1950), *El Sabater* (1957), *Quiriquibú* (1945 i revisada l'any 1962), entre d'altres.

Com ja és sabut, Brossa ha criticat la funció del llenguatge en nombroses ocasions (Bordons 1988: 199 i 200). El poeta rebutja els estereotips i això li serveix per a demostrar que el llenguatge, tal com està, no serveix per a la comunicació i, com a alternativa, el que fa és crear un llenguatge nou que no hagi patit cap contaminació per l'ús i que, per tant, el lector haurà de reconèixer semànticament. En el cas d'*El sabater*¹⁴ s'inventa tot un llenguatge imaginari que fins i tot distingeix les subcategories lèxiques:

La forma afirmativa del present d'indicatiu del verb «haver» és com segueix: «Tunga patrunc, num patrunc, um patrunc, cram parunc, ratau pa-

¹⁰ *Quiriquibú*. Poesia Escènica. Vol. I.

¹¹ *Missal de Caragat*. Poesia Escènica. Vol. I.

¹² *El sabater*. Poesia Escènica. Vol. II.

¹³ *Cortina de Murallles*. Poesia Escènica. Vol. I.

¹⁴ *El sabater*. Poesia Escènica. Vol. II.

trunc, sacabu patrunc.» Forma interrogativa. «Tunga brusquis?», tinc jo? «Num brusquis?», ¿tens tu? «Um brusquis?», té ell? «Cram brusquis?», ¿tenim nosaltres? «Ratau brusquis?», teniu vosaltres? «Sacabú brusquis», tenen ells? (Pausa. Passa uns quants fulls més.) Exercicis. (S'escura el coll.) El gall, el bou i el sol. «Veribú, paraniro-caranam tum...» (Aquí expressa el sol amb els dits, tal com ha explicat abans.) ¿L'espai té un gall? Sí, té el sol. «Brusquis um brusquis bris Veribú? Pliu plau, um patrunc...» (Torna a expressar el sol amb els dits.) El sol té llamp. La lluna té llamp. ¿La muntanya té llamp? No, coves. (Expressa el sol.) «...Um patrunc Veribú-fanafa.» (Expressa la lluna.) «...Um patrunc Veribú-fanafa. Caranam cram brusquis Veribú-fanafa? Plau-pliu, ringo rango.» (Pausa. Passa el full.) El cavall de dins l'aigua té la lluna. L'aigua de la lluna, té el cavall? «Dàngol taramago passarum nironam um patrunc...» (Expressa la lluna amb ets dits polze i índex arquejats. Pausa.) «Nironam, taramago...» (torna a expressar la lluna) «...um brusquis dàngol?» (Pausa.) Els arbres tenen tres mans. «Ringo mitjum sacabu niro nanga.» Galls i cavalls dins el sol; bous i muntanyes dins la lluna. «Ringo veribú tum ringo dàngol passarum...» (expressa el sol); «ringo paraniro-caranam tum caranam passarum...» (expressa la lluna). Tens el bou de pedra? Sí, tinc la muntanya. «Num brusquis paraniro-caranam taramago palinoca? Pliu-plau, tunga patrunc caranam.»

En el quadre següent se'n poden veure una mostra. A l'esquerra apareixen els neologismes estilístics inventats per Brossa¹⁵ i, a la dreta, s'indica el nombre d'ocurrències que presenta cada neologisme en el corpus analitzat:

bris	2	niro	2	rango	2
brisca	1	nironam	3	ratau	2
brusquis	11	palinoca	2	ringo	6
caranam	4	paraniro-caranam	4	sacabu	3
cram	3	parunc	1	taramago	4
dàngol	4	passarum	4	tum	4
fanafa	1	patrunc	10	tunga	3
gab	1	perpa	1	um	8
gatx	1	plau-pliu	3	veribú	5
nanga	2	pliu	2	veribú-fanafa	4
nau	2	pliu-plau	1		

Taula 2: Els neologismes estilístics inventats per Brossa

¹⁵ Aquests *neologismes* pertanyen a *El sabater. Poesia Escènica*. Vol. II.

De fet, en la poètica brossiana hi ha una qüestió estretament relacionada amb el plantejament surrealista d'inventar objectes nous i reinterpretar i observar els elements per primera vegada, es tracta d'atribuir noves designacions a elements preexistents en el món real. Si analitzem aquests exemples, podrem comprovar que els conceptes que reben noves designacions –sense tenir en compte les categories semànticament buides– coincideixen en gran majoria amb elements naturals:¹⁶ l'aire, l'aigua, la pedra, el cavall, la muntanya, el foc, són alguns dels elements naturals que reben noves designacions. Com és habitual en l'obra brossiana, també en aquest fragment es reflecteix la interacció permanent entre els elements naturals i els objectes creats per l'home, en aquest cas, uns signes lingüístics nous. En aquest camí de la designació al concepte, el lector haurà d'intuir quina relació s'estableix entre aquests dos vèrtexs del triangle, atès que els haurà de connectar per primera vegada. Aquests neologismes estilístics inventats per l'autor els he denominat *brossismes*.¹⁷

Així, paral·lelament als surrealistes que inventaven objectes nous i reinterpretaven des d'una nova òptica objectes que estaven desgastats per l'ús, Brossa construeix un nou llenguatge que supera la comunicació convencional entre els homes, que sovint no té cap sentit. En la producció poètica de Brossa la preocupació pel signe lingüístic és molt forta. L'aïllament del mot és cada vegada més profund; el poeta anirà deixant de banda els significants, com a unitats morfològiques, per a centrar-se cada cop més en el significat de les coses, procés que l'anirà acostant cap a la poesia visual. El punt àlgid d'aquesta progressió arriba quan Brossa decideix inventar altres unitats lèxiques que responguin a aquesta necessitat. Ara la ruptura entre forma i contingut ha arribat a un grau extrem. El lector haurà de seguir el joc que li proposa el poeta i descobrir, a partir dels suggeriments del discurs, el sentit d'uns mots dels quals en coneix l'etiqueta però en desconeix el contingut.

¹⁶ Aquests elements coincideixen amb les unitats lèxiques substantives que tenen un índex de freqüència més elevat en el corpus lèxic analitzat (Cuadrado Camps, 2000a: 10).

¹⁷ Si prenem en consideració la intenció que hi ha en la creació d'aquest tipus de neologismes, i tenim en compte la classificació que estableix Cabré (1989: 40) per als neologismes –on fa una distinció entre la neologia motivada per la necessitat de denominar conceptes nous i la neologia motivada per raons subjectives–, resulta evident que les invencions lèxiques de Brossa s'han d'incloure en el segon grup neològic. Aquest tipus de neologia és denominada per Guilbert (1971: 41-43) *neologia estilística*.

Això ens apunta que la innovació lèxica de Brossa és una de les característiques més rellevants de la seva creativitat i de la seva experimentació lingüística. Brossa planteja els mots inventats com un desafiament, un joc comunicatiu entre ell i el lector. La creació dels *brossismes* és l'alternativa que proposa el poeta a la inutilitat del llenguatge i l'absurd de la realitat que s'hi representa.

b) La segona distorsió que Brossa introdueix en el llenguatge és la interpretació dels mots en un nou espai semàntic: a partir de múltiples combinacions lèxiques pretén aconseguir un discurs que suggereixi les coses en lloc de descriure-les en un intent de fusionar els conceptes amb allò que designen.

Un d'aquests efectes s'aconsegueix a partir de la simulació d'un referent del món real mitjançant la combinació d'unitats lèxiques, és a dir, Brossa reproduïx l'itinerari referent-concepte (veg. fig. 3), recurs propi de les arts plàstiques, a través d'un suport lingüístic (designació-referent, veg. fig. 2). Vegem algunes *concordances* (contextos d'ús) en què apareixen les formes substantives *sol* i *lluna*: 'el sol no té cap mot que el defineixi; cal ajuntar les puntes dels dits gros i índex de la mà dreta formant una rodona', 'expressar la lluna amb els dits', 'jo hi pinto una mitja lluna', 'expressa la lluna amb els dits polze i índex', 'per exposar la lluna arqueges el dit gros; ho fa'.¹⁸

El poeta explota literàriament els usos habituals dels mots per crear nous efectes i és aquí, com he dit, on es mostra la seva creativitat lèxica. Si agafem el DGLC (Fabra, 1932), veurem que el verb *expressar* apareix definit així: 'manifestar (el pensament, el sentiment) amb la paraula, actitud o qualsevol altre signe exterior'. És a dir, allò que s'expressa, segons l'ús lexicogràfic, és una cosa abstracta, una idea, un pensament; en canvi, Brossa expressa uns elements físics, la lluna i el sol, fent formes amb els dits. I aquest és un dels recursos fonamentals en la seva obra. Brossa força la llengua, juga amb sentits totalment imprevisibles, en un desig d'acostament directe a la realitat. D'aquí que —com hem vist en l'exemple interior— insisteixi tant en l'aspecte visual de les coses.

Aquest pas del concepte al referent, base expressiva de la poesia visual, troba ja els seus primers indicis en alguna de les obres lingüísticament més experimentals, com ara *El sabater*, que coincideixen cronològicament amb les primeres temptatives en l'expressió plàstica. Així, de la mateixa manera

¹⁸ Tots aquests exemples pertanyen a *El sabater. Poesia Escènica*. Vol. II.

que els surrealistes s'interessen igualment per la literatura i les arts visuals, el discurs de Brossa intenta reproduir, com hem vist en els exemples esmentats, un equivalent verbal d'una imatge plàstica (Terry, 1977: 11).

Un altre dels recursos que s'observa de l'anàlisi de les peces escèniques és la relació permeable que s'estableix entre el jo del poeta i les imatges que percep. Així, són nombrosos els casos en què els objectes quotidians prenen dimensions humanes. Els casos d'*animisme*, elements naturals que prenen qualitats humanes, sovintegen el discurs brossià en un intent d'entreveure la veritable essència d'aquests referents. Vegem algunes concordances en què apareixen les unitats lèxiques *aigua* ('aquell murmurí del vent i l'aigua s'havien tornat germans', 'quan el sol desapareix a l'aigua es converteix en una canya'),¹⁹ *arbre* ('els arbres tenen tres mans',²⁰ 'humà entre els arbres',²¹ 'els gemecs de tots els arbres',²² 'velles inflades es transformen en arbre'²³), *sol* ('el sol té una mà d'or',²⁴ 'de quin arbre el sol és poma?',²⁵ 'el sol té llamp'²⁶), *lluna* ('la lluna promou',²⁷ 'bous i muntanyes dins la lluna'²⁸), *roca* ('em projecto a les roques del desert'²⁹), *nit* ('llego les nits amb aigua i foc',³⁰ 'la nit és una vaca nocturna'³¹), etc.

Ell mateix ha indicat la influència del *budisme zen*³² en la seva creació. Així, Arthur Terry (1991: 57) indica que una gran part de les imatges provenen de les oposicions que suggereixen conceptes com el *sol* i la *lluna*, el *dia* i la *nit*, la *dona* i l'*home*, la *terra* i el *foc*, entre d'altres. Vegem-ne una mos-

¹⁹ *El sabater. Poesia Escènica*. Vol. II, 14.

²⁰ *ibid.*

²¹ *Missal de Caragat. Poesia Escènica*. Vol. I.

²² *El sabater. Poesia Escènica*. Vol. II, 14.

²³ *Cortina de muralles. Poesia Escènica*. Vol. I.

²⁴ *El sabater. Poesia Escènica*. Vol. II, 14.

²⁵ *ibid.*

²⁶ *ibid.*

²⁷ *Ahmosis I Amenofis IV Tutenkhamon. Poesia Escènica*. Vol. I.

²⁸ *El sabater. Poesia Escènica*. Vol. II, 14.

²⁹ *ibid.*

³⁰ *ibid.*

³¹ *ibid.*

³² 'Forma japonesa de l'escola budista xinesa Chan que rebutja l'especulació i la teorització i es preocupa únicament de la il·luminació interior 'satori'', segons GDLC.

tra: 'sota el firmament, flames per terra colpegen les aigües',³³ 'arbres de foc a les entranyes de la terra es canvien en carbó',³⁴ 'qui devia portar el foc a la terra?',³⁵ 'alls de la nit i els pans del dia glacien les tenebres', 'heus-me aquí, aclofant nit i dia cap i casc al pa de plata',³⁶ 'vent de tempesta acosta sol i lluna'.³⁷

Aquest associacionisme imaginatiu es converteix en el substrat inconscient d'on emergeix l'impuls intern i la temàtica de l'obra. Molts són els crítics que han descrit aquestes imatges com una constant en la seva poètica. Des d'aquest estudi he de confirmar aquestes observacions, perquè resulta altament significatiu que els cent noms més usats d'aquest corpus s'articulin en aquest mateix espai semàntic. Així, doncs, podem assenyalar, altre cop, que des de l'anàlisi lingüística, en aquest cas a partir de l'estudi de concordances, es ratifica el punt de vista de la crítica literària.

Al voltant dels lexemes que designen diferents parts del cos humà (*mà, ull, cara, cap*, etc.) se centren la gran majoria de les imatges més creatives de Brossa. Així, són molt productius els processos metafòrics que associen una part del cos humà a una part anàloga en els elements naturals. La interacció permanent en el discurs brossià entre el cos humà i els elements naturals posa de manifest la centralitat del cos humà en la concepció del món. A través del cos s'absorbeixen les impressions que sustenten els processos metafòrics i que reflecteixen alhora la concepció ontològica i les intuïcions lingüístiques que segueix la ment en l'articulació del discurs verbal. Des d'aquest punt de vista cognitiu, pot resultar molt interessant analitzar les metàfores brossianes relacionades amb les parts o òrgans del cos, atès que el cos humà resulta un element permeable que canalitza totes les experiències quotidianes (Alsina / Cuadrado Camps 2000). Això, però, constituiria l'objecte d'un altre estudi que ara em limito només a apuntar.

c) La tercera modificació que Brossa introdueix en el llenguatge és el deslliurament de la carcassa morfològica per a centrar-se en la imatge, en el referent immediat, amb l'objectiu d'assolir la plena essència dels conceptes, que és l'objecte bàsic de la recerca brossiana. Aquest aïllament progressiu del registre lingüístic el condueix de ple a la poesia visual.

³³ *El sabater. Poesia Escènica*. Vol. II, 25.

³⁴ *op.cit.*, 31.

³⁵ *Abmosis I Amenofis IV Tutenkhamon. Poesia Escènica*. Vol. I, 27.

³⁶ *El sabater. Poesia Escènica*. Vol. II, 25.

³⁷ *op. cit.*, 25.

En aquesta etapa el llenguatge manté una presència molt esporàdica. Aquesta incidència en la recerca de la plasticitat com a mitjà per arribar a la fusió plena amb el concepte ja es va apuntar anteriorment des de la creació literària; així, doncs, no resulta casual que la unitat lèxica que té un índex de freqüència més elevat sigui *mà*. Això que és una dada objectiva, resultat de l'anàlisi lèxica del corpus estudiat, apunta el que podria ser l'avantsala en l'itinerari creatiu que emprèn el poeta cap al registre plàstic.

En la poesia visual les regles les imposa l'artista i la idea conceptual que vol reflectir. Així, Brossa se centra en la poesia visual com a alternativa al llenguatge formal i aquest és l'últim graó en el seu procés de conceptualització: arribar a les idees semàntiques a partir de referents físics.

D'aquesta manera, la poesia visual es queda en el concepte com a conseqüència del desengany, del buit existent, del llarg camí entre la denominació i el seu contingut. Aquesta nova via d'expressió ofereix una immediatesa al concepte que Brossa no podia trobar si el lector primer havia de passar per la designació.³⁸

5 Conclusions

És possible que per a molts el teatre de Brossa no resulti semànticament transparent. També és possible, però, que no ho sigui perquè s'intenta descodificar el seu discurs dins les coordenades que ofereix el sistema conceptual convencional. Brossa recrea tot un domini ontològic que només pot funcionar si el contextualitzem d'acord amb les seves regles del joc. És evident, per tant, que el teatre brossià serà difícilment interpretable si s'intenta identificar cadascun dels elements que apareixen en el discurs escènic en una estructura referencial preestablerta.

En la seva producció creativa no es produeix un trencament sinó que es manté un procés continu. Així, la poesia visual no es pot deslligar del procés literari, atès que també des del registre lingüístic —és a dir, des de les

³⁸ Com ell mateix assenyala «crec que el poeta actual ha d'ampliar el seu camp, sortir dels llibres i projectar-se amb seguit de mitjans que li dona la societat mateixa i que el poeta pot fer servir com a vehicles insòlits, tot injectant-los un contingut ètic que la societat no els confereix. D'aquí arrenquen les experiències de la poesia visual que, per a mi, esdevé la poesia experimental del nostre temps. La recerca d'un nou terreny entre allò visual i allò semàntic». Joan Brossa: «La poesia en present» (Discurs per als Jocs Florals de Barcelona), 1985, *Anafil*, pàg. 200.

propostes literàries—, Brossa resol el problema entre les paraules i els significats atenent al seu aspecte visual. L'eterna dicotomia 'pensament / llenguatge' es tradueix en un trànsit d'objectes i moviment. El procés de creació, doncs, també es pot interpretar des de la reflexió del signe lingüístic. La percepció i l'organització del món de Brossa es descobreix a través dels usos lingüístics. Les definicions de paraules, com ara *serp*, *plorar*, que reproduïxen un ús lexicogràfic són un bon exemple d'aquest desig d'acostament a l'essència del concepte. El pas del registre lingüístic al registre plàstic és paral·lel a la recerca de la tan desitjada essencialitat conceptual. De fet, és un itinerari progressiu que ja s'intueix en la producció literària, no és per atzar que, com s'ha pogut comprovar des de l'anàlisi lèxica d'unes peces escèniques, el nombre de noms duplica la resta de categories lèxiques.

Així, en l'intent de reduir l'espai entre la designació i el concepte se serveix de diferents recursos lingüístics que es concreten, en definitiva, en l'ús de la paraula amb finalitats plàstiques. A les seves mans les unitats lèxiques canvien d'identitat. Com ell mateix diu, «les paraules són les coses».³⁹ El poeta desconfia de les paraules, però alhora les necessita per crear les seves propostes escèniques. Cal fixar els ulls en els seus moviments per descobrir quina és la seva essència, potser simplement es tracta de continuar girant al voltant dels seus *brossismes*.⁴⁰

Referències bibliogràfiques

- Alsina Keith, Victòria / Cuadrado Camps, Sandra (2000): «Lexicografía y lingüística cognitiva: lexicalización de metáforas y metonimias», en: IV Congreso de Lingüística General, Cadis (futura publicació a les actes del col·loqui).
- Bordons, Glòria (1988): *Introducció a la poesia de Joan Brossa*, Barcelona: Edicions 62.
- (1995): «Estudi introductori», en: *Poesia i prosa de Joan Brossa*, València: Edicions 3i4.

³⁹ De l'entrevista realitzada per G. Picazo i J. M. Cortés, publicada a *La creación artística como cuestionamiento*, València: Generalitat Valenciana / IVAM, 1990.

⁴⁰ Aquest article és una versió revisada d'una ponència llegida durant el 16è Col·loqui Germano-Català / 16. Deutscher Katalanistentag (Bochum 1999).

- Brossa, Joan (1975): *Teatre complet. Poesia Escènica (1945-1954)*. Vol. I, Barcelona: Edicions 62.
- (1975): *Teatre complet. Poesia Escènica (1955-1958)*. Vol. II, Barcelona: Edicions 62.
- (1975): *Teatre complet. Poesia Escènica (1958-1962)*. Vol. III, Barcelona: Edicions 62.
- Cabré, M. Teresa (1989): «La neologia efímera», en: *Miscel·lània Joan Bastardas, vol. 1. Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XVIII*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 37-58.
- Coca, Jordi (1971): *Joan Brossa o el pedestal són les sabates*, Barcelona: Pòrtic.
- Cuadrado Camps, Sandra (2000a): «Algunes consideracions semàntiques a partir d'un estudi lèxic de Joan Brossa», en: Pusch, Claus D. / Torrent-Lenzen, Aina (eds.): *De viva veu. Beiträge zur katalanischen Literatur / Estudis de literatura catalana*, Titz: Axel Lenzen Verlag, 37-52.
- (2000b): «Creativitat lèxica i avaluació lexicogràfica: contrastos entre el Diccionari General de la Llengua Catalana de Pompeu Fabra i el lèxic de Joan Brossa», en: *La lingüística de Pompeu Fabra*. Vol. II. Alacant et al.: Institut Universitari de Filologia Valenciana / Universitat Rovira i Virgili, 271-290.
- Fabra, Pompeu (1932): *Diccionari General de la Llengua Catalana*, Barcelona: Edhasa.
- Fàbregas, Xavier (1973): «Introducció al teatre de Joan Brossa», en: *Teatre complet. Poesia Escènica (1945-1954)*. Vol. I, Barcelona: Edicions 62, 5-58.
- GDLC (1998): *Gran Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Gimferrer, Pere (1972): «Temes i procediments de la poesia de Joan Brossa», en: *Estudios Escenicos. Cuadernos de investigación teatral* 16 (desembre), 77-85.
- Guilbert, Louis (1975): *La créativité lexicale*, Paris: Larousse.
- Ogden, Charles K. / Richards, Ivory A. (1923): *The meaning of meaning. A study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism*, London: Routledge and Kegan Paul
- Planas, Eduard (1995): *Bases estètiques i dramàtiques de la poesia escènica de Joan Brossa*, Barcelona: Universitat de Barcelona (tesi doctoral).

- Rand, David (1995): *Concorder*. Concordance software for the Macintosh, Montréal: Université de Montréal / Centre de Recherches Mathématiques.
- Terry, Arthur (1977): Pròleg a *Poemes de seny i cabell* de Joan Brossa, Barcelona: Ariel.
- (1991): *Quatre poetes catalans: Ferrater, Brossa, Gimferrer, Xirau*, Barcelona: Edicions 62.
- Vallès i Rovira, Isidre (1996): *Joan Brossa: les sabates són més que un pedestal*, Barcelona: Editorial Alta Fulla.
- Viana, Amadeu (2000): «Joan Brossa: Idees verdes incolores dormen furiosament. El significat del teatre?»; en: *Llengua i Literatura* 11, 139-197.

Klaus Ebner (Wien)

Die katalanische Computersprache

1 Einleitung

Die verschmitzt als «Fachchinesisch der EDV» bezeichnete *Computersprache* entwickelte sich in den vergangenen beiden Jahrzehnten zu einem fundamentalen Thema nicht der Linguistik, sondern der modernen Gesellschaft. Das Vokabular einer Sprache besteht längst nicht mehr nur aus einem sozusagen allgemeinen Teil, der vom Durchschnittssprecher beherrscht werden kann, sondern auch aus einer Vielzahl von Fachsprachen und Spezialbegriffen. Die Bedeutung von EDV und Informatik nahm im Vergleich zu anderen Fachsprachen überproportional zu, sodass dieses Gebiet einen großen Teil der aktuellen Terminologiarbeit ausmacht und folglich auch die Sprachwissenschaft interessieren muss.

Katalanisch steht bekanntermaßen in starker Konkurrenz zum kastilischen Spanisch¹, das fast im gesamten katalanischen Sprachgebiet als mächtige Zweitsprache in Verwendung ist. Mindestens 90% der Katalanisch Sprechenden leben in einem spanischen Umfeld und sind tagtäglich mit der Zweitsprache konfrontiert. In der Presse, im Fernsehen und vor allem im Geschäftsleben ist dem Spanischen ein mehr oder weniger deutliches Übergewicht zu bescheinigen. Für Nordkatalonien (Rosselló / Rousillon) gilt dasselbe in Bezug auf Französisch.

Die tägliche Umgangssprache vieler katalanischer Firmen ist Spanisch; ganz besonders gilt dies für international tätige Unternehmen, in denen ebenso wie in anderen Ländern auch noch Englisch als wichtige Fremdsprache hinzutreten kann. Daher treffen die meisten Katalanen eher im Spanischen oder Englischen auf Begriffe aus der Welt des Computers und nicht in ihrer eigenen Muttersprache.

Dennoch gibt es starke Bestrebungen, auch das EDV-Vokabular im Katalanischen zu normieren. Trotz einer gewissen Abwartehaltung der meisten Hardware- und Softwarehersteller wurden wichtige Anwendungen bereits ins Katalanische übersetzt; dazu gehören nebst einer Vielzahl von

¹ Der Einfachheit halber wird die kastilische Sprache in diesem Aufsatz nur als «Spanisch» bezeichnet.

Freeware- und Sharewareprogrammen etwa Windows 98 von Microsoft, der Netscape Navigator sowie die gesamte grafische Benutzeroberfläche der Betriebssysteme Macintosh OS und Linux.

Die Übersetzungen werden in der Regel in Katalonien durchgeführt, obwohl dies bei anderen Sprachen oft im Land des Softwareherstellers, also meistens in den USA, geschieht. Schon anhand dieser Übersetzungen ergibt sich die Notwendigkeit, das entsprechende Fachvokabular ins Katalanische zu übertragen.

Der vorliegende Aufsatz gibt einen Einblick in das Entstehen des computertechnischen Vokabulars in der katalanische Sprache und berichtet über momentane Aktivitäten auf diesem Gebiet. Außerdem werden die Bildung von katalanischen Neologismen im Umfeld der Informationstechnologie und die Verwendungsweise der Lexeme beschrieben.

2 Bedeutung von EDV und Informatik

Die Entwicklung unserer Gesellschaft führte in den letzten Jahren dazu, dass EDV-Grundkenntnisse und PC-Bedienung zum notwendigen Rüstzeug praktisch aller Berufe und sogar schon vieler Freizeitbeschäftigungen gehören. Kinder werden oft bereits im Vorschulalter mit den Möglichkeiten des Computers konfrontiert.

Wer mit Computern zu tun hat, benötigt zwangsläufig ein bestimmtes Fachvokabular, das dieser Technologie eigen ist. Natürlich macht es einen Unterschied, ob jemand als Endbenutzer einen PC einsetzt oder selbst als Netzwerkadministrator oder sogar Programmentwickler arbeitet. Generell orientiert sich das Vokabular eines Endbenutzers eher an den Anwendungsprogrammen, zu denen typischerweise Officepakete, Mailprogramme und Internetbrowser, aber auch Spiele gehören. In der Regel wurden solche Programme *lokalisiert*, d.h. es stehen übersetzte Versionen auch für relativ kleine Sprachen zur Verfügung.

Endbenutzer haben somit in der Regel eine gute Möglichkeit, Computerfachbegriffe in ihrer eigenen Sprache kennen zu lernen. Kein Zufall also, dass Terminologen und Übersetzer häufig mit typischen Endbenutzerprogrammen wie Textverarbeitung oder Tabellenkalkulation konfrontiert sind. Gerade im Fall des Katalanischen führt jedoch die Zweisprachigkeit der Bevölkerung oft dazu, dass es einem Hersteller bequemer und billiger erscheint, ausschließlich eine spanische Übersetzung anzubieten.

Bei EDV-Fachkräften und Entwicklern sieht die Situation generell anders aus, da in diesen Bereichen sehr häufig mit englischer Software sowie englischen Büchern, Kursunterlagen und Onlinedokumenten gearbeitet wird. So kann davon ausgegangen werden, dass EDV-Fachleute nicht nur über ein größeres englisches Fachvokabular verfügen, sondern manchmal selten mit den Begriffen in ihrer eigenen Muttersprache konfrontiert sind. Das führt zwangsläufig dazu, dass ihnen manche Begriffe unbekannt sind, obwohl sie vielleicht schon zum normalen Wortgut gehören. Dieses Phänomen kennen wir auch aus anderen Sprachen.

Die Hinwendung zum Englischen als dominante Sprache der EDV wird durch Konferenzen und Kundenveranstaltungen unterstützt, die Hardware- und Softwareproduzenten, aber auch Computerzeitschriftenredaktionen durchführen. Unabhängig davon, in welchem Land eine solche Konferenz stattfindet, ist die Konferenzsprache üblicherweise Englisch. Ein passendes Beispiel dafür wären etwa die *Microsoft Tech Ed Europe 2001* und *2002*, technische Konferenzen, die im Juli 2001 und 2002 in Barcelona stattfanden. Die Konferenzsprache war Englisch und in dieser Sprache kommunizierten auch die internationalen Teilnehmer miteinander.

2. 1 Amerikanisches Englisch als treibende Kraft

Da fast die gesamte EDV-Entwicklung aus den USA kommt, liegt es auf der Hand, dass Englisch quasi die Muttersprache der Computertechnik ist. Genauer: amerikanisches Englisch. Angesichts der Bedeutung, die EDV und PCs in den letzten beiden Jahrzehnten in der modernen Gesellschaft erlangt haben, werden alle Sprachen von englischen Fachbegriffen aus der Informatik geraderecht überflutet. Diese Begriffe sind bereits im Englischen nur bis zu einem bestimmten Grad lexikalische Neuschöpfungen; in den meisten Fällen erhalten existierende Wörter durch die Computertechnik eine neue Bedeutung.

Der große Einfluss des Englischen auf die Weiterentwicklung des EDV-Vokabulars wird voraussichtlich noch Jahrzehnte andauern. Erstens tragen die USA nach wie vor den Großteil der technologischen Entwicklung, zweitens sind alle Entwicklungs- und Programmierzentren in Indien englischsprachig und drittens bewegen sich auch europäische Programmierer normalerweise in einem internationalen Kontext und program-

mieren entweder gänzlich in Englisch oder stellen zumindest automatisch eine englische Version bereit.

Sogar Ausbildungswege in der EDV und diverse Zertifizierungen, die von den wichtigsten Herstellern ins Leben gerufen wurden, fördern die Verwendung der englischen Sprache. Wer etwa eine MCSE-Prüfung² ablegen will, muss dies in der Anfangsphase auf Englisch tun, und nur die wichtigsten Tests erscheinen schließlich in weiteren Sprachen, zu denen üblicherweise Deutsch, Französisch, Spanisch, Italienisch und Japanisch gehören, also zwar drei romanische Sprachen, aber erwartungsgemäß kein Katalanisch. Die katalanischen Testkandidaten wählen entweder die spanische/französische oder die englische Variante. Ein Teil oder sogar die Gesamtheit der Korrespondenz zwischen Softwarehersteller und zertifiziertem «Engineer», «Developer» oder «Trainer» verläuft in Englisch.

2. 2 Lokalisierung durch die Hersteller

Grundsätzlich fällt es in den Aufgabenbereich eines Hardware- oder Softwareherstellers, seine Handbücher und die Programme zu übersetzen, d.h. zu *lokalisieren*. Die katalanische Sprache scheint jedoch relativ wenig Beachtung durch die großen multinationalen Konzerne zu erfahren. Immerhin wurden ein paar bekannte Programme ins Katalanische übersetzt, z.B. die inzwischen veralteten Anwendungen Microsoft Word für Windows 6.0 und Excel 5.0 sowie Lotus Ami Pro 3.1. Die Übersetzung einer aktuellen Version dürfte zur Zeit nicht geplant sein und es stehen lediglich Zusatzprogramme von Drittherstellern (Übersetzung der Menünamen, Rechtschreibhilfen) zur Verfügung. In Kürze wird jedoch Sun Open Office (die Nachfolgeversion von StarOffice) auch in einer katalanischen Version erscheinen.

Auf der grundlegenden Betriebssystemseite scheint das Interesse der Firmen noch geringer zu sein, wobei Standardbetriebssysteme früher noch häufiger übersetzt wurden als heute. So gab es zwar Übersetzungen von IBM OS / 2 1.0 (1987), DOS (80er Jahre) und Microsoft Windows 95 und 98 (1995 und 1998), doch wurde Katalanisch mit den Nachfolgeversionen

² MCSE: Microsoft Certified Systems Engineer. Ein Titel, dessen Erlangung die Ablegung von sieben (bei Windows 2000) unterschiedlichen Einzeltests am Computer erfordert.

von OS / 2, aber auch mit Windows Me und NT übergegangen und zur Zeit laufen keinerlei Projekte zur Lokalisierung von Windows 2000.³

Anlässlich der Microsoft-Konferenz in Barcelona 2001 verließ der Wirtschafts- und Finanzrat der katalanischen Regierung, Artur Mas i Gavarró, seiner Hoffnung Ausdruck, in Zukunft würden auch kleinere Sprachen – wie eben das Katalanische – bei der Übersetzung von wichtigen Softwareprodukten berücksichtigt. Außer dem erwähnten Add-On gibt es von Microsoft bisher jedoch keine offizielle Ankündigung.

Diese Daten passen gut zu den Aussagen mancher Katalanen, die im Rahmen von persönlichen Gesprächen mir gegenüber meinten, die Förderung ihrer Sprache durch Politik und Wirtschaft sei in den vergangenen Jahren deutlich zurückgegangen.

Ein katalanisches Macintosh Betriebssystem (MacOS) wird von der in Barcelona ansässigen Apple-Filiale seit Jahren angeboten. Mehrere Unix-Betriebssysteme gibt es für spezifischere Computersysteme wie die Workstations von IBM, HP, Siemens und Sun;⁴ meistens wurde bei Unix lediglich die grafische Oberfläche übersetzt, sodass alle grafischen Anwendungs- und Verwaltungsprogramme katalanisch sind, die Befehlszeile jedoch englisch bleibt. Erhältlich sind diese Betriebssysteme jeweils bei den katalanischen bzw. spanischen Niederlassungen der Hersteller.

Vereinzelt vermitteln Übersetzungen durch Softwarehersteller sogar eine gewisse Nachlässigkeit. In Windows 98 sind beispielsweise ganze Verzeichnisbäume plötzlich Spanisch, wie etwa *Archivos de Programa* und alle darin enthaltenen Unterverzeichnisse. Dies wird zwar die in Spanien lebenden Katalanen nicht sonderlich stören, allerdings zeigt es, dass offensichtlich die spanische Übersetzung zugrunde liegt und die Sorgfalt bei der Übersetzung der katalanischen Version geringer war als bei anderen Sprachen.

Einen Spezialfall stellt das Unix-Derivat Linux dar, denn dieses ist ein Freewareprodukt, das von Entwicklern in der ganzen Welt sozusagen in deren Freizeit und mit viel Idealismus weiterentwickelt wird. Von Linux gibt es unterschiedliche Auslieferungen, die als *Distributionen* bezeichnet

³ Für das Clientsystem Windows XP brachte Microsoft ein «katalanisches Sprach-Add-On» auf den Markt, das jedoch nur über die englische Version (sic!) installiert werden kann. Für Katalanen bedeutet dies in der Regel, dass sie, nachdem sie beim Kauf eines Computers mit der vorinstallierten spanischen Version «zwangsbeglückt» wurden, zusätzlich eine englische Version und das katalanische Add-On kaufen müssen!

⁴ Vgl. <<http://cultura.gencat.es/llengcat/informat/index.htm>>.

werden. Die aus Deutschland stammende Distribution *SuSE Linux* enthält eine ganze Reihe von lokalisierten Benutzeroberflächen, wozu auch Katalanisch gehört. Dasselbe gilt für die Distribution *Linux-Mandrake*, deren katalanische Benutzeroberfläche von *Softcatalà* in Barcelona entwickelt wurde. Aus diesem Grund ist heute – neben dem inzwischen veralteten Windows 98 – Linux das einzige moderne PC-Betriebssystem,⁵ das in einer katalanischen Version verfügbar ist.

Abb. 1: Die Systemsteuerung von Windows 98

⁵ Auch Mac OS 8 gibt es auf Katalanisch. Im engeren Sinn fallen Macintosh-Computer jedoch nicht in die Kategorie «PC».

3 Unterschiedliche Übernahmemethoden

Neologismen entstehen im Kontext der EDV auf drei verschiedene Arten, die jenen anderer Bereiche durchaus entsprechen:

- Übernahme des englischen Originalbegriffes als Fremd- oder Lehnwort
- Übersetzung, wörtlich oder im übertragenen Sinn
- Völlige Neuschöpfung, die sich unterschiedlicher Quellen bedienen kann

Im Katalanischen sind relativ wenige Fremd- und Lehnwörter zu finden, da aufgrund der englischen Etymologie zumeist ohne viel Aufwand Neologismen aus lateinischen Wurzeln gebildet werden können. Übersetzungen und Neuschöpfungen erfolgen normalerweise durch offizielle und semioffizielle Stellen, aber auch durch Übersetzer, die mit der Lokalisierung von Software betraut sind. In manchen Fällen wird ein umgangssprachlicher Begriff basierend auf einer Übersetzung oder einer Entlehnung aus dem Englischen in die Standardsprache übernommen.

3. 1 Englischsprachiges Fremdwort

Wir sprechen dann von einem Fremdwort, wenn der englische Begriff direkt übernommen wurde und nun quasi wie ein Fremdkörper in der Zielsprache Platz findet. Üblicherweise sind diese Begriffe invariabel,⁶ behalten ihre originale englische Schreibung bei und werden in manchen Fällen noch unter Anführungszeichen gesetzt. Die Aussprache richtet sich mehr oder weniger nach dem Original.

Als Fremdwort landen englische Bezeichnungen in der Regel dann im Katalanischen, wenn es sich um eine völlig neue Entwicklung handelt, auch im Englischen ein neuer Begriff entstanden ist oder zumindest auf den ersten Blick keinerlei romanische Entsprechung existiert,⁷ die dem Bedeutungsinhalt des neuen Wortes gerecht werden könnte. Solche Lemmata können als Fremdwort in der Zielsprache verbleiben oder aber der

⁶ Als einzige Ausnahme zur Invariabilität könnte man im Katalanischen die Pluralbildung mit *-s* geltend machen.

⁷ Anlehnungen ans Spanische oder Französische werden von den Katalanen generell Entlehnungen aus dem Englischen vorgezogen.

Ausgangspunkt für zukünftige orthografische und grammatische Anpassungen und Normierungen sein.

Vor allem in der ersten Entstehungsphase eines Begriffes ist auch im Katalanischen oft die Verwendung des englischen Originalwortes zu beobachten. Dieses wird in Tageszeitungen und im Fernsehen, aber auch von den Benutzern englischer Programme genannt. Die meisten dieser Wörter werden jedoch sehr rasch zu Gunsten eines katalanischen Lemmas verdrängt.

Bei näherer Betrachtung der englischen Computersprache fällt natürlich auf, dass die überwältigende Mehrheit aller englischen EDV-Begriffe auf eine lateinische oder sogar griechische Wurzel zurückgreift. Dies betrifft schätzungsweise mindestens 80% aller betroffenen Wörter. Durch diese Etymologie wird die Übernahme in romanische Sprachen selbstverständlich erleichtert und in vielen Fällen könnte darüber diskutiert werden, ob ein bestimmtes Wort als englisches Fremd- oder Lehnwort oder als Neuschöpfung auf Basis der lateinischen Quelle einzustufen ist.

3. 2 Englisch Lehnwort

Als Lehnwort bezeichne ich in diesem Zusammenhang englische Wörter, die in der katalanischen Sprache den Standardregeln der Konjugation oder Deklination unterworfen sind. Oft werden diese Wörter auch orthografisch angepasst.

Ein Beispiel, das allen romanischen Sprachen und auch dem Deutschen gemeinsam ist, findet sich in der Tätigkeit, die Maus zu bedienen, nämlich im onomatopoetischen Wort *klicken*, das auch in der Schreibung angepasst wurde. Im Katalanischen heißt dieses Wort *clicar* oder *fer clic* und entwickelte sich längst zu einem Wort der Alltagssprache.

Ein weiteres Beispiel wäre das Verb *formatieren*, das zwar ohnehin auf eine lateinische Wurzel zurückgeht, doch in dieser Bedeutung und Form erst mit der EDV in die romanischen Sprachen eingedrungen ist. Es wird ganz normal konjugiert und kommt zusätzlich auch in substantivierter Form vor: *formatar* heißt das Verb und *el formatatge* ist das Substantiv.

Aus der Sprache der Mikroelektronik kommt der *Computerchip*, der im Katalanischen als *xip* bezeichnet wird und daher ebenfalls ein Lehnwort

darstellt.⁸ Ein weiteres Lehnwort, das praktisch in alle romanische Sprachen Eingang fand, ist das Verb *escanejar* für *scannen*.

Ein Lehnwort neueren Datums ist der Hacker, der jetzt als *hàcker* bezeichnet wird. Besonders interessant ist diese Übernahme deshalb, weil schon viel länger das katalanische Wort *intrús* in dieser Bedeutung existiert, das im übrigen mit dem spanischen Lemma⁹ konform geht. Offensichtlich ist hier eine Bedeutungsverschiebung im Gang: während der neutralere *intrús* grundsätzlich nur in fremde Netzwerke einbricht, um dort herumzustöbern, schwingen beim Begriff *hàcker* bis zu einem gewissen Grad bereits die böse Absicht und Zerstörungslust und somit eine kriminelle Komponente mit.¹⁰

Bedeutungsverschiebungen bei gleichzeitiger Verwendung eines katalanischen Begriffes und eines Fremdwortes sind auch aus anderen Fachbereichen bekannt. Xavier Rull beschreibt dieses Phänomen anhand der Wortpaare *càmping-campament* und *parquing-aparcament*.¹¹

Eine eigene Gruppe von Lehnwörtern bilden Komposita mit engl. *hyper* - kat. *hiper*: *hipertext* ist ein wichtiger Bestandteil des Inhaltes von Webseiten und *hipermèdia* steht für alle im Internet verwendeten Darstellungsmedien. Trotz des Imports aus dem Englischen ist festzustellen, dass die Wurzeln aller Lemmata in lateinischem (*hyper*, *textus*, *medius*) bzw. griechischem (*υπερ*, *μεσος*) Wortgut liegen. Beim *Hyperlink*, der auf Katalanisch *hiper-enllaç* heißt, ist es meines Erachtens noch fraglicher, ob dieses Wort überhaupt als Lehnwort gelten darf.

Lehnwörter kommen im Katalanischen lediglich in Ausnahmefällen vor. Englische Lemmata scheinen den katalanischen Sprachfluss derart zu stören, dass die Phase des Lehnworts zu Gunsten einer Übersetzung oder Neuschöpfung übersprungen wird.

⁸ Im Spanischen konnte aufgrund der Ausspracheregeln die englische Schreibung *chip* belassen werden, während im Französischen ausschließlich der Begriff *puce* verwendet wird.

⁹ Außerdem verwendet das Spanische den Begriff *pirata* sowie den *hacker* als unverändertes Fremdwort.

¹⁰ Im Englischen hat jedoch der Begriff *hacken* die positivere Konnotation, während der maligne Einbrecher als *cracker* bezeichnet wird.

¹¹ Rull, Xavier: Aspectes socials i lingüístics dels manlleus (II). In: *Llengua i ús*, Nr. 19, S. 27.

3. 3 Offizielle und semioffizielle Umsetzungen

Während in Frankreich die *Académie française* und im kastilischen Spanien die *Real Academia Española* seit Jahrhunderten eine tragende Rolle bei der Entstehung und Normierung von Neologismen spielen, fehlt aufgrund der geschichtlichen Ereignisse eine ähnlich traditionelle Institution für die katalanische Sprache. Eine moderne katalanische Entsprechung ist allerdings das *Institut d'Estudis Catalans*, das bekanntlich auch für eines der wichtigsten Wörterbücher verantwortlich zeichnet. Ein gewisser offizieller Einfluss bei der sprachlichen Weiterentwicklung darf auch der *Generalitat de Catalunya*¹² nicht abgesprochen werden, die für ihre Förderung von Sprachnormierung und Forschung bekannt ist sowie bei der Einrichtung und Finanzierung relevanter universitärer und außeruniversitärer Institute eine wichtige Rolle spielt. In den Gesetzen zur Sprachpolitik finden sich konkrete Vorgaben, die entweder eine indirekte Verbindung zur Computeterminologie haben oder zumindest dahingehend ausgelegt werden können, z.B.:

«La Generalitat, per tal d'afavorir un espai català de comunicació, ha de promoure la difusió i la recepció dels mitjans de comunicació en llengua catalana.»¹³

Institutionen, die um die Normierung der katalanischen Computersprache bemüht sind, befinden sich in öffentlicher oder privater Hand, üben in ihrem Spezialbereich eine eigene Verlagstätigkeit aus oder bestehen aus einem freien, eventuell vereinsartigen, Zusammenschluss interessierter Personen. Speziell möchte ich das *Centre de Terminologia (TERMCAT)* sowie *Softcatalà* nennen. Während TERMCAT als staatlich gestütztes Normierungsinstitut und Herausgeber von Spezialwörterbüchern firmiert, handelt es sich bei *Softcatalà* um eine völlig freie Interessensgruppierung von Übersetzern und anderen Sprachinteressierten, die ihr Forum im Internet gefunden haben.

Die Tatsache, dass die katalanischen Terminologiegesellschaften die Philologen und die Regierung hinter sich wissen, mag eine Erklärung dafür sein, warum auch viele Begriffe historisch passend ans Französische ange-

¹² So ist in vielen linguistischen Projekten und auf den Webseiten von Verlagen und Terminologiegesellschaften immer auch der Hinweis auf die Generalitat de Catalunya zu finden.

¹³ Llei 1/1998 (DOGC 2553, de 9.1.1998). Disposició addicional, Segona, 2.

lehnt werden und nicht nur ans Spanische, das allen Katalanen heute Zweitsprache ist.

Auffällig ist generell eine ostentative Unabhängigkeit bei der Definition von Informatikneologismen, die man etwas strenger vielleicht sogar als einen gewissen *Eigensinn* bezeichnen könnte. So ist Katalanisch neben Französisch die einzige romanische Sprache, welche die englischen Begriffe *Hardware* und *Software* ablehnt und durch katalanische Begriffe ersetzt hat: Hardware heißt *maquinari* und Software *programari*.¹⁴

Der Einfluss solcher Organisationen auf die Entstehung von computertechnischen Neologismen dürfte im Wachsen begriffen sein und besondere Verdienste kommen ihnen bei der Normierung zu. Auf *TERMCAT* und *Soft-català* werde ich deshalb in diesem Aufsatz noch detailliert zurückkommen.

3. 4 Herausbildung eines umgangssprachlichen Begriffes

Wird kein Begriff von offizieller Seite festgelegt oder geschieht die Normierung einfach zu langsam, so entstehen umgangssprachliche Ausdrücke, die zumeist parallel zum originalen englischen Wort verwendet werden. Einer dieser umgangssprachlichen Ausdrücke –manchmal auch mehrere– entwickelt sich in der Folge zu einer ganz offiziellen Bezeichnung. Normalerweise ist dieser Prozess abgeschlossen, wenn das Wort Eingang in die nationalen Wörterbücher findet, das wären in Katalonien die Wörterbücher der *Enciclopèdia Catalana* und *IEC / Pompeu Fabra*.

Umgangssprachliche Begriffe beruhen häufig auf wörtlichen Übersetzungen des ursprünglichen englischen Wortes. So wird aus dem Tabellenfeld (field) *camp*, aus der Maus (mouse) *ratolí*, aus der Bridge im Netzwerk *pont* und aus dem Browsing wird *ullada*.

3. 5 Übersetzer als Sprachschöpfer

Gerade im Bereich der EDV, die sich durch rasante Entwicklung und Schnellebigkeit auszeichnet, spielt auch die konkrete wirtschaftliche Sprachmittlung eine tragende Rolle. Bevor noch Gesellschaft, Medien oder eine Sprachinstitution die Möglichkeit haben, lenkend einzugreifen, geben Software- und Hardwareproduzenten die Erstellung von Übersetzungen in Auftrag, um ihrem Produkt einen möglichst hohen Verkaufswert und Marktvorteil zu verschaffen.

¹⁴ Die entsprechenden französischen Begriffe heißen *matériel* und *logiciel*.

Bei den meisten der großen Sprachen werden die Übersetzungen im Herkunftsland durchgeführt. Im Fall von Katalanisch kommt jedoch den lokalen Übersetzern und losen Vereinigungen wie *Softcatalà* eine tragende Rolle zu.

Von den Internetseiten von *Softcatalà* können Terminologielisten von IBM und Microsoft heruntergeladen werden. Diese enthalten jeweils englische Begriffe und Phrasen und deren katalanische Entsprechung, die in den von dieser Organisation übersetzten Produkten verwendet wurden. Diese Listen geben darüber hinaus einen guten Einblick, auf welche Weise Softwarehersteller das Vokabular ihrer lokalisierten Software vereinheitlichen. Bei neuerlichen Lokalisierungen erhalten die Übersetzer bzw. Übersetzerteams solche Listen üblicherweise als verpflichtende Referenz; eine einheitliche Sprache in allen Produkten eines Herstellers wird somit gewährleistet.

Die Übersetzer von *Softcatalà* übersetzten unter anderem Netscape Navigator, allerdings handelt es sich dabei nicht um die neueste Version des Produktes. Ein anderes Programm übersetzt die Menüleisten und -einträge der aktuellen Versionen von Microsoft Word ins Katalanische. Die Texte aller Dialogfenster bleiben jedoch in der Originalsprache.

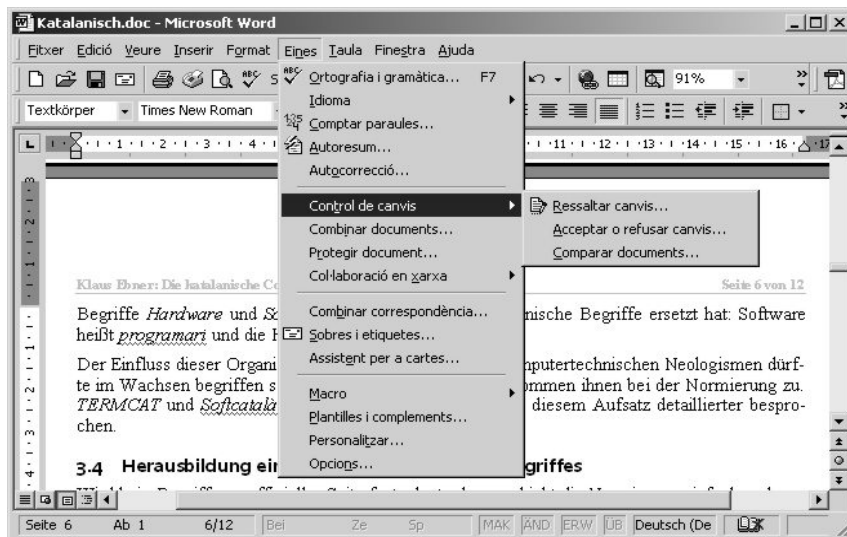

Abb. 2: Katalanische Menüs für Microsoft Word

Auch die angekündigte Übersetzung des Officepaketes Sun Open Office entsteht in Zusammenarbeit mit *Softcatalà*.

Wie viel Freiheit den Übersetzern bleibt, hängt ganz generell von der Größe der Zielsprache ab. Während für Übersetzungen ins Französische oder Deutsche in der Regel schon fertige Terminologiedatenbanken existieren, profitieren kleinere Sprachen wie das Katalanische deutlicher vom sprachlichen Erfindungsreichtum der Übersetzer. Das mag der Grund sein, warum etwa die Oberfläche des katalanischen Windows 98 im Vokabular von der spanischen, französischen und italienischen Version an vielen Stellen radikal abweicht und Kenner mehrerer Sprachversionen möglicherweise sogar irritiert.

Vereinzelt ist in Newsgroups eine Art Sprachstreit zu beobachten. Während etwa ein Suchprogramm auf den meisten Webseiten als *cercador* oder *motor de cerca* bezeichnet wird und somit das gemeinromanische Wort verwendet, vertreten manche Katalanen die Ansicht, dieses Substantiv und das zugehörige Verb *cercar* seien veraltet und die Übersetzer sollten daher *buscador* und *buscar* einsetzen, wie es auch im kastilischen Spanisch der Fall ist. Als Gegenargument könnte angeführt werden, dass *buscar* etwa auf den Balearen kaum verwendet wird, doch aus soziolinguistischer Sicht bleibt wohl nur festzustellen, dass beide Wortstämme im heutigen Katalanisch gebräuchlich sind und folglich auch im Kontext der Computersprache auftreten.

An mehreren Stellen werden im Internet solche Fragestellungen aufgeworfen und mitunter mit Eifer diskutiert; dabei stehen einander die Verfechter einer traditionell-historischen Sprachlinie und jene einer eher progressiv-hispanischen gegenüber.

4 Die katalanische EDV-Terminologie

Sprachlich orientieren sich die katalanischen Terminologen entsprechend der Sprachgeschichte an Französisch und an Spanisch, wobei die Gewichtung etwas stärker zum Iberoromanischen tendiert. Diese Orientierung darf jedoch keineswegs als blinde Übernahmebereitschaft verstanden werden; die Normierung der EDV-Begriffe wirkt gründlich reflektiert, beachtet die Eigenheiten der katalanischen Sprache und schöpft bisweilen aus eigenen linguistischen Quellen, wodurch vereinzelt Begriffe aufscheinen, die in dieser Form weder im Französischen noch im Spanischen, ja manchmal sogar in gar keiner anderen romanischen Sprache vorkommen.

Generell ist zu beobachten, dass die meisten Wortstämme mit jenen des Spanischen identisch sind, während die Art und Weise, computertechnische Neologismen zu schaffen, eher an die Aktivitäten und die Vorschläge der *Académie française* in Frankreich erinnert. Die folgenden Beispiele illustrieren diese unterschiedlichen Ausrichtungen:

Orientierung am Galloromanischen oder französischer Lokalisierungsweise

<i>Katalanisch</i>	<i>Französisch</i>	<i>Spanisch</i>	
adreça de memòria	adresse de mémoire	dirección de memoria	<i>Speicheradresse</i>
adreça IP	adresse IP	dirección IP	<i>IP-Adresse</i>
amarratge	amarrage	atraque	<i>Andocken (Laptop)</i>
estratègia	stratégie	política	<i>Richtlinie</i>
finestra	fenêtre	ventana	<i>Fenster</i>
fitxer	fichier	archivo	<i>Datei</i>
grup, ramell	groupe, cluster	clúster	<i>Cluster</i>
macroordinador	macroordinateur	gran ordenador	<i>Großrechner</i>
maquinari	matériel	hardware	<i>Hardware</i>
mot	mot	palabra	<i>Word</i> <i>(Programmierung)</i>
ordinador amb llapis	ordinateur à stylo	bloc de notas	
		electrónico	<i>Pen-Computer</i>
relé de trama	relais de trame	repetición de tramas	<i>Frame Relay</i>

Orientierung am Iberoromanischen

<i>Katalanisch</i>	<i>Spanisch</i>	<i>Französisch</i>	
àmbit	ámbito	étendue	<i>DHCP-Bereich</i>
càmera web	cámara web	webcaméra	<i>Webcam</i>
cancel·lar	cancelar	annuler	<i>abbrechen</i>
carpeta	carpeta	dossier	<i>Ordner</i>
consulta	consulta	requête	<i>Datenbankabfrage</i>
contrasenya	contraseña	mot de passe	<i>Kennwort</i>
diari	diario	journal	<i>Logdatei</i>
digitalitzar	digitalizar	numériser	<i>digitalisieren</i>
directori	directorio	répertoire	<i>Verzeichnis</i>
emmagatzematge	almacenamiento	sauvegarde	<i>Speicherung</i>
full de càlcul	hoja de cálculo	tableur	<i>Tabellenkalkulation</i>
incrustat	incrustado	incorporé	<i>eingebettet</i>
intrús	intruso	fouineur	<i>Hacker</i>
multiprocessament	multiproceso	multitraitement	<i>Multiprocessing</i>
ordinador portàtil	ordenador portátil	bloc-notes	<i>Notebook</i>

pantalla	pantalla	écran	<i>Bildschirm</i>
pont	puente	chevalier, jarretière	<i>Jumper, Steckbrücke</i>
ranura	ranura	fente, emplacement	<i>Steckplatz</i>
sistema operatiu	sistema operativo	système d'exploitation	<i>Betriebssystem</i>
targeta de so	tarjeta de sonido	carte sonore	<i>Soundkarte</i>
teclat	teclado	clavier	<i>Tastatur</i>
vinyeta, pic	viñeta	puce	<i>Blickfangpunkt</i>

Unikale Begriffe und Bezeichnungen

<i>Katalanisch</i>	<i>Spanisch</i>	<i>Französisch</i>	
aturada	error de sistema	panne du système	<i>Systemabsturz</i>
desar	guardar	enregistrer	<i>speichern</i>
desconnexió	cerrada sesión	fermeture de session	<i>Abmeldung</i>
encaminador	enrutador	routeur	<i>Router</i>
engegar, arrencar	iniciar	démarrer	<i>booten, starten</i>
falsejament			
d'identitat	señales equívocas	déception électronique	<i>Spoofing</i>
feina	tarea	tâche	<i>Job, Task</i>
gestor de dades	data warehouse	entrepôt de données	<i>Data Warehouse</i>
grup de notícies	grupo de debate	infogroupe	<i>News group</i>
navegador	explorador, hojeador	visualiseur, feuilleteur	<i>Browser</i>
pedaç	parche, corrección	correction	<i>Korrektur, Patch</i>
pestanya	ficha	onglet	<i>Registerseite</i>
tertúlia	conversación	causette	<i>Chat</i>
tertúlia restringida	sala de charla / tertulia	bavardoir	<i>Chatroom</i>
veïnatge universal	aldea global	village planétaire	<i>globales Dorf</i>
xarxa	red	réseau	<i>Netzwerk</i>

In manchen Fällen gibt es zwei oder mehrere Ausdrücke, deren Wurzeln sehr unterschiedlich sein können. So könnte etwa ein Wort mit dem französischen Pendant konform gehen und ein zweites mit dem spanischen. *Outsourcing* wird auf Französisch *infogérence*¹⁵ genannt, auf Spanisch *externalización*; ins Katalanische fanden sowohl *gestió informàtica* als auch *externalització* Eingang. Für *Zuordnung / Mapping* gibt es im Französischen *mappage* und im Spanischen *correlación*; im Katalanischen sind sowohl *mappatge* als auch *correlació* gebräuchlich. Ein weiteres Beispiel dafür wäre der *Joystick*: auf Französisch *manette de jeu*, auf Spanisch *palanca de control*; die katalanische Sprache kennt *maneta de joc* ebenso wie *palanca de control*.

¹⁵ Allerdings ist auch im Französischen der Begriff *externalisation* gebräuchlich.

Die Erklärung dafür ist wohl in der philologischen Einflussnahme sowohl des Galloromanischen als auch des Iberoromanischen zu suchen. Ob sich die Verfügbarkeit der kastilischen Computerzeitschriften in Spanien und der französischen in Nordkatalonien direkt auf die Prägung doppelter Begriffe auswirkt, müsste hingegen über einen längeren Zeitraum hin beobachtet werden.

Selbstverständlich existiert eine Vielzahl an Begriffen, die in allen drei Sprachen aus derselben lateinischen Wurzel schöpfen. Bei näherer Betrachtung stellen diese Begriffe den Hauptteil des katalanischen Korpus. Die folgende Liste enthält wieder Beispiele aus dem Dreiergespann Katalanisch-Spanisch-Französisch; viele dieser Begriffe sind allerdings auch in weiteren romanischen Sprachen zu finden.¹⁶

Einheitliche romanische Begriffe

<i>Katalanisch</i>	<i>Spanisch</i>	<i>Französisch</i>	
algorisme	algoritmo	algorithme	<i>Algorithmus</i>
arxivatge	archivación	archivage	<i>Archivierung</i>
autenticació	autenticación	authentification	<i>Authentifikation</i>
barra d'estat	barra de estado	barre d'état	<i>Statusleiste</i>
binari	binario	binaire	<i>binär</i>
buròtica	burótica	bureautique	<i>Büroautomation</i>
configurar	configurar	configurer	<i>konfigurieren</i>
connexió	conexión	connexion	<i>Verbindung</i>
disc dur	disco duro	disque dur	<i>Festplatte</i>
infografia	infografía	infographie	<i>Computergrafik</i>
intel·ligència artificial	inteligencia artificial	intelligence artificielle	<i>Künstliche Intelligenz</i>
interbloqueig	interbloqueo	interblocage	<i>Deadlock</i>
internauta	internauta	internaute	<i>Internetbenutzer</i>
joc d'aventura	juego de aventura	jeu d'aventure	<i>Abenteuerspiel</i>
joc de caràcters	juego de caracteres	jeu de caractères	<i>Zeichensatz</i>
matriu	matriz	matrice	<i>Array</i>
memòria	memoria	mémoire	<i>Speicher</i>
nucli	núcleo	noyau	<i>Systemkern</i>
nus	nudo	noeud	<i>Knoten</i>
operador	operador	opérateur	<i>Operator</i>
passarel·la	pasarela	passerelle	<i>Gateway</i>
permissió	permisión	permission	<i>Berechtigung</i>

¹⁶ Die *Statusleiste* heißt etwa auch italienisch *barra di stato*, portugiesisch *barra de estado*, brasilianisch *barra de status* und rumänisch *bară de stare*. Der *Server* heißt italienisch und rumänisch *server* (Fremdwort) und portugiesisch *servidor*. Der *Speicher* heißt italienisch *memoria*, portugiesisch *memória* und rumänisch *memorie*.

pista	pista	piste	<i>Spur</i>
portal	portal, pórtico	portail	<i>Portal</i>
programar	programar	programmer	<i>programmieren</i>
protocol	protocolo	protocole	<i>Protokoll</i>
senyalador	señalizador	signaleur	<i>Flag</i>
servidor	servidor	serveur	<i>Server</i>
solució	solución	solution	<i>Lösung</i>
unitat organitzativa	unidad organizativa	unité d'organisation	<i>Organisationseinheit</i>

Fairerweise sollte in diesem Zusammenhang noch einmal darauf hingewiesen werden, dass auch die englischen Lemmata zu mindestens 80% auf lateinische, manchmal auch griechische, Wurzeln zurückgehen. Diese Tatsache erleichtert es allen romanischen Sprachen, computertechnische und informatische Ausdrücke linguistisch anzupassen.

4. 1 *TERMCAT* – Centre de Terminologia

Das 1985 gegründete Terminologiezentrum ist ein gemeinnütziges Konsortium, das von der *Generalitat de Catalunya*, dem *Institut d'Estudis Catalans* und dem *Corsorci per a la Normalització Lingüística* gemeinsam ins Leben gerufen wurde. Seine Aufgabe besteht in der Koordination terminologischer Aktivitäten rund um die katalanische Sprache. Das Terminologiezentrum normiert das katalanische Vokabular und gibt zwecks seiner Verbreitung eigene Wörterbücher heraus, die in Verlagen wie beispielsweise *Enciclopèdia Catalana* oder *Edicions 62* verlegt werden. Die Normierungstätigkeit dieses Konsortiums beschränkt sich selbstverständlich nicht auf die Computersprache, sondern deckt grundsätzlich alle Gebiete der Sprache ab. Die Bedeutung des Instituts ist bereits aus der katalanischen Gesetzgebung ersichtlich; im Folgenden ein Beispiel betreffend die Anwendung des vom *TERMCAT* erarbeiteten Vokabulars in den Organen der *Generalitat*:

«La Direcció General de Política Lingüística ha de garantir l'aplicació de la normativa de l'Institut d'Estudis Catalans i l'ús de la terminologia que elabora el Termcat en tots els departaments de la Generalitat.»¹⁷

Im Internet ist das Terminologiezentrum mit einer umfangreichen und eindrucksvollen Webseite vertreten. Hier sind nicht nur allgemeine Beschreibungen, Ansprechpartner und die Statuten der Organisation zu

¹⁷ Decret 36/1998 (DOGC 2580, de 17.2.1998). Art. 4.1.

finden, sondern auch konkrete Informationen zur terminologischen Arbeit, Beschreibungen der bereits erschienenen Publikationen und die *Neoloteca*, eine Onlinedatenbank, in der mittels der Funktion *Cercaterm* die vom Konsortium normierten Wörter nachgeschlagen und abgerufen werden können.

Die in der *Neoloteca* gesammelten Begriffe können nicht nur auf Katalanisch, sondern auch auf Spanisch, Englisch und Französisch abgefragt werden. Fallweise scheinen sogar italienische und deutsche Entsprechungen auf. Die Abfragemaske akzeptiert die Wörter in jeder der enthaltenen Sprachen und erkennt automatisch die korrekte Zugehörigkeit, was die Konsultation deutlich erleichtert.

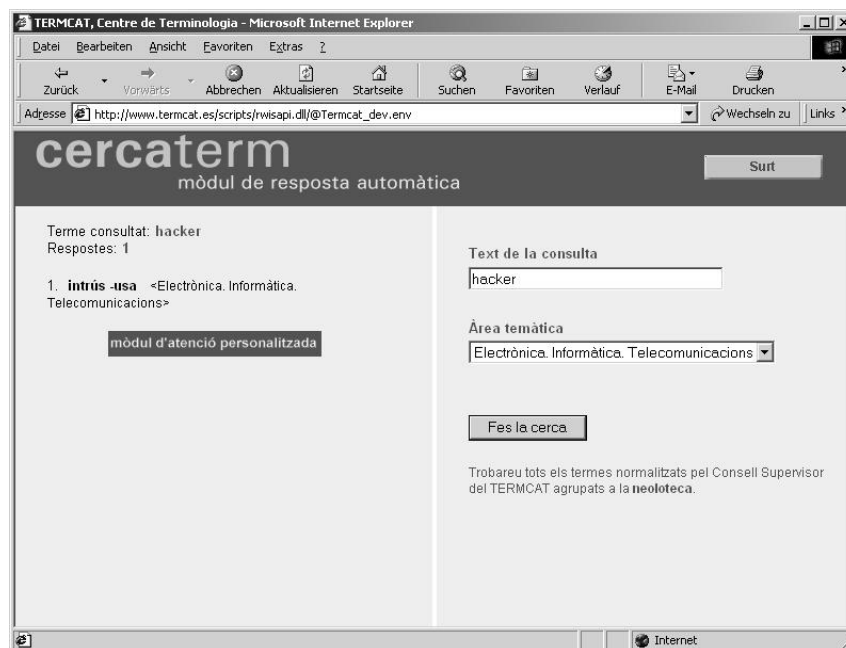

Abb. 3: Abfragebildschirm der *Neoloteca*

Die Benutzung der *Neoloteca* ist für Internetbenutzer kostenlos. Unter der Webadresse <<http://www.termcat.es/termcat>> ist der Zugang zu finden. Eine allgemeine Standardanmeldung als Gast kann sofort gewählt werden. Die personalisierte Anmeldung, die ebenfalls abgegeben werden kann und

eine persönliche Benutzer-ID generiert, hat den Vorteil, dass der Benutzer bei spezifischen Fragen mit dem Terminologiezentrum in Kontakt treten kann.

Zu den computersprachrelevanten Publikationen des Katalanischen Terminologiezentrums gehören das *Diccionari d'Internet* (2001) sowie das *Diccionari terminològic. Societat de la informació. Noves tecnologies i Internet* (2000). Eine allgemeinere Publikation ist das *Nou diccionari de neologismes*, das alle normierten Fachgebiete umfasst sowie die in der Datenbank enthaltenen spanischen, französischen und englischen Entsprechungen mitliefert.

Eine ausführliche Einführung in die Arbeit und die Dienstleistungen von TERMCAT gibt Ester Franquesa in ihrem Artikel «*Informació i serveis terminològics a Internet*».¹⁸

4. 2 Sprachprojekte der Generalitat

Die Verantwortung der katalanischen Regierung für die Entwicklung der Sprache und ihrer Einsatzgebiete ist im Autonomiestatut sowie in der Gesetzgebung Kataloniens festgelegt. Im Zusammenhang mit der Computertechnologie unterstützt die Generalitat eine Vielzahl von Projekten.

Im Herbst 1998 rief das *Comissionat per a la Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya* ein eigenes Sprachprojekt (*projecte Llengua*) ins Leben. Dieses unterstreicht die Aufgabe der Institution, Katalonien und die katalanische Sprache als festen Bestandteil in der Informationsgesellschaft und der Welt des Computers zu verankern.¹⁹

Eines der ersten Ergebnisse war die Zusammenarbeit mit Philips Ibérica SA zur Entwicklung der Spracherkennungssoftware *FreeSpeech 2000*, die gleichzeitig in kastilischer und katalanischer Sprache erschien.²⁰

Die Förderung von gemeinsamen Entwicklungsprojekten, die Lokalisierung von Software und die Bemühung, katalanische Inhalte auf CD-ROM und ins Internet zu bringen, sind zusätzliche Impulse für die Weiterentwicklung des katalanischen EDV-Vokabulars.

¹⁸ Franquesa, Ester: *Informació i serveis terminològics a Internet*. In: *Llengua i ús*, Nr. 17. S. 19-21

¹⁹ Bel, Núria: *Societat de la informació i llengua*. In: *Llengua i ús*, Nr. 19. S. 22

²⁰ Bel, Núria: *Societat de la informació i llengua*. In: *Llengua i ús*, Nr. 19. S. 23

4.3 *Softcatalà*

Bei *Softcatalà* handelt es sich um eine lose Vereinigung von Personen, denen an der Entwicklung des Gebrauches der katalanischen Sprache in der Informatik liegt. Hier arbeiten Informatiker, Philologen und Übersetzer mit. Die Organisation hat keinerlei Verbindungen zur katalanischen Regierung und bezeichnet sich daher als völlig unabhängig.

Softcatalà ist im Internet unter der Adresse <http://www.softcatala.org> zu finden. Bereits die Eingangsseite bietet eine Reihe von Möglichkeiten und Informationen für den Benutzer. Der Kern von *Softcatalà* wird von einer Gruppe von Übersetzern gebildet, die es sich zur Aufgabe gemacht haben, Computerprogramme ins Katalanische zu übersetzen und über das Internet zu verkaufen oder gegebenenfalls kostenlos zum Herunterladen anzubieten. Auf diese Weise wurde der bekannte Internetbrowser Netscape Communicator in den Versionen 4.04 und 4.76²¹ übersetzt, während andere Übersetzungsaktivitäten die Plattform Linux betreffen.

Zum Angebot der Internetseiten gehören mehrere Diskussionsgruppen (Newsgroups), an denen jeder Interessierte teilhaben kann. Eine der Diskussionsgruppen wurde dem Thema Sprache gewidmet und wird nicht nur von allgemein Sprachinteressierten, sondern auch von Philologen und Übersetzern besucht.

Die anderen Diskussionsforen beschäftigen sich mit konkreten Betriebssystemplattformen wie etwa Unix oder den Programmen, die von *Softcatalà* übersetzt wurden. Außerdem enthalten die Webseiten Hinweise und Software für Apple Macintosh.

Von linguistischer Seite her kann anhand dieser Foren gut beobachtet werden, in welcher Weise katalanische EDV-Begriffe eingesetzt werden und in welchen Situationen kastilische oder englische Interferenzen auftreten.

Ein kleines Übersetzungsprogramm dient der Abfrage von katalanischen EDV-Vokabeln, allerdings müssen die Wörter spanisch eingegeben werden. Bei der Verwendung dieser Übersetzungshilfe ist jedoch Vorsicht geboten, denn das Programm überträgt lediglich Wort für Wort ins Katalanische, ist aber nicht in der Lage, mehrteilige Begriffe oder gar Semantisches zu erkennen.

²¹ Version 6 war während der Arbeit an diesem Beitrag erst in Bearbeitung.

Viel nützlicher ist eine Vokabelliste, die im Rahmen der Übersetzungstätigkeit von *Softcatalà* entstanden ist; sie enthält das Fachvokabular auf Englisch und Katalanisch und kann direkt im Internet eingesehen oder als Datei heruntergeladen werden.

Abb. 4: Die Internetseite von *Softcatalà*

4. 4 Katalanische Computerzeitschriften

Die Frage der Existenz von Computerzeitschriften in katalanischer Sprache gehört wohl in die Soziolinguistik. Tatsächlich ist es so, dass bisher keine einzige katalanische Computerzeitschrift verlegt wird. Als gewisse

Ausnahme kann lediglich die Informatikbeilage der Tageszeitung *El Periódico* erwähnt werden; diese monatlich erscheinende Beilage ist selbstverständlich auch in der katalanischen Ausgabe der Zeitung enthalten. Alle Fachzeitschriften für EDV, die von Katalanen gelesen werden, sind jedoch Spanisch/Französisch oder Englisch.

Dies fügt sich nahtlos in das Bild ein, dem zufolge katalanischen Computeranwendern die Verfügbarkeit von Programmen in ihrer Sprache eher nebensächlich erscheinen dürfte. Da die gesamte Bevölkerung quasi zweisprachig aufgewachsen ist, greift man rasch zu einer spanischen / französischen Software oder Zeitschrift. Und wo die Notwendigkeit für katalanische EDV-Zeitschriften fehlt, ist die Hürde, eine solche auf den Markt zu bringen, wohl sehr hoch.

Gedruckte Presstexte über computerrelevante Themen finden Katalanen daher nur in Tageszeitungen und Zeitschriften wie *AVUI*, *El Periódico*, *El Temps*, *Diari de Balears* oder den wenigen katalanischen Artikeln von *La Vanguardia*.

Elektronische Computerzeitschriften sind hingegen im Internet zu finden. Sie verlangen viel weniger Aufwand als gedruckte Zeitschriften und haben einen äußerst positiven Kostenfaktor. Gerade für eine kleine Sprache wie Katalanisch kann eine solche Strategie sehr erfolgreich sein.

Einzelne elektronische Artikel befinden sich bei *Softcatalà*, andere bei *Vilaweb*, dem *virtuellen Dorf* Kataloniens. Auch eine Reihe von kleineren katalanischen Zeitungen und Zeitschriften besitzt heute Internetseiten, auf denen zumindest ein Teil der Nachrichten abrufbar ist.

4. 5 Die Rolle der Zweisprachigkeit

So gut wie alle Katalanen können heute als zweisprachig bezeichnet werden.²² Das gilt für die Gebiete Spaniens ebenso wie für Nordkatalonien. Da Katalanen heute als zumeist ebenbürtige Zweitsprache Spanisch oder Französisch sprechen, haben sie Zugang zu Texten in dieser Sprache. Beide gelten als große und wichtige Sprachen, die von Hard- und Softwareherstellern in der Regel bei der Lokalisierung berücksichtigt werden.

In Zusammenhang mit der Bildung von Neologismen für ein Fachgebiet wie der EDV kommt beim Katalanischen zum Nachteil der Kleinheit der Sprache die Tatsache der Zweisprachigkeit als merkbare

²² Cf. Colomer, Josep M.: *La utilitat del bilingüisme*. S. 85ff.

Erschwernis hinzu. Da Katalanen problemlos und üblicherweise ohne zu zögern auf spanische oder französische Programme, Handbücher und Computerzeitschriften zurückgreifen können, ist die Nachfrage nach entsprechenden Produkten in katalanischer Sprache relativ gering.

Hersteller von Hard- und Software wissen selbstverständlich, dass sie mit der spanischen und der französischen Übersetzung ihrer Erzeugnisse praktisch den gesamten Katalanisch sprechenden Markt abdecken und sehen somit ihrerseits keinerlei Notwendigkeit, eine zusätzliche teure Übersetzung durchführen zu lassen.

Daher stellt die Zweisprachigkeit der Katalanen bis zu einem gewissen Grad ein Hemmnis für die Herausbildung einer authentischen EDV-Terminologie dar.

5 Zusammenfassung

Computer und EDV entwickelten sich während der vergangenen zwanzig Jahre zu einem der wichtigsten Fachgebiete, mit dem praktisch die gesamte Bevölkerung konfrontiert ist. Linguistisch tonangebend ist das amerikanische Englisch, da der Ursprung der meisten computertechnischen Entwicklungen in den USA liegt. Kundenkontakte und der Aufbau von kompetenten Fachkräften mit Hilfe von Zertifizierungen sind in der Regel durch einen bedeutenden Einsatz der englischen Sprache gekennzeichnet. Die Tatsache, dass die englischen EDV-Vokabeln zu mindestens 80% auf romanische oder lateinische Wurzeln zurückgehen, erleichtert die Anpassung dieses Fachvokabulars an eine Sprache wie Katalanisch.

Der deutlich überwiegende Hauptteil des katalanischen EDV-Vokabulars ist romanisch und entspricht den gleichbedeutenden Begriffen in anderen romanischen Sprachen. Englische Begriffe kommen eher selten zum Einsatz. In vielen Fällen werden jedoch die englischen Begriffe als Alternative gebraucht, speziell wenn sie noch sehr neu sind sowie unter EDV-Fachleuten. Dies folgt zumeist dem Spanischen, wo tendenziell noch mehr englische Computerbegriffe üblich sind. Im Vergleich der beiden Vokabulare scheinen die Katalanen sogar etwas stärker darum bemüht, romanische Begriffe zu verwenden, während sich die kastilischen Spanier möglicherweise etwas mehr am weltwirtschaftlichen Einfluss des Englischen orientieren.

Das katalanische Computervokabular kennt, wie auch in anderen Bereichen, Anlehnungen einerseits an kastilisches Spanisch, andererseits an

Französisch. In manchen Fällen tauchen hingegen Lexeme auf, die in keiner anderen romanischen Sprache zu finden sind.

Als offizielle Stellen für die Sprachnormierung müssen das *Institut d'Estudis Catalans* sowie das *Centre de Terminologia TERMCAT* genannt werden. Speziell TERMCAT gibt mehrere Fachwörterbücher für EDV und Computertechnik heraus.

Die Lokalisierung von Software ins Katalanische wird zum einen von den Herstellern selbst, zum anderen aber von Übersetzern aus Katalonien wahrgenommen. Insgesamt wurden nur wenige Anwendungsprogramme übersetzt; für Betriebssysteme ist die Lage noch begrenzter.

Bis auf die monatlich erscheinende Informatikbeilage der Tageszeitung *El Periódico* ist zur Zeit keine einzige gedruckte Computerzeitschrift in katalanischer Sprache verfügbar. EDV-Fachtexte müssen Tageszeitungen, Büchern und dem Internet entnommen werden. Überhaupt dürfte sich das Internet zum bedeutendsten Forum für kleine Sprachen wie Katalanisch entwickeln.

6 Quellenverzeichnis

6. 1 Bücher und Zeitschriftenartikel

- Bel, Núria (2000): «Societat de la informació i llengua», *Llengua i ús. Revista Tècnica de Política Lingüística* 19, 10-25.
- Colomer, Josep M. (1996): *La utilitat del bilingüisme*, Barcelona: Edicions 62 (Llibres a l'abast).
- Franquesa, Ester (2000): «Informació i serveis terminològics a Internet», *Llengua i ús. Revista Tècnica de Política Lingüística* 17, 19-21.
- Generalitat de Catalunya (1998): *Legislació lingüística* (Legislació Basica 6), Barcelona 1998.
- Rull, Xavier (2000): «Aspectes socials i lingüístics dels manlleus (II)», *Llengua i ús. Revista Tècnica de Política Lingüística* 19, 26-36.
- TERMCAT (Centre de Terminologia) (2000): *Societat de la informació. Noves tecnologies i Internet: diccionari terminològic*, Barcelona: TERMCAT.
- (2001a): *Diccionari d'Internet*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
 - (2001b): *Nou diccionari de neologismes*, Barcelona: Edicions 62.

6. 2 Internet

<http://cultura.gencat.es/llengcat> *Katalanische Sprache im Internet*

<http://cultura.gencat.es/llengcat/informat/index.htm>

Liste katalanischer Software

<http://www.cat-linux.com> *Katalanische Infos rund um Linux*

<http://www.cpnl.org> *Consorci per a la Normalització Lingüística*

<http://www.iec.es> *Institut d'Estudis Catalans*

<http://www.grec.net/home/cel/dicc.htm> *Diccionari de la llengua catalana*

<http://www.softcatala.org> *Softcatalà Katalonien*

<http://www.termcat.es/termcat> *Terminologiezentrum TERMCAT*

<http://www.vilaweb.com> *Informationen, Verweise, elektronische Zeitschrift*

Olga Cubells (Tarragona)

La variable morfosintàctica del subjuntiu a Bovera

1 Presentació

Quan ens trobem en un dels moments de la història en què l'especialització d'oficis i de branques és un fet, plantejar-se un treball de recerca que suposava, de fet, interdisciplinarietat de diverses matèries lingüístiques era un repte, un risc i un atreviment al mateix temps. Intentar entrelligar amb un treball la dialectologia, la morfologia, la sintaxi i la sociolingüística era un agosarament que podia produir, malgrat tot, resultats sorprenents i satisfactoris.¹

L'estudi que presento està centrat a Bovera, una població de la comarca lleidatana de les Garrigues. El parlar de Bovera pertany al bloc del català occidental i, més concretament, al subdialecte nord-occidental.

El que em proposo en aquest treball és analitzar la variable morfosintàctica del subjuntiu i sospesar quin és el manteniment de la varietat geogràfica genuïna, és a dir, de l'estat dialectal rebut (en paraules de Badia, 1976) i en quina mesura i en quins contextos s'està imposant l'estàndard morfosintàctic que vehiculen els mitjans de comunicació i l'ensenyament. A partir d'aquest moment, i per tal de poder treballar amb etiquetes, anomenaré les formes lingüístiques pròpies de la varietat geogràfica i la varietat geogràfica en si *formes dialectals* i *varietat dialectal*. Així mateix, les *formes estàndards* vehiculades pels mitjans de comunicació del Principat i per l'ensenyament, coincidents en bona mesura amb les del català oriental central i que són aquelles per les quals es canvien les formes geogràfiques genuïnes, les anomenaré *formes estàndards* o, simplement, *estàndard*. En rigor, però, es tracta de les formes orientals de l'estàndard.

¹ Aquest estudi es va gestar en l'assignatura de doctorat *sintaxi contrastiva*, impartida pel Dr. Amadeu Viana, la qual formava part del primer any del bienni del curs de doctorat *Anàlisi, elaboració i contrast textual* (curs 1997/1998), del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Lleida. El treball inicial a posteriori va ser modificat parcialment per presentar-lo com a comunicació en el 16è Col·loqui Germano-Català, Bochum, 4-6 de juny de 1999. Agraïxo molt especialment al Dr. Miguel Àngel Pradilla la lectura i relectura que ha fet del text i els suggeriments aportats. Tindre'l a l'abast en tot moment m'ha ajudat a tirar endavant una recerca que en principi em semblava inabastable.

El text que presento es limita a descriure la investigació que s'ha dut a terme, la metodologia de treball, i a exposar les conclusions que s'han pogut extreure de l'anàlisi. Aquest estudi, però, s'ha de considerar un treball exploratori que pot aportar hipòtesis de sortida per a futures investigacions més exhaustives.

2 Introducció

2.1 Consideracions sincròniques i diacròniques del subjuntiu

Per tal d'analitzar l'evolució de les desinències del subjuntiu present en els diversos gelectes catalans, és necessari separar les formes rizotòniques (les formes de 1a, 2a, 3a i 6a persones) de les formes arizotòniques (4a i 5a persones). En el primer cas existeix una forta diversitat geolectal, que es justifica, en bona mesura, per la necessitat de mantindre diferenciats els presents d'indicatiu i de subjuntiu; en el segon cas, en canvi, les formes de subjuntiu, les d'indicatiu i les d'imperatiu han acabat convergint (Pérez Saldanya, 1998: 147). Tenint en compte aquestes diferències i l'objectiu del meu estudi, en aquest apartat em centraré només en les desinències de subjuntiu de les formes rizotòniques.

Seguint encara Pérez Saldanya (1998: 148), «la variació dels marcadors de subjuntiu està relacionada amb els problemes de naturalitat morfològica provocats per l'evolució fonètica regular del llatí tardà –o català primitiu– i pels processos de canvi morfològic introduïts per atorgar una major naturalitat a la conjugació del present de subjuntiu. Aquesta variació, d'altra banda, també reflecteix la superposició que sovint es produeix entre els nivells diacrònic, diatòpic i diastràtic de la llengua».

El tractament del subjuntiu present en els parlars nord-occidentals porta a dividir-los en dos grups.² Un primer grup de parlars ha conservat la fesomia lingüística del segle XVI, igual com el valencià, malgrat el sincretisme que s'hi produeix en les persones segona i sisena (Pérez Saldanya, 1998: 164). En la conjugació I es troba *cante*, *-es*, *-e*, *-en*. En les conjugacions II i IIIa³ unes localitats presenten les formes *bata* / *bate*, *-es*, *-e*, *-en*, i unes

² Per a una anàlisi molt més detallada i aprofundida de l'evolució de les marques de present de subjuntiu en els diferents gelectes catalans, podeu consultar el capítol 9 «Les desinències del present de subjuntiu», pàgs. 147-168– de l'estudi de Manuel Pérez Saldanya a què acabo de fer referència: *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica* (1998).

³ La conjugació IIIa és la no incoativa. El grup de verbs incoatius seran anomenats *conjugació IIIb*.

altres presenten aquestes formes verbals amb l'increment velar: *bàtiga / bàtega, bàtigues / bàtegues...*

El segon grup de parlars ha adoptat la desinència *-o* per al present de subjuntiu en les persones 2, 3 i 6 de totes les conjugacions. La persona 1 pren la terminació *-e* (amb la variant *-a* en la II i III conjugació).⁴ Aquest subjuntiu en *-o* s'estén des d'Organyà fins a Morella i Alcalà de Xivert, formant illots entre les zones del primer grup.⁵ Segons Moll (AORLL, II: 84), a Morella i a Alcalà de Xivert, però, el subjuntiu present té *-o* també en la persona 1; a Benassal, en canvi, la *-o* apareix en la primera persona i la resta presenten formes en *-e*. Lluís Gimeno (1994: 161), en el seu estudi dels parlars de les comarques del nord de Castelló, però, remarca que la desinència *-o* actua de manera diferent en les diverses persones i conjugacions en cada localitat i, en el cas de Morella, assenyala la desinència *-o* només en la primera persona.

Pel que fa a la comunitat de parla objecte d'aquest estudi, trobem, en totes les conjugacions, en les persones 2, 3 i 6, aquesta desinència. En la primera persona, també a totes les conjugacions la desinència és *-a*. Les persones 4 i 5 prenen les desinències *-éssem*, *-ésseu*, les quals coincideixen amb l'imperfet de subjuntiu. No apareixen, per tant, diferències entre conjugacions:

1a conj.		2a conj. -er		2a conj. -re	3a conj.	3a conj. inc.	
canta	vaiga	haiga	diga	caiga	dorma	patixa	complixa
cantos	vaigos	haigos	digos	caigos	dormos	patixos	complixos
canto	vaigo	haigo	digo	caigo	dormo	patixo	complixo
cànton	vàigon	hàigon	digon	caigon	dòrmon	patixon	complixon

⁴ Gulsoy (1976: 32) dona la variant *-a* per a la II i III conjugació i no la considera per a la I; tampoc no ho fa Moll (1991: §311-319), però aquesta forma amb *-a* per a la persona 1 del present de subjuntiu es troba en diversos parlars del català nord-occidental. Sí que l'assenyala, en canvi, Pérez Saldanya (1998: 164-165), i explica que aquest sistema ha introduït analògicament una *-a* (realitzada com a [a] o com a [ɛ], segons els parlars) en la primera persona del subjuntiu dels verbs de la primera conjugació. Afegeix que la influència de les formes en *-a* de les altres conjugacions sobre les de la primera no és un fet insòlit en les llengües romàniques, com ho demostra que la desinència *-a* aparegui en bona part de l'italià septentrional (com ara en llombard) i, dins el retoromànic, en engadinès.

⁵ Recentment, Xavier Luna (2002: 109) ha demostrat que el subjuntiu en *-o* també és propi del català central, «si bé en comparació amb l'occidental el tret hi ocupava una menor part del domini; avui, segurament, és un tret que ja ha desaparegut del bloc oriental».

Els primers exemples de subjuntiu en *-o* es troben als *Sermons* de Sant Vicent Ferrer, i s'ha pensat que la seua presència a l'obra del sant valencià fóra deguda a la intervenció d'un escrivà del territori occidental o del nord de Maestrat (Moll, 1952: §313). Gulsoy (1976: 35) considera que es tracta més aviat de la segona possibilitat, perquè la *-o* apareix en les quatre persones i també en el present d'indicatiu i, per tant, va d'acord amb el sistema d'Alcalà de Xivert i no pas de parlars de més al nord del domini lingüístic, que no presenten *-o* en la persona 1 del subjuntiu present (tot i això adverteix que Coromines assenyalava que el subjuntiu en *-o* no era estrany al segle XV en terres valencianes). En aquest text, la *-o* apareix només en la 1a conjugació i alterna amb les formes en *-e*.

Gulsoy també troba un exemple de subjuntiu en *-o* en la conjugació II en un text de la segona meitat del XVI, procedent d'Urgell (*Teatre profà*). Això demostra que aquesta desinència ja s'havia propagat a la resta de conjugacions al segle XVI.

Coromines (1971: 205) considera que aquesta terminació es va produir en els verbs tipus *mostre, compre*, amb una assimilació vocàlica de l'àtona a la tònica: $\acute{o} - e \rightarrow \acute{o} - o$ (*mostre* \rightarrow *mostro*) i després, per analogia, s'hauria estès a d'altres verbs de la conjugació I. En aquest procés (encara segons Coromines) hi haurien ajudat també les formes com *menyspreu, confiu*, la semivocal velar de les quals hauria passat a donar *menyspreo, confio*. Coromines considera el problema de la *-o* de l'indicatiu i de la *-o* del subjuntiu resultat del mateix fenomen fonètic.

Jacques Allières (1963-68: 261) arriba a les mateixes conclusions que Coromines, tot i que només ofereix judicis hipotètics, perquè no s'ha basat en documents antics ni ha consultat el treball d'aquest. Per a ell, aquesta desinència «semble représenter la fixation d'une variante du vocalisme de soutien facilitée par un vocalisme vélaire tonique dans la pénultième...». Quant a l'èxit de la *-o-* com a distintiu del subjuntiu, l'atribueix a la seua poca freqüència en el sistema del català occidental.

Els exemples dels *Sermons* de Sant Vicent Ferrer corroboren la tesi que postula l'assimilació vocàlica amb la tònica en verbs concrets com a primera etapa de l'aparició del subjuntiu en *-o*.

Joan Veny (1991: 132) assenyalava que la desinència del Present de Subjuntiu és en *-i* en els dialectes orientals i en *-e* (i variants) en els occidentals (cf., però, Luna, 2002). En morfologia verbal remarca quatre característiques importants del nord-occidental, entre les quals apareixen «les desinències *-o, -os, -o, -on*, de les pers. 1, 2, 3 i 6 respectivament del SP: *que canto*,

que cantos, que canto, que cànton, que bàtigo, que bàtigos, etc., que des del Nord (llevat de la Ribagorça i el Pallars) arriba fins al sud d'Alcalà de Xivert i Albocàsser, amb una connotació rústica que impulsa a substituir-les per les desinències més esteses *-a, -es, -e, -em*.⁶ En el cas de la morfologia verbal, i dels temps de subjuntiu concretament, aquesta extensió de les formes en *-i* ha estat ingent, de tal manera que s'han anat desplaçant i continuen arraconant-se les formes occidentals en *-e* i, molt més encara, les nord-occidentals en *-o*. El pes dels mitjans de comunicació i, per tant, de la modalitat estàndard del model que difonen i del subdialecte central en la resta del domini lingüístic, actuen de factors d'anivellament de certs trets lingüístics.

Del plusquamperfet de subjuntiu llatí de tipus feble (-ASSEM, -ISSEM) s'ha originat l'imperfet de subjuntiu en català en la majoria de varietats geogràfiques, tret del valencià, que procedeix del plusquamperfet d'indicatiu llatí. Els paradigmes de les classes I i II són prou simples, però el de la classe III ofereix algunes diferències de radical originades pel diferent tipus de perfet llatí de què procedeixen les formes catalanes (Moll, 1952: §340):

CLASSE I	CLASSE II	CLASSE III
CANTASSEM cantàs	PARTISSEM partís	VEN(DE)DISSEM venés
CANTASSES cantasses	PARTISSES partisses	VEN(DE)DISSES venesses
CANTASSET cantàs	PARTISSET partís	VEN(DE)DISSET venés
CANTASSEMUS cantàssem	PARTISSEMUS partíssem	VEN(DE)DISSEMUS venéssem
CANTASSETIS cantàsseu	PARTISSETIS partísseu	VEN(DE)DISSETIS venésseu
CANTASSENT cantassen	PARTISSENT partissen	VEN(DE)DISSENT venessen

⁶ Pérez Saldanya (1998: 167) considera que la diferència de comportament entre la desinència *-o* del present d'indicatiu i la del present de subjuntiu s'ha d'atribuir a factors interns de la llengua i també a factors externs. El fet que la desinència *-o* existís com a marca de primera persona del present d'indicatiu en altres llengües romàniques pròximes (com el castellà i l'italià) i tingués el referent culte del llatí atorgava un prestigi a la desinència que degué contribuir a la seua acceptació com a marca de primera persona de l'indicatiu present. La *-o* del subjuntiu, en canvi, sense els referents de les altres llengües romàniques i del llatí, segurament es va considerar sempre una forma col·loquial, poc apta per a l'escriptura.

La primera persona del singular de l'imperfet de subjuntiu ha desenvolupat, en el català occidental, una desinència *a* (*cantessa, partissa, venessa*) i en el rossellonès una desinència *i* (*cantessi, partiguessi, venessi*); les dos adherències són degudes a l'analogia de les terminacions de 1a persona del singular del present de subjuntiu, que són respectivament *-a* en occidental i *-i* en oriental (Moll, 1952: 164).

També Joan Veny (1991: 132) remarca com a característica del nord-occidental les desinències *-essa* i *-issa* de la primera persona de l'imperfet de Subjuntiu, que –des del Pirineu– baixen fins a la Terra Alta i el Baix Ebre.

En el parlar de Bovera, la persona 1 de l'imperfet de subjuntiu presenta la desinència *-a*; les altres persones mantenen les formes etimològiques en les conjugacions II i III i les desinències en *-e* en la conjugació I, analògiques a les altres dos conjugacions:

1a conj.		2a conj. -er	
cantessa	anessa	haguessa	diguessa
cantesses	anesses	haguesses	diguesses
cantés	anés	hagués	digués
cantéss[ε]m	anéss[ε]m	haguéss[ε]m	diguéss[ε]m
cantéss[ε]u	anéss[ε]u	haguéss[ε]u	diguéss[ε]u
cantessen	anessen	haguessen	diguessen

2a conj. -re	3a conj.	3a conj. inc.	
caiguessa	dormissa	patissa	complissa
caiguesses	dormisses	patisses	complisses
caigués	dormís	patís	complís
caiguéss[ε]m	dormíss[ε]m	patíss[ε]m	complíss[ε]m
caiguéss[ε]u	dormíss[ε]u	patíss[ε]u	complíss[ε]u
caiguessen	dormissen	patissen	complissen

2. 2 El tractament dels modes verbals en les gramàtiques

Les gramàtiques tradicionals acostumen a considerar el subjuntiu com el mode de la possibilitat, del dubte, del desig i com un mode que expressa accions existents només en el nostre pensament, les quals, fora d'aquest pensament, no tenen realitat objectiva. Per aquest motiu, afegixen, el subjuntiu acostuma a ser el mode de la subordinació.⁷ També s'hi diu que,

⁷ Les gramàtiques consultades són, bàsicament, la d'Antoni Ma. Badia i Margarit, *Gramàtica catalana* (Madrid: Gredos 1962), i la de Francesc de Borja Moll, *Gramàtica històrica catalana* (Madrid: Gredos 1952).

en principi, s'usa el subjuntiu en l'oració subordinada quan el verb principal expressa una acció dubtosa, possible, necessària o desitjada.

Badia reconeix que existeix també l'ús d'aquest mode verbal en oracions gramaticalment independents, però s'afanya a matisar que aquestes oracions se subordinen sempre, en l'ordre mental, a un verb no expressat.

Un mode que es relaciona estretament amb el subjuntiu, sobretot en la construcció d'oracions negatives, és l'imperatiu. L'imperatiu ha estat considerat, pels gramàtics tradicionals, el mode dels mandats i –com afirma Badia (1962, I: 399)– «en rigor, una intensificació del subjuntivo desiderativo».

Quant a les possibilitats d'expressió de les oracions, tradicionalment s'han vingut admetent dos punts de vista: un aspecte subjectiu, que fa dependre les classes d'oracions de la qualitat psicològica del judici que formulen, i un aspecte objectiu o gramatical, que les vincula a la naturalesa del predicat i del subjecte de l'oració.

Les oracions subordinades també permeten un joc entre els diferents modes verbals. Així, en el cas de les subordinades substantives, és fonamental la determinació del mode i del temps de la subordinada. Hi ha verbs que exigeixen indicatiu en l'oració subordinada; n'hi ha que exigeixen subjuntiu,⁸ i n'hi ha que els admeten tots dos.

Les oracions subordinades adverbials han estat motiu d'estudis abundants per part dels gramàtics. Sembla, segons els treballs que hem consultat, que l'exigència modal afecta de diferent manera els diferents tipus d'adverbials.

Amadeu Viana (1990-1991, 4: 184) ha treballat extensament les oracions finals en la seua tesi doctoral. En un article publicat a la *Revista Anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura*, titulat «Dominis opacs i oracions adjuntes», explica que «des del punt de vista estructural, les oracions finals són una mena d'adjuncions al Sintagma Flexiu (o al Sintagma Verbal) introduïdes per la preposició *per* (o locucions de valor semblant), que només es poden construir en infinitiu (simple) o en subjuntiu».

⁸ A partir de la gramàtica de Badia (1962, I: 121), es pot extreure la següent llista de verbs que demanen aquest mode en el verb de la seua subordinada o que l'admeten:

agradar	necessitar	obtenir	pregar	importar	encantar
odiar	voler	aconseguir	témer	espantar	deixar
convenir	doldre	aprova	aconsellar	preferir	donsentir
dir	alegrar	confiar	ordenar	esperar	desitjar
dubtar	caldre				

Les oracions temporals tradicionalment s'han dividit en tres grups. En el cas del primer grup, les oracions temporals de simultaneïtat, sembla que el verb de la subordinada tendeix a anar, sempre, en indicatiu. En les temporals d'anterioritat, el segon tipus, l'ús del mode verbal de la subordinada depèn del connector temporal que s'empri. Així, en les oracions subordinades introduïdes per *abans que* s'empri el subjuntiu. En el tercer tipus, les subordinades temporals de posterioritat, el problema sembla més complex. Quan la subordinada expressa un temps posterior a l'actual, és a dir, un temps futur, s'usa el futur gramatical, mentre que en castellà es fa servir el subjuntiu. Tot i això, és molt freqüent, en català parlat, la solució amb subjuntiu en la subordinada, fins al punt que tendeix a generalitzar-se.⁹

Les condicionals també s'han acostumat a dividir tradicionalment en dos grups. Segons Badia (1962, II: 275), podem distingir entre «condicionales que expresan la condición con el verbo en modo indicativo, y condicionales que la expresan en modo subjuntivo».

Les subordinades concessives de vegades van en indicatiu i altres vegades van en subjuntiu. Moltes vegades el nexa emprat admet casos d'alternança; altres condiciona el mode.

Les causals se situen, segons les gramàtiques tradicionals, en una «amplia zona de indiferenciación en la cual es difícil decidir si las oraciones son coordinadas o subordinadas» (Gili Gaya, 1970: 272). Generalment tendeixen a construir-se en indicatiu. Les considerades com a coordinants, però, poden portar també el verb en subjuntiu, igual que les subordinants.

També les oracions relatives poden portar el verb en indicatiu o en subjuntiu, i aquesta variació modal és una altra de les qüestions que ha preocupat els gramàtics. Quan l'antecedent és conegut fem servir l'indicatiu *—faré allò que dius* (Badia, 1962, I: 402)—; quan és desconegut, en canvi, l'oració va en subjuntiu *—faré el que diguis—*. Estudis gramaticals posteriors han reprès aquesta qüestió; Pérez Saldanya, per exemple, defensa que en les proposicions relatives que complementen un SN indefinit i es troben en correlació amb un element modal explícit, l'oposició indicatiu/subjuntiu s'identifica amb el caràcter referencial i no referencial, respectivament, del SN antecedent (1988: 189). Amb indicatiu *—segueix—* l'objecte designat pel SN existeix en el món referencial i amb subjuntiu no.

És possible que existeixin també restriccions en l'ús de les diverses formes de subjuntiu segons els verbs modals en la subordinada. Gili Gaya

⁹ La preceptiva gramatical catalana es limita avui a recomanar la solució del futur com a més correcta.

(1970: 118-119) distingeix, en el seu llibre, les frases verbals (que és la manera com ell anomena les perífrasis verbals, recollint el concepte de Rafael Seco) dels verbs modals. Les primeres «denotan aspectos y modificaciones de la acción verbal, expresados con medios gramaticales»; els verbs modals, en canvi, «añaden al concepto del infinitivo una modificación que indica la actitud del sujeto ante la acción» de l'infinitiu. «Los verbos *deber, querer, saber y poder* denotan el modus explícito de las oraciones citada como ejemplos; el infinitivo es el dictum, el contenido esencial de la representación. Por esto se llaman *verbos modales*». D'entre els verbs modals que Gili Gaya enumera trobem, a banda dels mencionats suara, «*osar, soler, esperar, lograr*» (1970: 190). Tot i que els mencionats anteriorment per l'autor són els que apareixen de manera més freqüent aparellats amb un infinitiu per a formar un concepte verbal complex, la llista es podria ampliar molt.¹⁰

3 Metodologia

3.1 Les hipòtesis de sortida

La primera hipòtesi a constatar amb aquest estudi, seria, de fet, la idea que el canvi de les formes dialectals del subjuntiu pròpies de la zona escollida per les formes estàndards en *-i* no es produeix de manera aleatòria, per variació lliure, sinó que ve condicionat per l'estructura sintàctica de la frase, això és, pel tipus sintàctic d'oració, i també per raons morfològiques, per les persones verbals i per la conjugació.

Per tal de demostrar aquesta hipòtesi inicial es van escollir tres informants que es trobessin en la franja d'edat entre els 25 i els 50 anys. Cada informant va respondre una enquesta¹¹ que s'havia preparat prèviament i que permetria analitzar d'una manera objectiva els resultats. En els informants de la franja d'edat més alta, en canvi, es va emprar un altre tipus de

¹⁰ S'hi podrien incloure –segons Gili Gaya– tots els que designen comportament, intenció, desig, voluntat:

intentar	prometre	pretendre
soler	esperar	pensar
manar	proposar-se	témer
desitjar	procurar	necessitar, etc.

¹¹ En la literatura sociolingüística, sovint s'utilitzen com a termes sinònims *entrevista* i *enquesta*. Miquel Àngel Pradilla (1998b: 214), però, proposa restringir l'ús del primer terme únicament a les tècniques que giren al voltant d'una conversa que en determinats moments esdevindrà distesa. El segon terme abraçaria els apartats referits a les entrevistes estructurades, els qüestionaris i les tècniques indirectes.

qüestionari, tendent a l'espontaneïtat però sense referent metalingüístic. Es va trobar interessant poder alternar l'enquesta i l'entrevista i poder calibrar les diferències lingüístiques segons el grau d'atenció del parlant cap a la llengua.

Per tal de poder donar informacions en relació a un determinat comportament estilístic, caldria haver emprat el mateix instrument de recollida de dades en tots els informants, però en l'esquema de treball inicial no s'havia contemplat la possibilitat d'incloure la tercera franja d'edat. Per aquesta raó no ha estat possible descriure el comportament de les dos primeres franges d'edat enquestades en un nivell més informal i el comportament de la franja d'edat més avançada en un nivell més formal. Tot i aquesta mancança, però, he cregut oportú de donar informació sobre el comportament estilístic. De fet, el mateix Labov (1984) considera que la segmentació del continuu estilístic es fa en funció del grau d'atenció que el parlant presta al seu discurs. És des d'aquest punt de vista que s'han considerat les enquestes d'un nivell de formalitat major que les entrevistes, les quals propicien l'aparició d'estil casual o del que Pradilla (1998b: 217) anomena *narratives*.

El mètode d'anàlisi emprat és un mètode que es basa en la recollida de dades i en la posterior elaboració d'estadístiques mitjançant gràfics.

Algunes de les preguntes que es pretenien respondre amb l'elaboració del treball eren, doncs, les següents:

1. En quina mesura les formes verbals del subjuntiu pròpies del model nord-occidental s'han anat desplaçant per les emprades en català estàndard?
2. Hi ha diferències entre grups de població, segons l'edat? I segons el grau de formalitat amb què es desenvolupa l'enquesta?
3. En quin grau l'estructura sintàctica de la frase limita o impulsa la introducció de les formes estàndards? Hi ha uns tipus d'oracions més susceptibles d'introduir les formes estàndards i d'altres de permetre en un major grau el manteniment de les formes dialectals? I els diferents tipus de verb, afecten també la tria d'una o altra forma verbal?
4. En quina mesura l'estructura dels mateixos temps verbals la determina? Hi ha diferències entre les diverses persones verbals? I entre conjugacions?

La resposta a la primera pregunta era difícil de donar apriorísticament; calia veure i valorar els resultats obtinguts en les enquestes per dissoldre d'una manera científica i objectiva l'interrogant.

La segona pregunta, en canvi, permet formular dos hipòtesis d'entrada: les formes estàndards afecten més els grups de població jove que els de més edat (H1). La influència de les comunicacions (en general) i dels *mass media* especialment i l'escolarització obligatòria fins als catorze anys en la població més jove que es va enquestar ajuden a la formulació de la hipòtesi anterior. Pel que fa a la segona pregunta d'aquest mateix grup, es pot formular, també, una segona hipòtesi: el grau de formalitat amb què es desenvolupa l'enquesta influeix en gran mesura en la introducció de l'estàndard (H2). Així, l'entrevista, que és una mena de xerrada llarga sobre diferents temes i que pretén fer oblidar a l'enquestat que està sent entrevistat mitjançant un clima familiar i distès, afavoreix l'aparició de formes pròpies del parlar de la zona; l'enquesta, en canvi, basada en la traducció de frases del castellà i a completar frases en català amb el temps verbal corresponent, com que requereix un control molt major per part de l'informant, no afavoreix la distensió i l'informant se situa en un nivell lingüístic més formal, la qual cosa impulsa l'ús de formes pròpies de la varietat estàndard.

La tercera pregunta que s'havia formulat permet donar una hipòtesi molt simple i breu, però que és, de fet, la que va moure a iniciar la recerca: l'estructura sintàctica de l'oració condicional l'ús d'unes formes verbals o d'unes altres (H3). La variació de formes no és, per tant, variació lliure, sinó que està sotmesa a uns condicionaments. És previsible, també, que el tipus de verb motiva l'ús de la forma pròpia o propiciï el canvi (H4).

La quarta pregunta pot permetre formular una hipòtesi general: la introducció de l'estàndard no afecta de la mateixa manera les persones verbals; hi ha unes persones que es presenten més reàcties al canvi lingüístic i, en canvi, n'hi ha unes altres que en són extremament permeables (H5). La conservació o no de les formes pròpies també afecta de diferent manera les diverses conjugacions (H6). Finalment, és possible que la introducció de les formes estàndards afecti de diferent manera els dos temps verbals del subjuntiu en què s'ha centrat l'atenció, això és, el present i l'imperfet. Pot ser que en imperfet de subjuntiu es mantinguin més les formes autòctones que en el present (H7), perquè el subjuntiu en *-o* està connotat negativament pels parlants i l'imperfet, en canvi, no.

3. 2 L'enquesta

Per poder recollir el material lingüístic que seria objecte d'estudi, es va elaborar una enquesta consistent en dos tipus d'exercicis: un primer exercici

de traducció de frases del castellà al català i un segon exercici de completar buits amb el temps verbal més adequat. Tant en l'exercici de traducció com en el de completar, era necessari que apareguessin temps verbals diversos i totes les persones verbals d'una manera equitativa. Igualment, calia que apareguessin exemples de les diverses conjugacions en un tant per cent similar. A banda d'això, va ser necessari preparar frases sintàctiques diverses, de tal manera que apareguessin oracions amb el verb en imperatiu negatiu; oracions amb verb principal que regís subjuntiu (obligatòriament o no); negació amb frases completives; oracions adverbials (finals, temporals, modals, condicionals, concessives, causals); oracions relatives; oracions amb verbs modals en l'oració subordinada, i oracions amb verbs aspectuals en l'oració subordinada. Es va crear, per tant, un ventall sintàctic molt divers, amb oracions que provoquessin l'aparició del subjuntiu i es va procurar que els temps de present i els d'imperfet apareguessin en un percentatge similar. El resultat va ser un qüestionari en dos apartats: l'apartat de traducció contenia trenta-sis oracions que, fetes les multiplicacions, eren vuitanta-dos; l'apartat de completar trenta-sis frases més, que resultaven seixanta-set de reals. En total, doncs, va sortir un qüestionari de cent quaranta-nou oracions.

Atès que la franja d'edat escollida era molt limitada, es va resoldre de completar aquesta enquesta amb l'entrevista, basada en un qüestionari obert sense referent metalingüístic. Aquest tipus d'entrevista permetia introduir una altra franja d'edat, la dels cinquanta-cinc anys en endavant. En aquest segon cas, l'objectiu prioritari era aconseguir un clima distès, familiar i de complicitat que permetès baixar fins a un nivell més informal. Per aconseguir-ho, es va marcar una entrevista que dividia els temes per camps semàntics i aquests, al seu torn, per subcamps. D'entre les qüestions que s'interrogaven ocupava un primer pla la pagesia i l'agricultura. Tant les enquestes com les entrevistes eren enregistrades magnetofònicament i, al mateix temps, s'anotaven els resultats al moment. Aquest tipus de xerrades arribava a ocupar tota una tarda per informant i van ser realitzades amb tres informants.

3. 3 Ordenació del material

Un cop passades totes les enquestes, va vindre la feina d'ordenar el material per tal de poder fer ja l'estudi de les dades i l'obtenció dels resultats. El primer pas que es va seguir va ser l'elaboració d'uns quadros en què apa-

reixia, per un costat, el tipus de frase i l'enunciat de la frase, i per l'altre una casella amb cada informant.

A banda d'aquests quadros, se'n van crear uns altres que permetessin tabular en cada informant el nombre de formes estàndards i de formes dialectals que havia emprat en cada tipus de frase. En principi, en cada casella podia aparèixer una forma dialectal, una d'estàndard o una que es va resoldre a anomenar *mixta*. Es consideraran *formes mixtes* aquelles que, si bé pel que fa a la desinència són formes estàndards, presenten irregularitats de diferents tipus en el radical i, per tant, no es poden considerar formes pròpies de l'estàndard. Anirien en aquest apartat les formes del tipus *estés* per *estigués*; *haiguin* per *hagin*, etc... I encara es van elaborar uns altres quadros que facilitaven el creuament de les dades i el recompte de formes estàndards i dialectals en cada informant.

Els grups de factors que s'han tingut en compte són, majoritàriament, de tipus lingüístic (morfològic: conjugació, persona verbal i temps verbal, i sintàctic: tipus de frase i tipus de verb). També s'ha intentat donar compte del comportament estilístic (el grau de formalitat). S'ha assajat també de comentar un factor social, l'edat. A partir de les hipòtesis de treball inicials, que ja han estat exposades més amunt, es va anar construint una llista de possibles creuaments. Convé precisar, però, que no s'han esgotat totes les possibilitats d'anàlisi.

4 Conclusions generals

Tenint en compte els dos tipus d'instruments de recollida de dades emprats, l'enquesta i l'entrevista, el nombre total d'informants ha estat de sis.

Els resultats totals indiquen, en un nivell formal, un ús relativament superior de formes estàndards en relació a les formes pròpies, que no arriba als deu punts de diferència (gràfic 1).

4. 1 Grup de factors morfològics

4. 1. 1 Persones verbals

Observant primer el grup de factors morfològics i recordant aquí la H5, que apuntava la idea que la introducció de l'estàndard no afecta de la mateixa manera les persones verbals, es pot concloure que, efectivament, en unes persones verbals les formes estàndards guanyen terreny de manera

creixent, fins al punt que han anat desplaçant les formes pròpies de manera pràcticament total i en altres, en canvi, es mantenen les formes genuïnes en un alt grau; en les persones 1a, 4a i 5a (Gràfic 2), concretament, les formes dialectals són encara les majoritàriament usades. La substitució, tot i que encara no ha arribat a la totalitat, es troba en un procés avançat en la 3a persona. La 2a persona manté encara un 22,9% de formes dialectals. Destaca, en aquest cas, l'ús prou general de formes mixtes, les quals indiquen un clar pas de les formes dialectals cap a les estàndards. En la 3a persona el conjunt de formes dialectals no supera el 8%. En la persona 4a un 84,3% de formes són les de la varietat geogràfica i en la 5a un 64,6% del total són formes dialectals. En la 6a persona es van recollir formes pròpies, tot i que la proporció respecte de formes estàndards és d'una tercera part. Destaca en la 4a i la 5a persona la no aparició de formes mixtes, clar indicatiu de poca variabilitat.

Després d'haver analitzat amb deteniment els gràfics, doncs, es pot afirmar que, en l'itinerari del canvi, la substitució intralingüística comença per la 3a persona i és més reticent en la 4a.

Analitzant el comportament estilístic, els resultats obtinguts en les entrevistes demostren que en un nivell de formalitat més baix la introducció de l'estàndard és molt inferior. Observant el gràfic 3, es constata que gairebé un 80% de les formes pertanyen a la varietat geogràfica pròpia i que només un 19% són formes estàndards. D'aquestes, la majoria són formes verbals en 3a persona del singular i un petit percentatge pertany a la 2a persona. En la 1a persona, els resultats són aquí d'un 100% de formes pròpies i en la 4a i la 5a l'ús de les formes dialectals és també, d'un 100%. En la 6a persona també s'observen resultats molt diferents entre els dos tipus d'instruments de recollida de dades i ara també el 100% de les formes enregistrades són dialectals. El grau de formalitat amb què es desenvolupa l'enquesta influeix, per tant, en la introducció de les formes pròpies de la varietat estàndard i d'aquesta manera es confirma la hipòtesi 2. Es corrobora també l'afirmació que es feia més amunt en el sentit que la introducció del canvi s'inicia en la 3a persona.

Reprement ara els resultats de les enquestes, si s'observa el comportament de cadascun dels informants en relació a les persones verbals (gràfic 4), es conclou que, en general, és l'informant 1 el que conserva més les formes pròpies de la seua varietat geogràfica.

En l'informant 3 (gràfics 5 i 6) (el més jove) es comptabilitzen, en les persones 1a i 2a, un major nombre de formes estàndards que en els altres

dos informants. En la tercera persona (gràfic 7) es percep un augment en tots els informants de les formes vehiculades pels mitjans de comunicació del Principat i per l'ensenyament. La 4a i la 5a persones, en canvi (gràfics 8 i 9), són encara molt estables en tots els informants, per bé que en el 3r l'estàndard, en la 5a persona, ja supera la varietat pròpia en l'ús. En la 6a persona (gràfic 10), tal com s'havia apuntat més amunt, la introducció de l'estàndard és molt acusada.

4. 1. 2 Conjugació

Per conjugacions (gràfic 11) –i atenent ara als resultats de les enquestes–, la segona és la que més formes dialectals conserva; en la primera i la tercera conjugacions les formes estàndards presenten un percentatge d'ús més elevat que les dialectals en un grau semblant. Les formes mixtes, en canvi, tenen un tant per cent més elevat en la tercera conjugació. Es veu confirmada així la H6, segons la qual es considerava que la conservació de formes pròpies o la substitució per les de la varietat estàndard afectava de diferent manera les diverses conjugacions.

Si es comparen els resultats per conjugacions separatament en cada informant (gràfic 12), podem concloure que, novament, és l'informant més jove el que més formes estàndards emet. En els verbs del primer grup (1a conj.), és aquest tercer informant el que presenta un percentatge més alt de formes estàndards, que va en detriment de les formes mixtes. En la 2a conjugació, en canvi, el nombre de formes estàndards és més elevat en el segon informant que en el tercer, però la diferència es contraresta més amb les formes mixtes que amb les dialectals. En la 3a conjugació, per contra, la hipòtesi es confirma, perquè és novament el tercer informant qui més formes estàndards i menys de dialectals presenta.

Si es comparen aquests resultats per conjugacions amb els que s'ha obtingut en un grau de formalitat més baix (gràfic 13), es pot concloure que també es confirma la H2 en la seua totalitat, perquè a Bovera, efectivament, hi ha un predomini de les formes pròpies quan el grau de formalitat és més baix. Així, els resultats obtinguts en les entrevistes demostren que en totes les conjugacions es mantenen les formes de la varietat tradicional en un 70% com a mínim, i que en la 3a conjugació el percentatge és del 100%. Tot i que segurament el nombre de dades, en aquest cas, és excessivament baix per poder contrastar resultats, no obstant això és indicatiu el fet que en un nivell de formalitat més baix no es produeixi variabi-

litat (o molt poca) i que quan el grau de formalitat augmenta, s'introdueixi ja la variació. No són contradictoris, al meu entendre, els resultats dels dos tipus de recollida de dades, perquè en el nivell més formal –ja s'ha indicat més amunt– el nombre de formes mixtes és prou significatiu. Si es recorda aquí que les formes mixtes es consideren un estadi intermedi entre les formes dialectals i les estàndards, un graó d'accés a l'estàndard o –també– un graó de descens cap a formes no estandarditzades (pel fet que indiquen que l'assimilació de l'estàndard no és total), es dedueix que els resultats dels gràfics no invaliden gens les conclusions.

4. 1. 3 Temps verbal

També entre els dos temps verbals que s'han tingut en compte, el present de subjuntiu i el pretèrit imperfet de subjuntiu, s'han observat diferències considerables en el manteniment de les formes autòctones (gràfic 14). L'imperfet afavoreix molt més el manteniment de les formes pròpies, mentre que el present afavoreix la introducció de l'estàndard. La informació més rellevant d'aquest apartat és, en present, l'ús elevadíssim de formes mixtes (amb cotes que superen el 30%), més que no pas en imperfet (on les cotes no arriben al 7%).

Quan el nivell de formalitat és més baix (és a dir, en les entrevistes) (gràfic 16) en els dos temps es conserven molt les formes pròpies, però s'obtenen resultats inversos als que es trobaven ara mateix. Així, en present de subjuntiu un 82.6% de les formes són les de la varietat geogràfica, mentre que un 13.8% es poden considerar formes estàndards. En imperfet, en canvi, el nombre de formes estàndards és només d'un 5,7 %; el de formes dialectals arriba a un 65.7% i el de formes mixtes ascendeix fins a un 28.6%, percentatge molt elevat si es té en compte que en aquest nivell de formalitat el tant per cent de formes mixtes és, en gairebé tots els casos, molt baix.

Per tant, la hipòtesi H7, segons la qual la introducció de les formes estàndards afecta de diferent manera els dos temps verbals del subjuntiu en què s'ha centrat l'atenció, i que preveia que en imperfet de subjuntiu es mantindrien més les formes autòctones, queda també confirmada. També es confirma, una vegada més, la H2.

Comparant els resultats de cada temps verbal en cada persona, (Gràfic 15) s'observa que en present de subjuntiu el nombre de formes dialectals és molt baix (en cap cas no arriba al 15%); en imperfet de subjuntiu, en

canvi, els percentatges superen àmpliament els de formes estàndards. Un altre dels aspectes rellevants a comentar és la diferència en percentatges de les formes mixtes entre els dos temps verbals. En present, en totes les persones verbals, excepte en la 3a, hi ha un mínim d'un 20% de formes mixtes, mentre que en imperfet en algunes persones ni tan sols n'apareix. Segurament, això està estretament relacionat amb l'augment o la disminució de formes dialectals.

En les persones 1a i 2a, l'imperfet de subjuntiu es presenta com un temps que permet la conservació de les formes pròpies de la zona, mentre que el present presenta un percentatge molt baix de formes dialectals. La mancança en aquest sentit, lògicament, fa augmentar el nombre de formes estàndards i mixtes.

En l'imperfet de subjuntiu, la 3a persona no presenta cap forma dialectal, però aquest resultat és obvi, que, en aquest cas, forma dialectal i forma estàndard coincideixen. La seua aparició en el gràfic, per tant, és irrellevant quant a aportació informativa; en tot cas, dona compte del tant per cent de formes mixtes.

En la sisena persona, així com en present el nombre de formes dialectals és molt baix, en l'imperfet aquestes formes superen les estàndards en més de trenta punts.

4. 2 Grup de factors sintàctics

4. 2. 1 Tipus de frase

Atenent ara al factor sintàctic definit pel tipus oracional, es pot concloure, després d'haver analitzat els resultats (gràfic 17), que en les oracions adverbials és on més apareixen les formes pròpies de la zona, seguides de les oracions completives. En les oracions relatives, per contra, la introducció de l'estàndard és molt acusada.

Dins de les oracions relatives (gràfic 18), però, en les adjectives s'aprecia un major ús de les formes pròpies que en les substantives (on el tant per cent és de zero), tot i que en cap cas les formes dialectals no superen les formes estàndards. En el cas de les oracions relatives substantives, i tal com ja ha passat en altres apartats, el fet que la columna de les formes dialectals sigui zero fa augmentar la columna de formes mixtes fins a un 39.3%.

Desglossant les oracions adverbials per classes (gràfic 19), es comprova que en les finals i condicionals l'ús de formes dialectals és major que en la resta de classes. Les oracions temporals, per contra, són les que més afavoreixen la introducció de les formes estàndards, seguides de les oracions causals.

Analitzant ara els resultats obtinguts en cada informant per separat, es pot concloure que l'informant 3 (el més jove) és el que presenta més formes estàndards i menys de dialectals. En les oracions relatives (gràfic 20), el nombre de formes estàndards és superior al 50% (si bé no supera el de l'informant 1), però el nombre de formes mixtes ascendeix a un 33.4%. En les oracions adverbials (gràfic 21), tot i que el nombre de formes dialectals és superior al de formes estàndards en els tres informants, és en el tercer informant on la columna de formes estàndards és més alta. Finalment, en les oracions completives (gràfic 22) se segueix el mateix itinerari, i el nombre de formes estàndards, que és d'un 24.3% en el primer informant i d'un 47.2% en el segon, arriba, en el cas del tercer informant a un 63.9%. La gradació de formes dialectals és, lògicament, inversa (55.3% informant 1 / 47.8% informant 2 / 27.8% informant 3).

En les entrevistes (gràfic 23), els resultats que s'obtenen en els diferents tipus d'oracions són sensiblement diferents. Les oracions on més es mantenen les formes dialectals són, en aquest cas, les oracions relatives i, en canvi, les oracions on sembla que la introducció de l'estàndard és major és en les oracions completives, contràriament al que s'obtenia en les enquestes. Tot i això, però, en cap dels tipus d'oracions la introducció de l'estàndard no arriba al 30% i el manteniment de les formes dialectals és, com a mínim, d'un 65%. Destaca, en aquest cas, l'ús gairebé nul de formes mixtes. Es pot concloure, per tant, que la introducció del canvi s'inicia en un nivell més formal i que en el nivell més informal es mantenen en un alt grau les formes de la varietat geogràfica genuïna.

Efectivament, doncs, la hipòtesi 3, segons la qual s'afirmava que l'estructura sintàctica de l'oració condicional l'ús d'unes formes verbals o unes altres, es veu confirmada. També en aquest apartat es confirma la H2.

4. 2. 2 Tipus de verb

Pel que fa al tipus de verb (gràfic 24), les formes autòctones es mantenen especialment en la negació amb frases completives i en oracions que contenen verbs que regeixen subjuntiu; en oracions imperatives negatives i amb verbs modals en l'oració subordinada són les formes estàndards les que

s'imposen a les dialectals. Quan el nombre de formes estàndards és molt elevat o, per contra, quan ho és el de formes dialectals, els percentatges de formes mixtes són molt baixos. En general, i observant el gràfic 24, però, es pot concloure que l'anivellament entre les formes dialectals i les estàndards és considerable.

Es confirma, doncs, també, la hipòtesi 4, que preveia que el tipus de verb motivaria l'ús de l'estàndard o el manteniment de la forma dialectal.

En general, és l'informant més jove el que presenta un índex més elevat de formes estàndards. El primer informant és, en tots els tipus de verb, el que conserva més les formes dialectals, el menys permeable, per tant, a la introducció de l'estàndard.

Comparant un factor sintàctic com és el tipus de frase i un factor morfològic com és el temps verbal, s'observen diferències substancials entre temps verbals (gràfic 25). El present afavoreix molt més que l'imperfet la introducció de l'estàndard i, per això, enregistra uns percentatges molt més baixos de formes dialectals. En el cas de les oracions relatives, l'observació del gràfic contradiu aquesta afirmació, però només parcialment: si bé és cert que en l'imperfet el nombre de formes estàndards és superior, arribant a un 78% del total, és important el fet que el percentatge de formes mixtes és nul. En present, per contra, la columna de les formes mixtes és fins i tot superior a la de formes estàndards. L'enregistrament de formes dialectals en imperfet és del doble que en present.

En les oracions completives i adverbials, l'afirmació general de més amunt segueix tenint validesa.

Els resultats d'aquest creuament obtinguts en les entrevistes (gràfic 26) demostren que en un nivell de formalitat més baix el manteniment de la varietat geogràfica autòctona és enormement elevat i que en cap cas no és inferior al 60%. Això provoca, també, que el nombre de formes mixtes enregistrades sigui extremadament baix (en cap cas no supera el 15%). La introducció de l'estàndard, en aquest nivell de formalitat, és molt baixa. El nivell de formalitat més alt afavorirà la variabilitat i el canvi; un nivell més baix, facilitarà el manteniment de les formes dialectals.

4. 3 Factor estilístic

Ja s'ha dit al principi d'aquesta exposició la dificultat que suposava intentar analitzar un factor estilístic com és el nivell de formalitat amb què es desenvolupa l'enquesta i ja s'havien adduït també els motius pels quals es con-

siderava que era difícil. Malgrat això, però, també s'havia avançat més amunt que s'intentaria donar alguns apunts sobre l'itinerari del canvi atenent aquest factor.

En cadascun dels apartats precedents s'han anat comparant els resultats obtinguts en les enquestes i els obtinguts en les entrevistes, i aquest contrast era precisament l'anàlisi del factor estilístic. En general, en un nivell més formal s'aprecia un major ús de formes estàndards i mixtes, que va en detriment de les formes dialectals. Els resultats obtinguts en aquesta comparació demostren que, efectivament, el grau de formalitat amb què es desenvolupa l'enquesta influeix en gran mesura en el manteniment de les formes pròpies o en la substitució per altres formes considerades més prestigioses. El nivell de formalitat més alt afavorirà la variabilitat i el canvi; un nivell més baix, facilitarà el manteniment de les formes dialectals.

4. 4 Recapitulació

En aquesta darrera part del treball, es pot concloure que, efectivament (tal com preveia H1), el grup de població més jove assimila i introdueix més les formes estàndards que els grups més grans. L'ús de formes mixtes, és a dir, formes verbals que agafen la desinència pròpia de la varietat estàndard, però que presenten irregularitats (no normatives) en el radical, està estretament lligat amb el coneixement i l'assimilació de l'estàndard (oriental, en aquest cas). Les formes mixtes es troben en verbs irregulars, que presenten molta variació formal dialectal (ex. *fagis, faigis, facis, faiguís, faços, faigos, fajos, fajjos...*) i això dificulta l'assimilació de la forma estàndard. El fet que els informants tendixin a fer ús d'aquestes formes indica que coneixen les desinències estàndards però no han acabat d'assimilar quina és, de totes les formes possibles, la que s'ha adoptat com a forma estàndard. També és lògic, per això, que l'ús majoritari de formes mixtes estigui directament relacionat amb l'ús predominant de formes estàndards; és a dir, quan en un creuament predominen les formes dialectals sobre les estàndards, apareix un percentatge molt baix de formes mixtes. Quan en un altre, en canvi, dominen les formes estàndards, l'ús de formes mixtes també és més elevat.

A banda d'aquesta primera constatació, també es poden corroborar les hipòtesis H3 i H4, que consideraven que l'estructura sintàctica de l'oració condiciona l'ús d'unes formes verbals o unes altres. Realment, el context sintàctic condiciona el canvi morfològic i hi ha unes estructures que afavoreixen la introducció de les formes estàndards i, en canvi, n'hi ha d'altres

que afavoreixen el manteniment de les formes de la varietat dialectal pròpia. Ara bé, al meu parer, un dels factors que més influeix en el manteniment de les formes pròpies o en la substitució per les de la varietat estàndard és la persona verbal. És a dir, és possible que la persona en què està el verb de l'oració sigui un factor de força molt important a l'hora de triar la forma que adoptarà aquell verb. I això sense desestimar la importància que té l'estructura oracional en la tria. Efectivament, una altra de les hipòtesis complertes és la H5. La introducció de l'estàndard no afecta de la mateixa manera les persones verbals; n'hi ha unes que presenten un manteniment altíssim de les formes pròpies, mentre que d'altres han vist una substitució gairebé total d'aquestes formes per les de la varietat estàndard.

També, tal com pressuposava H6, les diferències entre conjugacions són clares, igual com ho són les diferències entre els dos temps verbals.

La hipòtesi H2 també es veu acomplida, perquè el grau de formalitat amb què es desenvolupa l'enquesta influeix d'una manera determinant en la introducció de l'estàndard. L'aparició de formes estàndards és més alta en el nivell que s'havia considerat més formal que en el nivell menys formal.

Deia a la introducció que un dels atractius d'aquest treball era la seua interdisciplinarietat i que pretendre realitzar un estudi d'aquestes característiques representava un repte i un risc al mateix temps. Si ja és difícil assimilar un mètode d'anàlisi determinat i emprar-lo de manera científica, rigorosa i coherent, més difícil resulta encara intentar combinar diferents mètodes que, a més, es troben prou distanciats l'un de l'altre.

Amb aquest estudi, he intentat posar de relleu en quin estat es troba un cas de substitució intralingüística que afecta en gran mesura el català nord-occidental. He estat conscient des del principi de les mancances que presenta la investigació, les quals s'han assumit des del primer moment. És per això que reitero la idea que les conclusions esbossades no s'han de prendre com a definitives. Ans al contrari, aquesta investigadora es donaria per satisfeta si hagués aconseguit centrar l'atenció sobre un fenomen variable la complexitat del qual exigeix una recerca més exhaustiva.

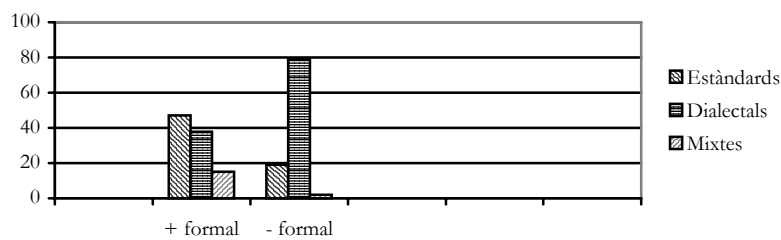
5 Bibliografia

Alcover, Antoni M. / Moll, Francesc de B. (1929-33): «La flexió verbal en els dialectes catalans», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, II-V.

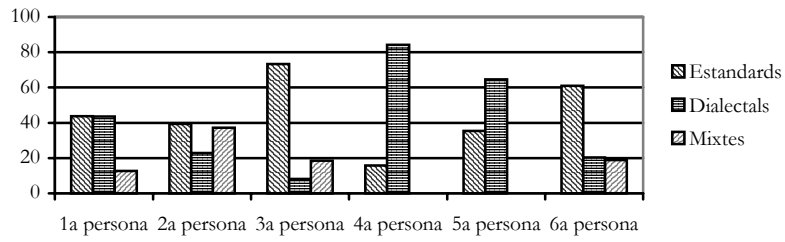
- / – (1985): *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca: Editorial Moll.
- Allières, Jacques (1963-68): «Le subjonctif en -o du catalan occidental», *Estudis Romànics* XII, 255-265.
- Alonso, Helena / Suils, Jordi (s.a.): *La morfologia verbal de subjuntiu al Segrià: estudi sociolingüístic*, Universitat de Lleida Curs 90-91. Treball inèdit.
- Badia i Margarit, Antoni M. (1962): *Gramàtica Catalana*, 2 vols, Madrid: Gredos.
- (1976): *Cap a una sociolingüística catalana*, Lleida: Ed. IET de la Diputació de Lleida.
- Boix, Emili / Alturo, Núria (eds.) (1998): *El contacte i la variació lingüística: descripció i metodologia*, Barcelona: PPU.
- Coromines, Joan (1971): *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona: Club Editor.
- Creus, Imma (1997): «Aspectes metodològics del treball empíric en morfologia verbal», *Sintagma* 9, 75-89.
- Fabra, Pompeu (1988¹³): *Gramàtica Catalana*, Barcelona: Teide.
- Gili Gaya, Samuel (1970): *Curso Superior de Sintaxis Española*, 9a ed. Barcelona: Bibliograf.
- Gimeno Betí, Lluís (1992): «Les àrees morfològiques en un parlar de transició: el present de subjuntiu en tortosí meridional», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XXV. Miscel·lània Jordi Carbonell*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 233-263.
- (1994): *Estudi lingüístic de les comarques del nord de Castelló*, Castelló de la Plana: Universitat Jaume I / Societat Castellonenca de Cultura.
- Gulsoy, Joseph (1976): «El desenvolupament de les formes del subjuntiu present en català», *Actes del Tercer Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Oxford 1976, 27-59. Reproduït a : Gulsoy, J. (1993): *Estudis de gramàtica històrica*. València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Labov, William (1984): «Field methods used by the project on linguistic change and variation», dins Baugh, John / Sherzer, Joel (eds.): *Language in use: Readings in sociolinguistics*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Halle, 28-53.
- Luna, Xavier (2002): «El present de subjuntiu en -o- del català central», *Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura* 13, 93-111.
- Manteca Alonso-Cortés, Ángel (1981): *Gramàtica del subjuntivo*. Madrid: Cátedra 1981.

- Moll, Francesc de B. (1952): *Gramàtica històrica catalana*. Madrid: Gredos [cito per l'edició: *Gramàtica històrica catalana*, València: Universitat de València 1991].
- Nogueira, Gelasio / Tort, Joan (1991): *Les Garrigues. Estructura territorial, demogràfica i econòmica*, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya.
- Pérez Saldanya, Manuel (1988): *Els sistemes modals d'indicatiu i de subjuntiu*, Barcelona: Institut de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1998): *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*, València: Universitat de València 1998.
- Pradilla Cardona, Miquel Àngel (ed.) (1998a): *Ecosistema comunicatiu*. Benicarló: Edicions Alambor.
- (1998b): «L'entrevista en la sociolingüística de la variació», *El contacte i la variació lingüística: descripció i metodologia*, Barcelona: PPU, 207-238.
- Turell, Ma. Teresa (ed.) (1995): *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: PPU.
- Veny, Joan (1986): *Introducció a la dialectologia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- (1991): *Els parlars catalans (Síntesi de dialectologia)*, 9a edició, Palma de Mallorca: Moll.
- Viana, Amadeu (1990-91): «Dominis opacs i oracions adjuntes», *Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura* 4, 183-213.
- Viaplana, Joaquim (1986): «Morfologia flexiva i flexió verbal catalana», *Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura* 1, 385-406.
- (1999): *Entre la dialectologia i la lingüística*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

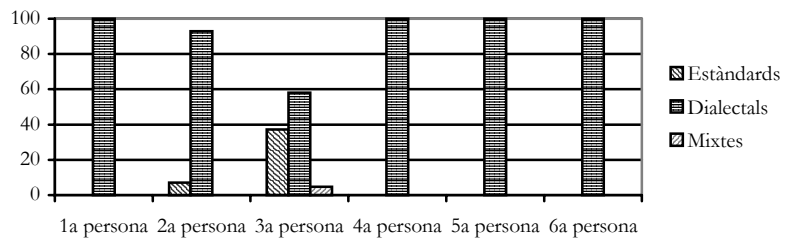
Gràfic 1: Formes verbals. General

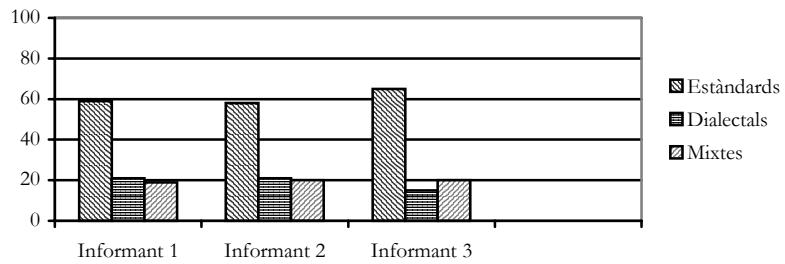
Gràfic 2: Persones verbals. Enquestes

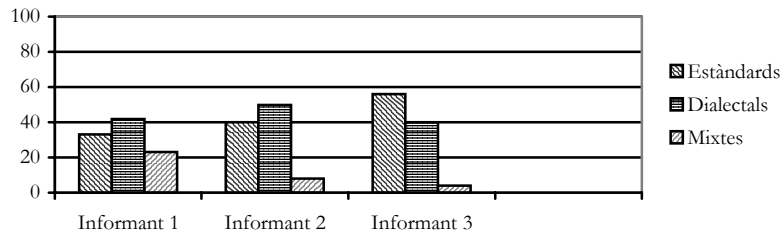
Gràfic 3: Persones verbals. Entrevistes

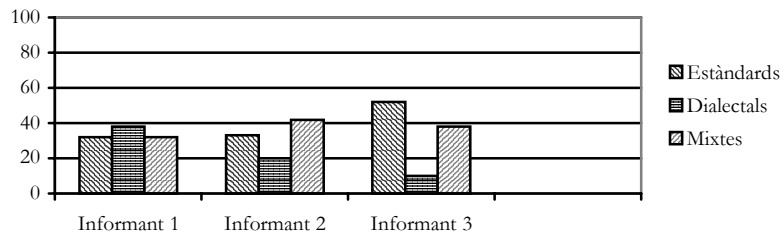
Gràfic 4: Persones verbals x informants 6a persona

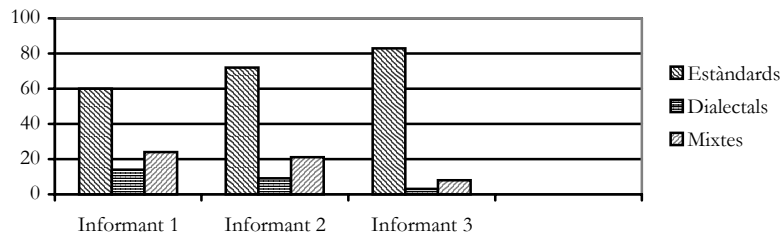
Gràfic 5: Persones verbals x informants 1a persona

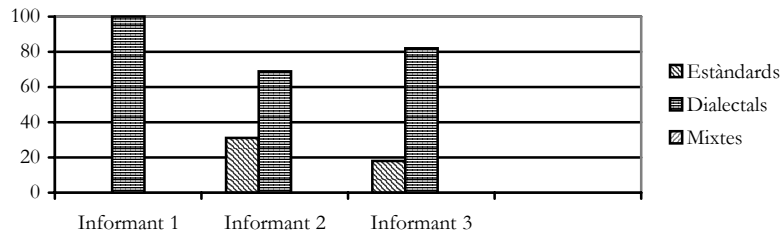
Gràfic 6: Persones verbals x informants 2a persona

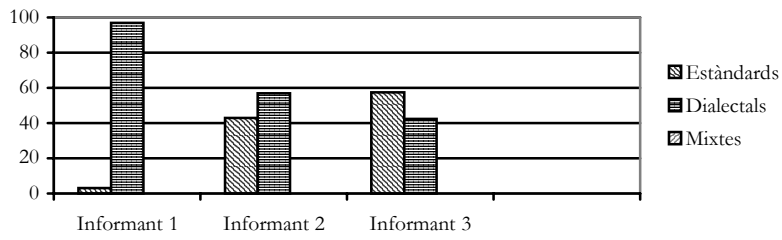
Gràfic 7: Persones verbals x informants 3a persona

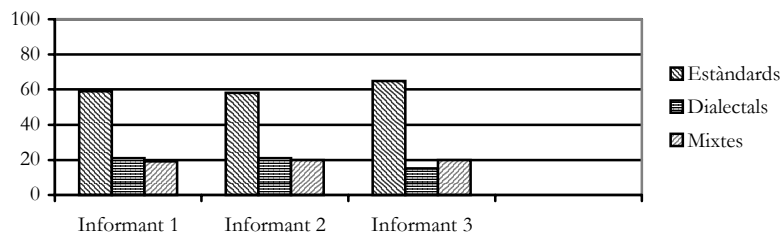
Gràfic 8: Persones verbals x informants 4a persona

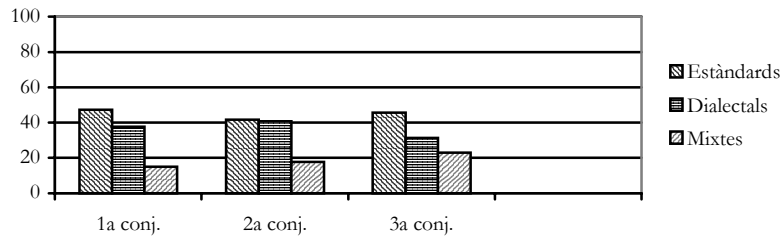
Gràfic 9: Persones verbals x informants 5a persona

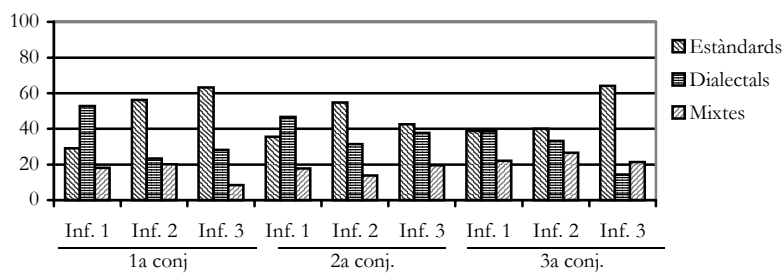
Gràfic 10: Persones verbals x informants 6a persona

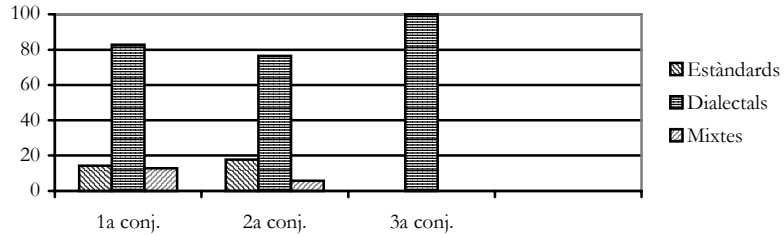
Gràfic 11: Conjugació enquestes. General

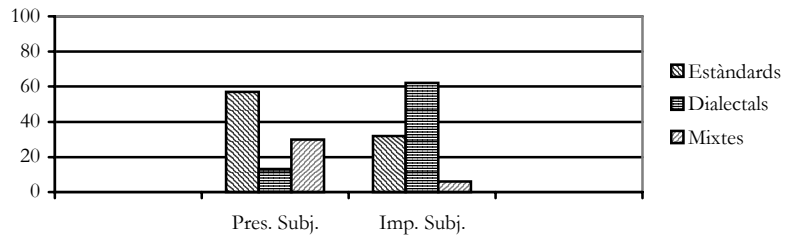
Gràfic 12: Conjugació x informants

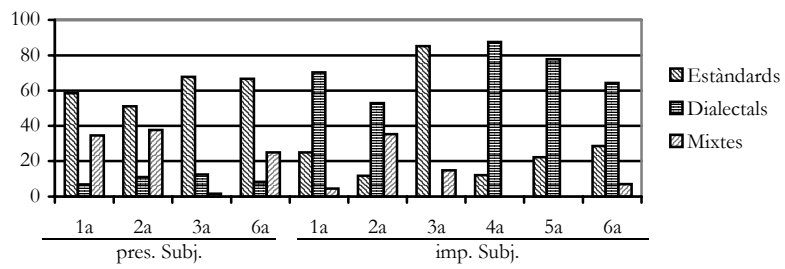
Gràfic 13: Conjugació. Entrevistes

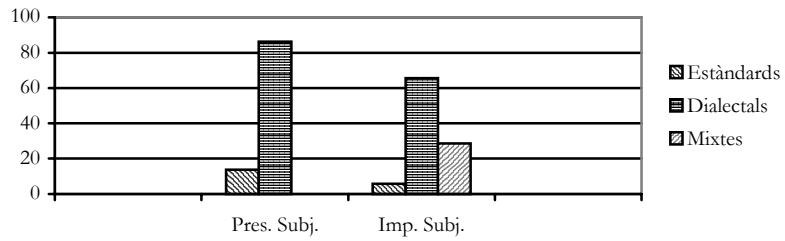
Gràfic 14: Temps verbal

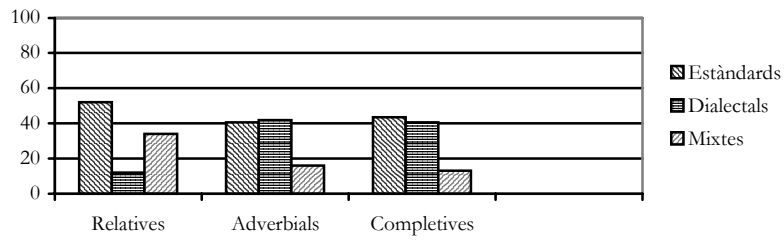
Gràfic 15: Persones verbals x temps verbal

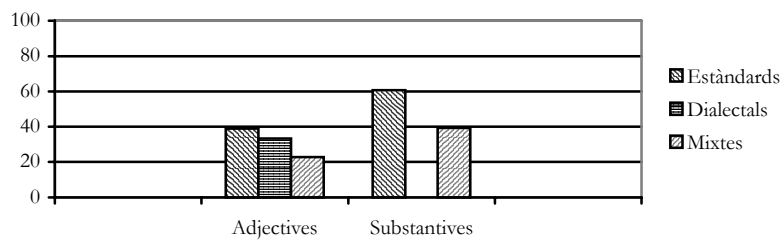
Gràfic 16: Temps verbal

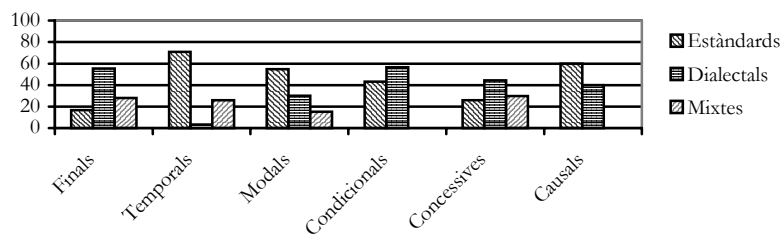
Gràfic 17: Tipus de frase

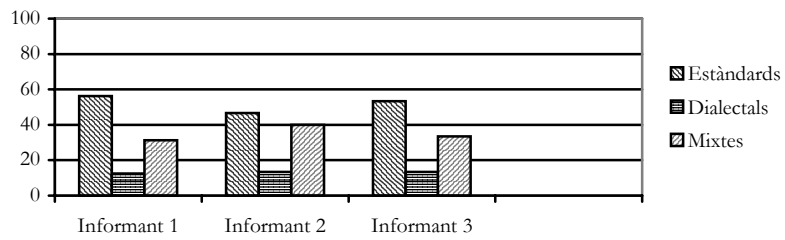
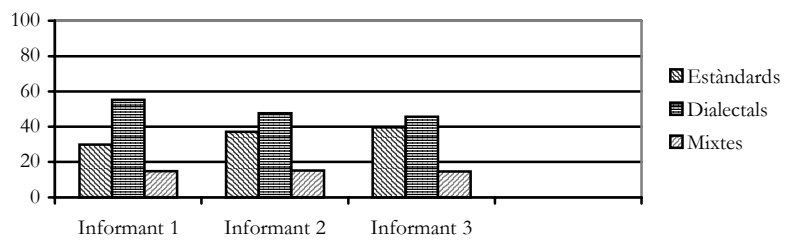
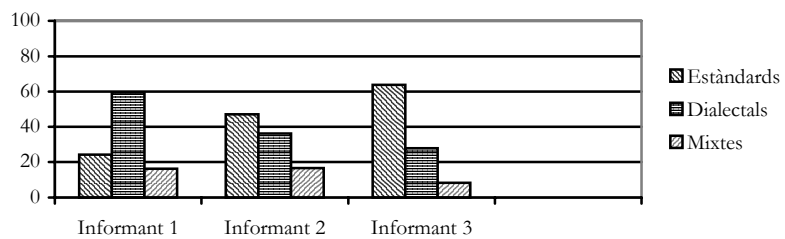

Gràfic 18: Oracions relatives

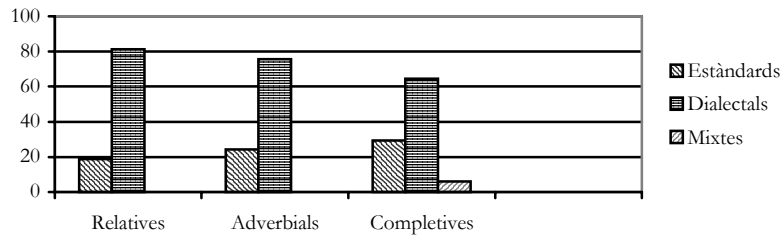

Gràfic 19: Oracions adverbials

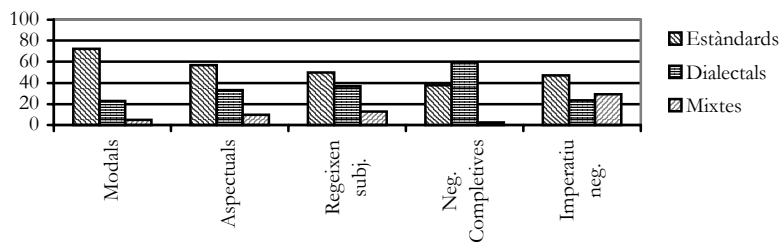

Gràfic 20: Tipus de frase x informants. Oracions relatives**Gràfic 21: Tipus de frase x informants. Oracions adverbials****Gràfic 22: Tipus de frase x informants. Oracions completives**

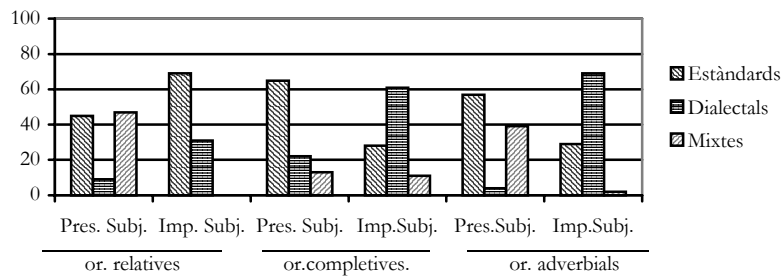
Gràfic 23: Tipus de frase. Entrevistes

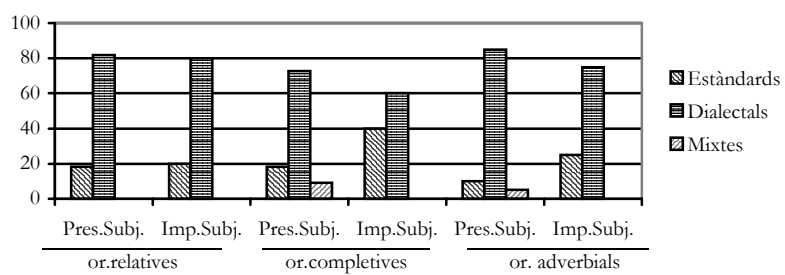
Gràfic 24: Tipus de verb

Gràfic 25: Temps verbal x tipus de frase

Gràfic 26: Temps verbal x tipus de frase

Josefina Carrera i Sabaté
(Lleida / Barcelona)

**Existeix la vocal neutra en català nord-occidental?
Caracterització acústica d'algunes vocals àtones emeses
a la televisió de Lleida**

1 Introducció

En totes les descripcions del vocalisme català és coneguda la diferència entre els paradigmes vocàlics àtons dels diasistemes oriental i occidental, entre altres aspectes, per la presència vs. absència de la vocal neutra (vegeu, per exemple, Rafel, 1977; Badia, [1981] 1994; Veny, 1982; Recasens, [1991] 1996).¹

En els darrers decennis han aparegut diversos estudis referits a la zona nord-occidental que s'han fet ressò de la tendència d'alguns lleidatans a anivellar la seva parla a la dels dialectes orientals, cosa que es concreta, entre altres aspectes, en l'intent –volgut– d'articular una vocal semblant a la vocal neutra.² Bona part d'aquests estudis a què m'acabo de referir se centren en la llengua dels mitjans de comunicació (veg. Creus i Romero, 1999; Creus, 2000; Mesalles i Satorra, 2000; Carrera, 2002).

En molts d'aquests estudis es transcriu la vocal àtona del lleidatà³ com una vocal neutra: “Ocasionalment es recullen casos d'interferències interdialectals com ara neutralitzacions de partícules àtones [təs], [dət] i fins i tot de partícules tòniques [kə], per part de locutors nord-occidentals” (Creus i Romero, 1999: 33). Tanmateix, també hi ha qui comenta, a propò-

¹ Agraïco els comentaris d'Anna M. Fernández.

² Sistac (1987: 5) parla de la tendència d'alguns parlants a “imitar més o menys reeixidament, en els registres formals, els parlants del català central en la pronunciació de la famosa /ə/”.

³ Veny (1982: 121) defineix lleidatà com aquell parlar “aplicable als parlars del Segrià i, per extensió, potser també a les comarques veïnes (La Noguera, Les Garrigues, l'Urgell)”. D'una altra banda, Sistac (1990) i Turull (1990) proposen parlar de lleidatà en lloc de nord-occidental per distingir el parlar del “Segrià, l'Urgell, el Pla d'Urgell i bona part de les Garrigues, de la Noguera i del Baix Cinca del tortosí, pellarès i ribagorçà i d'altres zones de parla nord-occidental” (Turull, 1990: 201).

sit de la suposada vocal neutra lleidatana: “vocal neutra o un so similar de vegades difícil de precisar” (Mesalles i Satorra, 2000: 232).

Malgrat que aquesta vocal s’assembla a la vocal neutra dels dialectes orientals, no hi ha cap estudi acústic que avaluï aquestes intuïcions auditives. És per això que aquest article es proposa analitzar acústicament la naturalesa de la vocal àtona que emeten alguns locutors de la televisió lleidatana i donar llum sobre la classificació i les característiques d’aquesta “nova” vocal del lleidatà.

2 Metodologia

Com que la vocal àtona que em proposo analitzar no es dona en tots els parlants del lleidatà⁴ ni en tots els contextos d’ús,⁵ parteixo d’un corpus d’emissions extret d’enregistraments de la televisió lleidatana. Aquest corpus conté, fonamentalment, emissions de quatre locutors masculins⁶ i pronúncies aparegudes amb menys freqüència d’uns altres quatre locutors masculins. Tots ells se circumscriuen al dialecte lleidatà.

Els enregistraments s’han realitzat en diferents programacions de Lleida Televisió que tenen un to formal,⁷ com és el cas dels informatius i d’alguns monòlegs dels programes *El despertador*, *Taula d’esports* i *Pobles de Lleida*. En total, s’han analitzat 50 hores de programació de les quals s’han extret seqüències que contenen una vocal àtona semblant a la vocal neutra. Les vocals analitzades es divideixen en quatre grups:

- 1) Vocal corresponent al morf de 3a persona del singular del present d’indicatiu de la primera conjugació i del condicional i imperfet d’indicatiu.⁸

⁴ Afecta els parlants que volgudament intenten anivellar la seva parla a la dels dialectes orientals.

⁵ Molts dels locutors dels mitjans de comunicació emeten una vocal àtona similar a la vocal neutra del català oriental.

⁶ Parteixo dels parlants masculins perquè, fins ara, totes les descripcions acústiques de les vocals del català s’han realitzat sobre la base de parlants masculins, atesa la nitidesa i claredat dels formants que resulten de l’anàlisi acústica. Com que en aquesta descripció presento unes dades que es comparen amb els resultats d’altres estudis acústics, m’ha semblat convenient analitzar només veu masculina.

⁷ A Carrera (2002) explico que l’aparició de la vocal àtona [a] en l’article definit *el* es dona amb més freqüència en els registres formals que en els informals.

⁸ S’han inclòs els casos de vocals en contacte que han donat com a resultat una vocal similar a [ə] per causa d’elisions o fusions.

- 2) Vocal final d'alguns noms.
- 3) Vocal de la preposició *de* seguida de l'article *el*.
- 4) Vocal de l'article *el*.

La dificultat principal amb què m'he topat en realitzar aquesta anàlisi ha estat no poder utilitzar frases portadores per tal d'encabir els mots objecte d'estudi. Tanmateix, les paraules analitzades acústicament es troben dins d'una tira fònica i, només algunes vegades, al límit de grup tonal, cosa que m'ha permès evitar distorsions causades per les cadències dels grups tonals. A més a més, com que el corpus amb què treballa s'ha bastit a partir de grups fònics que no s'han pogut establir prèviament, no totes les vocals àtones [a] tenen la mateixa quantitat d'emissions analitzades.

El procediment que he seguit per analitzar les vocals ha estat el següent:

- 1) Enregistrar els programes on apareixien els locutors per estudiar.
- 2) Transcriure els mots que tenien vocals àtones similars a [ə].
- 3) Digitalitzar i segmentar les seqüències enregistrades mitjançant el programa *Cool Edit 96*.
- 4) Analitzar acústicament cada tira fònica de manera individualitzada a través del programa *SFSWin Version 1.25 (19/04/2001)*.
- 5) Aplegar els resultats de l'anàlisi acústica (freqüència dels formants primer, segon i tercer) segons els grups de mots i segons el context adjacent a la vocal analitzada.
- 6) Realitzar una anàlisi estadística descriptiva.

Tot això m'ha permès de poder observar les característiques acústiques de la vocal àtona del lleidatà i comparar-les amb la vocal neutra del català oriental.

3 Caracterització acústica de la vocal neutra del català oriental

El català oriental presenta una caracterització acústica del sistema vocàlic àton que està clarament tipificada. En aquest sentit, Recasens (1986) afirma que les vocals àtones del català oriental presenten una tendència major cap a la neutralització i, consegüentment, es detecta una major confusió dels timbres en aquestes vocals que en les tòniques, paral·lelament a altres llengües com el francès, l'alemany o l'anglès: “[i] àtona presenta un F2 més baix que [i] tònica i [u] àtona un F2 més alt que [u] tònica” (Recasens 1986: 134).

Si ens centrem en la caracterització que diferents estudis han fet de la vocal neutra del català oriental observem que “les freqüències corresponents a [ə] presenten una dispersió considerable i, segons l’entorn fonètic, poden interferir amb els camps de dispersió de totes les vocals tòniques llevat de les vocals altes [i] i [u]. [...] les realitzacions de [ə] no mostren necessàriament una concentració de freqüències a una regió de centralització sense interferència amb els camps de dispersió d’altres vocals, en consonància amb el fet que les desviacions estàndard de F1 i F2 d’aquesta vocal [...] excedeixen les corresponents a la resta de vocals.” (Recasens, 1986: 134-135).

A l’hora de qualificar acústicament la vocal neutra, Recasens (1986: 136-139) diu:

- F1 de [ə] es troba dispersat per les regions mitjana alta, mitjana baixa i baixa. En general, F1 de [ə] es troba entre F1 de [e] i [ɛ] i lleugerament per damunt o per sota de [o]. D’aquesta manera, F1 permet caracteritzar [ə] com una vocal mitjana (una vocal més mitjana alta que mitjana baixa).
- F2 de [ə] se situa a les regions anterior i posterior i permet caracteritzar-la com una vocal posterior no labialitzada.
- F3 de [ə] registra una freqüència propera al F3 de [u] tònica.

A banda de l’anàlisi acústica de Recasens, diversos estudis han caracteritzat la vocal neutra. A continuació en presento els resultats a la taula 1:

	F1	F2	F3
Cerdà (1972)	370	1225	
Martí (1984)	504	1285	2435
Llisterri (1984)	490	1510	2468
Recasens (1984)	486	1376	2351
Martínez Celadrán (1986)	467	1485	2504
Recasens ([1991]1996)	500	1400-1500	2500

Taula 1. Caracterització acústica de la vocal neutra del català oriental

En relació amb els efectes que les consonants exerceixen sobre la vocal [ə], cal tenir en compte que les palatals provoquen un F2 superior de [ə] (Recasens, 1986) i que [ʃ] promou un F2 inferior (Martínez Celadrán, 1986 i Recasens, 1986). Els efectes de variació de la vocal neutra són superiors als

d'altres vocals “d'acord amb el principi que, en el cas d'una vocal articulada mitjançant un tub obert ideal, qualsevol variació del grau de constricció al llarg del tub promou modificacions importants sobre la freqüència de tots els formants” (Recasens, 1986: 142).

4 Caracterització acústica de les vocals àtones del català nord-occidental

El vocalisme àton del català nord-occidental està molt poc estudiat acústicament i el treball de Carrera (2001) és l'única mostra. Aquest estudi analitza les vocals pretòniques [e] i [a] del lleidatà i arriba a la conclusió que els formants d'aquestes vocals pretòniques no varien gaire de les vocals tòniques del mateix timbre. A més a més, aquestes vocals presenten variabilitat per l'efecte de la coarticulació i no per al·lofonies. Les dades amitjanades que obté Carrera són a la taula 2:

	F1	F2
[e]	514	1810
[a]	738	1401

Taula 2. Dades acústiques de les vocals àtones del lleidatà (Carrera 2001)

5 Resultats obtinguts

Les dades amitjanades de totes les anàlisis em permeten determinar que la vocal àtona del lleidatà té un F1 de 646 hz., un F2 de 1331 hz., i un F3 de 2483 hz.

A continuació presento els resultats obtinguts de cada grup de mots analitzats segons el context adjacent en les taules 3-8 (vocals finals de verbs i de noms), 9-14 (vocal de l'article *el*) i 15-16 (vocal de la preposició *de* seguida de *el* / *la*).

5.1 Dades acústiques de les vocals finals de verbs i de noms

VOCAL FINAL DE VERBS				VOCAL FINAL DE NOMS			
	F1	F2	F3		F1	F2	F3
<i>simpatitza</i> (a)mb	609,14	1420,4	2583,1	<i>seva</i> primera	582,1	1204	2583
<i>dóna</i> fruit	609,14	1501,5	2366,8	<i>tertúlia</i> per	717,3	1366,3	2366,8
<i>es troba</i> molt	636,18	1447,4	2204,5	MITJANA	649,7	1285,15	2474,9
<i>ensenya</i> (a) fer	663,22	1690,8	2691,3	σ (desviació típica)	67,6	81,15	108,1
<i>explica</i> (a) més	690,26	1528,5	2366,8				
<i>podria</i> (ha)ver	609,14	1609,7	2285,7				
<i>acabaria</i> marxant	609,14	1744,9	2475				
MITJANA	632,31	1563,31	2424,74				
σ (desviació típica)	30,41	113,56	157,30				

Taula 3. Vocals finals + sons labials

VOCAL FINAL DE VERBS				VOCAL FINAL DE NOMS			
	F1	F2	F3		F1	F2	F3
<i>havia</i> dema- nat	636,18	1501,5	2393,8	<i>comarca</i> de	663,22	1528,5	2556,1
<i>continua</i> (e)ssent	555,06	1339,2	2339,8	<i>campanya</i> de	744,34	1393,3	2556,1
<i>podria</i> dir	663,22	1826	2556,1	<i>fruita</i> d'enguany	446,9	1177	2204,5
<i>acaba</i> de	609,14	1528,5	2637,2	<i>fruita</i> seca	609,14	1609,7	2447,9
<i>augmentaria</i> (e)n	690,26	1988,2	2637,2	<i>Lleida</i> són	717,3	1555,6	2475
MITJANA	630,772	1636,68	2512,82	MITJANA	663,22	1582,65	2461,45
σ	46,52	235,74	124,02	σ	105,42	155,25	129,14

Taula 4. Vocals finals + sons dentoalveolars excepte [ɸ] i [r]

VOCAL FINAL DE VERB			VOCAL FINAL DE NOMS				
	F1	F2	F3		F1	F2	F3
<i>semblava</i> <i>important</i>	582,1	1285,2	2231,6	<i>interessada</i> <i>en</i>	609,14	1285,2	2853,5
				<i>Pinyana i la</i>	771,39	1501,5	2772,4
				<i>agricultura</i> <i>jo</i>	798,43	1501,5	2339,8
				MITJANA	784,91	1501,5	2556,1
				σ	83,59	101,96	225,48

Taula 5. Vocals finals + sons palatals

VOCAL FINAL DE VERB			VOCAL FINAL DE NOMS				
	F1	F2	F2		F3	F3	F1
<i>representa</i> <i>un</i>	663,22	1339,2	1474,4	<i>agència</i> <i>catalana</i>	2285,7	2447,9	582,1
<i>afirma</i> <i>comissions</i>	717,3	1447,4	1231	<i>rebuda</i> <i>(a)questa</i>	2475	2123,4	609,14
<i>s'entrena qui</i>	690,26	1826	1582,6	<i>notícia</i> <i>(a)quest</i>	2339,8	2556,1	609,14
<i>agrupa una</i>	690,26	1204	1717,8	<i>canonada</i> <i>que</i>	2529	2312,7	609,14
<i>informa que</i>	690,26	1501,5	1555,6	<i>obra com</i>	2285,7	2204,5	744,34
<i>carrega un</i>	663,22	1663,7	1582,6	<i>cada dia</i>	2447,9	2285,7	582,1
MITJANA	685,75	1496,96	1569,1	MITJANA	2366,8	2321,71	663,22
σ	18,58	203,82	149,29	σ	94,94	144,51	55,74

Taula 6. Vocals finals + sons velars

VOCAL FINAL DE VERB				VOCAL FINAL DE NOM			
	F1	F2	F3		F1	F2	F3
passa'l's a	636,18	1258,1	2853,5	garantida la	663,22	1690,8	2393,8
Arrossegal	609,14	1474,4	2204,5	Lleida (a)ls	555,06	1420,4	2475
representa (e)l qui	636,18	1717,8	2529	tarda la	717,3	1285,3	2366,8
es demana (e)l	744,34	1744,9	2664,2	servida (a)l	717,3	1474,4	2339,8
destaca la	663,22	1609,7	2312,7	Lleida la	663,22	1366,3	2150,5
separa la	609,4	1339,2	2312,7	MITJANA	690,26	1420,35	107,34
afronta la	717,3	1393,3	2312,7	σ	59,24	136,78	2455,61
MITJANA	659,394	1505,34	217,62				
σ	48,82	175,52					

Taula 7. Vocals finals + [ʎ] i [r]

	F1	F2	F3		F1	F2	F3
la noguera #	690,26	1393,3	2475	llargada #	717,3	1420,4	2691,3
Amenaça #	663,22	1501,5	2718,3	urgència #	636,18	1393,3	2502
de l'aigua #	663,22	1366,3	2637,2	trobada #	717,3	1420,4	2799,4
de l'obra #	717,3	1366,3	2826,6	passa #	609,14	1312,2	2664,2
visita guiada #	636,18	1339,2	2637,2	conseqüèn- cia #	717,3	1393,3	2204
com ara #	717,3	1447,4	2420,9	banda #	771,39	1447,4	2745,4
conflictiva #	690,26	1366,3	2583,1	medicina #	744,34	1420,4	2745,4
econòmica #	609,14	1934,1	2556,1	música #	717,3	1420,4	2610,2
seca #	690,26	1339,2	2285,7	islàmica #	771,39	1474,4	2366,8
vida #	690,26	1420,4	2420,9	Cervera #	690,26	1636,7	2420,9
trenta #	690,26	1366,2	2393,8	tarda #	636,18	1312,2	2339,8
alerta #	744,34	1420,4	2907,6	tributària #	690,26	1474,4	2258,6
Maria #	744,34	1393,3	2907,6	Lleida #	717,3	1528,5	2258,6
malaltia #	717,3	1447,4	2420,9	fruita #	744,34	1528,5	2393,8
Barcelona #	717,3	1366,3	2312,7	dia #	663,22	1636,7	2258,6
MITJANA	703,78	1582,6	2326,2	σ	42,43	120,33	202,95

Taula 8. Vocal final de nom + pausa (#)

5.2 Dades acústiques de la vocal de l'article *el*

	F1	F2	F3		F1	F2	F3
com <i>el</i> pre- sident	528,02	1095,9	2231,6	acabem <i>el</i> nostre	636,18	1204	1961,2
tenim <i>el</i> re- presentant	663,22	1258,1	2447,9	amb <i>el</i> cel	555,06	1095,9	
*amb <i>el</i> que	690,26	1122,9	2393,8	confluència amb <i>el</i> riu	690,26	1150	2529
acabem amb <i>el</i>	636,18	1231,1	2410,9				
MITJANA	628,45	1165,41	2329,06	σ	59,09	61,06	186,99

Taula 9. Sons labials + vocal de l'article *el*

	F1	F2	F3		F1	F2	F3
fins <i>el</i> vint	609,14	1312,2	2745,4	què diuen <i>els</i>	636,18	1501,5	2610,2
donat <i>el</i>	636,18	1177	2529	en <i>els</i> últims	717,3	1339,2	2096
preparen <i>els</i>	690,26	1204	2096	mantingut <i>el</i>	582,1	1095,9	2502
és <i>el</i> fet	582,1	1231,1	2826,5	en <i>el</i> dia	555,02	1095,9	2339,8
prorroguin <i>els</i> ajuts	473,9	1095,9	2447,9	de tot <i>el</i> món	528,02	1041,8	2150,5
s'efectuaven <i>els</i> rescats	717,3	1095,9	2772,4	en <i>el</i> nostre	744,34	1177	2231,6
expliquin <i>els</i> acords	690,26	1447,4	2880,6	tots <i>els</i>	609,18	1663,7	2556,1
en <i>el</i> propi	690,26	1339,2	2637,2	tots <i>els</i> di	609,14	1231,1	1988,2
segueix <i>els</i> convidats	690,26	1231,1	2447,9	superat <i>els</i>	663,22	1095,9	2366,8
segueix <i>els</i> passarem	717,3	1204	2312,7	en <i>el</i> nostre	636,18	1177	2447,9
presentats <i>el</i>	609,14	1122,9	2312,7	tots <i>els</i> dimarts	582,1	1095,9	2231,6
en <i>el</i> dia	663,22	1339,2	2312,7	és <i>el</i> delegat de	582,1	1258,1	2204,5
en <i>el</i> dia d'avui	663,22	1420,4	2204,5	jant <i>el</i> mi- nisteri	636,18	1339,2	2366,8

tots <i>els</i> divendres	528,02	1204	2204,5	en <i>el</i> dia	636,18	1582,6	2285,7
els_els con- flictives	582,1	1150	2475				
MITJANA	620,72	1254,25	2270,21	σ	63,77	153,59	224,76

Taula 10. Sons dentoalveolars excepte [ʃ] i [r] + vocal de l'article *el*

	F1	F2	F3		F1	F2	F3
avui <i>el</i>	563,18	1798,9	2826,5	lleidatà i <i>el</i>	636,18	1177	2610,2
MITJANA	599,68	1487,95	2718,35	σ	36,5	310,95	108,15

Taula 11. Sons palatals + vocal de l'article *el*

	F1	F2	F3		F1	F2	F3
retruc <i>els</i>	609,14	1068,8	2393,8	u <i>el</i> dia- gnòstic	636,18	1150	2718,3
MITJANA	622,66	1109,4	2556,05	σ	13,52	40,6	162,25

Taula 12. Sons velars + vocal de l'article *el*

	F1	F2	F3		F1	F2	F3
cultural <i>els</i> sons	636,18	1068,8	2934,6	dia (e)l <i>el</i> dia	636,18	1258,1	2285,7
MITJANA	636,18	1163,45	2610,15	σ	0	94,65	324,45

Taula 13. [ʃ] i [r] + vocal de l'article *el*

	F1	F2	F3		F1	F2	F3
<i>el</i> grup	798,43	2934,6		# <i>el</i> senyor	717,3	1177	2502
banda # <i>el</i>	690,26	1150	2772,4	# <i>els</i>	582,1	1420,4	2447,9
# <i>els</i> deu	717,3	1204	2988,7	# <i>els</i> dijous	663,22	1285,2	2339,8
# <i>els</i>	609,14	1177	2069,3	# <i>els</i> esco- lars	717,3	1204	2799,4
# <i>els</i> actes	690,26	1122,9	2826,5	# <i>els</i>	717,3	1122,9	2393,8
# <i>el</i> dinou	663,22	1068,8	2853,5	# <i>el</i> desper- tador	636,18	1150	2285,7
# <i>el</i> primer	663,22	1041,8	2745,4	# <i>el</i> sol	690,26	1636,7	2366,8
# <i>el</i> simposi	663,22	1122,9	2826,5	# <i>el</i> delegat	690,26	1150	2285,7

# <i>el</i> doctor	609,14	1150	2907,6	# <i>el</i> dia mundial	636,18	1204	2393,8
# <i>el</i> fòssil	636,18	1095,9	2961,7	# <i>el</i> medi	582,1	1122,9	2447,9
# <i>els</i> ossos	609,14	1041,8	2961,7	# <i>el</i> consistori	717,3	1258,1	2502
# <i>el</i> dinosaure	717,3	1150	2826,5	# <i>els</i> immigrants	744,34	1231,1	2529
# <i>el</i>	690,26	1177	2745,4	# <i>el</i> consistori	636,18	1204	2556,1
# <i>els</i> concerts	609,14	1150	2691,3	# <i>el</i> conseller	717,3	1258,1	2583,1
# <i>el</i> president	690,26	1258,1	2745,4	# <i>el</i> terme per	528,02	1204	2718,3
# <i>els</i> integrants	663,22	1150	2799,4				
MITJANA	651,63	1211,74	2532,88	σ	55,41	327,36	234,81

Taula 14. Pausa (#) + vocal de l'article *el*

5.3 Dades acústiques de la vocal de la preposició *de* seguida de *el* / *la*

	F1	F2	F3		F1	F2	F3
<i>del</i>	582,1	1122,9	2583,1	<i>del</i> sistema	717,3	1339,2	1880,1
<i>del</i> consell	636,18	1258,1	2691,3	<i>del</i> Papa	690	1285	1961,2
<i>via del</i> diàleg	609,14	1231,1	2718,3	<i>del</i> dia	582,1	1177	1880,1
aeroport <i>dels</i> Pirineus	609,14	1150	2772,4	<i>del</i> centre i	582,1	1095,9	2366,8
<i>dels</i> ecologistes	555,06	1014,8	2691,3	centre i <i>dels</i>	636,18	1095,9	2339,8
tales <i>del</i> centre	636,18	1041,8	2772,4	<i>dels</i>	528,02	1204	2529
espècies <i>del</i> centre	582,1	1177	2826	pla <i>del</i> Pirineu	636,18	1231,1	2393,8
capital <i>del</i>	555,06	987,71	2610,2	<i>del</i> sindicat majoritari	717,3	1393,3	2312,7
<i>del</i> mes de	609,14	1041,8	2799,4	<i>del</i> despertador	609,14	1393,3	2420,9

dia <i>del</i> diàleg	555,06	1420,4	2637,2	hora <i>del</i> matí	609,14	1231,1	1636,7
<i>del</i> món de	663,22	1258,1	2772,4	alcalde <i>del</i> sol	473,94	1231,1	1853
<i>del</i> món <i>dels</i>	609,14	1285,2	2718,3	un altre <i>dels</i> habitants	636,18	1636,7	2664,2
<i>del</i> consell	636,18	1122,9	2961,7	resta <i>del</i> territori	555,06	1285	2285,7
que <i>del</i> sindicat	528,02	1041,8	2610,2	<i>dels</i> núvols	636,18	1204	2447,9
<i>del</i> músic	609,14	1339,2	2691,3	àrea <i>del</i> Pirineu	609,14	1177	2420,9
decisió <i>del</i> valí	582,1	1041,8		tertúlia <i>del</i> despertador	609,14	1312,2	2447,9
president <i>del</i>	609,14	1231,1	2502	<i>del</i> del tabac	663,22	1204	2393,8
dia <i>del</i> medi	582,1	1204	2285,7	<i>del</i> del tabac	636,18	1177	2502
que és un <i>dels</i>	582,1	1420,4	2475	drets <i>dels</i> no	636,18	1122,9	2556,1
després <i>dels</i>	690,26	1095,9	2231,6	<i>del</i> medi	717,3	1690,8	2339,8
objectiu <i>del</i> ministeri	582,1	1095,9	2366,8	hora <i>del</i> matí	582,1	1231,1	2204,5
des <i>del</i> coll	528,02	1285,2	2339,8				
MITJANA	620,72	1258,12	2386,11	σ	52,14	146,20	287,63

Taula 15. Vocal de la preposició *de* seguida de l'article *el*

	F1	F2	F3		F1	F2	F3
<i>de</i> la unió	609,14	1204	2691	<i>de</i> la consellera	636,18	1095,9	2691,3
<i>de</i> les diferents	636,18	1122,9	2880,6	<i>de</i> la generalitat	636,18	1366,3	2637,2
MITJANA	629,42	1197,275	2725,025	σ	11,70	105,38	92,48

Taula 16. Vocal de la preposició *de* seguida de l'article *la*

6 Discussió

Un cop obtingudes les freqüències dels formants de les vocals àtones del lleidatà observem que la freqüència mitjana del formant primer oscil·la entre 600 i 700hz.⁹ Si comparem les característiques del primer formant de la vocal tònica del lleidatà segons Alamon (1984) –649 hz– amb el de la vocal àtona de què és objecte en aquest estudi –646 hz– observem que pràcticament no hi ha diferències, cosa que justifica el caràcter baix de la vocal àtona, paral·lelament al de la vocal [a] del lleidatà, i exclou la consideració apriorística de qualificar-la com una vocal mitjana i, per tant, descarta de transcriure-la com una vocal neutra [ə].

La freqüència del segon formant varia més, per tal com es troba subjecta als efectes de la coarticulació. En relació amb això, i si analitzem les freqüències globals dels formants de les vocals àtones de cadascun dels quatre grups de mots observem que no totes tenen la mateixa freqüència en el segon formant (vegeu la taula 17). En aquest sentit, els gràfics ens mostren que les vocals àtones finals de mots i de verbs es troben en el camp de dispersió de les vocals [e] i [a] tòniques.¹⁰ Contràriament, les vocals de l'article *el* es troben en un camp de dispersió més posterior, per bé que, en molts casos, presentin unes característiques acústiques similars a la vocal [a].¹¹ Cal tenir en compte, tal com altres estudis han constatat (veg. Martínez-Celdrán, 1986 i Recasens, 1986), que el contacte vocàlic amb el so alveolar lateral velaritzat [ɬ] provoca canvis importants en l'estructura formàntica de les vocals, el resultat del qual és un abaixament considerable de la freqüència del segon formant causat per la velarització de la consonant lateral. Això és, doncs, el que ocorre en les anàlisis de la vocal que forma part de l'article *el*.

⁹ En l'estudi de Carrera (2001) la vocal pretònica [a] té una freqüència mitjana del primer formant de 738hz.

¹⁰ Les freqüències formàntiques de les vocals tòniques s'han extret d'Alamon (1984).

¹¹ Aquesta variació del segon formant també apareix en les vocals pretòniques del lleidatà. Vegeu Carrera (2001).

	F1	F2	F3
Vocal de verbs	609,71	1535,80	2418,00
Vocal de noms	679,12	1446,87	2387,99
<i>De + el</i>	609,13	1220,71	2473,76
<i>El</i>	644,81	1240,70	2509,84

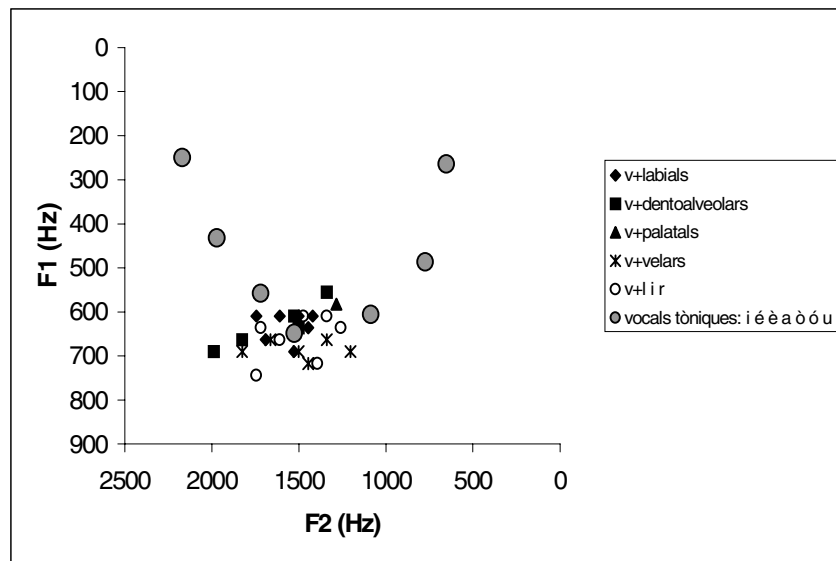
Taula 17. Freqüències amitjanades dels formants de les vocals àtones

Si es comparen els resultats obtinguts de la vocal àtona del lleidatà (veg. les taules 3-16) amb els de la vocal neutra del català oriental (veg. la taula 1), s'observen unes diferències importants entre la freqüència dels formants de cada vocal. D'aquesta manera, [ə] té un F1 amb una freqüència inferior que la vocal àtona lleidatana, cosa que explica la major obertura vocàlica de la vocal del dialecte lleidatà, en consonància amb el fet que les vocals àtones són més clares en català occidental que en oriental (veg. Gili i Gaya, 1931 i Recasens, [1991] 1996) i d'acord amb la constatació d'Alamon (1984) que [a] en català nord-occidental és més oberta que en català oriental. Quant a la freqüència del segon formant, no s'observen diferències significativament rellevants entre tots dos diasistemes, la qual cosa explica que aquestes vocals siguin molt permeables als canvis coarticulatoris.

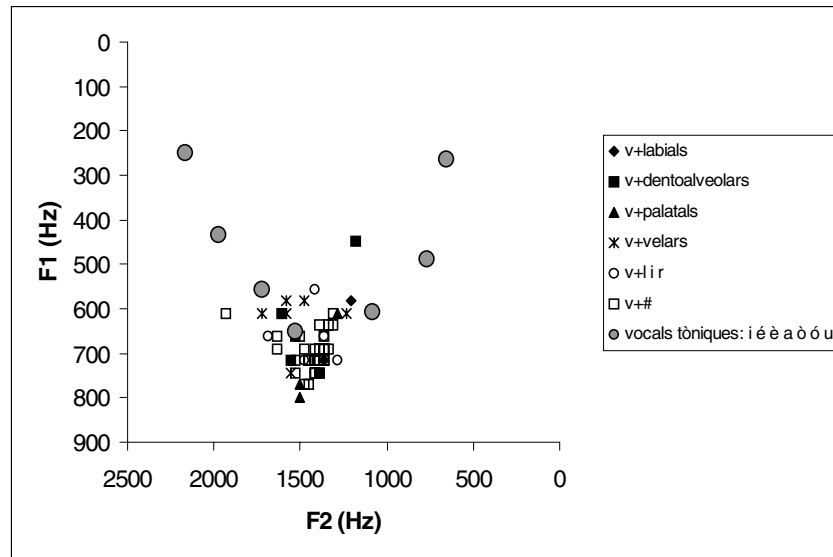
Comptat i debatut, i si tenim en compte els gràfics 1, 2, 3 i 4, potser seria convenient distingir dos grups de vocals àtones:

- 1) D'una banda, les vocals emeses a final de mots i de verbs, les quals es troben entre el camp de dispersió de [e] i de [a]. Les podríem transcriure com unes vocals baixes amb el diacrític d'anteriorització: [a̟].¹²
- 2) D'una altra banda, la vocal de l'article *el*. A causa del contacte amb la lateral velaritzada [ɫ], el timbre d'aquesta vocal s'apropa al camp de dispersió de la vocal [ɔ] i per això considero que seria adequat utilitzar el símbol [a̠].

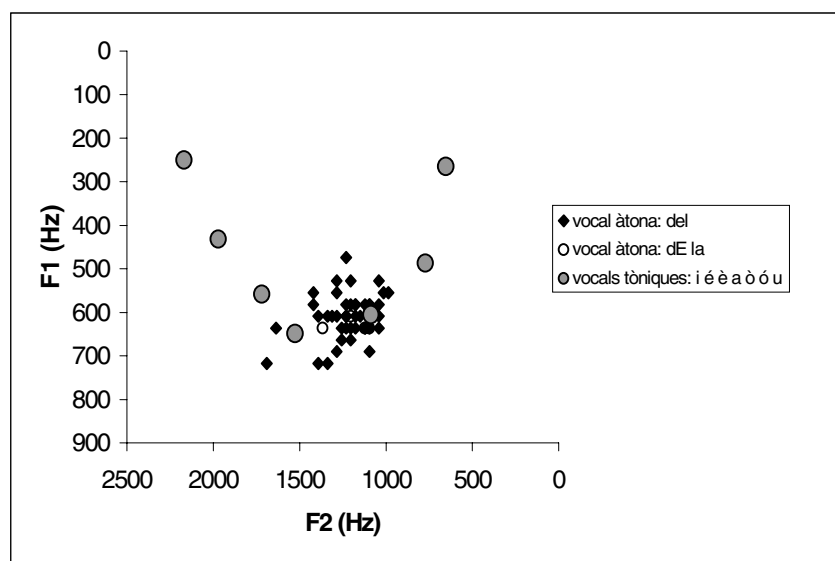
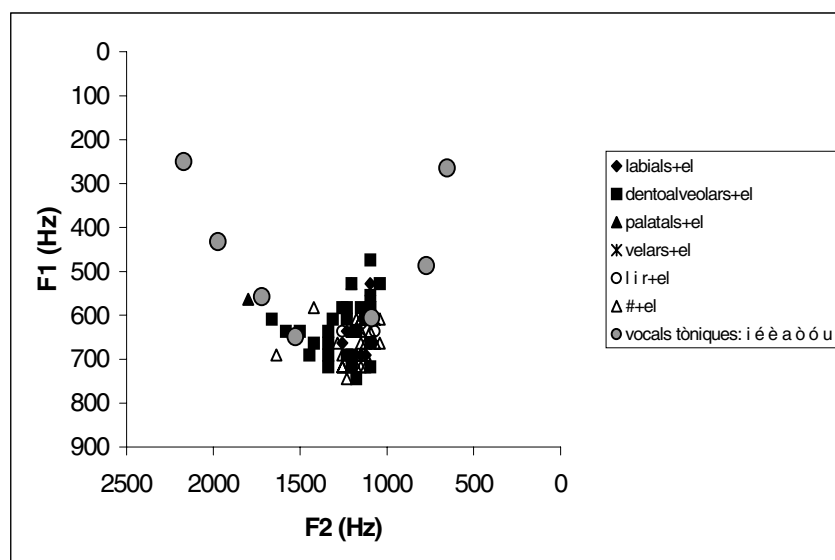
¹² També es podrien transcriure com una vocal mitjana baixa amb el diacrític d'endarreriment: [ɛ̠]; tanmateix, com que auditivament aquesta vocal s'assembla més a la vocal baixa, crec que és millor transcriure-la de la primera manera.

Gràfic 1. Vocal àtona de verbs

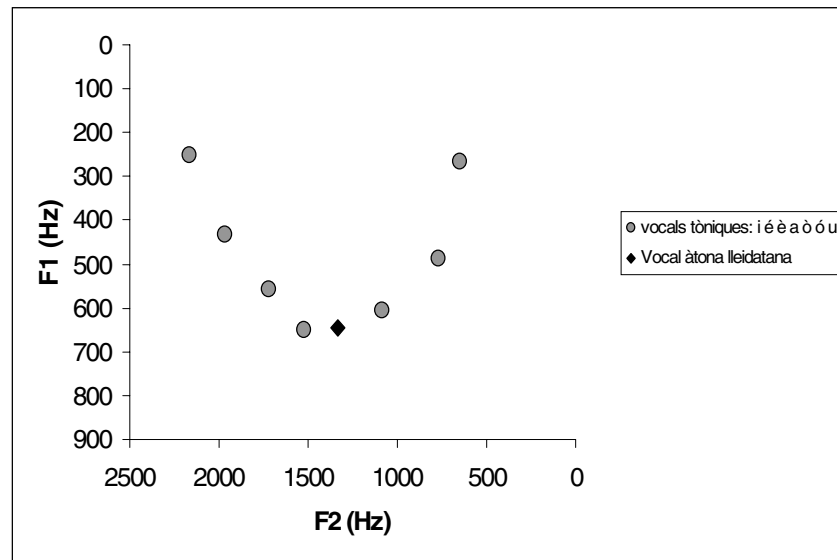
Gràfic 2. Vocal àtona de noms

Gràfic 3. Vocal àtona de la preposició *de* seguida de l'article *el / la*Gràfic 4. Vocal àtona de l'article *el*

7 Conclusions

Per bé que aquest estudi només analitza les característiques acústiques de les vocals àtones i no estudia la percepció fonètica dels parlants, les constatacions que se'n deriven permeten postular les següents afirmacions:

- 1) En lleidatà no es pronuncia la vocal neutra [ə] dels dialectes orientals, per bé que s'emeten vocals àtones que auditivament s'hi poden assemblar.
- 2) Les vocals emeses en posició àtona són variants de la vocal [a], les quals oscil·len des d'una articulació més anterior a una altra de més posterior que s'acosta a [ə] per causes relacionades amb la coarticulació dels sons.
- 3) El símbol que proposo per descriure la vocal àtona és [a], que en una transcripció més estreta pot ser més anterior [a̠] o més posterior [a̠] segons el context adjacent (vegeu el gràfic 5).

Gràfic 5. Vocals tòniques i vocal àtona del lleidatà

8 Bibliografia

- Alamon, Francesc (1984): «Espectrografia de vocoids lleidatans», in: *Folia Phonetica* 1, 79-88.
- Badia i Margarit, Antoni Maria ([1951] 1984): *Gramàtica Històrica Catalana*, València: Tres i Quatre.
- Carrera, Josefina (2001): «Algunes consideracions generals sobre l'anàlisi acústica de [e] i [a] àtones», in: *Estudios de Fonética Experimental* XI, 67-87.
- (2002): «Fonètica i morfologia a la televisió lleidatana», in: *Llengua i Literatura* 13, 187-206.
- Cerdà, Ramon (1972): *El timbre vocàlic en catalán*, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- Creus, Imma / Romero, Sílvia (1999): «Els mitjans de comunicació orals a Lleida», in: *Llengua i ús* 14, 31-36.
- Creus, Imma (2000): «Els informatius», in: Julià, J. (ed.): *Llengua i ràdio*, Barcelona: PAM, 77-99.
- Gili i Gaya, Samuel (1931): *Estudi fonètic del parlar de Lleida. Miscel·lània Filològica dedicada a D. Antoni M. Alcover*, Palma de Mallorca: Círculo de Estudios.
- Griera, Antoni (1920): «El català nord-occidental», in: *Butlletí de Dialectologia Catalana*, VIII, Barcelona: IEC.
- Llisterri, Joaquim (1984): «Aproximació a la síntesi de les vocals del català», in: *Folia Phonetica* 1, 45-77.
- Martínez-Celdrán, Eugenio (1986): «La velarización de la vocal neutra del catalán central causada por la proximidad de /l/», in: *Estudios de Fonética Experimental* II, 111-149.
- Martí, Josep (1984): «Paràmetres vocàlics del català», in: *Folia Phonetica* 1, 23-44.
- Mesalles, Iolanda / Satorra, Jordi (2000): «Les falques radiofòniques en lleidatà», in: Creus, I. / Julià, J. / Romero, S. (eds.): *Llengua i mitjans de comunicació*, Lleida: Pagès, 229-235.
- Recasens, Daniel (1984): *Producció i coarticulació de vocals i consonants del català en el decurs*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona.

- (1986): *Estudis de fonètica experimental del català oriental central*, Barcelona: PAM.
 - (1996 [1991]): *Fonètica descriptiva del català*, Barcelona: IEC.
- Sistac, Ramon (1987): «El vocalisme del català occidental en la dicció estàndard.» *Primera jornada sobre l'estàndard i el català occidental* (treball inèdit).
- (1990): «Els parlars de Ponent», in: *Ilerda. Humanitats* XLVIII, 191-195.
- Turull, Albert (1990): «Notes sobre el lleidatà», in: *Ilerda Humanitats* XLVIII, 201-206.
- Veny, Joan (³1982): *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca: Raixa.

Rolf Kailuweit (Heidelberg)

**Català heavy – català light: una problemàtica de la
«lingüística de profans»**

A l'àmbit de la filologia alemanya, Gerd Antos (1996) ha encunyat el terme *Laienlinguistik* per denominar una nova subdisciplina lingüística que es dedica a les obres normatives escrites per profans i dirigides (per) a profans i la relació entre experts i profans quant a l'aplicació i difusió de resultats de recerca lingüística. El concepte d'Antos sembla afortunat; per exemple, l'important manual *Histoire des langues romanes* (en preparació) de l'editorial de Gruyter preveu per a cada llengua romànica un article sobre la «lingüística dels profans». No obstant, la nova subdisciplina sembla encara un calaix de sastre que relaciona problemàtiques força diferents, per exemple: l'activitat lingüística d'aficionats «desinteressats», la reacció de l'opinió pública a la planificació lingüística o el paper que tenen persones sense cap formació de lingüista en el mercat de llibres d'ensenyament i de cursos de retòrica i comunicació professional. És evident que aquests àmbits tenen una pertinència força desigual segons la història particular de cada llengua. El meu objectiu serà precisar les funcions i els límits d'una «lingüística de profans» a base de la polèmica sobre el català *heavy* i el català *light*. No intento retratar en detall el desenvolupament d'aquesta polèmica que va començar l'any 1986 a l'entorn de la publicació del llibre *Verinosa llengua* de Xavier Pericay i de Ferran Toutain (cf. Sabater, 1992: 113). Per fer això caldria un estudi més profund de les diverses publicacions, que, en bona part, només es poden consultar als arxius de la premsa a Catalunya. En aquest lloc, em restringeixo a presentar un catàleg de preguntes relatives a aquesta polèmica i a plantejar com s'ha de tractar dins el marc de la lingüística de profans.

1 Experts o profans?

Segons Antos, la lingüística de profans és una lingüística per profans, però també per a profans. Antos es refereix a la situació de la lingüística alemanya de postguerra que volia ésser enterament descriptiva i denegava als parlants l'orientació normativa, ignorant que la varietat estàndard no és una competència lingüística inqüestionable adquirida a la infantesa i sense

esforç especial, sinó un saber normativitzat que s'aprèn a través d'un esforç conscient que necessita textos de referència.¹ La manca d'orientació fou compensada per profans, és a dir persones sense formació de lingüista, que publicaven llibres lingüístics instructius que pretenien resoldre els problemes lingüístics i comunicatius del gran públic. En els últims anys la lingüística universitària recomença a interessar-se pels problemes de normativa, intentant corregir algunes deficiències que caracteritzen una bona part dels llibres instructius escrits per profans.

El panorama a l'àmbit de la llengua catalana no és evidentment el mateix. Durant el franquisme el català literari, com a varietat representativa del català, era una varietat cultivada per afeccionats. Com que no tenia gaire funcions socials, el principal motiu per aprendre'l era la consciència nacional. Per falta de formació universitària, tot una generació romangué sense professionals de la llengua. Els pocs experts que es van formar havien d'estudiar altres carreres de filologia, com Joan Solà que estudià filologia clàssica i es doctorà en filologia romànica.² La manca d'experts es compensà pel fet que d'altres intel·lectuals s'interessaren pel funcionament social de la llengua. Són juristes de formació, com ara Aracil, Ninyoles i Vallverdú que definiren el concepte de «normalització». Aquests autodidactes en el camp lingüístic van dominar la discussió sociolingüística dels anys setanta (cf. Kremnitz, 1979).

Tot i seguint les seves activitats en la clandestinitat, l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) (cf. Pitarch, 1996: 119), no tenia la suficient importància funcional per reformar, com a instància normativa, l'obra de Pompeu Fabra. Canonitzà la *Gramàtica* de Fabra en la versió final, de 1933, i el *Diccionari* de Fabra de 1932. A més, la llengua literària de Fabra bastava per a l'ús simbòlic i literari. Com que el català no tenia funcions oficials, no es necessitava un estàndard modern per als mitjans de comunicació, l'administració pública o la recerca científica. Això va canviar durant els

¹ He anomenat les varietats estàndard i subestàndard 'gramolectes', és a dir un saber normativitzat en major o menor grau a través de textos de referència orals i escrits que transcendeix la competència individual. L'individu, a través d'un esforç d'aprenentatge, en pot adquirir una competència que romandrà sempre precària. La farà servir en situacions comunicatives marcades. En canvi, el 'genoelecte' que és la competència lingüística inqüestionable adquirida a l'infantesa de l'entorn relacional ('genos') sense esforç especial i que serveix a la comunicació expressiva i elocucional dins de l'entorn relacional esmentat sense connotació com a registre (Cf. Kailuweit, 1997 i 1999).

² Informació biogràfica de Tubau (1990: 287).

últims anys de franquisme i encara més, evidentment, amb la democratització postfranquista. L'any 1975, la Universitat de Barcelona llicencià la primera promoció d'estudiants de filologia catalana. Aquests nous experts, tot i que molts d'entre ells consideren els generativistes i estructuralistes com els lingüistes més importants de llur formació (cf. Tubau, 1990), havien de participar activament en la formació d'un estàndard català modern. No hi havia doncs denegació intel·lectual pel que fa a la solució dels problemes lingüístics quotidians, sinó, en canvi, una pretensiosa activitat reformista que feia por a les autoritats tradicionals de la llengua. Vicent Pitarch, ara membre de la Secció Filològica de l'IEC, reconeix que hi havia una crisi d'autoritat de l'Institut que es va intensificar al voltant de l'any 1985:

Com és sabut, durant la dècada que seguí a la desaparició de la dictadura franquista, les crítiques a l'IEC tendien a concentrar-se en la persona del secretari general, el Dr. Ramon Aramon. En aquest sentit, fou jutjat amb judicis severos, com ara, el que li atribuïa la responsabilitat de l'atonia que patia l'IEC i, pitjor encara, el que el feia responsable que aquest haguera esdevingut un búnquer. (Pitarch, 1996: 118)

Ernest Sabater, tot i no tenir cap simpatia per als joves reformadors, veia també la «manca de confiança i d'adhesió» a l'IEC com a conseqüència de la seva crisi interna. Va considerar l'Institut com

una autoritat lingüística que continuem necessitant, però una autoritat dinàmica, realista, oberta i compartida, no frenadora, al marge de la realitat, tancada o pràcticament unipersonal [...] Hi ha por a la realitat, hi ha por a la universitat, hi ha por al futur i això es compensa mirant cap al passat i intentant guardar un respecte reverencial a una puresa encarnada en Pompeu Fabra... (Sabater, [1985] 1992: 110)

Des del 1982, Ricard Fité i Ferran Toutain criticaven en una sèrie d'articles la llengua literària i arcaica que feia servir el diari *Avui* on havien treballat com a assessors lingüístics sota una direcció que es caracteritzava per la interpretació més restrictiva de la normativa (Fité *apud* Tubau, 1990: 157; Sabater, 1992: 47). L'any 1986 el reformisme es va fer sentir encara més amb la publicació del llibre de Xavier Pericay i Ferran Toutain *Verinosa Llengua*, en el qual criticaven que el català emprat per molts escriptors i professionals de la llengua es trobava massa lluny de la llengua parlada i que aquesta es caracteritzava per arcaïsmes i girs artificials. Esclatà una polèmica pública sobre aquest fenomen que Joan Barril, aleshores director d'*El Món*, anomenava el 'català light' de Pericay i Toutain i el 'català heavy' dels autors que ells criticaven, (cf. Toutain *apud* Tubau, 1990: 174; Sabater, [1986] 1992: 113).

En els següents anys aquests autors van exercir funcions importants a l'àmbit dels mitjans de comunicació: Fité fou el creador del model de llengua de Catalunya Radio abans de tornar a l'*Avui* com a responsable lingüístic. Toutain fou responsable de l'orientació lingüística de TV3 i Pericay, durant un cert temps, responsable lingüístic del *Diari de Barcelona*. L'any 1991 fundaren el *Grup d'Estudis Catalans* que ja amb el seu nom era un provocació envers l'IEC. Volien expressar d'aquesta forma el seu desacord amb una institució que, el mateix any, el Parlament de Catalunya va proclamar com l'autoritat oficial per dictaminar el procés de normativització (cf. Pazos, 1992: 106; Pitarch, 1996: 121-122). En reacció a les activitats del GEC, alguns professors de català, entre ells Maria-Lluïsa Pazos i Ernest Sabater, fundaren l'*Associació Llengua Nacional* que es manifestà en contra de l'anomenat català light i en favor de l'IEC (cf. Pazos, 1992: 149-150). Era ja ambigua la reacció del qui era president de la secció filològica Antoni Badia i Margarit (cf. Pazos, *ibid.*). És encara molt més sever el judici de Vicent Pitarch:

Amb una percepció del panorama sociolingüístic marcada per tinsy derrotistes, i obsedits pel perill que suposaria l'avenç de les propostes *lights* fins al punt que arriben a reaccionar-hi amb tics de fonamentalisme lingüístic, els membres de Llengua Nacional són propensos a detectar pertot arreu maniobres de conspiració. El purisme que exhibeixen els duu a contradiccions, com ara, la defensa a ultrança de l'IEC —simbolitzat en la figura emblemàtica del Dr. Ramon Aramon— i alhora les actituds reticents i, de vegades, tendencioses amb què consideren les activitats de la Secció Filològica. (Pitarch, 1996: 122)

Quant als professors universitaris, alguns com Josep Moran o Joan Veny són membres de la Secció Filològica que actualment compta amb 27 membres. Altres com Lluís López del Castillo, Xavier Lamuela o Mila Segarra mostren una actitud crítica envers el reformisme del GEC i opten per un dirigisme lingüístic il·lustrat que cerca a difondre certes expressions de la llengua literària sense allunyar-se massa de la llengua parlada (cf. Tubau, 1990). El qui representa potser més prototípicament la «lingüística per a profans» és el prof. Joan Solà, catedràtic de llengua catalana a la Universitat de Barcelona. Reconegut lingüista i historiador de la llengua, ha tractat, des de 1974, qüestions de normativa per al gran públic com a columnista al *Diari de Barcelona* (Solà, 1976) i a l'*Avui*. A més ha publicat diversos llibres de correcció sintàctica entre els quals destaca *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. Solà ha mostrat una certa simpatia per als membres del GEC (cf. Avui 30-3-1991) tot i que ha criticat l'estil polèmic i també molts detalls de

Verinosa Llengua (cf. Sabater, 1992: 53-59). Segons Sabater el suport que dóna el GEC prové d'una reacció amarga perquè no havia estat admès per la Secció Filològica que hauria fet millor d'admetre'l (cf. *ibid.*: 59). Segons Maria-Lluïsa Pazos, en canvi, les seves posicions tenen molts punts en comú amb el 'lightisme', per la qual cosa no s'abstingué de considerar-lo pretensions i incompetent (cf. Pazos, 1992: 118-123). Es veu que també dins l'*Associació Llengua Nacional* existien posicions força diferents: la bastant moderada i racional de Sabater i la que Pitarch ha ben considerat com a fonamentalista.

Tot plegat, la polèmica sobre el català *heavy* i el català *light* no és una polèmica entre profans sinó entre experts de formació diversa, la qualitat de la qual serà difícil d'avaluar.

2 Lingüística de profans o planificació lingüística?

Un problema central de la nova subdisciplina és distingir-la d'això que ja s'ha estudiat amb el lema d'«història de la normativa» o «història de la planificació lingüística». De fet, una lingüística de profans es caracteritza per una certa restricció i sobre tot per un canvi de perspectiva. Una cosa és la normativització oficial que es pot difondre i imposar mitjançant l'escola i potser per algun decret que afecta usos oficials. Una altra cosa són les exigències dels usuaris. Tothom que fa servir una varietat gramolectal, és a dir qualsevol tipus de llengua escrita o també de llengua oral formalitzada, necessita una certa orientació lingüística. Però aquesta orientació és una oferta i no pas un control repressiu. Són els usuaris els que decideixen si accepten una regla atès que, com ha dit el filòsof francès Jacques Derrida, fins i tot en una dictadura la policia lingüística arriba sempre amb retard.

El canvi de perspectiva, doncs, consisteix en investigar si les propostes normatives intenten resoldre problemes lingüístics reals i si tenen una certa probabilitat d'ésser acceptades. Així no ens interessa que per exemple els membres del GEC poguessin imposar algunes de llurs opcions a causa de la seva autoritat com a assessors lingüístics. Si en una societat liberal els locutors o periodistes se senten lingüísticament reprimits se'n van, i si al públic no li agrada l'estil del mitjà, canvia de cadena o ja no compra el diari. Els llibres d'estil dels mitjans de comunicació i d'altres institucions no es dirigeixen només als propis empleats, sinó al gran públic. L'èxit d'una obra normativa per a profans es decideix també a la caixa de les llibreries.

3 Lingüística de profans o reflexió lingüística?

És evident que qualsevol intent normatiu necessita una prèvia reflexió lingüística però no viceversa. La història de la reflexió lingüística ha de considerar doncs també les actituds crítiques envers certes formes, o l'estil de parlar de certs grups socials. Però tot això encara no és lingüística de profans si no es fan propostes normatives concretes, és a dir si a la crítica d'una forma no segueix l'oferta d'una alternativa. Quant a la polèmica que ha estat revisada per aquest article, no ens interessen doncs els atacs personals, sinó les propostes lingüístiques concretes.

4 Problemes lingüístics de la vida quotidiana?

Les propostes «heavy» i «dight» responien a problemes lingüístics reals de l'època postfranquista. Del procés de la normalització del català resultava la necessitat d'utilitzar-lo en molts àmbits prèviament reservats per al castellà: mitjans de comunicació, administració pública, universitat, etc. Els catalans que, ara per ara, havien d'escriure la seva llengua materna i parlar-la en públic no dominaven de manera suficient la varietat culta. La llengua que havien après com a genolecte (varietat materna) romania massa lluny de la llengua literària de Fabra. A més, hom havia d'integrar lingüísticament entre un terç i la meitat de la població que tenia el castellà com a llengua materna. Quant als mitjans de comunicació es necessitava un estàndard escrit i oral que podia competir amb la respectiva varietat del castellà. Havia d'ésser una varietat apta per a un discurs clar i raonable, que evités cridar massa l'atenció de l'oient, sigui per arcaïsmes sigui per vulgarismes. Segons Ricard Fité, la llengua literària que feia servir l'*Avui* durant els primers temps no corresponia a aquest ideal:

no era adequada per un mitjà de comunicació [...] una llengua literària i arcaica que sabíem quatre i no s'intentava res perquè fos més accessible. A mi em preocupava molt [...] que eres català, llegies el diari i no t'hi reconeixies (Fité *apud* Tubau, 1990: 157). S'havia de trencar l'únic model periodístic imperant, que era el carregat d'homs» i «àdhucs» i «quelcoms». (*ibid.*: 163)

La llengua dels mitjans de comunicació

per damunt de tot ha de ser versemblant. Si resulta que per aquest compromís amb la norma ha de quedar fals o afectat, que tiri pel dret. [...] crec que encara val més un barbarisme que un arcaïsmes [...] I el que ja és absolutament aberrant és la barreja: els «tenir

que» i els «anyadirs» ajuntats amb els «quelcoms» i els «llurs». [...] convé privilegiar la llengua viva i combatre l'artificiositat [...] L'estàndard és artificial. Però parteix de la realitat. Un estàndard idoni no pot partir del registre més elevat, ha de ser una síntesi de registres. I en aquest país la llengua s'ha consolidat a partir del registre més elevat, el literari, perquè no hi havia normalitat i no hi havia usos massius. I ara hem de posar més èmfasi en la llengua col·loquial, en la parla real, per arribar a l'estàndard. [...] La llengua col·loquial degudament depurada, però no més enllà del que cal: de depuració ja n'hi ha prou en el model literari vigent. Al públic del diari, de la ràdio, de la televisió, que és un públic heterogeni i amb uns coneixements molt bàsics, li has d'ensenyar un català perquè pugui relacionar-se en els diversos registres de la seva vida normal, no perquè pugui llegir en Foix. (*ibid.*: 166-168)

Un concepte diferent de la funció de la llengua dels mitjans de comunicació defensava Vallverdú:

Pericay havia començat a estendre un model que al meu entendre tenia un aspecte molt interessant –privilegiat la llengua oral–, però d'altres que eren reduccionistes i restrictius: voler fer una llengua tan entenedora que quedava reduïda a un vocabulari bàsic, i considerar que l'evolució de la llengua exigia obrir la porta a tots els castellanismes necessaris [...] Hi havia gent que anava molt avançada en els criteris que després han proposat al *Diari de Barcelona*. I jo creia que els havia de frenar, perquè era la societat i no TV3 que havia de portar endavant aquests criteris, no podíem estar a l'avantguarda. Defensar l'oralitat sí, però sense caure en el reduccionisme [...] (Vallverdú *apud* Tubau, 1990: 188-189)

Joan Solà opta per una certa tolerància envers els castellanismes necessaris. Però, el locutor culte sempre ha de cercar a evitar el castellanisme on és possible

des del punt de vista social és evident que la llengua que no viu no és llengua [...] no són partidaris de frenar-ho tot, perquè aleshores no deixaràs parlar a la gent, i això no pot ser. Els mateixos que volem frenar els altres sabem que hi ha coses que no tenen manera de dir-se en català, i això no es pot amagar. Els mateixos que són responsables han de començar per ser sincers i dir que no poden dir certes coses, que si no diuen «lo» no saben com dir-ho [...] Penso que els professionals encara, ara, tenen una funció lingüística massa important per engegar-ho tot per fer punyetes. La massa no pot fer resistència perquè no està preparada. Crec que els professionals han d'adoptar un punt intermedi. Han de saber parlar d'una manera bastant fluïda controlant-se, perquè encara és possible, no ho tenen encara tot perdut: si es controlen encara poden arribar a parlar bastant bé. No vull dir que en algun cas concret no hagin d'engegar un barbarisme i alabat siga Déu, però no d'una manera descordada. (Solà *apud* Tubau, 1990: 291-292).

En el camp del lèxic el «barco» havia esdevingut un cas paradigmàtic, ja abans que el GEC publicés el volum *El barco fantasma* l'any 1992. Segons Tubau, Toutain i Fité i Oriol Camps el fet de fer funcionar com a genèrica

la paraula poètica «vaixell», que revoca per ells la imatge d'un vaixell de pirates amb veles, vol dir substituir mitjançant l'escola la llengua real per una inventada. Com que «barco» tot i essent un castellanisme havia estat la paraula catalana usual durant segles, els «lightistes» s'enfaden d'ésser corregits per llurs propis fills, pels quals «vaixell» ja és una paraula natural (cf. Tubau, 1990). Carles Camps i Josep M. Fulquet insisteixen en la seva contribució al *Barco fantasma* afirmant que triar entre dues paraules catalanes la que més se sembla al castellà i no pas la més diferenciadora és un acte de solidaritat amb els castellanoparlants que s'esforcen a aprendre el català (GEC, 1992: 45; Sabater, 1992: 51-52). Altres autors dubten que un vocabulari fàcilment accessible sigui el més adequat per correspondre a les exigències d'un públic que hauria d'aprendre l'estàndard. Com que la llengua estàndard s'ha de diferenciar de la col·loquial, necessita algunes formes que, segons l'experiència personal de Mila Segarra i Lluís López de Castillo porten prestigi:

Pels nens «barco» és castellà, ho tenen molt clar: allò no pot ser català. Pregunta-l'hi a un nen castellanoparlant i t'ho dirà clarament. De la mateixa manera el poble, el poble català, la gent de carrer, ha passat a dir bústia. Per què? Perquè, als anys trenta, als mitjans de comunicació, a Ràdio Associació de Catalunya, cada dia deien que no s'havia de dir «busson», que s'havia de dir «bústia». I això ho dic perquè ho sé pel meu pare. La gent diuen [sic] bústia perquè volen parlar bé. (Segarra *apud* Tubau, 1990: 283)

Començar a treure barcos pels mitjans com a revulsiu contra l'Aramon o qui sigui em sembla bé. [...] barco té un sentit: hi ha la barca, l'embarcador, l'embarcació, l'embarcar-se... Si un cas parlem-ne, però no rebutgis el vaixell, perquè el vaixell ha costat un esforç, ja ha entrat dintre la llengua com a mínim passiva i en l'activa de moltíssima gent [...] Jo sóc una persona que quan vaig a un estanc encara em costa un esforç demanar un segell. I ara em veig forçat a demanar un segell perquè si no quedo com un inculte, perquè ja qualsevol estanquera del país, encara que sigui de parla castellana, sap què és un segell i parla de segells. (López de Castillo *apud* Tubau, 1990: 255)

Segons Jem Cabanes, responsable lingüístic de TVE a Sant Cugat, la defensa del «barco» ja és un anacronisme: «Trobo que són una mica nostàlgics: quan eren petitets deien barco, a la universitat van aprendre a dir vaixell i ara fan nostàlgia» (Cabanes *apud* Tubau, 1990: 125).

Tot plegat s'ha de decidir sobre la pluralitat que suporta l'estàndard. Vallverdú defensa la coexistència de doblats contra qualsevol reduccionisme:

Les orientacions d'en Toutain i d'en Pericay són totalment autocràtiques, les meves sempre han estat liberals. L'estàndard és un ventall molt ampli que només exclou per un cantó cultismes i arcaïsmes minoritaris, per l'altre vulgarismes, castellanismes i

col·loquialismes innecessaris. Fora d'això, tot hi té cabuda. Si volen dir «a pesar de», que ho diguin; però que no condemnin «malgrat». Si volen dir «aquest any», que ho diguin; però sense oblidar «enguany», que en casos pot ser estilísticament necessari. (Vallverdú *apud* Tubau, 1990: 189)

Però, és evident que la tolerància ha de tenir els seus límits i una proposta normativa deixa d'ésser tal proposta si no explica clarament les diferències estilístiques entre dues paraules i les situacions comunicatives a les quals corresponen.

No obstant, el lèxic al qual es concentra sovint la polèmica és probablement el problema normatiu menys important. Les paraules s'aprenen i s'utilitzen amb una certa facilitat segons la moda. Per modificar els trets fonètics i les estructures sintàctiques cal un esforç personal molt més gran. I encara més: per detectar els problemes i adonar-se d'alternatives cal una orientació que va més enllà d'un simple veredictes del tipus: vaixell, no barco.

5 Manuals lingüístics per a profans

Analitzem, tot seguit, el tractament de dues qüestions sintàctiques –la concordança subjecte-verb i l'ús de les preposicions *per* i *per a*– en alguns manuals lingüístics per a profans que representen i il·lustren de certa manera els resultats concrets de la polèmica. Es tracta de quatre llibres d'estil i de la *Sintaxi Normativa* de Joan Solà.

- El llibre d'estil del *Diari de Barcelona* elaborat per l'equip dels assessors lingüístics sota la direcció de Xavier Pericay ha estat publicat l'any 1987 per l'editorial Empúries i no es dirigeix, doncs, només als periodistes d'aquest diari, sinó a un públic molt més ample.
- Les *Fitxes de normalització lingüística* publicades l'any 1989 pel Servei de Llengües i Terminologia de la Universitat Politècnica de Catalunya sota la direcció de M. Rosa Mateu tenen la finalitat més modesta i concreta d'orientar la redacció de documents administratius de la Universitat.
- El llibre d'estil de l'Ajuntament de Barcelona de 1995, elaborat sota la direcció de Joan Solà, intenta ésser no només un instrument de treball per als col·laboradors del mateix Ajuntament, sinó també un punt de referència per a d'altres ajuntaments, institucions i empreses.
- El llibre d'estil de TV3 elaborat sota la direcció de Francesc Vallverdú i publicat l'any 1995 per Edicions 62 es dirigeix també, sense dir-ho explícitament, al gran públic.

- La *Sintaxi normativa* de Joan Solà (segona edició 1994) té caràcter divulgatiu ja que no intenta resoldre qüestions de lingüística teòrica. Es dedica a estructures vacil·lants que, o bé, ni s'esmenten a la gramàtica normativa oficial, o bé, no hi estan resoltes o no hi estan resoltes de manera que la majoria d'usuaris hi consent. Solà formula propostes per a una gramàtica normativa revisada partint d'una descripció de diferents varietats catalanes i d'altres llengües romàniques.

	DdB 1987	UPC 1989	Ajuntament 1995	TV3 1995	Sola ²¹ 1994
Concordança subjecte-verb	Ús de <i>hi han</i>	–	Haver-hi: «Atenent-nos a la gramàtica normativa, que no ha prohibit mai aquesta concordança són igualment correctes les dues formes»; En el dialecte oriental és habitual de posar en plural: es necessiten/ s'haurien de buscar/fan falta/calen tres persones (35).	«El verb haver-hi és invariable: cal evitar l'ús col·loquial que fa concordar aquest verb amb el seu complement»; «Amb l'expressió <i>un dels que</i> , el verb va en plural»; «Amb noms col·lectius, el verb sol anar en singular»; el plural pot ésser acceptat i és preferible quan el nom col·lectiu té un complement en plural (93-94).	Concordança lliure si es tracta d'un verb que expressa un 'esdeveniment', i que té un 'subjecte' indeterminat posposat que es pot pronominalitzar amb <i>en</i> ; Són p.ex. els verbs: haver-hi, arribar, venir, passar, caldre, i les construccions passives pronominals: de desgràcies, cada dia s'en veu més (25; 306).

	DdB 1987	UPC 1989	Ajuntament 1995	TV3 1995	Solà 21994
per i per a	Bandeja- ment total de <i>per</i> fins i tot davant grups nomi- nals; Justificació: l'ús oral del català orien- tal; mantenen que els casos d'ambigüitat són molt pocs i que es redueixen a l'ús de <i>per</i> després de participi, molt restrin- git si no abusem de les frases passives (cf. Sabater, 1992: 120)	l'ús exclusiu de <i>per</i> + infinitiu, adverbi i conjunció; <i>per</i> o <i>per a</i> davant d'un nom: «En general, <i>per</i> corres- pon al <i>por</i> castellà i expressa agents, mo- tius o cau- ses; <i>per a</i> correspon al <i>para</i> castellà i expressa destinatari- s o finalitats» (222).	l'ús exclusiu de <i>per</i> davant d'infinitiu, adverbi o conjunció; En lloc de <i>per</i> + inf. amb valor causal l'ús d'una oració subordinada introduïda per <i>perquè</i> ; «Davant de noms o pro- noms, <i>per</i> s'utilitza per expressar causa, mo- tiu, agent, lloc, temps o altres rela- cions més vagues; <i>per a</i> expressa destinatari, beneficiari o finalitat» (26).	Distinció de <i>per i per a</i> davant un substantiu o altre ele- ment nomi- nal en nivells for- mals per evitar la confusió causa- finalitat; «Quan té el sentit de en- pro de, mi- rant a, en favor de usem <i>per</i> »; <i>per</i> davant d'infinitiu o adverbi; <i>per per</i> expressar el parer; <i>per a</i> és incorrecte en el com- plement d'agent de passiu (131- 132).	<i>Per</i> és l'element no marcat de l'oposició que només es dona davant dels sintagmes nominals; En casos de dubte s'ha d'utilitzar <i>per</i> ; <i>per</i> davant l'infinitiu no té valor cau- sal; (85-87).

Comentari: El llibre d'estil del *Diari de Barcelona* no l'he pogut consultar directament. He de citar-lo per la recensió que n'ha fet Ernest Sabater (1992). Crida l'atenció que Solà permet la concordança o no del verb *haver-hi* atès que la gramàtica normativa oficial no en diu res (cf. Solà, 1994: 306). El llibre d'estil de TV3, en canvi, considera la concordança entre el verb i el sintagma nominal posposat com un col·loquialisme. És interessant que aquest ús és diferent del castellà. El fet de fer veure que la construcció amb *haver-hi* no és un cas aïllat, sinó que comparteix característiques semàntico-sintàctiques amb altres construccions en les quals la varietat oriental del

català fa la concordança amb el sintagma posposat és una aportació lingüística important del manual de Solà. Un tractament coherent de totes aquestes construccions serà doncs raonable. Al llibre d'estil de l'Ajuntament, però, només s'esmenten els verbs de necessitat i mancaça. El llibre d'estil de TV3 parla també de la concordança verb-nom col·lectiu i ho fa d'una manera clara i raonable.

Quant a *per* i *per a* totes les solucions discrepen de la gramàtica normativa que manté la distinció entre *per* (causal) i *per a* (final) davant de l'infinitiu. Les propostes heterodoxes s'allunyen així també de la norma castellana. Evidentment, la solució més fàcil és la total supressió de *per a* que defensa el *Diari de Barcelona*. No obstant això, d'aquesta manera serà difícil distingir per exemple una lingüística «per profans» d'una lingüística «per a profans». La descripció més exhaustiva i coherent és la del llibre d'estil de l'Ajuntament. Aquest manual rectifica l'ús exclusiu de *per* davant d'infinitiu, indicant que el valor causal ha d'expressar-se mitjançant una oració subordinada. La descripció del manual de TV3 és menys exhaustiva en total, però menciona alguns detalls més. Resulta massa lacònica la descripció de Solà (1994). No indica les funcions de *per a*, tal vegada perquè ja ho ha fet en altres llocs. És curiosa l'actitud diglòssica del manual de l'UPC que defineix l'ús de les preposicions catalanes per les castellanen corresponents.

6 Conclusions

Els manuals presentats demostren la necessitat d'omplir el buit en el camp de la gramàtica normativa. Com que l'IEC no ha reformat fins ara la gramàtica normativa de Fabra, hi ha moltes qüestions obertes que caldria aclarir. Els manuals per a profans no poden ésser, doncs, merament puristes, ans al contrari, participen en el dia a dia de la llengua en un procés d'elaboració i creació lingüística (*sprachlicher Ausbau*).

Els manuals corresponen a necessitats comunicatives, però també ideològiques. Una varietat estàndard no té només una funció comunicativa, sinó també simbòlica. És evident que la reflexió lingüística dels polemistes resulta, en certa manera, de llur concepte del català com a llengua nacional. Una lingüística de profans, però, ha de tenir en compte que són les actituds ideològiques dels usuaris les que decideixen, en fi de comptes, l'èxit d'una proposta normativa. Com que el públic català és molt heterogeni, no es pot preveure amb certitud quin model d'estàndard s'imposarà. Quant a la història de gramaticografia i lexicografia, la lingüística de profans pot

tenir una funció complementària. Ocupar-se de les exigències dels destinataris sembla ésser un enfocament més adequat que jutjar només sobre la qualitat científica d'una gramàtica o un diccionari. Quant a les reflexions lingüístiques que es concretitzen en una proposta normativa, la lingüística de profans no s'interessa tant pels motius personals de l'autor, sinó pel context social, per les repercussions que hi té. I això és potser la forma més adequada de tractar de polèmiques.

Bibliografia

- Antos, Gerd (1996): *Laien-Linguistik. Studien zu Sprach- und Kommunikationsproblemen im Alltag. Am Beispiel von Sprachratgebern und Kommunikationstrainings*, Tübingen: Niemeyer.
- Grup d'Estudis Catalans (1992): *El barco fantasma*, Barcelona: Llibres de l'Index.
- Kailuweit, Rolf (1997): *Vom EIGENEN SPRECHEN – eine Geschichte der spanisch-katalanischen Diglossie in Katalonien (1759-1859)*, Frankfurt am Main etc.: Lang.
- (1999): «El canvi de l'arquitectura lingüística de les terres catalanes en els segles XVIII i XIX», en *Caplletra* 27, 189-211.
 - / Jaeckel, Volker (en premsa): «Laienlinguistik: Katalanisch, Portugiesisch, Spanisch», en Glessgen, Martin *et al.* (ed.): *Romanische Sprachgeschichte* (HSK), Berlin / New York: de Gruyter.
- Kremnitz, Georg (ed.) (1979): *Sprachen im Konflikt. Theorie und Praxis der katalanischen Soziolinguistik. Eine Textauswahl*, Tübingen: Narr.
- Pazos, Maria-Lluïsa (1990): *L'amença del català light*, Barcelona: Tibidabo.
- (1992): *La violació del català. La subordinació de la llengua a València i a Barcelona*, Barcelona: Tibidabo.
- Pericay, Xavier / Toutain, Ferran (1986): *Verinosa Llengua*, Barcelona: Empúries.
- (ed.) (1987): *Llibre d'estil del Diari de Barcelona*, Barcelona: Empúries.
- Pitarch, Vicent (1996): *Control lingüístic o caos*, Alzira: Bromera.
- Sabater, Ernest (1992): *Les paradoxes del català*, Barcelona: PPU.
- Solà, Joan (1976): *A l'entorn de la llengua*, Barcelona: Laia.
- (1994): *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*, Barcelona: Empúries.

- (ed.) (1995): *Llibre d'estil de l'Ajuntament de Barcelona*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Tubau, Ivan (1990): *El català que ara es parla. Llengua i periodisme a la ràdio i la televisió*, Barcelona: Empúries.
- Universitat Politècnica de Catalunya (1989): *Fitxes de normalització lingüística*, Barcelona: Servei de Llengües i Terminologia de la Universitat Politècnica de Catalunya.
- Vallverdú, Francesc (1995): *El català a TV: llibre d'estil*, Barcelona: Edicions 62.

Marcus Bär (Frankfurt am Main)

**Lehrveranstaltungen katalanischer Thematik
an den Hochschulen des deutschen Sprachbereichs
im Sommersemester 2001
und im Wintersemester 2001/2002**

Die folgende Aufstellung verzeichnet katalanistische Lehrveranstaltungen an Hochschulen des deutschen Sprachbereichs im Sommersemester 2001 und im Wintersemester 2001/2002. Aufgeführt werden die aus den Vorlesungsverzeichnissen zu entnehmenden Angaben zu den Veranstaltungen des Bereichs Romanistik (Katalanistik). Die Auflistung bemüht sich um Vollständigkeit.¹ Die katalanistisch tätigen Hochschullehrer und Lektoren werden gebeten, Änderungen der in den Verzeichnissen abgedruckten Angaben durch die Vorlesungspraxis (zusätzliche, ausgefallene, im Titel geänderte Veranstaltungen) dem Autor mitzuteilen. Gleiches gilt für in der folgenden Aufstellung lückenhaft dokumentierte Angaben.

Bundesrepublik Deutschland

Augsburg

Universität / Sprachenzentrum

SS 2001:

— Grundkurs 2: Laura Plasència

— Einführung in die katalanische Sprachwissenschaft: Günther Haensch

WS 2001/2002:

— keine katalanistischen Lehrveranstaltungen

Berlin

Freie Universität / Institut für Romanische Philologie

SS 2001:

— Iberoromanische Soziolinguistik: Frank Savelsberg

— Alfons der Weise und Jakob der Eroberer: Roger Friedlein

— Katalanisch III: Anna Borrull

¹ Herzlichen Dank an alle, die durch rechtzeitige Einsendung von Fotokopien o. ä. aus den jeweiligen Vorlesungsverzeichnissen diese Aufstellung erleichtert und ermöglicht haben.

WS 2001/2002:

- Iberoromanische Fachtexte des Mittelalters: Frank Savelsberg
- Bukolik in Renaissance und Barock: Roger Friedlein
- Katalanisch I: Anna Borrull
- Katalanisch IV: Anna Borrull
- Lectura i traducció (català-alemany): Anna Borrull

Humboldt-Universität / Institut für Romanistik

SS 2001:

- Katalanisch 1: Anfängerkurs: Josep Tèrmens
- Katalanisch 2: Aufbaukurs: Josep Tèrmens
- Literatura(s) y ciudad(es). Eine theoretische, historische und multimediale Annäherung am Beispiel von Barcelona, Santiago de Compostela, Sevilla und Madrid: Josep Tèrmens

WS 2001/2002:

- Katalanisch 1: Anfängerkurs: Josep Tèrmens
- Katalanisch 2: Aufbaukurs: Josep Tèrmens
- Katalanische und spanische Lyrik im 20. Jh. – eine vergleichende Einführung: Josep Tèrmens

Bielefeld

Universität / Fakultät für Linguistik und Literaturwissenschaft (Romanistik)

SS 2001:

- Català Ib: Miquel Cortada
- Català IIb: Miquel Cortada

WS 2000/2001:

- Català Ia: Miquel Cortada
- Català IIa: Miquel Cortada

Bochum

Ruhr-Universität / Romanisches Seminar

SS 2001:

- Katalanisch II/III: Pilar Arnau i Segarra
- Elementarkurs Katalanisch: Wolfgang Schlör
- Streitfragen der katalanischen Syntax: Aktueller Gebrauch von *ser* und *estar*: Mario Horst Alsen
- Literatur der katalanischen Renaixença: Mario Horst Alsen

WS 2001/2002:

- Katalanisch I/II: Pilar Arnau i Segarra
- Aufbaukurs Katalanisch: Wolfgang Schlör
- Einführung ins Katalanische: Wolfgang Schlör
- Einführung in die katalanische Semantik: Mario Horst Alsen
- Katalanische Literatur- und Theatergeschichte im Überblick: Mario Horst Alsen

Bonn

Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität / Romanisches Seminar

SS 2001:

- Grundkurs Katalanisch II (für Anfänger): Sebastià Moranta i Mas
- Mittelkurs Katalanisch II (für Fortgeschrittene): Sebastià Moranta i Mas

WS 2001/2002:

- Grundkurs Katalanisch I: Sebastià Moranta i Mas
- Mittelkurs Katalanisch I: Sebastià Moranta i Mas

Braunschweig

Technische Universität / Romanisches Seminar und Sprachenzentrum

SS 2001:

- Katalanisch 1.2.01.0: Sònia López Alonso
- Katalanisch 2.3.01.0: Sònia López Alonso

WS 2001/2002:

- Katalanisch 1.1.01.0: Sònia López Alonso
- Katalanisch 2.4.01.0: Sònia López Alonso

Bremen

Universität / FB 10: Sprach- und Literaturwissenschaften (Romanistik)

SS 2001:

- Katalanisch III/IV (Intensivkurs): Pilar Arnau i Segarra
- Cinema català: Pilar Arnau i Segarra
- Catalunya i Occitània: relacions històriques, lingüístiques i literàries: Pilar Arnau i Segarra
- Das spanische, portugiesische und katalanische Verbsystem: Axel Schönberger

WS 2001/2002:

- Katalanisch I/II (Intensivkurs): Pilar Arnau i Segarra

- Curs de gramàtica catalana: Pilar Arnau i Segarra
- Curs de lectures comentades: Pilar Arnau i Segarra

Erlangen-Nürnberg

Friedrich-Alexander-Universität / Institut für Romanistik und Sprachenzentrum

SS 2001:

- Lektüre und Kommentar leichter katalanischer Texte aus Presse und Literatur: Kurt Süss

WS 2001/2002:

- Einführung ins Katalanische: Kurt Süss

Frankfurt am Main

Johann Wolfgang Goethe-Universität / Institut für Romanische Sprachen und Literaturen

SS 2001:

- Català II: Francesc Magrinyà i Rull
- Eines per escriure: Francesc Magrinyà i Rull
- Traducció comparada alemany-català (textos segle XX): Ricard Wilshusen
- Eurocomprehension: Alle romanische Sprachen sofort lesen können: Horst G. Klein

WS 2001/2002:

- Katalanisch I: Sebastià Moranta i Mas
- Katalanisch II: Sebastià Moranta i Mas
- Katalanische Literatur in deutscher Übersetzung. Ein Überblick: Ricard Wilshusen
- Eurocomprehension: Alle romanische Sprachen sofort lesen können: Horst G. Klein & Tilbert D. Stegmann
- Einführung in die Literaturen der Iberischen Halbinsel (spanische, katalanisch, portugiesische Literatur): Tilbert D. Stegmann
- Avantgarde und Kreativität: Die lyrische und dramatische Dichtung von Joan Brossa: Tilbert D. Stegmann

Freiburg im Breisgau

Albert-Ludwigs-Universität / Romanisches Seminar

SS 2001:

- Grundkurs Katalanisch: Eva Centellas i Oller
- Aufbaukurs Katalanisch: Eva Centellas i Oller
- Katalonien kennenlernen: Eva Centellas i Oller

WS 2001/2002:

- Grundkurs Katalanisch: Eva Centellas i Oller
- Aufbaukurs Katalanisch: Eva Centellas i Oller
- Katalanisch-deutsche Übersetzung: Eva Centellas i Oller
- Inseln und Sprachen – Beispiele aus der romanischsprachigen Welt: Claus D. Pusch
- Phonologie der iberoromanischen Sprachen (Spanisch, Katalanisch, Galicisch, Portugiesisch): Johannes Kabatek
- Noves perspectives de la literatura catalana actual: la narrativa de dones: Carles Cortés i Orts

Halle-Wittenberg

Martin-Luther-Universität / Institut für Romanistik

SS 2001:

- Katalanisch für Anfänger: Carme Pomar i Busqueta
- Katalanisch II: Carme Pomar i Busqueta

WS 2001/2002:

- Katalanisch I: Carme Pomar i Busqueta
- Katalanisch II: Carme Pomar i Busqueta

Hamburg

Universität / Institut für Romanistik

SS 2001:

- Intensivkurs Katalanisch I: Josep Maria Bertran
- Intensivkurs Katalanisch II: Josep Maria Bertran
- Lectura i Conversa: Josep Maria Bertran
- Sprachenvielfalt und Recht in der EU: Josep Maria Bertran
- Grundzüge der Generativen Phonologie (Spanisch / Katalanisch): Conxita Lleó

WS 2001/2002:

- Intensivkurs Katalanisch I: Josep Maria Bertran
- Intensivkurs Katalanisch II: Josep Maria Bertran
- Lectura i Conversa: Josep Maria Bertran
- Einführung in die Psycholinguistik (Spanisch / Katalanisch): Conxita Lleó
- Einführung in die katalanische Literatur: Josep Maria Bertran

Heidelberg

Ruprecht-Karls-Universität / Romanisches Seminar

SS 2001:

- Katalanisch I: Víctor Sevillano i Canicio
- Katalanisch II (Aufbaukurs für Fortgeschrittene): Artur Quintana i Font
- Curs de perfeccionament en llengua catalana (comprensió, expressió, gramàtica i traducció): Víctor Sevillano i Canicio
- La literatura catalana sota el franquisme: Artur Quintana i Font
- La influencia ebrea en las lenguas y literaturas de la Península Ibérica: Artur Quintana i Font

WS 2001/2002:

- Katalanisch für Anfänger: Víctor Sevillano i Canicio
- Katalanisch II (Aufbaukurs Fortgeschrittene): Übersetzungs-, Konversations- und Grammatikübungen: Artur Quintana i Font
- Spanien, ein Land der Nation? Ein Blick in Geschichte, Gesellschaft und Literatur: Víctor Sevillano i Canicio
- Dialectología de la Península Ibérica: Artur Quintana i Font
- El noucentisme: Artur Quintana i Font

Köln

Universität / Romanisches Seminar

SS 2001:

- Katalanisch für Anfänger: Sebastià Moranta i Mas
- Katalanisch für Fortgeschrittene: Sebastià Moranta i Mas
- Curs de traducció alemany-català : Sebastià Moranta i Mas
- Literatura i art a Catalunya i Balears (1890-1936): Modernisme i noucentisme: Sebastià Moranta i Mas

WS 2001/2002:

- Katalanisch für Anfänger: Sebastià Moranta Mas
- Oberkurs Katalanisch: Sebastià Moranta Mas
- Curs de conversa: Sebastià Moranta Mas
- Curs de traducció alemany-català : Sebastià Moranta i Mas

Konstanz

Universität / Sprachlehrinstitut

SS 2001:

- Katalanisch II: Antoni-Simó Massó i Alegret

WS 2001/2002:

- Katalanisch I: Antoni-Simó Massó i Alegret

Mainz-Germersheim

Johannes Gutenberg-Universität / Abteilung für Spanische und Portugiesische Sprache und Kultur

SS 2001:

- Katalanische Sprache – Einführungskurs: Manfred Betz

WS 2001/2002:

- Katalanische Sprache – Einführungskurs: Manfred Betz

Mannheim

Universität / Romanisches Seminar

SS 2001:

- Katalanisch I (Anfänger): Víctor Sevillano i Canicio
- Katalanisch II: Víctor Sevillano i Canicio
- Die Ausgliederung der Sprachräume auf der iberischen Halbinsel (spanisch, portugiesisch, katalanisch): Wolfgang Bergerfurth
- Spanisch und Katalanisch in Katalonien, ein Konflikt? Eine Einführung in die Soziolinguistik für Hispanisten: Víctor Sevillano i Canicio

WS 2001/2002:

- Katalanisch I (Anfänger): Víctor Sevillano i Canicio
- Katalanisch II (Fortgeschrittene): Víctor Sevillano i Canicio
- Curs de perfeccionament en llengua catalana (gramàtica, traducció, expressió oral i escrita): Víctor Sevillano i Canicio

München

Ludwigs-Maximilians-Universität / Institut für Romanische Philologie

SS 2001:

- Katalanisch I: Xavier González-Vilaltella
- Katalanisch II: Xavier González-Vilaltella
- La poesia de Brossa: Xavier González-Vilaltella

WS 2001/2002:

- Katalanisch I: Xavier González-Vilaltella
- Katalanisch II: Xavier González-Vilaltella
- Els poemes de Salvat-Papasseit: Xavier González-Vilaltella

Münster

Westfälische Wilhelms-Universität / Romanisches Seminar

SS 2001:

- Katalanisch II: Pilar Arnau i Segarra
- Curs de conversa a partir dels mitjans de comunicació: Pilar Arnau i Segarra
- Regionalisierung und kulturelle Identität in Spanien (am Beispiel der Katalanischen Länder – Katalonien, País Valencià und Balearen): Pilar Arnau i Segarra

WS 2001/2002:

- Katalanisch I: Pilar Arnau i Segarra
- Curs de lectura comentada a partir de textos literaris: Pilar Arnau i Segarra
- Der spanische und der katalanische Roman des 20. Jahrhunderts und seine Verfilmungen: Pilar Arnau i Segarra

Saarbrücken

Universität des Saarlandes / Romanistik

SS 2001:

- Katalanisch für Anfänger: Víctor Sevillano i Canicio
- Curs de perfeccionament en llengua catalana (Katalanisch 2): Víctor Sevillano i Canicio
- Spanisch und Katalanisch in Katalonien, ein Konflikt? Eine Einführung in die Soziolinguistik für Hispanisten: Víctor Sevillano i Canicio

WS 2001/2002:

- Katalanisch für Anfänger: Jordi Múrcia i Serra
- Curs de perfeccionament en llengua catalana: Jordi Múrcia i Serra

Siegen

Universität / FB 3: Sprach-, Literatur- und Medienwissenschaften (Romanistik)

SS 2001:

- Katalanisch I: Josep Maria Taberner i Prat
- Katalanisch II: Josep Maria Taberner i Prat

WS 2001/2002:

- Katalanisch I: Josep Maria Taberner i Prat
- Katalanisch II: Josep Maria Taberner i Prat

Stuttgart

Universität / Sprachenzentrum

SS 2001:

- Katalanisch I: Jordi Jané i Lligé
- Katalanisch II: Jordi Jané i Lligé

WS 2001/2002:

- Katalanisch I: Jordi Jané i Lligé
- Katalanisch II: Jordi Jané i Lligé

Tübingen

Eberhard-Karls-Universität / Romanisches Seminar

SS 2001:

- Katalanisch Anfängerkurs: Jordi Jané i Lligé
- Katalanisch Mittelkurs: Jordi Jané i Lligé
- Katalanisch Oberkurs: Jordi Jané i Lligé
- Llengua i literatura sota la dictadura franquista: Jordi Jané i Lligé

WS 2001/2002:

- Katalanisch Anfängerkurs: Jordi Jané i Lligé
- Katalanisch Mittelkurs: Jordi Jané i Lligé
- Katalanisch Oberkurs: Jordi Jané i Lligé
- Übersetzungskurs Deutsch-Katalanisch: Jordi Jané i Lligé
- Junktion: Parataxe und Hypotaxe am Beispiel des Spanischen, Portugiesischen und Katalanischen: Konstanze Jungbluth
- Historia de las lenguas iberorománicas: Ulrich Detges

Österreich

Wien

Universität / Institut für Romanistik

SS 2001:

- Katalanisch für Anfänger: Carles Batlle i Enrich
- Aufbaukurs Katalanisch: Carles Batlle i Enrich
- Art i cultura a Catalunya: Pia Jardí

WS 2001/2002:

- Katalanisch für Anfänger: Carles Batlle i Enrich
- Aufbaukurs Katalanisch: Carles Batlle i Enrich
- Art i cultura a Catalunya: Pia Jardí

Deutschsprachige Schweiz

Basel

Universität / Romanisches Seminar

SS 2001:

— Català II: Eva Centellas i Oller

WS 2001/2002:

— El catalán: aspectos históricos, dialectológicos y sociolingüísticos: Beatrice Schmid

— Literatura catalana medieval: Carlos Alvar

Zürich

Universität / Romanisches Seminar

SS 2001:

— Introducció al català, II part: Antoni-Simó Massó i Alegret

— Curs superior de català: El comte Arnau: Antoni-Simó Massó i Alegret

WS 2001/2002:

— Introducció al català, I part: Antoni-Simó Massó i Alegret

— Curs superior de català: Antoni-Simó Massó i Alegret

Marcus Bär (Frankfurt am Main)

Zweiter Nachtrag¹ zu “50 anys de tesis i tesines sobre temes catalans als països de parla alemanya (1945-1996)” (Seit 1945 im deutschen Sprachbereich fertiggestellte oder begonnene Promotions-, Magister- oder andere Examensarbeiten katalanistischer Thematik)

Berkenbusch, Gabriele (1998): «*Hörer beraten Hörer: Gesprächsorganisation und Verfahren der mündlichen Textproduktion: Eine vergleichende konversationsanalytische Studie zu spanischen, katalanischen und französischen Radiosendungen mit Hörerbeteiligung*», Universität Tübingen (Brigitte Schlieben-Lange †), Habil.

Ehrlicher, Hanno (1996): «Positionen einer Ästhetik der Avantgarde Salvador Dalís Beiträge in *L'Amic de les Arts*», Freie Universität Berlin (Sebastian Neumeister), Mag.

Fiedler, Ingrid Y. (2000): «Eine Synthese aus Natur und organischer Architektur: Antoni Gaudís *Park Güell* in Barcelona», Universität Frankfurt am Main (Ronald Kecks), Mag.

Fincke, Anne (2000): «Status und Gebrauch des Valenzianischen im spanischen Umfeld: Eine soziolinguistische Studie in der Provinz Alicante», Universität Münster (Wolf Dietrich), StaatsEx.

Frost, Norma (2001): «Studien zu Werk und Rezeption des katalanischen Dramatikers Sergi Belbel», Universität Mainz-Germersheim (Klaus Poertl), Dipl.

Hartkopf, Anneliese (2002): «Der Sprachgebrauch in einer katalanischen Kleinstadt (Castelló d'Empúries) – eine ethnographische Studie», Universität Mannheim (Christine Bierbach), Mag.

¹ Nachtrag zu den in der *Zeitschrift für Katalanistik* 10/1997 (S. 130-159) und 12/1999 (S. 202-203) erschienenen Bibliographien.

- Herling, Sandra (2001): «Kastilisch, Normkatalanisch und Mallorquinisch auf Mallorca», Universität Siegen (Franz-Josef Klein), Mag.
- Kabatek, Johannes (2001): «Die Bolognesische Renaissance und der Ausbau romanischer Sprachen. Juristische Texttraditionen und Sprachentwicklung in Südfrankreich und Spanien im 12. und 13. Jahrhundert», Universität Tübingen (Brigitte Schlieben-Lange †), Habil.
- Lüdke, Birka (1999): «Das Valencianische zwischen dem Katalanischen und dem Kastilischen», Universität Mannheim (Christine Bierbach, Wolfgang Bergerfurth), Mag.
- Meyer, Anke (2002): «Sprechakte der Entschuldigung im spanisch-katalanischen Sprachvergleich», Universität Münster (Wolf Dietrich), Mag. in Arbeit
- Müller-Lancé, Johannes: «Zugänge zum Wortschatz romanischer Sprachen im Tertiärsprachenerwerb: Eine empirische Analyse lexikalischer Lernstrategien zur Überprüfung von Theorien zur Verarbeitung mehrerer Sprachen im mentalen Lexikon am Beispiel des Spanischen, Italienischen und Katalanischen», Universität Freiburg (Hans-Martin Gauger), Habil.
- Noufal, Konstanze (1998): «Der Sprachkontakt Französisch-Katalanisch im Roussillon», Universität Tübingen (Brigitte Schlieben-Lange †), Mag.
- Roviró, Bàrbara (2002): «Llei 1/1998: Probleme und Perspektiven der modernen Sprachgesetzgebung in Katalonien», Universität Münster (Ulrich Hoinkes), Mag.
- Schubert, Hendrik (2000): «Grammatische und lexikalische Einflüsse des Katalanischen im Spanischen von Barcelona. Ergebnisse eigener Sprachaufnahmen», Universität Münster (Wolf Dietrich), StaatsEx.
- Seib, Jörg (2001): «La variedad bilingüe del español hablado en Cataluña caracterizada por influencias y convergencias con el catalán», Universität Mannheim (Christine Bierbach, Wolfgang Bergerfurth), Dipl.

Buchbesprechungen / Recensions

Alexander Fidora – Jordi Pardo Pastor
(Frankfurt am Main – Barcelona)

**Ramon Llull in Lateinamerika:
Zur brasilianischen Übersetzung der Werke Lulls**

Vorbemerkung

Der Einfluss des universalen Mallorquiners in Lateinamerika ist ein nahezu unbearbeitetes Thema. Während zahlreiche Monographien zu Lulls Fortleben in der europäischen Tradition, v.a. in Frankreich und Italien, vorliegen, ist seine Wirkung in der «neuen Welt» bislang nicht angemessen in den Blick der Forschung geraten. Dabei gibt es durchaus interessante Hinweise auf frühe Einflüsse Lulls in Lateinamerika: So finden sich noch heute etwa in der theologischen Bibliothek der Universidad Javeriana in Bogotá Llull-Bestände, die dort der Auswertung harren. Vermutlich kamen sie im Gepäck der spanischen Jesuiten und Franziskaner nach Lateinamerika, von denen sie als Handbücher für ihre Missionierungsarbeit genutzt wurden, wie z.B. das in Mexiko entstandene lullistische Rhetorikhandbuch des Diego de Valadés illustriert. Welche Rolle der Lullismus für die Missionierung Lateinamerikas tatsächlich spielte, lässt sich jedoch vor einer Erschließung und Sichtung der entsprechenden Bestände kaum absehen.

Freilich kann der vorliegende Beitrag dieses Desiderat der Geschichte des Lullismus nicht erfüllen. Im Folgenden soll – bescheidener – nur das allerjüngste Kapitel des lateinamerikanischen Lullismus vorgestellt werden. Dieses ist engstens verbunden mit dem *Instituto Brasileiro de Filosofia e Ciência Raimundo Lúlio* (IBFC), das 1998 von Esteve Jaulent¹ in São Paulo gegründet wurde und seither in unermüdlicher Arbeit seinen Beitrag zur Verbreitung der Werke Lulls, aber auch der katalanischen Literatur im Allgemeinen leistet. So entstehen hier seit mehreren Jahren in enger Abstimmung mit dem Freiburger Raimundus-Lullus-Institut (Albert-Ludwigs-

¹ Den Lesern der *Zeitschrift für Katalanistik* ist Esteve Jaulent bereits durch seinen Artikel: «*Arbor Scientiae*. Immanenz und Transzendenz im Denken Lulls», in: *Zeitschrift für Katalanistik* 11 (1998), 8-32, bekannt.

Universität) und dem von Pere Villalba geleiteten ARCHIVIVM LVLIIANVM (Universitat Autònoma de Barcelona) in rascher Folge kompetente Übersetzungen der Werke Llulls, die mittlerweile die in deutscher Sprache vorliegenden Texte des Mallorquiners – auf jeden Fall zahlenmäßig – übertreffen:²

Ramon Llull:

Livro do amigo e Amado,
intr., trad. e est. Esteve Jaulent,
São Paulo: Edições Loyola, 1989,
ISBN 85-15-00016-4, 189 pp.

Das erste Werk Llulls, das in brasilianischer Fassung noch vor Gründung des IBFC erschien, ist der *Llibre de amich e Amat*, versehen mit einer Einleitung und einem Essay von Esteve Jaulent. Die ausführliche Einleitung gliedert sich in mehrere Kapitel, von denen das erste die Herausforderung annimmt, die nur zu gern von all jenen, die sich mit dem Denken des Mittelalters befassen, umschifft wird: «Por que Raimundo Lúlio?» Der Herausgeber zeigt hier an ausgewählten Beispielen, wie aktuell Weltbild und Bilderwelt des Mallorquiners nach wie vor sind: Im Zentrum stehen dabei Llulls kosmologische Auffassung von der Kugelgestalt der Erde, die Annahme der Existenz anderer Kontinente (dass seine Werke nun in brasilianischer Fassung erscheinen, hätte Llull von daher vielleicht gar nicht so sehr verwundert...)³ sowie seine anthropologischen Ansichten zur Rolle des Menschen in der Schöpfung und seinem individuellen Wert. Aber nicht nur die originär llullischen Gedanken machen aus dem Mallorquiner einen für die Gegenwart immer noch interessanten Gesprächspartner, vielmehr ist Llull durch sein Nachwirken in der europäischen Geistesgeschichte über Gestalten wie Pico della Mirandola, Giordano Bruno und Leibniz zu einem konstitutiven Bestandteil auch für unser heutiges, aufgeklärtes Selbstverständnis geworden. Erst nach dieser Verortung Llulls auch und gerade in

² So gilt es, zu den fünf im Folgenden vorzustellenden Übersetzungen noch eine große Zahl von *on-line* verfügbaren Texten Llulls hinzuzuzählen, die auf den weiter unten genannten Homepages des IBFC und von Ricardo da Costa veröffentlicht sind.

³ Vgl. zu diesem Gedanken auch Reinhard Krüger: «Kosmologisches Wissen, das Konzept des Universums und die Kugelgestalt der Erde bei Ramon Llull (1232-1316)», in: *Zeitschrift für Katalanistik* 11 (1998), 33-78.

der Moderne, wendet sich Jaulent mit den folgenden Teilen seiner Einleitung dem historischen Llull zu, dessen Leben und Werk er anschaulich und detailreich schildert, ohne allerdings in das Genre des Anekdotenhaften abzugleiten. Besonders originell sind dann Jaulents Darlegungen zum *Llibre de amich e Amat* selbst, in denen der Herausgeber nicht nur historischen und philologischen Fragen, etwa zur Abfassungszeit der Schrift, nachgeht, sondern auch eine systematische Interpretation des Opuskulums versucht, die verdeutlicht, wie in Llulls Werk die Grenzerfahrungen des Lebens, etwa Liebe, Schmerz, Freude usw., zugleich zu sinnstiftenden und wahrheits-erhellenden Momenten der Existenz werden können – ein Gedanke, der noch einmal zeigt, wie sehr Jaulent um eine zeitgemäße Interpretation Llulls bemüht ist. Besonders hervorzuheben ist dabei, dass Jaulent Inhalt und Form des Werkes stets zusammendenkt. So erörtert er auf mehreren Seiten die Eigenart der in diesem Büchlein vorgelegten llullischen Prosa, die sich ihm als lyrische Sprache erweist, die mit jedem einzelnen Wort eine Vielfalt von Bedeutungen suggeriert und unmittelbar an die Empfindungen des Lesers rühren will.

Nach einer abschließenden editorischen Notiz folgt auf die Einleitung sodann die durchweg gelungene Übertragung des keinesfalls leicht zu übersetzenden Werkes, die stellenweise durch Anmerkungen kommentiert und für den zeitgenössischen Leser erläutert wird. Darüber hinaus bietet der Herausgeber all jenen, die nach der Lektüre Gefallen an Llull gefunden haben, einen weiterführenden Essay zum *Llibre de amich e Amat*, der die llullische Lehre der drei Seelenkräfte: Vernunft, Wille und Gedächtnis, in ihrem Zusammenspiel untersucht und damit eine der zentralen Lehren der llullischen Psychologie in ihrer bleibenden Bedeutung vorstellt. Jaulent stellt so den bereits existierenden Übersetzungen dieses Werkes ins Deutsche, Englische, Französische, Italienische und Spanische die erste brasilianische Übersetzung zur Seite, die das Werk für einen großen Leserkreis erstmals und zugleich in vorbildlicher Weise zugänglich macht. Vorbildlich v.a. insofern, als für die gesamte Anlage des Bandes die Idee leitend ist, trotz ihrer historischen Genese die aktuelle Gültigkeit der llullischen Kernaussagen hervortreten zu lassen.

Ramon Llull:*Livro das bestias,*

trad. e pres. Cláudio Giordano, revis. e intr. Esteve Jaulent,
 São Paulo: Edições Giordano, 1990,
 ISBN 85-15-00246-9, 158 pp.

Auch dieses Werk, das aus dem *Fèlix o Llibre de meravelles* stammt, gehört zu den bekannteren Schriften Lulls. Wie auch schon der soeben besprochene *Llibre de amich e Amat* entstand diese Übersetzung von Cláudio Giordano noch vor der Gründung des IBFC, allerdings bereits unter maßgeblicher Beteiligung seines heutigen Direktors Esteve Jaulent, der eine Einleitung zu diesem Buch beisteuerte. Der erste Teil dieser Einleitung stellt sich erneut die Frage, auf die jede Beschäftigung mit der Vergangenheit antworten muss, zumal wenn sie nicht rein historisch motiviert ist, sondern gerade auch ein breites Publikum ansprechen will: «Atualidade de Raimundo Lúlio». Nach einigen kurzen allgemeinen Bemerkungen zur Person Lulls und seinem Gesamtwerk fokussiert Jaulent hier den Beitrag des Mallorquiners zu Fragen der Staats- und Verfassungstheorie, wie man modern gesprochen seine Tierfabel, gleichsam eine frühe Version von *Animal Farm*, einordnen könnte. Unter anderem weist Jaulent hier auf Überlegungen Lulls hin, die bereits den Gedanken der Vereinten Nationen vorwegnehmen. Über diese beispielhaften Fälle hinaus, betont Jaulent, dass im Ganzen betrachtet das von Lull propagierte Rationalitätskonzept gewiss ein probates Antidot für viele gesellschaftliche Probleme ist, die oftmals das Resultat eines in seinem Pragmatismus höchst intoleranten politischen Realismus sind. Demgegenüber postuliert der Katalane mit Lull eine offene Rationalität als Grundlage einer ebenso offenen Gesellschaft. Vor diesem Hintergrund tituliert Jaulent denn auch im zweiten Teil seiner Einleitung, der sich mit den literarischen Aspekten des *Llibre de les bèsties* befasst (Abfassungszeit, arabische und französische Einflüsse, Struktur, Allegorie usw.) dieses Werk als «Handbuch der politischen Weisheit». In dieser Perspektive ist der *Llibre* nicht nur ein bedeutendes historisches Dokument der Zeitumstände, sondern zugleich, wie Jaulent insistiert, ein genuiner Beitrag zur politischen Theorie.

Die darauf folgende Übersetzung Cláudio Giordanos erfüllt in vollem Umfang die literarischen Erfordernisse des Textes, während sie zugleich gut lesbar bleibt. Unterstützt wird der Text durch zahlreiche Abbildungen von Orlando Marcuci. Als Abschluss des Bandes bietet Cláudio Giordano – dem Vorbild des vorher besprochenen Bandes folgend – noch einen

vertiefenden und weiterführenden Essay zum Verhältnis zwischen dem llullischen Werk und den Märchen aus *Tausendundeine Nacht*, womit die literarische Qualität des Textes noch einmal in den Blick kommt.

Deutlich erkennbar wird auch mit diesem Band die Intention der Herausgeber, nicht nur neben den deutschen, englischen, französischen und spanischen Übertragungen dieses Werkes nun auch eine brasilianische zu platzieren; vielmehr geht es auch hier in erster Linie um eine Nutzbarmachung des llullischen Denkens, das in kaum zu überbietender Klarheit zu Recht als Korrektiv einer nur allzu oft traditionsvergessenen politischen Praxis eingefordert wird.

Ramon Llull:

O Livro da ordem de cavalaria,
trad., pres. e notas de Ricardo da Costa,
São Paulo: Editora Giordano /
Instituto Brasileiro de Filosofia e Ciência, 2000,
ISBN 85-86-084-12-3, 135 pp.

Mit Ricardo da Costa, der u.a. in Freiburg i. Br. am Raimundus-Lullus-Institut studiert hat und in seiner Heimat als einer der führenden Spezialisten der Geschichte der Kreuzzüge gilt,⁴ hat der *Libre de l'orde de cavalleria* gewiss einen würdigen Übersetzer gefunden. So verbindet Da Costa in seiner Einleitung minutiöses Wissen um Leben und Werk des Ramon Llull, für das er nicht nur die lateinische Fassung seiner *Vita*, sondern auch die katalanische Version derselben heranzieht, mit einem gelehrten Gesamtüberblick über die Situation des Ritterstandes zu Llulls Zeit. Erst aus dieser Perspektive heraus wird auch Llulls eigentliche mit diesem Werk verbundene Intention transparent: Es handelt sich gleichsam um ein Gegenprogramm, das zur Moralisierung des korrumpierten Ritterstandes beitragen soll. Ja mehr noch, dieses Gegenprogramm ist Teil eines gesellschaftlichen Gesamtprojekts, das eine soziale Reform aller Stände im Sinne der christlichen Tugendideale vor Augen hat.⁵ Abgerundet werden diese einlei-

⁴ Vgl. auch Ricardo da Costa: *A guerra na Idade Média. Um estudo da mentalidade de cruzada na Península Ibérica*, Rio de Janeiro: Edições Paratodos, 1998.

⁵ Vgl. hierzu neuerdings auch Ricardo da Costa: «La caballería perfecta y las virtudes del buen caballero en el *Libro de la orden de caballeria* (ca. 1279-1283), de Ramon Llull», in:

tenden Überlegungen durch eine akribische textgeschichtliche Untersuchung, die zum einen nach möglichen Quellen für Llulls Ritterhandbuch Ausschau hält und zum anderen die Manuskriptlage dieses Werkes und seine Editions-geschichte rekonstruiert. Besonders praktisch zur Orientierung ist auch der chronologische Abriss, den die Einleitung an ihrem Ende bringt.

Was die nun folgende klare und immer um größtmögliche Verständlichkeit bemühte Übertragung anbelangt, so ist besonders hervorzuheben, dass Da Costa seiner brasilianischen Fassung den katalanischen Originaltext beigegeben hat. Damit liegt erstmals eine zweisprachige brasilianisch-katalanische Ausgabe eines der Werke Llulls vor,⁶ die den Weg auch für eine im engeren Sinne akademische Beschäftigung mit den Werken Llulls ebnet. In diesem Sinne hat Ricardo da Costa in den vergangenen Jahren an der Universidade Federal do Espírito Santo (Vitória) einen lullistischen Arbeitskreis um sich versammelt, der intensiv an den katalanischen Originaltexten des Mallorquiners arbeitet. Zum Teil hat dieser Arbeitskreis mittlerweile auch neue Übersetzungen vorgelegt, die auf Da Costas Homepage verfügbar sind (<<http://www.ricardocosta.com>>) und zahlreiche Texte Llulls zum ersten Mal in moderner Übersetzung zugänglich machen. Neben der großen Übersetzung des *Fèlix* durch diesen Arbeitskreis ist auch eine Ausgabe der *Vida coetànea* von Da Costa in Vorbereitung, die den eingeschlagenen Weg zweisprachiger Studienausgaben insbesondere für den universitären Betrieb (aber natürlich auch für alle Interessierten) fortsetzt. Parallel zum Einzug der Beschäftigung mit Llull an den brasilianischen Universitäten ist so auch ein vermehrtes Interesse an der katalanischen Sprache zu verzeichnen.

Alexander Fidora u. José Higuera (Hrsg.): *Ramon Llull: Caballero de la fe. El Arte luliana y su proyección en la Edad Media*, Pamplona: Universidad de Navarra, 2001, 11-40.

⁶ Die einzige uns bekannte deutsch-katalanische Ausgabe ist Ramon Llull: *Lo Desconhort – Der Desconhort*, übersetzt und mit einer Einführung versehen von Johannes und Vittorio Höfle, München: Wilhelm Fink Verlag, 1998; rezensiert in: *Zeitschrift für Katalanistik* 12 (1999), 167-169.

Ramon Llull:

Escritos Antiaverroístas (1309-1311),
 trad. Brasília Bernadette Rosson, Sérgio Alcides e
 Ronald Polito, intr. e coord. Esteve Jaulent,
 Porto Alegre: EDIPUCRS / USF, 2001,
 ISBN 85-7430-185-X, 200 pp.

Als Bestärkung des akademischen Interesses an Llull ist auch das Erscheinen dieses Bandes mit zwei späten Texten des *Doctor illuminatus* gegen den Pariser Averroismus zu werten. Die Übersetzungen des *Liber lamentationis philosophiae* und des *Liber natalis pueri parvuli Christi Iesu* sind von Brasília Bernadette Rosson, Sérgio Alcides und Ronald Polito angefertigt worden, die Einleitung stammt wiederum aus der Feder von Esteve Jaulent. Seinem Gegenstand entsprechend konzentriert sich Jaulent hier auf die Paris-Aufenthalte Lulls, wobei er zunächst mit einigen Überlegungen zum Averroismus beginnt. Dieser musste dem späten Llull als eine Infragestellung seines gesamten Lebenswerkes erscheinen, insofern als die als averroistisch bezeichnete Position eine *duplex veritas*, eine zweifache Wahrheit also, lehrte. So behaupteten die sogenannten Averroisten, dass es neben einer philosophischen Wahrheit auch eine theologische Wahrheit gebe und sich beide durchaus widersprechen könnten. Demzufolge sei es möglich, dass ein Satz philosophisch falsch sei, etwa die Trinität, theologisch aber wahr und damit zu glauben. Wie Jaulent zeigt, musste Llull diese Position aufs Schärfste verurteilen, zielt doch seine ganze Philosophie auf die Einheit von philosophischer und theologischer Wahrheit, die in der einen, universalen Vernunft gründet. Doch sind die Pariser Jahre nicht nur durch die Auseinandersetzung Lulls mit dem sogenannten Averroismus gekennzeichnet, vielmehr fällt in diese Zeit – die zu den produktivsten Jahren Lulls zählt – auch seine Beschäftigung mit der Kreuzzugs-idee. Wie immer wieder betont worden ist, wird dieses Thema in Lulls Spätwerk in besonderer Weise virulent, während zuvor deutlich irenische Züge beim Mallorquiner dominieren. Doch lässt sich zeigen, dass die von Llull in seinem Spätwerk verfochtene Anwendung von Zwangsmaßnahmen zum Zweck der Missionierung komplexer ist, als dies oftmals dargestellt wird. So geht es ihm nicht darum, die Andersgläubigen unter Zwang unmittelbar zum christlichen Glauben zu bekehren; vielmehr ist seine Konzeption subtiler, denn der Zwang soll zunächst ein Zwang zur Rationalität sein. Die Andersgläubigen sollen auf die Vernunft als Grundlage des folgenden Bekehrungsversuches verpflichtet werden – auch dies gewiss ein proble-

matisches Konzept. Immerhin zeigt es jedoch, dass Llull trotz allem Aufklärer blieb und nicht einfach zu irrationaler Gewalt aufrief. Das Thema der Kreuzzugs-idee und ihrer politischen Umsetzung wird von Jaulent allerdings etwas zu ausführlich bedacht, wenn man den titelgebenden Averroismus des Bandes im Auge behält. So tritt dieser deutlich hinter der gewiss spannenden, aber doch nur mittelbar einschlägigen Frage der Kreuzzüge zurück. Dabei wäre zum llullischen Averroismus-Streit sicher noch vieles zu sagen gewesen, zumal das Thema selbst gerade im Hinblick auf die hier übersetzten Traktate bisher nur dürftig bearbeitet ist.

Was die auf die Einleitung folgende Übersetzung anbelangt, so liegt ein ausgezeichnet lesbarer Text der beiden Traktate vor, die hier zugleich erstmals vollständig in eine moderne Sprache übersetzt sind. Auch werden die literarischen Qualitäten der beiden Texte gut wiedergegeben. Die beiden Übersetzungen präsentieren Llull im Zusammenhang mit den Pariser Diskussionen seiner Zeit und erschließen Lulls Welt somit insbesondere für all jene, die von der Geschichte der Philosophie herkommend über gewisse Vorkenntnisse zur Diskussion um den mittelalterlichen Averroismus verfügen. Denn dieser wird gleichsam zum Brückenschlag in die sonst eher in sich geschlossene Welt des *Doctor illuminatus*. Damit eignet sich dieses Bändchen, das in der renommierten Reihe *Pensamento Franciscano* der Pontificia Universidade Católica do Rio Grande do Sul erschienen ist, insbesondere als Heranführung an Llull für Studenten der Philosophie des Mittelalters und verwandter Disziplinen.

Ramon Llull:

O livro do gentio e dos três sábios,
intr., trad. e notas Esteve Jaulent,
São Paulo: Editora Vozes, 2001,
ISBN 85-326-2753-X, 248 pp.

Dies ist das vorläufig letzte Werk, das unter der Ägide des *Instituto Brasileiro de Filosofia e Ciência* in Übertragung erschienen ist. Übersetzt und eingeleitet von Esteve Jaulent, ist der auch auf deutsch⁷ vorliegende *Libre del gentil e*

⁷ Vgl. Ramon Llull: *Das Buch vom Heiden und den drei Weisen*, übersetzt von Theodor Pindl, Stuttgart: Philipp Reclam jun., 1998; rezensiert in: *Zeitschrift für Katalanistik* 11 (1998), 169-173.

*dels tres savis*⁸ durch die Ereignisse des letzten Jahres zu einem Vermächtnis des Mallorquiners geworden, dessen Aktualität nicht eigens betont werden braucht. In seiner Einleitung geht Jaulent zunächst zu den historischen Wurzeln der llullschen Apologetik zurück, die in seiner mallorquinischen Heimat zu suchen sind. So hatte Llull gewiss auf seiner erst 1229 aus muslimischer Herrschaft von Jaume I. zurückeroberten Heimatinsel ausreichend Gelegenheit gehabt, sich von der dringenden politischen Notwendigkeit religiöser Eintracht, aber auch vom Versagen der traditionellen Apologetik zu überzeugen. Besonders deutlich musste ihm dieses Scheitern der apologetischen Praxis seiner Tage im Jahre 1263, also dem Jahr seiner Bekehrung, mit der berühmten Barceloniner Disputatio zwischen Rabbi Moses ben Nachman aus Girona und Pau Cristià vor Augen getreten sein. Denn diese zeigte einmal mehr, dass der Rekurs auf die jeweiligen Autoritäten und Schriften im Gespräch der Religionen nicht trägt. Entsprechend konzipierte Llull seine eigene Theorie der Apologetik nicht ausgehend von den jeweiligen Unterschieden der einzelnen Religionen, sondern von ihren Gemeinsamkeiten, und d.h. letztlich ausgehend von der von allen geteilten universalen Vernunft. Diesen Leitgedanken nimmt Jaulent zum Anlass für eine gründliche Untersuchung der Erkenntnistheorie des Mallorquiners, in der er deren Reichweite und Voraussetzungen beleuchtet.

Nach diesen allgemeinen Bemerkungen zur llullschen Apologetik stellt Jaulent das Werk selbst kurz vor und weist auf wesentliche Strukturmomente hin, so etwa den offenen Schluss, der keine Entscheidung bezüglich der Wahrheitsansprüche der drei beteiligten Religionsvertreter trifft. Im Gegenteil, der finale Beschluss der drei sieht vor, dass diese sich auch weiterhin treffen sollen, um über die wahre Religion zu diskutieren. Llull scheint damit so etwas wie ein permanentes Forum des vernünftigen Religionsdialogs zu fordern, das auch heute noch nötig ist. Ferner behandelt Jaulent hier die Grundzüge der *Ars*, wie sie im *Llibre del gentil* bereits in Erscheinung treten. Beachtung verdient weiterhin seine Vermutung, dass diese Schrift 1274-1276 als Unterrichtswerk für Llulls Sprachschule in Miramar bestimmt war. Allerdings ergibt sich hier die Frage, wieso dann

⁸ Die kritische Edition des katalanischen Textes in der Reihe *Nova edició de les obres de Ramon Llull* (NEORL) liegt mittlerweile in einer zweiten, wesentlich verbesserten Auflage vor, die auch die Illustrationen der llullschen Bäume enthält: Ramon Llull: *Llibre del gentil e dels tres savis*, ed. Antoni Bonner, Palma (Mallorca): Patronat Ramon Llull, 2001. Ab diesem Band werden die Titel der NEORL auch von Publicacions de l'Abadia de Montserrat vertrieben.

Llulls eigenen Angaben zufolge die Schrift zunächst in arabischer Sprache verfasst wurde. Wenn sie tatsächlich für die Mönche bestimmt war, wäre es freilich angezeigt gewesen, sie in katalanischer oder lateinischer Sprache zu redigieren.

Die folgende Übersetzung gehorcht erneut dem Kriterium der flüssigen Lesbarkeit und der Lebendigkeit des Gesprächs, die Jaulent nahezu immer in vollem Umfang erreicht. Schwierige Passagen werden durch Anmerkungen erläutert. Neben der deutschen, englischen, französischen und spanischen Übersetzung ist dies die fünfte Übertragung in eine moderne Sprache. Bleibt zu hoffen, dass ihr derselbe Erfolg beschieden sein wird wie ihren Vorgängern.

Schlussbemerkung

Insgesamt lässt sich nach diesem Überblick feststellen, dass das *Instituto Brasileiro de Filosofia e Ciência Raimundo Lúlio* wie keine zweite lullistische Einrichtung Llulls «Philosophie» verinnerlicht hat, derzufolge die Grundlage der Vermittlung seiner Werke in ihrer rezipientenorientierten Übersetzung besteht (was nach dem Niedergang des Lateinischen als *lingua franca* mehr denn je gilt). In diesem Sinne schrieb Lull selbst bekanntermaßen seine Werke nicht nur in arabischer, katalanischer und lateinischer Sprache, sondern beförderte auch ihre Übertragung ins Altfranzösische. Die Aktualisierung des llullischen Denkens für die Gegenwart spiegelt sich jedoch nicht nur in den lullistischen Publikationen des Instituts wider; vielmehr ist sie eingebettet in ein umfassendes kulturelles Programm, das von Katalanisch-Sprachkursen, virtuellen Lull-Seminaren bis hin zur Organisation internationaler Konferenzen⁹ reicht (vgl. zu den verschiedenen Aktivitäten die Homepage des IBFC: <<http://www.ramonllull.net>>, auf der sich auch noch weitere *on-line*-Übersetzungen llullischer Schriften finden).¹⁰ Und auch

⁹ Vgl. hierzu auch den Bericht in den *Mitteilungen des Deutschen Katalanistenverbandes* 41 (2002), 43-44.

¹⁰ Eine ähnliche katalanistische Publikations- und Symposienaktivität, wie sie Esteve Jaulent in São Paulo entfaltet hat, kann auf dem gesamten amerikanischen Kontinent sonst nur Josep M. Solà-Solé in Washington nachweisen, der die vielbändige Reihe «Catalan Studies» (im Lang Verlag, Frankfurt, Berlin, Bern etc.) herausgibt, die Tilbert Dídac Stegmann in der *Zeitschrift für Katalanistik* 8 (1995), 185-208, ausführlich besprochen hat. Solà-Solé organisiert schon seit längerem fast jährlich katalanistische Symposien. Zwischen der Aktivität von Jaulent und Solà-Solé ergeben sich interessante Parallelen.

andere Werke der katalanischen Literatur finden in diesem Programm Platz: So ist unlängst unter der Schirmherrschaft des IBFC eine große *Tirant lo Blanc*-Übertragung von Cláudio Giordano erschienen (São Paulo: Edições Giordano, 1998). Vor diesem Hintergrund ist es keine Übertreibung zu behaupten, dass der lateinamerikanische Lullismus dank der Initiative von Llulls Landsmann Esteve Jaulent in unseren Tagen zu einem neuen, ungeahnten (?) Boom gekommen ist, der einmal mehr verdeutlicht, wie zeitgemäß Llulls Denken ist, wenn es nur richtig ins Bewusstsein gerufen wird. Genau dies aber tut das IBFC in Brasilien mit großem Erfolg in einer Weise, die auch für Europa Maßstäbe setzt.

Fernando Domínguez / Jaime de Salas (eds.):

Constantes y fragmentos del pensamiento luliano –

Actas del simposio sobre Ramon Llull en Trujillo, 17-20 septiembre 1994.

Tübingen: Max Niemeyer Verlag (Beihefte zur Iberoromania 12), 1996.

ISBN 3-484-52012-1, 172 pp.

Der vorliegende Aktenband versammelt zwölf lullistische Vorträge, die 1994 auf einem Symposium in Trujillo (Extremadura) gehalten wurden, das in den Rahmen der gemeinsamen Aktivitäten der Fundación Xavier de Salas und der Herzog-August-Bibliothek Wolfenbüttel zur Pflege der deutsch-spanischen Wissenschaftsbeziehungen gehört. In diesem Sinne luden die Organisatoren, Fernando Domínguez (Raimundus-Lullus-Institut) und Jaime de Salas (Fundación Xavier de Salas), verschiedene Spezialisten insbesondere aus Katalonien und Deutschland ein, um ihre jeweilige Sicht auf Llull und sein Fortleben in der europäischen Tradition darzustellen – ein Thema, das ohnehin seit jeher die katalanische und deutsche Gelehrtenwelt gleichermaßen gefesselt und z.T. eng verbunden hat.

Das Feld eröffnet Jordi Gayà (Rom), zum damaligen Zeitpunkt Rektor der Maioricensis Schola Lullistica, der in «El arranque filosófico del *Ars luliana*» in lockerer Reihung, darum aber nicht minder treffend einige der charakteristischen Momente der llullischen *Philosophie* beschreibt. Die Betonung liegt dabei bewusst auf *Philosophie*, denn was Gayà hier zeigen will ist, dass Llulls *Ars* durch und durch philosophisch ist, sofern sie nämlich den Versuch darstellt, Glaubensverstehen über begriffliche Klarheit und rationale Rechtfertigung zu erreichen.

Ein gutes Beispiel für diese genuin philosophische Stoßrichtung des llullischen Denkens liefert daraufhin Charles Lohr (Freiburg i. Br.) mit

«Ramon Lull's Theory of the Quantification of Qualities». Die Frage, ob und wie Qualitäten (eine der aristotelischen Kategorien) quantitativ (eine weitere aristotelische Kategorie) erfassbar seien, ohne dass letztlich Qualität gänzlich in Quantität aufgelöst würde, war für die Diskussionen der Scholastik eine durchaus wichtige Frage (und ist es auch heute noch, wenn man die zunehmende Quantifizierung aller Lebensbereiche bedenkt). Wie Lohr zeigen kann, bietet Llull hierfür eine ganz eigene Lösung, die mit der Unterscheidung von eigentümlichen Qualitäten und angeeigneten Qualitäten operiert und so auch eine differenzierte Quantifizierung ermöglicht.

Josep Maria Ruiz Simon (Girona) bietet mit «Ramon Llull y las contradicciones aparentes» einen weiteren philosophischen Blick auf Llull, der nun unter der Perspektive von Verstandesantinomien betrachtet wird. So arbeitet Ruiz für mehrere Werke Llulls den Stellenwert von Scheinwidersprüchen heraus, die insbesondere metaphysische und theologische Fragen wie die *creatio ex nihilo*, die Vorsehung und Freiheit usw. betreffen, um deutlich zu machen, wie diese für Llull oftmals den Ausgangspunkt seines Philosophierens darstellen, das anders als das Denken Kants durch begriffliche Vorunterscheidungen über die Verstandesantinomien hinausgelangen will.

Einen hervorragenden Essay legt Vittorio Hösle (Notre Dame, USA) in «Rationalismus, Intersubjektivität und Einsamkeit: Llulls *Desconhort* zwischen Heraklit und Nietzsche» vor. Ausgehend von Llulls Trost(losigkeit)schrift *Lo Desconhort*, die das Scheitern des llullischen Projektes beklagt, erörtert Hösle hier Llulls existenzielle Einsamkeit: diese ergibt sich aus Llulls bedingungsloser Selbstverpflichtung auf die Vernunft als einzig gültigem Wahrheitskriterium und dem gleichzeitigen Ausbleiben einer durch die Vernunft dabei immer schon geforderten intersubjektiven Bestätigung der so formulierten Wahrheitsansprüche durch andere. Trotz aller existenziellen Tragik dieser Einsamkeit plädiert Hösle entschieden für ein Festhalten an der Vernunft als einzig möglicher Grundlage für die Verbindung von autonomer Wahrheitssuche und Nächstenliebe.

Die literarische Seite des llullischen Opus tritt vollends mit Lola Badias (Barcelona) «La ficción luliana en los orígenes de las letras catalanas» in den Vordergrund, wobei deutlich wird, dass sich eine Trennung von literarischer Form und philosophisch-theologischem Inhalt von vornherein verbietet. So kann Badias zeigen, dass insbesondere die Entdeckung des lyrischen Ich, etwa in dem von Hösle behandelten *Desconhort* oder dem *Cant de Ramon*, eine ganz eigene Stellung im Werk Llulls hat, die durchaus mit der Entwicklung seiner *Arx* in Zusammenhang steht. Llull kann damit als eines

der frühesten Beispiele für ein stark ausgeprägtes Individualitätsbewusstsein in der katalanischen Literatur (und nicht nur in dieser) gelten.

Der 1997 verstorbene Jesuit Eusebi Colomer (Sant Cugat) eröffnet den Kreis der Beiträge zu Llulls interreligiösen Bemühungen mit einigen Beobachtungen unter dem Titel «La actitud compleja y ambivalente de Ramon Llull ante el judaísmo y el islamismo». Dabei geht es Colomer nicht in erster Linie darum, was Llull über den jeweiligen Glauben der Juden und Moslems faktisch wusste, sondern was er von diesem hielt. Daher streift der katalanische Jesuit nur kurz den *Libre del gentil*, der ausführlich Llulls diesbezüglichen Wissensstand reproduziert, um sich dann der *Doctrina pueril* zuzuwenden, in der Llulls Bewertung dieser Religionen deutlich wird. Ganz im Sinne auch des heutigen sogenannten Inklusivismus ergibt sich für Colomer hierbei, dass die anderen Religionen für Llull nicht einfach falsche Alternativen waren, sondern durchaus wahre, wenn auch unvollkommene Wege zu Gott darstellten.

Dominique Urvoy (Toulouse) beleuchtet sodann in seinem kurzen Beitrag «Le symbole de l'arbre chez les auteurs arabes antérieurs à Lull» die transkulturelle Dimension der Verwendung der Baummetapher bei Llull, die sich hier nicht nur als literarischer Topos findet, sondern etwa in der *Arbor scientiae* zum Strukturmoment für Wissenschaft überhaupt wird. Denn anders als Miguel Cruz Hernández sieht Urvoy hier genuin arabische Motive am Werk, die von Llull bewusst eingesetzt werden, um auch für ein arabisches Publikum seiner Werke günstige hermeneutische Eintrittsvoraussetzungen zu schaffen.

Einen ebenso lehrreichen wie unterhaltsamen Beitrag stellt der «Discourse in the Synagogue: Ramon Llull and his Dialogue with the Jews» von Harvey Hames (Beersheba, Israel) dar. Nach einigen Vorüberlegungen zu den historischen und systematischen Rahmenbedingungen einer Predigt Llulls vor der jüdischen Gemeinde in Barcelona, zu der dieser durch königliches Dekret vom 30. Oktober 1299 autorisiert war, versetzt Hames seine Leser in einem literarischen Experiment eben in das Jahr 1299 nach Barcelona. Hier rekonstruiert er eine mögliche Predigt Llulls in der Synagoge mit dem Ziel, die Trinität aufzuweisen, wobei er Llull sich an den jüdischen *sefirot* (den göttlichen Attributen) orientieren lässt, um zu zeigen, dass diese stets in der Dreiheit von Handlungsobjekt, Handlung und Handlungsobjekt bestehen und damit trinitarisch verfasst sein müssen.

Fernando Domínguez (Freiburg i. Br.) wendet sich mit «El proyecto luliano de predicación cristiana» den theoretischen Grundlagen der Homiletik Llulls zu und reklamiert die bislang vernachlässigte Bedeutung seiner

theoretischen Texte zur Predigt. Dabei legt Domínguez überzeugend dar, dass diese Vernachlässigung unmittelbar mit der Eigenart dieser Texte selbst einhergeht, die dem mittelalterlichen Konzept von Predigt – und nicht nur diesem – diametral entgegenstehen. So zielt die Predigt nach Llull nicht darauf, ihre Adressaten emotional zum Gehorsam im Glauben zu bewegen; vielmehr geht es in Übereinstimmung mit Llulls ganzer *Arx* auch in der Predigt darum, vernünftige Darlegungen insbesondere in Bezug auf das sittliche Handeln zu geben, die den Adressaten in seiner Freiheit ernst nehmen.

Klaus Reinhardt (Trier), der als führender Experte für die mittelalterliche Exegese auf der Iberischen Halbinsel gelten kann, setzt mit «Raimundus Lullus und Nicolaus Cusanus: ihr Umgang mit der Bibel und Predigt» den vor mehreren Jahren in der Forschung begonnenen Strukturvergleich dieser beiden großen Gestalten auf neuem Terrain fort. Dabei ergeben sich im Laufe der klar gegliederten Abhandlung, die zunächst die Grundzüge der llullischen Predigt und im Anschluss daran jene der cusanischen herausarbeitet, auch für diese Frage interessante Berührungspunkte zwischen dem mallorquinischen Laien und dem Kueser Kardinal. So steht für beide gleichermaßen die Glaubenseinsicht ihrer Hörer im Vordergrund, auch wenn diese freilich von Nicolaus nicht in der gleichen Radikalität wie bei Llull allein aus der vernünftigen Argumentation bezogen werden soll.

Walter Andreas Euler (Trier) ruft in «Die Apologetik der christlichen Glaubenslehre bei Ramon Llull und Ramon Sibiuda» mit Sibiuda eine zu Unrecht vergessene Gestalt in Erinnerung, der noch Hegel in seinen *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie* huldigte. Deutlich arbeitet er die Parallelen zwischen Llull und Sibiuda heraus, so etwa in Bezug auf die Glaubensbegründung durch *rationes*; zugleich betont er jedoch die Eigenart Sibiudas, der kein bloßer Epigone Llulls ist. Vielmehr macht Sibiudas anthropozentrische Perspektive, die in mancherlei Hinsicht die Entwicklungen der Fundamentaltheologie des 20. Jahrhunderts mit ihrer Wende zum Menschen vorwegnimmt, den in Toulouse lehrenden Katalanen zu einem der originelleren theologischen Denker des Mittelalters.

Anthony Bonner (Palma, Mallorca) schließlich wendet sich mit «El Arte luliana como método, del Renacimiento a Leibniz» der Geschichte des Lullismus zu, wobei er nach einer ersten tabellarischen Übersicht über die verschiedenen Rezeptionsfiguren des Lullismus in der Renaissance besonders die bedeutende, mehrfach nachgedruckte Edition der Werke Llulls durch Lazarus Zetzner (Straßburg 1598) in den Blick nimmt. Diese Textsammlung, die neben Werken von Llull auch entsprechende Kom-

mentare von Giordano Bruno, Agrippa von Nettesheim usw. enthält, ist in ihrer Zusammenstellung symptomatisch für das Interesse der Renaissance an Llull. Dieses ist, wie Bonner treffend feststellt, in erster Linie motiviert durch die Verbindung der aristotelischen *Topiken* mit ciceronianischen Motiven einer *ars inventiva*, einer Auffindungskunst also, die eine universale Methode der Wissenschaften liefern sollte. Genau dies aber erblickten die Renaissance-Autoren in Lulls *Ars*, die sie – nicht ohne gravierende substanzielle Verluste – von ihrer apologetischen Grundintention loslösten und in den Stand einer rein formalen Universalmethode erhoben.

Damit schließt sich der Kreis der in diesem Band vorgelegten Beiträge, die in ihrer Gesamtheit trotz der titelgebenden unvermeidbaren Fragmentarität einer solchen *tour d'horizon* doch wesentliche Konstanten des llullischen Denkens vereinen: die Rolle der Philosophie, der Zusammenhang von Philosophie und Literatur, die Apologetik und Homiletik und endlich die Wirkung Lulls. Dabei stehen diese Teile nicht isoliert nebeneinander, sondern es erschließen sich dem Leser erfreulicherweise im Laufe der Lektüre interessante, z.T. unvermutete Querverbindungen (etwa zur Beziehung zwischen Sibiuda und Nicolaus, die über die einzelnen Vorträge hinausgehend auch ein wenig von den gewiss höchst spannenden Diskussionen während des Symposiums in Trujillo erahnen lassen).

Alexander Fidora (Frankfurt am Main)
Jordi Pardo Pastor (Barcelona)

Giuseppe E. Sansone:*Poesia Catalana del Medioevo. Antologia con testi originali a fronte,*

Novara: Interlinea Edizioni, 2001.

ISBN 88-8212-301-4.

Bekanntlich zeichnet sich gerade die katalanische Literatur des Mittelalters durch einen besonderen Reichtum der Formen und Gattungen im Bereich der Versdichtung aus. Zumal der Bestand an lyrischen Texten in katalanischer Sprachform auf der iberischen Halbinsel in qualitativer wie quantitativer Hinsicht im Zeitraum vom 13. bis zum ausgehenden 15. Jahrhundert nur noch von der galizisch-portugiesischen Lyrik als dem sprachlichen Medium der mittelalterlichen Poesie Spaniens schlechthin übertroffen wird. Spaniens viel zitierte 'kulturelle Verspätung' wird auf dem Sektor der mittelalterlichen Poesie, wie Roger Boase in seiner Studie *The Troubadour Revival* (London, 1979) darlegte, erst in der späten Trastámara-Epoche im kastilischen Sprachraum überwunden. Angesichts einer derartigen Quellenlage ist gerade auch der nicht ausschließlich und von vornherein am katalanischen Mittelalter interessierte Forscher aufgefordert, Querverbindungen zu den mittelalterlichen Literaturen Nordfrankreichs, der Provence, Portugals und Italiens (oder auch Englands und Deutschlands) zu suchen, was freilich bislang durch die unzureichende Dokumentierung der katalanischen Dichtung jenseits ihrer Sprachgrenzen keineswegs gefördert wurde. Umso erfreulicher ist es, hier auf die vorliegende Anthologie altkatalanischer lyrischer Texte aufmerksam machen zu können, die der große römische Katalanist Giuseppe E. Sansone in einem umfangreichen und zugleich handlichen Band herausgegeben und ins neue Italienisch übertragen hat. Das Buch versteht sich weniger als wissenschaftliche Textsammlung – wie die zugrundeliegenden Anthologien von M. de Riquer, L. Badia, R. Aramon i Serra und A. Pagès, sowie die einschlägigen katalanischen Klassikereditionen – denn vielmehr als solide gearbeiteter Streifzug durch eine dem italienischen Leser wenig vertraute Literatur.¹ Gemäß der nicht von vornherein wissenschaftlich orientierten Rezipientengruppe beschränkt sich die Einleitung des Herausgebers (S. 11-28) auf eine historisch-geistesgeschichtliche Situierung der nachfolgenden Texte. Neben einigen Anmerkungen zum Verhältnis Okzitaniens und Kataloniens im

¹ Für den linguistisch interessierten Leser beinhaltet Sansones Buch überdies den besonderen Reiz, den katalanischen Text mit der Version einer unter etymologischen Gesichtspunkten oft frappierend ähnlichen Übertragung vergleichen zu können.

Spätmittelalter und zur Stellung des Katalanischen in Südwestfrankreich und Nordspanien skizziert der Herausgeber die Troubadourdichtung und die Ideologie des *fin'amor* (S. 14). Größere Abschnitte der Einleitung sind zentralen Gestalten der katalanischen mittelalterlichen Versdichtung gewidmet: So wird die Entwicklung der lyrischen Dichtung am Beispiel von Ramon Llull (S. 16 f.), der 'Dichterverfamilie' March (S. 22-25) und Joan Roís de Corella (S. 26) als Wandel von den hochmittelalterlichen Traditionen der Scholastik, Mystik und einer dezidiert aristokratischen Dichtung zu einem ständisch getragenen Protohumanismus lesbar. Der größte Raum in der Textsammlung ist sicherlich zu Recht Ausias March mit achtzehn Werken eingeräumt, während Llull leider nur mit drei, Roís de Corella mit vier Gedichten vertreten ist. Daneben erscheinen in historischer Abfolge der Capellà de Bolquera (2 Gedichte), Gilabert de Pròxita (4), Jordi de Sant Jordi (7), Andreu Febrer (3), Lluís Icart (2), Joan Berenguer de Masdovelles (4), Fra Joan Bassett (2), Pere March (2), Pere Torroella (3), Romeu Llull (2) und Pere Serafi (4). Mit je einem Gedicht vertreten sind Pere Alamany, die Königin von Mallorca (Sansones Vermutung zufolge eine der Frauen von Jaume III), Pere el Ceremoniós, Melchor de Gualbes, Pere de Queralt, Guillem de Masdovelles, Francesc Ferrer, Francesc Ferrer de Vallterra, Luís de Vilarrasa, Jacme Escrivà, Jaume March und Pero Martines. Beschlossen wird die Sammlung durch sechs anonyme Dichtungen überwiegend erotischen Gehalts aus verschiedenen Epochen. Erfreulich ist, daß mithin neben den ausgewiesenen Spitzenautoren auch zahlreiche weniger bekannte bzw. schwer zugängliche Gedichte aufgenommen wurden. Gewünscht hätte man sich im Textteil freilich gerade in diesem Zusammenhang eine eingehendere Kommentierung, die der in den vergangenen Jahrzehnten immer wieder herausgestellten Alterität des Mittelalters mehr Rechnung trüge. Neben den fehlenden Lebensdaten der Dichter, die man leider nur aus der Einleitung erschließen kann, wären gerade für den nicht mediävistisch geschulten Leser etwa Angaben über Gattungen und Motivtraditionen wünschenswert gewesen. Manche Nebenbemerkung in Sansones Einleitung – mit ihren nur andeutenden Querverweisen – könnte so als Gebrauchsanleitung zum genießenden Stöbern in dem so fernen 'goldenen Zeitalter' der katalanischen Poesie anregen, als die sie der Verfasser vorliegender Rezension verstanden hat.

Gerhard Wild (Frankfurt am Main)

Enrique André Ros Domingo:

Arthurische Literatur der Romania. Die iberoromanischen Fassungen des Tristanromans und ihre Beziehungen zu den französischen und italienischen Versionen.
Bern / Berlin / Brüssel / Frankfurt am Main / New York / Oxford /
Wien: Peter Lang (Perspectivas hispánicas Band 18).
ISBN 3-906767-01-9.

Wenngleich sich der hier vorzustellende Band zum überwiegenden Teil auf Texte des kastilischen Spätmittelalters bezieht, so scheint es dennoch angebracht, ihn an dieser Stelle aufgrund der katalanistischen Bezüge vorzustellen. Diese Habilitationsschrift des in Bern lehrenden Katalanen Enrique Andrés Ros Domingo setzt sich zum Ziel, das gesamte iberoromanische Material der Tristanüberlieferung nicht nur zu sichten und neu zu bewerten, sondern auch auf seine altfranzösischen und italienischen Vorläufer und Parallelversionen hin zu beurteilen. Sieht man von den Forschungsberichten Harvey Sharrers (*A Critical Bibliography of Hispanic Arthurian Material*, London: Grant & Cutler 1977, sowie «Notas sobre la materia artúrica española 1979-1986», in: *La Corónica* 15, 2, 1986-87, S. 328-340) ab, so hat in derart exhaustiver Form zuletzt William Entwistle im Jahre 1925 das damals bekannte Material gesichtet. Das Desiderat der grundlegenden Neubewertung der iberoromanischen Artusliteratur, wie sie sich Enrique Andrés Ros Domingo vornimmt, rechtfertigt sich indes gerade durch eine Reihe von Textfunden in den vergangenen Jahrzehnten, die die Bedeutung des katalanischen Sprach- und Kulturraums bei der Transmission mittelalterlich-französischer Texte und Themen stärker ins Zentrum der Iberoromanistik rücken, als dies bislang geschehen ist. Für mich stellt es insofern eine Freude dar, auf diese Neuerscheinung aufmerksam zu machen, als ich in dieser Zeitschrift (vgl. «Ausgrenzung und Integration arthurischer Themen im katalanischen Mittelalter», in *ZfK* 3, 1990, S. 67-89) für eine eingehendere Auseinandersetzung mit diesem Bereich der katalanischen Literatur plädiert habe. Ausgangspunkt der Überlegungen ist die bislang kontrovers diskutierte Frage der Quellen der *matière de Bretagne* und ihrer Vermittlungswege in den iberischen Raum, bei der einerseits ohne hinlängliche Begründung die italienischen Tristanversionen als unmittelbare Vorlagen der spanischen Tristandrucke favorisiert wurden, während andererseits nicht ohne nationale Ressentiments immer wieder eine Priorität der galicisch-portugiesischen Literatur bei der Überlieferung ins Feld geführt wurde. Diese forschungsgeschichtliche Situation skizziert Ros Domingo im ersten Kapitel (S. 21-64) seines Buches, um in Kapitel II

(S. 65-132), ausgehend vom gegenwärtigen Bestand iberoromanischer *Tristan*-Texte die «Quellenfrage der iberoromanischen Fassungen des *Tristanromans*» neu aufzurollen. Hier sichtet Ros Domingo zunächst die kontroverse Forschungsgeschichte, die einerseits aufgrund nationaler Vorurteile (vgl. S. 78 ff.) mitunter nicht frei von Polemik war, andererseits nicht auf den gegenwärtigen Bestand an Textzeugen zugreifen konnte (S. 67). Die rivalisierenden Ursprungs- und Einflussypothesen von Michaëlis de Vasconcellos, William Entwistle, Bonilla y San Martín und Northup, um nur die wichtigsten zu nennen, werden von Ros Domingo gegeneinander abgewogen und im Lichte der aktuellen Textüberlieferung schließlich (S. 119 ff.) mit eigenen kritischen Einwänden und neuen Lösungsvorschlägen (130 ff.) konfrontiert. Dabei stellt der Autor zwei bislang unzureichend berücksichtigte Fragmente katalanischen Ursprungs ins Zentrum seiner Argumentation. Diese beiden Manuskripte wurden zwar bereits 1917 von Durán i Sanpere im Gemeindefarchiv in Cervera bzw. 1929 von Bohigas im Arxiu de les Set Claus in Andorra aufgefunden und beschrieben sowie später in der Forschung unter anderem von Pere Bohigas (1929) und Harvey Sharrer (1979) diskutiert. Doch bleibt Ros Domingos Versuch, im dritten Kapitel (S. 135-258) diese katalanischen *Tristan*-Fragmente in den Mittelpunkt seiner Argumentation zu stellen, ohne Vorläufer. Das vier Manuskriptseiten umfassende, 1969 veröffentlichte Andorra-Fragment (ein Faksimile bildet der Autor auf den Seiten 153-160 ab) ermöglicht den Vergleich eines längeren Abschnitts mit den bekannten Manuskript- und Druckfassungen. Der Verfasser analysiert mögliche Beziehungen des Cervera-Fragments mit dem berühmten kastilischen Druck des *Tristan de Leonis*, Editio Princeps von 1501, und dem kastilischen Vatikan-Manuskript 6428 des *Tristan* (S. 133-150), sodann des Andorra-Fragments zu den bekannten Versionen (S. 151-201). Die größten Übereinstimmungen entdeckt er zwischen dem katalanischen Fragment und der kastilischen Handschrift, während andererseits der Erstdruck und das Vatikan-Manuskript sich wenig nahe stehen (S. 201). Andererseits stellt Ros Domingo zwischen den (bislang von der Forschung favorisierten) italienischen *Tristan*-Versionen und den altfranzösischen Fassungen größere Koinzidenzen fest als zu den iberoromanischen Texten. Abweichend von den bisherigen Ursprungshypothesen schlägt der Autor sodann seine neue Filiation der Textzeugen vor, die in das Zentrum der Überlieferung die beiden katalanischen Manuskripte gleichberechtigt zu dem sog. Bonilla-Fragment (einem auf das 14. Jahrhundert zu datierenden kastilischen Fragment) und dem Vatikan-Manuskript als unmittelbare Vorläufer der spanischen Frühdrucke stellt.

Misslich bleibt freilich auch an der sich hieraus ergebenden Verflechtung der Textzeugen, dass der Verfasser wie seine Vorgänger Entwistle und Northup zu mehreren nicht belegten hypothetischen Zwischenstufen greifen muss, um den Weg vom altfranzösischen Prosaroman über mehrere «unorthodoxe» französische und katalanische Redaktionen nachzuzeichnen. Da neben den katalanischen und spanischen Tristan-Fragmenten auch galicisch-portugiesische Zeugnisse existieren, plädiert Ros Domingo durchaus nahvollziehbar für einen «doppelten Verbreitungsweg» (S. 275-282) der iberischen Tristantradition. Angesichts der lückenhaften Handschriftenlage wird Ros Domingos zentrale These der katalanischen Priorität freilich nur durch die beiden Fragmente Cervera und Andorra gestützt. Wenn der Autor für die hier postulierte Priorität einer katalanischen Tristanfassung vor den spanischen Versionen eine ganze Reihe literarischer Belege (S. 277 ff.) dafür auflistet, die bezeugen sollen, daß Katalonien früher als der spanische und galicisch-portugiesische Sprachraum mit der Tristanthematik in Kontakt gekommen seien, so scheint dies eher für die frühe und weite Verbreitung der *matière de Bretagne* zu sprechen. Damit gerät allerdings weniger die von Ros Domingo allzu isoliert betrachtete Tristanrezeption ins Blickfeld, als vielmehr die Rezeption arthurischer Stoffe und Themen in ihrer Gesamtheit. Schließlich ist gerade im Zusammenhang mit Ros Domingos von Hause aus einleuchtender These einer parallelen Überlieferung doch auffällig, wie der katalanische und galicisch-portugiesische Kulturraum die arthurische Stofftradition in literarisch-ideologischer Hinsicht so ausdifferenziert, dass beispielsweise in der westlichen Iberoromania der Postvulgata-Gralroman ins Portugiesische übersetzt wurde, während im Katalanischen die ideologisch und ästhetisch konservativere «*Queste del Saint Graal*» rezipiert wurde. Diese zentralen Überlieferungsfragen, die sich somit aus Kataloniens geographischer Nähe zum altfranzösischen bzw. altprovenzalischen Kulturbereich keineswegs hinreichend erklären lassen, während die Handschriftensituation zu weiteren Überlegungen zwingt, harren freilich auch nach Ros Domingos eindrucksvollem Plädoyer für eine katalanische Priorität der iberischen Artusüberlieferung weiterhin der Beantwortung. Die Beschränkung des Autors auf den Tristanstoff erweist sich hierfür als Nachteil. Vieles spricht gerade nach der Lektüre des Bandes dafür, so selten frequentierte Texte wie die katalanische Gralssuche oder das Meisterwerk der altkatalanischen Literatur, Guillem de Torroellas *La Faula*, einem genaueren Examen zu unterziehen. Vielleicht wäre die Handschriftüberlieferung, wie sie Ros Domingos Werk zum Ausgangspunkt nimmt, dann auch dazu angetan, den spät-

mittelalterlichen Kulturtransfer und die Spezifika der iberoromanischen Literatursysteme im ausgehenden Mittelalter zu erfassen.

Gerhard Wild (Frankfurt am Main)

Anke Schmidt-Felzmann:

Kultureller und politischer Nationalismus – Unabhängigkeitsbestrebungen in Katalonien und Schottland, Germersheim / Rhein: Centro de Estudios Latinoamericanos / Institut für Romanistik der Johannes Gutenberg-Universität Mainz, 2001.
ISBN 3-933367-06-9, 270 S. + Anhang.

Der Titel der vorliegenden Arbeit verspricht viel: den Vergleich von kulturellem und politischem Nationalismus, aber auch den Vergleich der Unabhängigkeitsbestrebungen in Katalonien und Schottland. In der Tat spräche vieles dafür, diese beiden Fälle endlich einmal hinsichtlich dieser beiden Fragen zu vergleichen. Hier gibt es trotz der Arbeiten von Keating in der Tat ein Defizit. Immerhin wurden Katalonien und Schottland etwa zur selben Zeit in ihren jeweiligen Gesamtstaat integriert. Trotzdem gibt es heute in beiden Nationen ein ausgeprägtes Nationalbewusstsein, das sich unter anderem in einem eigenen Parteiensystem widerspiegelt, bei gleichzeitig ausgeprägter Doppelidentifikation. Es wäre aber auch sinnvoll, nach den Unterschieden zu fragen, der Rolle der Sprache, der Kirche, der Einwanderung, der Wirtschaft, der Hauptstadt, der historischen Erfahrung. Einiges davon wird im vorliegenden Band behandelt, vieles nicht. Die Zielsetzung des einfach ausgestatteten Werks ist aber auch wesentlich bescheidener: Es soll dem mit dem Thema nicht vertrauten Leser ein Überblick über Geschichte, Entwicklung und Ziele der Nationalbewegungen gegeben werden. Auch wird angedeutet (S. 6), dass beide Fälle Modelle friedlichen Nationalismus seien; der interessanten Frage nach den Gründen wird nicht nachgegangen. Es kann vorausgeschickt werden, dass die Arbeit den Ansprüchen eines wissenschaftlichen Vergleichs kaum genügt (einige der angesprochenen Unterschiede, z.B. der große Bevölkerungsanteil eingewanderter Spanier und deren Nachkommen in Katalonien, werden nicht gewürdigt), aber auch das bescheidener gesteckte Ziel wird nur teilweise erreicht.

Die Autorin bemüht sich zunächst um begriffliche Klarheit (S. 12-29), stellt dann *Die Zentralstaaten und ihre Peripherie* vor (S. 30-57), ohne sie aber zu vergleichen. Das umfangreichste Kapitel der Arbeit (S. 58-199) trägt

den irreführenden Titel *Die Entstehung des peripheren Nationalismus*, beschreibt aber auch die nationale Identität (aber ohne das grundlegende Phänomen der Doppelidentifikation aufzugreifen) und schließlich auch die Gegenwart der Nationalbewegungen (im Buch durchgehend: *Nationalismusbewegungen*). Hier kommt die Autorin auch durchaus zum Vergleich (S. 169-199), und trotz vieler Einzelfehler und gewagter Einzelaspekte (Thatcher und Franco, Jordi Pujol und Sean Connery) gehören diese Abschnitte sicher zu den interessantesten des Buches. Schließlich beinhaltet das Buch noch weitere, kleinere Kapitel zu wichtigen und aktuellen Einzelaspekten: zur gegenwärtigen Situation der *abhängigen Nationen* im Zentralstaat (S. 200-218), zu ihrer Rolle als *Regionen* der EU (S. 219-236) und zu ihrer Zukunftsperspektive (S. 237-248). Diese Abschnitte und das Schlusswort zeigen eine plausibel gemachte, vom Rezensenten geteilte Skepsis gegenüber der Bedeutung des Europas der Regionen für staatenlose Nationen. Beigefügt sind einige Dokumente in ihren Originalsprachen und eine recht ordentliche Literaturliste. Allerdings wird auch deutlich, dass die Autorin sich in Bezug auf Katalonien wesentlich auf englisch geschriebene Literatur verlässt.

Trotz der positiven Aspekte kann die Arbeit insgesamt nicht empfohlen werden. Die Autorin hat Probleme mit historischen, politischen und auch geographischen Grundlagen. Die Aufzählung aller dieser Fehler und Irrtümer würde ermüden, daher nur einige Beispiele. Das *Roussilló* (sic!) liegt nicht in Südostfrankreich (S. 119). Ein katalanisches *Regionalparlament* ist keine *katalanische Exekutive* (S. 52), auch nicht im Jahr 1932, so wie ja entgegen der Ansicht der Autorin CiU nicht etwa die «viertstärkste Kraft in der Zentralregierung» Spaniens ist (S. 213), sondern allenfalls im spanischen Parlament. Ein Autonomiestatut ist ein Gesetz der spanischen Cortes; es ist daher abwegig zu behaupten, dass sich Katalonien mit «der Verabschiedung des Autonomiestatuts 1979... eine eigene (Regional-)Verfassung gegeben» habe (S. 210). Ähnlich wichtige Fehler finden sich auch bei der Behandlung der Finanzverfassung (S. 217). Es fehlt auch nicht an abenteuerlichen Vermutungen, wie etwa der, dass die Außenminister Piqué und Cook (ein Katalane und ein Schotte) gleichsam katalanische und schottische Außenpolitik durch die Hintertür betrieben (S. 217-218). «Die Zeit der industriellen Revolution» fiel in Spanien nicht, wie die Autorin meint, wie in Großbritannien «mit der größten Expansion ihrer Kolonialmacht zusammen» (S. 192), denn dann wäre ausgerechnet Spanien, das die meisten seiner Kolonien ja schon Anfang des 19. Jahrhunderts verlor, ein Pionier der industriellen Revolution... Nur noch eine wei-

tere der zahlreichen Absurditäten: «Gerry Adams hat in Nordirland durch gezielte Aufteilung der Wahlkreise die Unionisten bevorzugt. Es wird von *gerrymandering* gesprochen.» (S. 41) Minimale Lektüre über Nordirland genügt, um zu wissen, dass es die Unionisten waren, die jahrzehntelang *gerrymandering* betrieben, eben zum Nachteil der Gesinnungsgenossen von Gerry Adams. Dieser ist im übrigen auch an dem Begriff schuldlos, der auf den Gouverneur Elbridge *Gerry* zurückgeführt wird, der Anfang des 19. Jahrhunderts die Wahlkreise von Massachusetts zu seinen Gunsten so einteilte, dass einer die Form eines *salamanders* erhielt.

Auch mit den verwendeten Sprachen hat die Autorin Probleme, gelegentlich kommt es zu Sprachmischungen wie *Dia de San Jordi* (S. 148), *revuelta dels segadors* (S. 166), *Ramón Lluç* (S. 145)... oder zu fraglichen Eindeutschungen (*Präsupposition* [S. 70]) oder schlichtweg Fehlern (die *Mancomunitat* wird das ganze Buch hindurch zur *Manocomunitat*). Der Umgang mit Zahlen, soweit solche überhaupt genannt werden, ist ebenfalls lax: Gingen nach dem Bürgerkrieg *tausende* (S. 137) oder *zehntausende* (S. 160) Katalanen ins Exil?

Diese und viele andere Fehler und Irrtümer haben diesem Rezensenten, der das Thema wichtig und interessant findet und sich zunächst an der interdisziplinären Herangehensweise und dem anfänglichen Bemühen um Klärung der Begriffe freute, die Lektüre schließlich gründlich vergällt. Um mit einer letzten Stilblüte zu schließen: Die Autorin findet es *erstaunlich*, dass Katalonien es «letztlich ... durchgesetzt» habe, «dass ein *CAT* die EU-Nummernschildern (sic!) katalanischer Kraftfahrzeuge schmückt» (S. 228). Der Rezensent, der in Katalonien lebt und dem bewusst ist, dass Beamte aller hier vorhandenen Polizeikräfte solchen Schmuck mit Strafmandaten bedenken können, findet es *erstaunlich*, wie man so etwas schreiben kann.

Klaus-Jürgen Nagel (Barcelona)

M. Teresa Turell (ed.):

*Multilingualism in Spain. Sociolinguistic and Psycholinguistic
Aspects of Linguistic Minority Groups,*

Clevedon / Buffalo / Toronto / Sydney: Multilingual Matters, 2001
(Multilingual Matters 115). ISBN 1-85359-491-1, 392 S.

Der auf Soziolinguistik und Sprachkontaktforschung spezialisierte britische Verlag *Multilingual Matters* hat bereits mehrfach Publikationen herausgebracht, die sich direkt oder indirekt mit dem mehrsprachigen Spanien befassen.² Mit dem unter der Leitung der katalanischen Sprachwissenschaftlerin M. Teresa Turell entstandenen Sammelband «Multilingualism in Spain» liegt nun ein Werk vor, das trotz einiger, im Folgenden möglicherweise übermäßig herausgehobener Schwachstellen von Umfang, inhaltlicher Weite und dokumentarischer Tiefe her als herausragend qualifiziert werden kann. Das Buch geht deutlich über frühere Publikationen zum multilingualen und multiethnischen Spanien, angefangen bei der bereits klassischen Monographie von M. Siguan (1992), hinaus. Der Haupttitel greift daher zu kurz, wie schon ein erster Blick auf das Inhaltsverzeichnis zeigt.

Der Band wird mit einem umfangreichen, zum Verständnis der Konzeption des Buches essentiellen Vorwort der Herausgeberin eröffnet und ist danach in vier unterschiedlich umfangreiche Teile gegliedert, von denen die ersten drei den autochthonen ethnolinguistischen Minderheiten («established minorities») gewidmet sind, während sich der vierte Teil mit den jüngeren Migrantengemeinschaften («new migrant minorities») beschäftigt. Innerhalb der autochthonen Minderheiten wird nach Sprecherzahl gegliedert; zunächst (Teil 1: «The Larger Established Minorities») finden sich Kapitel zu den 'historischen' Sprachgemeinschaften der Katalanen, Basken und Galicier, anschließend (Teil 2) folgen ähnlich umfangreiche Kapitel zu den «kleineren» Sprachgemeinschaften der Asturianer, der okzitanischsprachigen Aranesen und der Sprecher von Gebärdensprachen; schließlich (in Teil 3) werden mit den Romanisprechern («The Gitano Communities») und den jüdischen Gemeinschaften zwei schwer klassifizierbare, nur unter Vorbehalt als territorial-autochthone «established minorities» zu bezeichnende Gruppen behandelt. Teil 4 enthält Darstellungen zu einer erstaunlich vielfältigen Auswahl an rezenten, durch transnationale Migrations-

² Zum Katalanischen zuletzt etwa Wright (ed. 1999).

bewegungen in Spanien entstandenen ethnolinguistischen Gemeinschaften: den Portugiesen, Brasilianern und Kapverdianern, den Italienern, Maghrebiniern, Chinesen sowie abschließend den Briten und US-Amerikanern.

In ihrem Vorwort («Spain's Multilingual Make-up: Beyond, Within and Across Babel», S. 1-57) erläutert Turell die Entstehungsgeschichte und die Konzeption des Bandes. Er ging hervor aus einem 1993 begonnenen Forschungsprojekt zu sozio-, kontakt- und psycholinguistischen Aspekten von sprachlichen Minderheiten in Spanien, die bis dahin kaum in der einschlägigen Literatur berücksichtigt worden waren, wie etwa die sesshaft gewordenen Roma, oder denen ein Status als «Minderheiten» im spanischen Staat aufgrund problematischer territorialer Verortung oder allgemeiner Nichtbeachtung durch die Gesellschaft bis dato gar nicht zuerkannt wurde. Diese Sprachgemeinschaften sollten nach einem vergleichbaren Raster empirisch untersucht und dargestellt werden; das Raster gliedert(e) sich dabei in die Bereiche «Sprache», «Migrationsmuster» und «Perzeption und Behandlung durch die autochthone Gesellschaft» (etwas plakativ mit «discrimination» überschrieben). Im Bereich der Sprache werden soziolinguistische Basisdaten geliefert und Ergebnisse von attitudinalen und sprachkontaktbezogenen Untersuchungen (insbesondere zu Interferenz- und *Codeswitching*-Phänomenen) vermittelt. Unter dem Stichwort «Migration» (bzw., bei den territorial-autochthonen Minderheiten, unter dem Leitthema der Siedlungs- und Verbreitungsmuster [„settlement patterns“]) werden die innere Struktur und die Organisationsformen der Minderheiten sowie ihre Position im sozialen oder geographischen Raum einschließlich binnenmigratorischer Prozesse dargelegt. Unter dem Lemma «Perzeption» («discrimination») schließlich werden Aspekte der rechtlichen Situation der Minderheiten, der Stellung ihrer Sprache(n) im institutionellen Rahmen und im Bildungsbereich sowie Fragen der Außenwahrnehmung durch die (spanische) Gesellschaft thematisiert. Als wichtiges Auswahlkriterium der zu berücksichtigenden Sprachgemeinschaften wurde vorausgesetzt, dass deren Primärsprache nicht das Spanische sein darf.³

Aus dem eben Gesagten wird deutlich, warum der Titel «Multilingualism in Spain» letztlich zu kurz greift: es geht zwar um ethnolinguistische Gemeinschaften, doch zumindest im Falle der Migrantengruppen ist weniger die sprachliche Verschiedenheit als vielmehr die allochthone Herkunft

³ Dies erklärt, weswegen zwar die mit 12 000 Personen nicht allzu große brasilianische Gemeinschaft berücksichtigt wurde, nicht jedoch Migranten aus hispanophonen Ländern Lateinamerikas.

(die natürlich mit sprachlicher Verschiedenheit in Zusammenhang steht) und kulturelle Differenz das entscheidende Kriterium. Die methodische Basis, die dem Projekt zugrunde gelegt wurde, passt denn auch vorzüglich auf die im vierten Teil des Bandes vorgestellten «new migrant minorities», weniger gut hingegen auf die autochthonen oder schon länger ansässigen «established minorities» der Teile 1 bis 3. Wie die Herausgeberin selbst einräumt, waren zu den 'historischen' ethnolinguistischen Gemeinschaften ursprünglich gar keine Darstellungen vorgesehen; dass sich im letztlich entstandenen Buch dennoch (sogar ziemlich umfangreiche) Kapitel zu den katalanischsprachigen und baskophonen Regionen sowie zu Galicien finden, ist dem im Laufe des Forschungsprojektes hinzugetretenen Ziel einer möglichst umfassenden Darstellung zu schulden, ferner dem Bestreben nach einer Aktualisierung der Daten zu diesen «klassischen» spanischen Minderheiten. Der Leser bemerkt aber, dass das ursprünglich vorgegebene methodische «Korsett» für diese autochthonen Minderheiten nur bedingt geeignet ist. Dieser Umstand sowie die deutlich unterschiedlichen Schwerpunktsetzungen durch die einzelnen Autoren bewirken, dass die Artikel in «Multilingualism in Spain» weit weniger homogen und damit weniger vergleichbar sind, als das Vorwort der Herausgeberin vermuten lassen könnte.

Angesichts der erwähnten inhaltlichen Breite des Bandes können an dieser Stelle nicht alle Beiträge referiert und bewertet werden. Vielmehr soll sich die Besprechung auf ausgewählte Kapitel beschränken, die entweder für eine breitere Leserschaft von Interesse sein und damit dem Band zu länger nachwirkender Resonanz verhelfen dürften oder die aus Gründen ihrer Originalität hervorzuheben sind.

Der katalanistisch interessierte Leser wird natürlich das den katalanophonen Regionen im spanischen Staat gewidmete Kapitel («The Catalan-speaking Communities», S. 58-90) aufschlagen wollen, das den Reigen der autochthonen Sprachgemeinschaften eröffnet und aus der Feder des in Tarragona lehrenden Soziolinguisten Miquel Àngel Pradilla stammt. Pradilla liefert zunächst eine Übersicht über die Verbreitung des Katalanischen insgesamt und einen Abriss seiner Geschichte von den ersten Dokumenten bis in die Gegenwart. Danach folgt eine ausführliche, durch zahlreiche Tabellen ergänzte Darstellung der aktuellen Sprachsituation in Katalonien, dem País Valencià und auf den Balearn, wobei die Aspekte der Sprachpolitik, Sprachgesetzgebung, die in Statistiken quantifizierte Sprachverwendung und die Stellung der Sprache in den Medien sowie – vor allem – im Bildungswesen behandelt werden. Ein eher knapper Abschnitt illustriert einige ausgewählte Sprachkontaktphänomene, die zwi-

schen Katalanisch und Spanisch auftreten, anhand kurzer oraler Beispieltex-te. Der Beitrag ist insgesamt stark zahlenbasiert; es handelt sich über weite Strecken um eine kommentierte Lektüre der Zensusdaten aus den Jahren 1986 und 1991. Attitudinale Aspekte, die in anderen Beiträgen sehr ausführlich thematisiert werden, finden sich in Pradillas Beitrag kaum. Die Analyse der sprachlichen Fakten, konkret: der erwähnten ausgewählten Codewechselphänomene bleibt etwas oberflächlich und erscheint in den Gesamtbeitrag nicht recht integriert. Der Aufsatz bietet dem mit der Materie nicht Vertrauten zweifelsohne eine gute Zusammenfassung, hält für den nicht gänzlich Uninformierten jedoch wenig Neues bereit.

Inhaltlich ähnlich aufgebaut wie der Beitrag zum Katalanischen ist der den Basken in Euskadi und Nafarroa (sowie tlw. im französischen Baskenland) gewidmete Artikel («The Basque-speaking Communities», S. 91-109) von Jasone Cenoz und Josu Perales. Auch hier spielt die Position der Sprache im regionalen Bildungssystem eine wichtige Rolle, überflügelt die anderen inhaltlichen Gesichtspunkte aber weniger deutlich als in Pradillas Beitrag und setzt einige interessante Akzente wie z.B. die Behandlung des Einflusses von Mehrsprachigkeit (und Baskischkenntnissen) beim Erwerb von Fremdsprachen. Der Beitrag von Carme Hermida zum Galicischen («The Galician Speech Community», S. 110-140) ist stärker als die Kapitel zum Katalanischen und zum Baskischen historisch ausgerichtet. Daneben wird die heutige Präsenz und Verwendung des Galicischen in verschiedenen kommunikativen Domänen – Schule, Kirche, Presse, elektronische Medien – ausführlich dargestellt. Typische Interferenzphänomene kommentiert die Autorin in knapper Form und beschränkt sich dabei auf die Beeinflussungsrichtung Spanisch → Galicisch. Das Verhältnis von Galicisch und Portugiesisch wird eher cursorisch abgehandelt; auf die Normdiskussion im Galicischen geht der Beitrag kaum, auf den damit verbundenen Konflikt zwischen den verschiedenen Gruppen von Sprachaktivisten nur sehr am Rande ein.

Während man diese ‘Ausblendungen’ im insgesamt sehr informativen und kritischen Beitrag von Hermida aus Gründen des Umfangs der Darstellung verzeihen mag, drängt sich dem Rezensenten bei der Lektüre des Kapitels zum Asturianischen («The Asturian Speech Community», S. 165-182), das von Roberto González-Quevedo verfasst wurde, der Eindruck auf, dass hier über Gebühr selektiv vorgegangen wird: der Beitrag ist in einem positiv-optimistischen Grundton gehalten, wobei er die Fortschritte betont, die das Asturianische hinsichtlich seiner Stellung in Gesellschaft und Erziehungswesen gemacht hat, und hebt stark auf ein sich allmählich

festigendes Eigensprachlichkeitsbewusstsein bei vielen Asturianern ab. Die peripetienreiche Diskussion um die Stellung der asturianischen «bables» im bzw. zum synchronischen Varietätenspektrum des Spanischen wird praktisch übergangen; auch zur Diskussion um Form und Implementierung des Standardasturianischen finden sich in González-Quevedos Aufsatz keine eigentlichen Informationen.⁴

Als gelungenster und in seiner inhaltlichen Gewichtung ausgeglichenster Beitrag zu den autochthonen Sprachminderheiten ist wohl der Aufsatz von Jordi Suils und Àngel Hugué über die gaskognischsprachige Val d'Aran im nordwestlichen Katalonien zu bezeichnen («The Occitan Speech Community of the Aran Valley», S. 141-164). Es ist schon bemerkenswert, dass diese nur etwa 6000 Sprecher umfassende Gemeinschaft in solch einem Sammelband in dieser Breite berücksichtigt wird. Den beiden an der Universität Lleida lehrenden Autoren ist es zudem gelungen, historische Fakten und synchronisch-soziolinguistische Daten zum privaten und öffentlichen Gebrauch der Sprache, zu Sprachplanung und -politik sowie zur deren Bewertung vor allem durch jüngere, sprachlich oft primär auf Spanisch sozialisierte Sprecher in überzeugender Weise zusammenzuführen. Auch auf die Rolle des Katalanischen, vor allem im Zusammenhang mit dem lexikalischen Ausbau des Standard-Aranesischen und mit der Schulsprachenpolitik, wird eingegangen. Suils' und Hugués Beitrag zeichnet sich ferner dadurch aus, dass er in großem Umfang auf neue empirische Daten (in erster Linie soziolinguistische Interviews) zurückgreifen kann, die die Autoren in der zweiten Hälfte der 1990er Jahre gewonnen haben, also Daten «aus erster Hand». Den Autoren gelingt es so, die in der Literatur nach wie vor häufig zitierten und etwas in die Jahre gekommenen Erhebungsdaten von Climent (1986) zu aktualisieren und gleichzeitig zu hinterfragen, wobei Suils und Hugué betonen, dass trotz der hohen Akzeptanz des Aranesischen in seinem kleinen Verbreitungsgebiet das Idiom weniger gesichert ist, als häufig dargestellt wird.

Ein bemerkenswertes Kapitel zu «Multilingualism in Spain» hat Rosa Vallverdú mit ihrem Aufsatz zur spanischen und katalanischen Gebärdensprechergemeinschaft beigesteuert («The Sign Language Communities», S. 183-214). Soziolinguistische Darstellungen zum Gebrauch von Gebärdensprachen in Spanien fehlen weitgehend. Um so interessanter ist es, in Vallverdús Beitrag nicht nur über die spanische Gebärdensprache (*lengua de*

⁴ Zu beiden Punkten ist die materialreiche Dissertation von Bauske (1995) sehr ergiebig.

signos española, LSE) und ihre Sprecher, sondern ebenso ausführlich über die ihr gegenüber eigenständige katalanische Gebärdensprache (*llengua de signes catalana*, LSC) unterrichtet zu werden. Der Beitrag liefert einen kurzen Abriss über die Geschichte der Gebärdensprachen in Europa allgemein, insbesondere seit deren faktischem Verbot im ausgehenden 19. Jahrhundert, und ihre Erhaltung angesichts einer Gehörlosenerziehung, die sich nahezu ausschließlich oraler Lehrmethoden bediente. Der überwiegende Teil des Beitrags ist aber dem rezenten Statuswandel gewidmet, der Ergebnis einer gewissen weltweiten Renaissance der Gebärdensprachen ist und sich auch in Spanien in der Gründung von Gehörlosenverbänden und Gebärdensprachen-Forschungs- und Diffusionseinrichtungen bemerkbar gemacht hat. Die Autorin stellt den Gebrauch von Gebärdensprachen in unterschiedlichsten privaten und – vor allem – öffentlichen Kommunikationskontexten dar, wobei der Bereich ‚Schule und Bildung‘ wiederum eine Schlüsselrolle einnimmt. Besonders spannend lesen sich Fallbeispiele Gehörloser vor dem Hintergrund der regional-sozialen Mehrsprachigkeit Spaniens: Die Tatsache, dass Gehörlose bis vor etwa 20 Jahren ausschließlich oral unterrichtet wurden, und dies zumeist auf Spanisch, schafft für sie besonders hohe Kommunikationsbarrieren im Umgang mit sich regional- oder mehrsprachig artikulierenden Hörenden, die durch komplexe Interaktionen mit «Übersetzern» – meist hörenden engen Verwandten – überwunden werden müssen. Diese Fallbeispiele fordern geradezu weitergehende Forschungen zur ‚Normalisierung‘ von Regionalsprachen im Umgang mit Gehörlosen, einem noch völlig unbearbeiteten Gebiet. Ebenso wenig wissenschaftlich dokumentiert und aufgearbeitet sind die spanische Gebärdensprache in ihrer regionalen Differenzierung und die o.e. katalanische Gebärdensprache, offenkundig die einzige entwickelte «regionale» Gehörlosensprache im spanischen Staat. Angesichts des kaum bekannten Themas fällt es bei Vallverdús Beitrag nicht ins Gewicht, dass er weniger wissenschaftlich-synthetisierend als vielmehr journalistisch-dokumentarisch gehalten ist und von umfangreichen Presse- und anderen Medienzitataten Gebrauch macht; die im strengen Sinne linguistische Literatur zum Thema ist wenig umfangreich, wie das Literaturverzeichnis zu Vallverdús Beitrag zeigt.

Auch die diversen Artikel in Teil 4 des Buches, die den rezenten Migrantengemeinschaften gewidmet sind, bieten dem katalanistisch interessierten Leser vielfältige Information, da einerseits ein großer Teil der dokumentierten Feldforschung zu den Wirtschaftsmigranten im Großraum von Barcelona gemacht wurde und zum andern die dargestellten britischen

und US-amerikanischen Zuwanderergruppen sich überwiegend an den mediterranen Küsten niedergelassen haben und dort dann häufig mit dem Katalanischen in Berührung gekommen sind, was sich insbesondere in den referierten attitudinalen Aussagen und in den Sprachkontaktphänomenen widerspiegelt.

Wie eingangs erwähnt, strebt der Sammelband «Multilingualism in Spain» eine breite Darstellung vieler, aber eben *ausgewählter* ethnolinguistischer Gruppen im vielsprachigen Spanien an. Über die Berücksichtigung der einen oder anderen Gemeinschaft entschied letztlich die Verfügbarkeit von Material und die eines für die jeweilige Gemeinschaft qualifizierten Autors. Insofern mag man der Herausgeberin nicht zum Vorwurf machen, dass mit den Briten und US-Amerikanern gleich zwei anglophone «Touristen-Migranten»-Gruppen und mit den Brasilianern eine recht kleine Gemeinschaft aufgenommen worden ist, die zahlenmäßig aber bedeutenderen Gruppen der Deutschen (ca. 46 000 Personen) und der Franzosen (mind. 33 000) nicht berücksichtigt wurden. Überraschender ist, dass das Aragonische und seine Sprecher nicht unter der Rubrik der autochthonen Minderheiten erscheinen; ein entsprechender Beitrag war offensichtlich vorgesehen, konnte aber nicht (rechtzeitig?) fertig gestellt werden. Bei den territorial beschreibbaren Gemeinschaften hätte man sich einheitliche, spezifisch für den Band gezeichnete Übersichtskarten gewünscht. Zwar werden Karten geliefert, doch sind diese aus anderen Quellen übernommen und teilweise – vor allem jene zum galicischen Sprachgebiet – sehr schlecht reproduziert und aussagearm. Abgesehen davon, muss der Herausgeberin und dem Verlag eine insgesamt sorgfältige Arbeit bescheinigt werden; dem Rezensenten sind nur wenige Satz- und Schreibfehler aufgefallen, die das positive Gesamterscheinungsbild nicht trüben können.

Mit «Multilingualism in Spain» liegt ein von Schwächen nicht freies, aber in seiner Perspektive beeindruckend breites und materialreiches Überblickswerk vor, das in gelungener Weise die «klassische», schon in anderen Handbüchern aufgearbeitete Mehrsprachigkeit im spanischen Staat mit seinen 'historischen' Gemeinschaften behandelt, dieser aber viele weitere Facetten der heutigen Multilingualität Spaniens, die *de facto* eine Multikulturalität ist, hinzufügt. Dass dieses Buch in englischer Sprache vorliegt und damit einer sehr breiten (Fach-)Öffentlichkeit zugänglich ist, kann ebenfalls nur positiv hervorgehoben werden.

Bibliographische Hinweise

- Bauske, Bernd (1995): *Sprachplanung des Asturianischen. Die Normierung und Normalisierung einer romanischen Kleinsprache im Spannungsfeld von Linguistik, Literatur und Politik*, Berlin: Köster.
- Climent, Teresa (1986): *Realitat lingüística a la Val d'Aran*, Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Siguan, Miquel (1992): *España plurilingüe*, Madrid: Alianza (engl. Übers. 1993: *Multilingual Spain*, Amsterdam: Swets & Zeitlinger).
- Wright, Sue (ed.) (1999): *Language, democracy and devolution in Catalonia*, Clevedon: Multilingual Matters.

Claus D. Pusch (Freiburg im Breisgau)

Grenzgänge. Beiträge zu einer modernen Romanistik,
Heft 14, 7. Jahrgang,
Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2000.
ISSN 0944-8594, 178 S.

Das Heft 14 (2000) der in Leipzig und Frankfurt erscheinenden Zeitschrift *Grenzgänge* beinhaltet einen Themenschwerpunkt mit dem Titel „Neue Herausforderungen für die katalanische Soziolinguistik“; es ist dem Andenken an Brigitte Schlieben-Lange gewidmet. Unsere langjährige Mit-herausgeberin (siehe den Nachruf in *Z/K* 14/2001, S. 15-32) war u.a. auch Mitglied des wissenschaftlichen Beirats der Zeitschrift *Grenzgänge* und hatte enge Verbindungen zu den Herausgebern. Den Beginn des Heftes (S. 6-9) bildet denn auch ein Nachruf von Jürgen Erfurt, Nachfolger Brigitte Schlieben-Langes auf der Professur für romanische Sprachwissenschaft an der Universität Frankfurt; abgeschlossen wird das Heft von einem Schriftenverzeichnis der großen Romanistin und Katalanistin (S. 155-173).

Der katalanistische Schwerpunkt umfasst sieben Aufsätze, von denen zwei auf deutsch und fünf auf spanisch verfasst sind, was bei katalanistischen Beiträgen eher überrascht, aber eine größere Leserschaft erschließt. In einem einführenden Beitrag resümiert der Herausgeber des Schwerpunkts, Joan Pujolar, «Neue Herausforderungen für die katalanische Soziolinguistik». Dabei müsste es eigentlich heißen: «Neue Herausforderungen an die katalanische (oder noch besser: die katalanistische) Sprach-

politik», denn von soziolinguistischen Themen ist kaum die Rede, vielmehr von der Frage, mit welchen Maßnahmen die Sprachpolitik und die als ihr Helfer verstandene Soziolinguistik auf die gesellschaftlichen Veränderungen im Katalonien der Gegenwart reagieren soll. Aus katalanistischer Sicht ist eine solche Vermischung von linguistischen und politischen Aspekten verständlich und oft auch bewusst gewollt; aus sprachwissenschaftlicher Sicht ist sie eher ärgerlich, da sie der wissenschaftlichen Grundforderung widerspricht, Beschreibung von Engagement zu trennen bzw. diese Trennung – bei aller Berechtigung des Engagements – zu markieren.

Adela Ros («Los nuevos significados de la lengua en Cataluña», S. 26-36) stellt eine empirische Untersuchung zum Attitüdenwandel in weitgehend kastilischsprachigen Vierteln Barcelonas vor, in der sie aufzeigt, wie trotz der allgemeinen Kenntnis des Katalanischen bei den jüngeren Generationen in den von spanischsprachigen Emigranten geprägten Vierteln das Kastilische eine neue, lokale, auf das Stadtviertel bezogene Identität erhält. Virginia Unamuno («Frente a frente: lenguas, diversidad y escuela», S. 37-49) beschreibt anhand des Beispiels einiger Interviews mit Schülern die Bedeutung der Untersuchung von Diskursen über Sprachen und deren Kontrastierung mit realem Sprachverhalten. Isidor Mari («El catalán en la unión europea: ¿Nuevas oportunidades?», S. 50-64) betrachtet die Frage des sprachpolitischen Status des Katalanischen in einer sich verändernden Europäischen Union und sucht nach möglichen Strategien, durch welche die Position des Katalanischen auch bei zunehmender Sprachenvielfalt in einer erweiterten Gemeinschaft gesichert werden kann. Um ein ebenfalls dezidiert sprachpolitisches Thema geht es in dem Beitrag von Albert Branchadell («La oposición a las políticas de catalanización y los límites de la intervención pública en materia lingüística», S. 65-79), der vor allem die argumentative Zurückweisung der verschiedenen an dem Gesetz zur Sprachpolitik von 1998 hervorgebrachten Kritikpunkte zum Ziel hat. Branchadell widerspricht der Ansicht, das Gesetz unterdrücke zum Teil die Interessen der Kastilischsprecher und verteidigt die Notwendigkeit bestimmter sprachpolitischer Maßnahmen, die nach seiner Ansicht dazu notwendig sind, um sprachliche Asymmetrien zu bekämpfen, wobei er zugleich auf die Grenzen der Möglichkeiten sprachpolitischer Intervention hinweist. Ein Beispiel aus der Praxis sprachfördernder Maßnahmen stellt Jordi Pujol Nadal («La Associació Voluntariat Lingüístic: explorando nuevas formas de promoción de la lengua en el ámbito juvenil», S. 80-95) vor. Dabei geht es um eine ganze Reihe von Initiativen, die der in den letzten Jahren viel zitierten «Latinisierung» des Katalanischen Einhalt gebieten

sollen: Durch den offiziellen Status der Sprache ist zwar zu beobachten, dass sich das Katalanische im schriftsprachlichen Bereich in Katalonien weitgehend «normalisiert» hat, gleichzeitig zeigt sich jedoch, dass in vielen gesellschaftlichen Gruppen das Kastilische nach wie vor die übliche alltägliche Umgangssprache ist oder sogar weiter in Bereiche vordringt, wo vorher das Katalanische die übliche Sprache war. Da insbesondere die Jugendlichen für die Zukunft der Sprache einen Schlüsselrolle spielen, widmet sich die *Associació Voluntariat Lingüístic* in verschiedenen Werbeinitiativen gerade dieser sozialen Gruppe und versucht, den Alltagsgebrauch des Katalanischen zu fördern. In dem abschließenden Beitrag des Themenschwerpunkts spannt Joan A. Argenter («Kodifikations- und Normalisierungsprozesse: Wechselverhältnisse und Widersprüche», S. 96-115), einer der Altmeister der katalanischen Soziolinguistik, einen großen Bogen, indem er die Geschichte der katalanischen Korpusplanung und ihren Bezug zur sprachlichen «Normalisierung» untersucht. In diesem Aufsatz wird die Frage des Zusammenhangs zwischen gesellschaftlichem Engagement und soziolinguistischer Arbeit explizit formuliert. Argenter analysiert zunächst das Wechselverhältnis von Sprachplanung und gesellschaftlichem Stellenwert der Sprache und weist auf die besonderen Umstände der sprachlichen Normalisierung im Zeitalter der zunehmenden Globalisierung hin; er lässt seine analytischen Beobachtungen dann aber in ein klares Plädoyer für die Sprachenvielfalt münden, wenn er argumentiert, dass die Soziolinguisten es als zentrale Aufgabe ansehen müssen, zur Rettung der Sprachenvielfalt beizutragen, und das nicht nur, um ihre eigenen Untersuchungsobjekte zu retten, sondern auch, weil in den Kenntnissen über die Sprachen der Welt nicht zuletzt die Möglichkeit enthalten ist, „das Wissen über die menschliche Sprachfähigkeit und somit über uns selbst als Mitglieder der menschlichen Spezies zu vermehren“ (S. 115). Dieser abschließende Beitrag zeigt am deutlichsten, wie die katalanische Soziolinguistik in der Gegenwart mit einer völlig anderen Situation konfrontiert ist als in ihrer Anfangsphase seit Mitte der sechziger Jahre. Neue Generationen von Sprechern sind inzwischen herangewachsen, für die eine katalanische Schulbildung und die Beherrschung der katalanischen Schriftsprache eine Selbstverständlichkeit geworden ist. Heutzutage geht es viel mehr denn je um die Frage, ob das Katalanische auch als gesprochenes Idiom dauerhaft überlebensfähig ist und welches seine besondere Stellung in der sich stets weiter globalisierenden Welt sein wird. Eine Antwort auf diese Frage bieten die hier versammelten Beiträge nicht; sie regen den Leser jedoch dazu an, sich hierzu unter verschiedenen Blickwinkeln weitergehende Gedanken

zu machen. So ist das vorliegende Heft – und so versteht es sich auch – weniger Bestandsaufnahme und Rückblick als vielmehr Anregung und Blick in die Zukunft an der Schwelle zu einer neuen Zeit.

Den Abschluss des Heftes bilden – außerhalb des Schwerpunkts – verschiedene Beiträge unter der Rubrik *Romanistik und Gesellschaft*, unter denen ein auch für die ganze Problematik des Schwerpunkts nicht uninteressanter Aufsatz von Jean-Michel Eloy zu «Erkenntnistheorie und linguistischer Ethik» hervorzuheben ist. Das Heft schließt mit verschiedenen Berichten aus Universitäten und Institutionen und mit dem bereits erwähnten Verzeichnis der Schriften von Brigitte Schlieben-Lange.

Johannes Kabatek (Freiburg im Breisgau)

Francesc Vallverdú (director) / Jordi Bañeres (coordinador):

Enciclopèdia de la llengua catalana,

Pròleg de Jordi Vilajoana, Presentació d'Antoni M. Badia i Margarit,
amb introduccions de Modest Prats, Josep M. Nadal, Joan A. Argenter,
Miquel Siguan, Sebastià Serrano i Aina Moll,
Barcelona: Edicions 62, 2001. ISBN 84-297-5026-6, 429 S.

Diesen schwergewichtigen Band im Format 30 x 25 cm kann man mit Fug und Recht als einen Meilenstein in der Darstellung der katalanischen Sprache bezeichnen, der an die Seite der monumentalen lexikalischen und etymologischen Werke von Alcover / Moll und Coromines (beide jetzt in 10 Bänden) tritt und abrundend und übergreifend ergänzt, was in diesen beiden Werken und in der maßgeblichen katalanischen Grammatik von Badia i Margarit¹ sowie dem maßgeblichen katalanischen Wörterbuch des Institut d'Estudis Catalans, *Diccionari de la llengua catalana*,² bisher in den Katalanischen Ländern geleistet worden war.

Insgesamt 88 Autoren haben an dieser *Enciclopèdia de la llengua catalana* mitgearbeitet, und allein diese Zahl zeigt die kollektive Anstrengung von Katalanisten aus dem In- und Ausland, die diesen Band zuwege gebracht haben. Joan Solà hebt in einer Rezension richtig hervor, dass hier viele der besten und bekanntesten Spezialisten zusammengearbeitet haben und dass

¹ *Gramàtica de la llengua catalana: descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1994.

² Barcelona 1997; auch im Internet unter <www.grec.net/home/cel/dicc.htm>.

das Resultat ein hervorragendes Zeugnis von der Breite und dem Niveau der Forschung zum Katalanischen ablegt.

Die ganze *Enciclopèdia* ist aber zunächst bewusst als Lesebuch angelegt. Auffällig ist die große Zahl von Illustrationen: oft mehr als eine pro Seite und meist in Farbe. Außer den Illustrationen – 260 Fotos, 35 Karten, 71 farbige Tabellen oder Statistiken, Wiedergaben von Buchumschlägen usw. – gibt es auf der Mehrzahl der Seiten Kurztexte oder Zusammenfassungen am Rand, die grün oder gelb unterlegt sind, und die allein schon dazu einladen, durch den Band zu stöbern. Als beteiligter Autor, der einen kleinen Einblick zum Katalanischen in der Welt und zwei der farbigen unterlegten Kurztexte beizusteuern hatte, erhielt ich die durchdachten *Schreibanweisungen*, die allen Autoren zugegangen sein werden. Dabei wurde sofort klar, dass dieses Werk, trotz seines Umfangs und seiner strikt wissenschaftlichen Fundierung, ein breiteres Publikum im wahrsten Sinne des Wortes zur Lektüre verführen sollte. Es sollte auch ein Werk der *lingüística recreativa* werden. Völlig realistisch hatten Francesc Vallverdú und Jordi Bañeres eingeschätzt, dass ein durchgehender Text von 430 großformatigen Seiten keine Chance auf eine breite Rezeption gehabt hätte. So ist auf der einen Seite durchaus ein Bilderbuch mit Appetithäppchenlektüren entstanden, das man sich ein Jahr lang auf seinen Nachttisch oder neben seinen Lesesessel legen kann und das man hundertmal an einer anderen Stelle aufschlagen kann, um immer wieder eine neue spannende Einzelheit zum Katalanischen zu lesen. Ein besseres Geschenk kann man einem des Katalanischen Kundigen und am Katalanischen Interessierten kaum machen. Das Erstaunliche ist, dass zugleich für den professioneller sprachwissenschaftlich Interessierten eine fortlaufende Lektüre der Haupttexte den heutigen Forschungsstand auf dem jeweiligen Gebiet gewinnbringend zusammenfasst. Eine ausführliche Bibliographie sowie ein höchst ausführlicher Sachindex (13 Seiten à 4 Spalten) beschließt und erschließt den gesamten Band.

Die *Enciclopèdia* gliedert sich in drei größere, jeweils 100 Seiten umfassende und zwei kürzere thematische Abschnitte. Der erste Abschnitt umfasst die *Història de la llengua* von der vorrömischen Zeit über den eigentlichen Beginn der katalanischen Sprache bis zur Zeit des Franquismus. Für das 20. Jahrhundert wird speziell die *resposta* auf die Behinderungen und die Rolle der *gramàtics*, der *creadors* und der *educadors* thematisiert.

Der zweite große Abschnitt beschreibt das Katalanische und seine Verwendung: *El català: estructura i ús*. Lexikon, Grammatik, die Laute, Spre-

chen, Schreiben sowie die geografischen und die sozialen Varietäten sind die hauptsächlichen Themen, die gerade auch einem Katalanen einen ansprechenden und in vielen Aspekten auf neuester Forschung beruhenden Überblick über die Struktur seiner Sprache geben und bewusst machen, wie man mit Sprache umgeht.

In manchem berühren sich diese Kapitel – trotz der allgemein informierenden Intention – mit dem Band V:2 von Holtus / Metzeltin / Schmitts *Lexikon der romanistischen Linguistik*;³ sie können dabei jedoch weitere 10 Jahre Forschung berücksichtigen.

Der dritte große Abschnitt evaluiert die aktuelle Situation des Katalanischen von allen erdenklichen Perspektiven aus. Er wird fortan für den soziolinguistisch Interessierten eine unverzichtbare Ausgangsbasis für die weitere Diskussion dieses für das Katalanische so zentralen Gebiets sein. Von der demografischen Situation, der Kodifizierung, der juristischen Stellung in der Öffentlichkeit und in Schule und Wissenschaft reicht die Spannweite bis zu den Medien, dem kulturellen Leben und der sozioökonomischen Situation.

Der vierte Abschnitt (*Llengua, persona, comunitat*) behandelt psycholinguistische, pädagogische und soziokulturelle Aspekte. Und der letzte Abschnitt (*El català i el món*) arbeitet die interkulturellen und die sprachlichen Kontakte auf – von den international bekannten Katalanen über die Präsenz des Katalanischen und der Katalanistik außerhalb Kataloniens bis zu den Übersetzungen und den sprachlichen Einflüssen.

Diese *Enciclopèdia de la llengua catalana* ist als Beitrag zum Europäischen Jahr der Sprachen 2001 erschienen. Sie markiert gleichzeitig einen bedeutenden Moment in der Geschichte des Verlagshauses Edicions 62, nämlich den 40. Jahrestag seines Bestehens und ist außerdem seine 4000. katalanische Publikation: eine für jeden dieser drei Anlässe würdige Publikation.

Tilbert Dídac Stegmann (Frankfurt am Main)

³ Tübingen: Niemeyer, 1991, dessen 310 Seiten zur Hälfte dem Katalanischen gewidmet sind.

**Anschriften der Autorinnen und Autoren /
Adreces de les autores i dels autors**

- Marcus Bär, Johann Wolfgang Goethe-Universität, Institut für Romanische Sprachen und Literaturen, D-60629 Frankfurt am Main, <mbaer@stud.uni-frankfurt.de>.
- Llum Maria Bracho Lapiedra, Universitat Politècnica de València, Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Geodèsica, Cartogràfica i Topogràfica, Camino de Vera s/n, E-46020 València, <llumbra@idm.upv.es>.
- Josefina Carrera i Sabaté, Universitats de Lleida i de Barcelona, Plaça Sant Faust, 12n, E-25125 Alguaire, <Carrera@lincat.ub.es>.
- Rosa Comes Casas, Universitat Rovira i Virgili, Plaça Verdaguer, 5, 2n 4a, E-43003 Tarragona, <rcomes@tinet.fut.es>.
- Sandra Cuadrado i Camps, TERMCAT, Àrea de Sectorial, C/ Diputació 119, E-08015 Barcelona, <scuadrado@termcat.es>.
- Olga Cubells Bartolomé, Universitat Rovira i Virgili, Facultat de Lletres, Departament de Filologia Catalana, Pl. Imperial Tàrraco, 1, E-43005 Tarragona, <ocb@fl.urv.es>.
- Klaus Ebner, Kröllgasse 5/2/2, A-1150 Wien, <klaus_ebner@aon.at>.
- Alexander Fidora, Johann Wolfgang Goethe-Universität, Forschungskolleg 'Wissenskultur und gesellschaftlicher Wandel', D-60629 Frankfurt am Main, <A.Fidora@em.uni-frankfurt.de>.
- Josep R. Guzman, Universitat Jaume I, Facultat de Ciències Humanes i Socials, Campus de la Crta. de Borriol, E-12071 Castelló de la Plana, <guzman@fil.uji.es>.
- Johannes Kabatek, Albert-Ludwigs-Universität, Romanisches Seminar, Werthmannplatz 3, D-79085 Freiburg im Breisgau, <kabatek@uni-freiburg.de>.
- Rolf Kailuweit, Ruprecht-Karls-Universität, Romanisches Seminar, Seminarstraße 3, D-69117 Heidelberg, <rolf.kailuweit@urz.uni-heidelberg.de>.
- Klaus Jürgen Nagel, Universitat Pompeu Fabra, Departament de Ciències Polítiques i Socials, Ramon Trias Fargas, 25-27, E-08005 Barcelona, <klaus.nagel@cpis.upf.es>.

Jordi Pardo Pastor, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Espanyola, Edifici B, E-08193 Bellaterra, <jordi.pardo@campus.uab.es>.

Claus D. Pusch, Albert-Ludwigs-Universität, Romanisches Seminar, Werthmannplatz 3, D-79085 Freiburg im Breisgau, <claus.pusch@romanistik.uni-freiburg.de>.

Lluís Quintana Trias, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Catalana, Edifici B, E-08193 Bellaterra, <lluis.quintana@uab.es>.

Joan Ramon Resina, Cornell University, Dept. of Romance Studies, 314 Morrill Hall, USA-Ithaca, NY 14853, <jrr15@cornell.edu>.

Tilbert Dídac Stegmann, Johann Wolfgang Goethe-Universität, Institut für Romanische Sprachen und Literaturen, D-60629 Frankfurt am Main, <tilstegmann@em.uni-frankfurt.de>.

Gerhard Wild, Johann Wolfgang Goethe-Universität, Institut für Romanische Sprachen und Literaturen, D-60629 Frankfurt am Main, <gerhard.wild@em.uni-frankfurt.de>.

Hinweise zur Texteinrichtung / Normes per a la preparació dels textos

Die aktualisierten Hinweise zur Texteinrichtung stehen unter [<http://www.katalanistik.de/zfk>](http://www.katalanistik.de/zfk) zum Herunterladen bereit.

Les normes actualitzades per a la preparació dels textos són disponibles a la pàgina internet de la revista: [<http://www.katalanistik.de/zfk>](http://www.katalanistik.de/zfk).

